הארץ

2.10 ש"ח יום א', כ"ט באלול התשמ"ח, 11 בספטמבר 1988 VOL.69/21018 SEPTEMBER 11 1988

PRINTING S. DOZLI דפוס ש. דוזלי
שנה טובה ושנת אדישות
לכל לקוחותינו ולכל בית ישראל
ממשפחת בית דפוס ש. דוזלי
טלפון: 03-651872, 03-5102614
פקסימליה: 03-658336

הנשיא: הבחירות עשויות להיות שעת הכרעה היסטורית־לאומית

"שנת ה־40 העמידה אותנו במבחן קשה; יש לנו התחייבות קדושה כלפי עצמנו לקיים המשטר הדמוקרטי במלוא משמעותו ולהבטיח את שלטון החוק; אל לנו לשכוח זאת, גם בעתות מבחן"

מאת גדעון אלון
סופר "הארץ"

נשיא המדינה חיים הרצוג סבור כי המדינה עמדה בכבוד במבחנים המוסריים שהציבו בפנינו המהומות בשטחים. הוא הדגיש כי "על אף ההתגרויות והלחצים ולמרות חריגים מצערים, עמדו מערכות המימשל והמשפט בביקורת, שמרו על ערכי צדק ועל ערכי אנוש יסודיים, נשארו חשופים לביקורת ציבורית ולא נגררו אחרי עמדות קיצוניות. האיפוק וקור הרוח הם הם שמבטאים את כוחנו. זאת מידת בגרותנו".

בברכו ברכה לאומה לקראת ראש השנה, הדגיש הנשיא כי "השנה החולפת, לא היתה שנה קלה למדינה. שנת הארבעים לעצמאותנו העמידה אותנו במבחנים קשים. הארועים ביהודה, שומרון ועזה, שהם שלב נוסף במאבק הלאומי המתמשך שלה, העלו על סדר היום הציבורי שאלות יסוד. הם העמידו במבחן קשה את ערכי ההתנהגות של צבאנו, את חוסנה של המערכת המשפטית הישראלית ואת קור רוחו של הציבור הישראלי".

[illegible]

לדבריו, מדינת ישראל תוכל כל את מעשיה בשום־שכל ובשיקולים ארוכי טווח והפיתרון

(סוף בעמוד 2)

רבין: אתם שגברתם על צבאות — מצאתם עצמכם מול נשים וילדים

שר הביטחון באגרת לחיילי צה"ל לרגל ראש השנה: השנה הבאה לא מבטיחה לנו שקט ושלווה

מאת דן סגיר

שר הביטחון יצחק רבין בירך בסוף השבוע את חיילי צה"ל בפרוס השנה החדשה באיגרת ארוכה, שבה הודה להם מקרב לב על תרומתם לביטחון ישראל בשנה שחלפה.

באיגרתו כותב רבין: "השנה שחלפה הציבה בפנינו אתגרים ומבחנים שלא ידענו דומה להם בעבר. לראשונה מאז קום צה"ל, הוקדש חלק ניכר מפעילותו מול אוכלוסיה אזרחית. אתם שידעתם לגבור על גייסות וצבאות אויב, מצאתם עצמכם מול אזרחים, כולל נשים וילדים.

המציאות החדשה והקשה תבעה מכם את כל כוחות הנפש האצורים בתוככם כדי להיות חיילים, אך בראש ובראשונה להיות בני אדם, ישראלים ויהודים. אני קובע, כי עמדתם בכבוד במבחנים הקשים. אני מעז לומר, כי אף צבא אחר בעולם לא היה נוהג כמותכם. ידעתם לשמור על כבודו של צלם האדם ועל ערכי המוסר הלוחמה שבה מייחדים את צה"ל מצבאות אחרים. למעט חריגים מעטים, הוכחתם שוב כי מאחורי הדיסקית הצבאית שלכם פועם לבו של אדם. תודתי לכם על כך".

לקראת השנה הבאה מוסיף שר הביטחון: "השנה הבאה אינה מבטיחה לנו שקט ושלווה. השלום בין ישראל לבין ארצות ערב שבושש לבוא, למעט עם מצרים, הפסקת המלחמה בין עיראק ואיראן, התיסכול בארצות ערב, מירוץ החימוש הגובר עד מאוד וכולל טילי קרקע־קרקע והייאוש האחוז במחנה ארגוני הטרור, עלולים להגביר את סיכוני המלחמה. עלינו לפקוח עין. הפרות הסדר האלימות עדיין נמשכות ונועדו להשיג באבנים ובבקבוקי תבערה את אשר לא השיגו צבאות ערב במטוסי המיג ובטנקי הטי 72, שהכינו אותם בשש מלחמות, בהרוף גם את גל האלימות. מצוידים באורך רוח, נמשיך לפעול להרגעת השטחים כדי לאפשר מו"מ לשלום. נוסיף להכות בטרור, להתאמן ולהתכונן, תוך תפילה שלא נזדקק לעוצמתנו הצבאית. בשמה של מדינת ישראל כולה, אני לוחץ ידיכם, מבריע לכם ומאחל לכם שנה טובה, שנת שלום וביטחון."

גולני לכד 4 מחבלים בדרום לבנון בדרכם לבצע פיגוע

מאת מנחם הורוביץ
סופר "הארץ" בצפון

ארבעה מחבלים נלכדו אתמול בידי חיילי צה"ל מגולני, בגיזרה המזרחית של אזור הביטחון קילומטרים אחדים בלבד מקיבוצים משגב עם ומנרה. המחבלים היו, כך נראה, בדרכם לבצע פיגוע בתוך אזור הביטחון.

המחבלים משתייכים למפלגה הקומוניסטית הלבנונית, הפועלת בעיקר כנגד אזור הביטחון. בחילופי האש [illegible] המחבלים לחיילי צה"ל נפצע אחד המחבלים שהועבר במסוק של חיל האוויר לבית החולים רמב"ם בחיפה, לכוחותינו אין נפגעים.

המחבלים זוהו תחילה ע"י חיילי צה"ל שפתחו לעברם והמחבלים נלכדו צפונית לכפר סייבה. ברשותם נתגלו כלי נשק אישיים מסוג קלצ'ניקוב, ארבע מחסניות, רימוני יד, פצצות אר־פי־ג'י ואפודי קרב.

החיילים פעלו באזור הביטחון, במסגרת הפעילות השגרתית של צה"ל.

יו"ר דירקטוריון בל"ל, חת, עשוי להתפטר עקב פרישת תומכו זוסמן

"אחליט לאחר שאקיים התייעצויות עם חברים" ● דירקטוריון אוצר התישבות היהודים יתכנס לדיון לאחר החג ● רקנאטי מכחיש השמועות: לא אחזור לניהול בנק דיסקונט בעתיד הקרוב

מאת אריה לביא

ד"ר מאיר חת, יו"ר מועצת המנהלים של בנק לאומי עשוי לפרוש בקרוב מתפקידו, כיו"ר מועצת המנהלים של בנק לאומי, זאת לאחר שפרופ' צבי זוסמן, חבר מועצת המנהלים של הבנק שנחשב לתומכו המרכזי בדירקטוריון בנק לאומי התפטר מהדירקטוריון ביום חמישי שעבר.

פרופ' זוסמן פרש לאחר שהצעתו להביא לתמיכה מלאה בד"ר חת נכשלה לאחר דיון נוסף שהיה בישיבת הדירקטוריון של הבנק ביום חמישי שעבר. בשיחה עם "הארץ" אמר אמש ד"ר חת שהוא יקיים בימים הקרובים התייעצויות עם חבריו בדירקטוריון הבנק ואז יחליט על צעדיו. ד"ר חת נמנע מלהכחיש שמועות שרווחו בקרב חוגים מסוימים בדירקטוריון הבנק, שהוא עשוי לפרוש מתפקידו. "אחליט על צעדי לאחר שאקיים התייעצויות עם חברים" אמר אמש.

לא הכחיש

זו הפעם הראשונה שד"ר חת לא הכחיש את כוונתו להתפטר מהבנק על רקע פרשת החוזים האישיים שנחתמו בבנק לאומי. נראה שבימים הקרובים יקיים ד"ר חת התייעצויות עם כמה מעמיתיו בדירקטוריון בנק לאומי וכן עם ראשי חברת אוצר התישבות היהודים, שהיא חברת האם של בנק לאומי ועל בסיס אלה יקבל את החלטותיו.

בחוגים פיננסים סבורים, שדו"ח הרשות לניירות ערך על פרשת החוזים האישיים עשוי להיות קטלני ולהביא בסופו של דבר לבחירת יו"ר דירקטוריון חדש לבנק לאומי.

מזכירות חברת אוצר התישבות היהודים, הדירקטוריון וכן המועצה של חברת האם של לאומי יתכנסו ביום רביעי לדיון בהתפתחויות בבנק לאומי.

"קחו דוגמה מזוסמן והתפטרו"

צבי זרחיה, סופר "הארץ" לענייני כלכלה, כותב: [illegible] חיים רמון, תובע מכל חברי דירקטוריון בנק לאומי, ללכת בעקבות צבי זוסמן, חבר הדירקטוריון שהתפטר, ולפרוש מהדירקטוריון.

רמון אמר אמש ל"הארץ", כי צעדו של זוסמן הוא צעד נכון ולאדגמבע, וראוי ששאר חברי הדירקטוריון [illegible]

ד"ר מאיר חת

יאמצו אותו. והתפטרות מהירה של חברי הדירקטוריון תקנה את יסודי נסיטתו, הדבר יקטין את מידת הנזק שהדירקטוריון כבר גרם לבנק לאומי.

ח"כ דן תיכון (ליכוד) אמר כי גורל דירקטוריון בנק לאומי הוכרע, וטוב יעשו יתר חברי הדירקטוריון אם יסיקו מסקנות ויתפטרו.

רקנאטי: לא אחזור

"אינני מתכוון לחזור לבנק דיסקונט בעתיד הקרוב", אמר אמש אודי רקנאטי, מנכ"ל משותף של חברת אי־די־בי, חברת האם של בנק דיסקונט, בשיחה עם "הארץ".

רקנאטי, שחזר אמש מחו"ל ביקש בכך להכחיש שמועות שגברו בשבועות האחרונים לפיהם הוא עשוי לחזור בקרוב לבנק דיסקונט במטרה לקבל תפקיד ניהולי בכיר.

אודי רקנאטי פרש מבנק דיסקונט זמן לא רב לאחר פירסום מסקנות דו"ח בייסקי ביחד עם אביו רפאל רקנאטי שאולץ לפרוש מתפקידו.

קונסול מצרים: אם היאכטה תפליג שוב למים שלנו; התימסח יחכה לה

נראה שהיאכטה קרבה לאי האלמוגים ושטה במים הטריטוריאלים של מצרים ● משרד החוץ: ללא התערבותו של שר החוץ המצרי ספק אם הספינה על 30 נוסעיה היתה משתחררת תוך זמן קצר

זו הספינה מיה שנעצרה בידי המצרים ושוחררה בעבור שעות של מאמץ דיפלומטי. (תצלום: ניר פסח)

מאת איתן רבין והגדעון אלון
סופרי "הארץ"

"השלטונות המצרים לא יאפשרו לשום יאכטה ישראלית לשוט במים הטריטוריאליים המצריים בלי לקבל רשיון מהקונסוליה המצרית. הקונסוליה הודיעה לכך, שכל יאכטה ישראלית תוכל לקבל רשיון שיט באחוז כמחש דקות ותינם", אמר אמש קונסול מצרים באילת, ד"ר אחמד אל מסרי, בראיון ל"הארץ".

"אכן, על־פי הסכמי קמפ־דייוויד יש לאפשר שיט חופשי במפרץ, אך אנו, שהיאכטות בשטח היא שלנו, וזכותנו לדרוש מהיאכטות הישראליות להצטייד רשיון בשטנו", הוסיף הקונסול המצרי ואמר.

"במצרים יש לנהוג על־פי החוקים המצריים", אמר הקונסול.

הקונסול המצרי מגלה, כי הגיש תלונה למשטרה נגד בעל היאכטה, אשר פעל, לדבריו, בשחצנות, "תוך צפצוף על כל החוקים המצריים".

"כאשר תיירים אורחים מצרים לאילת, אנו מחזיקים אותם במעצר חודשים ולא מודיעים לנו, אך כאשר יאכטה ישראלית עוברת על החוקים

(סוף בעמוד 2)

100,000 נולדו בתשמ"ח

מספר התושבים בפרוס תשמ"ט: 4.455 מיליון

מאת איתן אבריאל

היום, ערב ראש השנה תשמ"ט, מונה אוכלוסיית ישראל 4.455 מיליון תושבים.

זהו גידול של 1.6% במשך תשמ"ח. כ־82% מתוכם הם יהודים (בהגדל של 1.3%).

מתוך כלל תושבי המדינה מתגוררים כשני מיליון נפש ב־11 הערים הגדולות שבכל אחת מהן מתגוררים כ־100 אלף תושבים או יותר.

בירושלים חל גידול באוכלוסיה והיא מונה כחצי מיליון תושבים, [illegible]

במשך השנה שחלפה נרשמו בארץ כ־100 אלף לידות ו־13 אלף עולים חדשים.

הארץ

מברך את קוראיו
בברכת
שנה טובה

אם יש לך **חשבון עסקי משופר**
מגיעה לך הלוואה בריבית 1.5% בלבד לחודש

הרעיון די פשוט. בכל רבעון (3 חודשים) יסכם הבנק את העמלות ששילמת. אם סכום העמלות יהיה 250 ש"ח לפחות, תהיה זכאי להלוואה מיוחדת ל־3 חודשים בסכום הגבוה פי עשרה מסכום העמלות.

ההלוואה בריבית "פריים" בתוספת 0.26% בלבד לחודש – כיום 1.5% לחודש – הריבית הנמוכה ביותר במערכת הבנקאית.

אם תשמור על היקף הפעילות העמוד לסכום הלוואה נוספת בכל 3 חודשים וכך הלאה. אתה הוא הקובע את סכום ההלוואה.

לדוגמא: אם ברבעון הקודם הגיע היקף עמלות של 1,000 ש"ח, תהיה זכאי להלוואה בסכום של 10,000 ש"ח, והכל בריבית נמוכה כל כך.

ככל שתגדיל את פעילותך העסקית בבנק הבינלאומי יגדל סכום ההלוואה. ההלוואה מ־2,500 ש"ח ועד 100,000 ש"ח.

הזכות להלוואה באמצעות תעודת זכות מיוחדת הניתנות להעברה לאחרים, לפי בחירתך.

ההלוואה כנגד בטחונות, כנהוג בבנק.

פרטים נוספים בסניפי הבנק.

התכנית א מחליפה תכנית החזר העמלות בחשבון עסקי משופר. הבנק רשאי לשנות או לבטל תכנית זו בכל עת.

הבנק הבינלאומי הראשון. יוצא מהכלל.

נרצחו ארבעה ערבים בגדה; ייתכן כי שניים מהם בשל חשד לשיתוף־פעולה

נחשפו 37 "ועדות עממיות" ברצועה שהנהיגו ההתקוממות; 200 נעצרו ● מנהיג התנועה האיסלמית שייח אחמד יאסין: ננהל מו"מ עם ישראל אם היא תכיר בזכויות הפלשתיני

מאת איתן רבין, אודי ניר ודן סגיר סופרי "הארץ"

ארבע גופות של ערבים תושבי הגדה המערבית נמצאו בסוף השבוע בקרבת מקום מגוריהם. הארבעה מתו בנסיבות לא־ברורות. בשניים מהמקרים מעריכים כוחות הביטחון בבדיקת אפשרות של רצח על רקע חשד לשיתוף־פעולה עם שלטונות הביטחון.

תושב מקומי נהרג ושני אחרים נפצעו אמש כאשר מטען־חבלה הוטל במהלך סכסוך מקומי ברחוב [illegible] בעזה. מקורות צבאיים מסרו, כי כוחות צה"ל הגיעו למקום ופינו את הפצועים. המקרה נחקר.

המנהיג הרוחני של התנועה האיסלמית, השייח' אחמד יאסין, אמר כי התנועות האיסלמיות ברצועת עזה מוכנות לנהל מו"מ עם ישראל, בתנאי שיכירו אל הכיר בזכויות העם הפלשתיני. בראיון לטלוויזיה בערבית אמר שייח יאסין, כי ישראל עוד לא הביעה את עמדתה לגבי העם הפלשתיני. רק כאשר העשה זאת ותציג את תנאיה, יהיה מקום לדבר אתה. השייח יאסין אמר, בתשובה לשאלה, כי הברותם

(סוף בעמוד 2)

רק הסוציאליסטים יאזינו לנאום ערפאת בשטרסבורג

ניו יורק (ע"ת). ראש אש"ף יאסר ערפאת לא ינאם נאום בפני פורום הפרלמנט האירופי כפי שנמסר בתחילה בכלי התקשורת אלא בפני הציגים הסוציאליסטים בפרלמנט – אמרו מקורות בקונגרס היהודי העולמי.

ערפאת הוזמן לשטרסבורג על ידי יו"ר הסיעה הסוציאליסטית בפרלמנט, רודי ארנדט. הקונגרס היהודי העולמי וגופים יהודיים אחרים מחו נגד ההזמנה. קודם לכן כבר הודיעו ארגונים יהודיים באירופה כי יפגינו לפני בית הפרלמנט האירופי אם ערפאת ינאם שם.

דמויות מוכרות ביפו נחקרו עקב רצח פנג'רי, בעבר יו"ר ה"וואקף" בעיר

רכש שונאים בשל מכירת אדמות מוסלמיות ● נורה ליד ביתו ● באחרונה נרשם על קיר ביפו: "מוכרי בית הקברות, סופכם בקבר" – בעקבות כוונה למכור אדמת בית קברות ליד בבלי

מאת ראובן שפירא
סופר "הארץ"

משטרת יפו חקרה בימים האחרונים כמה אישים ודמויות מוכרות ביפו, בעקבות הרצח, שתוכנן לפרטיו, ביום שישי בבוקר של אחמד פנג'רי שהיה עד לאחרונה יושב ראש ועד הנאמנים (ה"וואקף") המוסלמי ביפו, האישיות ידועה בעיר. עד אמש לא נמסר על מעצר חשודים ברצח המסעיר את יפו, וחקירת המשטרה נמשכת בהילוך גבוה. כיוון החקירה העיקרי הוא שלפנג'רי שהיו לו מתנגדים רבים ושונאים רבים בקרב ערביי יפו, בעקבות עסקה, מכירה של אדמות מוסלמיות, שניסה להוציא אל הפועל בשנה האחרונה ואשר עוררו תמיהה וחוגים גדולים נגדו אצל תושבי יפו המוסלמים, שהתנגדו לעסקות הללו, בודקים גם כמה כיווני חקירה פליליים אחרים, בעקבות קשרים שהיו לנרצח.

"רצח בלתי נמנע"

תושבים ביפו אמרו אתמול, כי הרצח של פנג'רי היה צפוי ולמעשה בלתי נמנע. על קירות בתים ברחובות יפו נכתבו בתקופה האחרונה כתובות נאצה בגנותו של פנג'רי שכללו גם איומי רצח מפורשים. בעקבות עסקת מכירה של שטח אדמה שבו היה בעבר בית קברות מוסלמי, ליד שיכון בבלי בתל אביב ועסקה שבוטלה בסופו של דבר בגלל התנגדות התושבים הערביים ביפו) נכתב על אחד הקירות ביפו "זה פנג'רי, יה מנצור, מוכרי בית הקברות, סופכם שתיגמרו בקבר". לפני כשנה כבר התלונן פנג'רי כי אלמונים ניסו לרצוח אותו בירי ליד ביתו [illegible]. בשנה האחרונה סבל פנג'רי מהתנכלויות בלתי פוסקות. זרקו עליו אבנים ובקבוקים, קיללו אותו ברחוב ואיימו עליו, ואף הציתו את מכוניתו.

אחמד פנג'רי בן 50, נשוי ואב לתשעה, ירד ביום שישי בבוקר ממכוניתו בקומה השנייה של בנין ברחוב [illegible] 23 ביפו, בדרכו למקום עבודתו, בתחנת דלק שהיה שותף בה בעבר, בשדרות ירושלים 210 ביפו. [illegible]

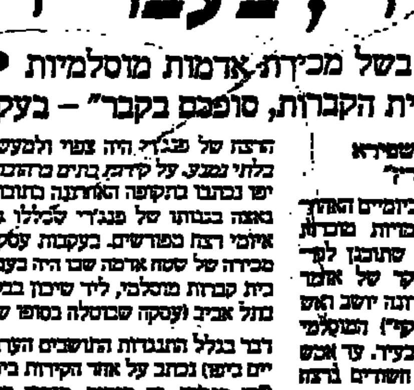

אחמד פנג'רי

עד לאחרונה היה אחמד פנג'רי יושב ראש ועד הנאמנים המוסלמי ביפו, החולש על כל הרכוש המוסלמי בעיר והסביבותיה. הוא ריכז בידיו כוח רב.

לפני כשנה עשה ועד הנאמנים בראשותו עסקה של מכירת 2.8 דונם קרקע ליד שיכון בבלי בתל אביב (שבעבר היתה בו שכונה ערבית שנקראה ג'מוסין).

הקרקע שעליה היה גם בית קברות אמורה היתה להימכר לחברה יהודית בשם "נכסי ההלכה". היקף העסקה היה כמליון דולר. רבים מבין ערביי יפו התנגדו לעיסקה, החלו מאבקים פנימיים קשים בין אנשים של פנג'רי לבין קבוצות אחרות, הועלו טענות כאילו פנג'רי [illegible] שילשלו לכיסם סכומי כסף גדולים כתוצאה מעיסקת מכירת הקרקע. על הרקע הזה התנהלו גם מאבקים משפטיים ובסופו של דבר בוטלה עיסקת המכירה.

חג שמח עם "הארץ"
עמ' ב'1:
שגיאה הסטורית — פולס
אילו, אילו, אילו — יואל מרקוס
שנה הפוכה — נחמיה שטרסלר
המזימה הנוראה — גדעון סאמט
התערבות גסה — ב. מיכאל
עמ' ב'2:
עליונות החוק — יצחק זמיר
לקראת שינויים בעליון — גדעון אלון
המנצח על התזמורת — ד"ר זאב סגל
עמ' ב'3:
האם אפשר בלי יו"ש? — דומן פרידסטר
קסמו של תאריך — אברהם שוייצר
עמ' ב'4:
מדינות הפלשתינים — אודי ניר
עקרון הדיכוזיות — דן מרגלית
עמ' ב'5:
שנה של התמוטטיות — סופרי "הארץ"
עמ' ב'6:
אל תכוואתי — מיכאל הנדלזלץ
עמ' ב'7:
ב.ג.: מנהיגות בעת מלחמה — פרופ' ש. אביני
עמ' ב'9:
התשובה לזמן הצהוב — נדב שרגאי
עמ' ב'10—15:
ספרות

אופציה ליסינג יחודית!
ליסינג עם אופצית החזרה למחשבים, ציוד היקפי, פקסימיליות ומערכות טלפונים.
קומפיוטרנט
טל. 03-7525632/5, 03-7520753

מזג האוויר

מעונן חלקית עד בהיר עם טמפ' נמוכות במעט מהרגיל. תשקיף ללא שינוי ניכר.
● ירושלים: 13-25
● תל־אביב: 15-28
● חיפה: 19-27
● באר שבע: 17-28
רמת הגולן 13-22, צפת 15-29, טבריה 15-26, לוד 17-28, יריחו 19-34, עזה 20-27, אילת 23-34.

שערי הדולר

	שער הדולר	השינוי בש"ח
יציג	1.6348	+0.0003
[illegible]	1.9431	+0.0004
שחור	1.8000	0.0100

שער הסל

יציג	1.7200	+0.0026

בגליון זה 28 עמודים
העיתון מופיע ב־2 חלקים

רייגן מינה רב אורתודוכסי לנציג באו"ם

וואשינגטון (עסט"א). נשיא ארה"ב, דונלד רייגן, מינה רב אורתודוכסי לנציג חילופי של ארה"ב לתקופת מושב העצרת הכללית של האו"ם, העומד להיפתח ב־20 בספטמבר.

המדובר הוא ברבי ארתור שנייאר בן 58, המכהן מאז 1962 כרב של בית הכנסת "פארק איסט" במנהטן. נוסף על כך מכהן הרב שנייאר כנשיא קרן "פניית המצפון".

בראיון ציין הרב שנייאר, [illegible]

עורך את העמוד: חיים כל

ראיתי שמעתי

יעקב צור, שר הקליטה, יהיה עד הבחירות "מלך בתי הקפה" של מפלגת העבודה. כך הוחלט בסוף השבוע בפגישת צוות היזמות בר־אשותו של שמואל פרנקל, המתנ־דב בבתי יום במסגרת מטה הבחי־רות של העבודה. צור, שצורף לדיוני הצוות, קיבל על עצמו את הסיורים בבתי־הקפה ובמסעדות ברחבי הארץ, כדי לנסות ולפנות באופן בלתי־אמצעי לציבור המב־לה בבקמות אלה ולשכנעו להצביע עבור המפלגה.

בסוף השבוע הוכרז כי שר הכ־לכלה, גד יעקבי, המכהן כראש המטה הכלכלי־חברתי של העבו־דה, הוא שיוביל את המסר הכלכ־לי־חברתי במשדרי התעמולה בטל־וויזיה, העתידים להיפתח ב־4 באוקטובר. יעקבי אמנם יוביל את הנושא במשדרים, אך הנושא הכל־כלי־חברתי ייכלל גם בהופעותיו הכלליות של שמעון פרס במהלך משדרי הבחירות.

אילן שחורי

שמעון פרס שיגר בסוף השבוע מברקי ברכה לשני המועמדים לנ־שיאות בארה"ב, ג'ורג' בוש ומייקל דוקאקיס, בעקבות ההצה־רות הפרו־ישראליות שהשמיעו בנאומיהם שלשום בוועידת בני־ברית. פרס שיגר לבוש ולדוק־אקיס מברקים זהים בתוכנם, בהם נאמר: "התחייבותך לחיזוק שיתוף הפעולה בין שתי מדינותינו ומ־חויבותך לפעול לבטחונה של ישראל, מתקבלים בברכה על־ידי כל בית ישראל. התחייבותך לחוש את המאמץ לשלום, מחזקת את תקוותנו כי עם תום ההליך הדמוקרטי המקביל בשתי מדינו־תינו, ייפתח דף חדש של תנופה ויוזמה להסכמת שלום בין ישראל, הפלשתינאים ומדינות ערב".

פרופ' איתמר רבינוביץ' נתמנה על־ידי שר הביטחון, יצחק רבין, ליו"ר הוועדה לעניני הצנ־זורה ("ועדת השלושה"), שתפקי־דה לפסוק בבירורים בין אמצעי התקשורת לבין הצנזורה. פרופ' רבינוביץ' נתמנה לתפקיד זה על דעת ועדת העורכים של העיתונות היומית ומערכת הבטי־חון. פרופ' רבינוביץ' המחליף בת־פקידו את עו"ד יהושע רו־טנשטרייך ז"ל, הוא מזרחן, ראש "מרכז דיין" לחקר המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל־אביב, ופירסם שורה של ספרים ומאמרים העוסקים בהיסטוריה הפוליטית של העולם הערבי.

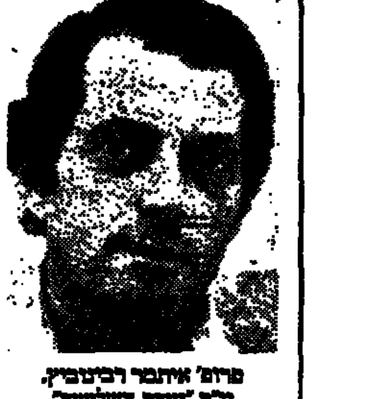

פרופ' איתמר רבינוביץ'. יו"ר "ועדת השלושה"

שעה וחצי המתין צוות של הטל־וויזיה הישראלית למטוס שהביא את הפילהרמונית של וינה באו־וור. כשירדו לבסוף הנגנים הי־מתנה לאהרצו בוניטשין, והתב־איננו לקראת הופעותיהם בישר־אל, התברר שבין חברי התזמורת – שבאופן מסורתי הם גברים בלבד, מאז הקמתה לפני 142 שנים – יש הפעם גם אשה. זוהי נבלנית, ואנשי תזמורת וינה הסבירו כי נוכחו לדעת שלתז־מורת נחוץ גם "מגע נשי". התזמורת קיימה את הקונצרט הר־אשון שלה בארץ אתמול, בבנייני האומה בירושלים. העיר ירושלים הכינה למאסטרו ברנשטיין, שחגג ב־25 באוגוסט את יום הולדתו ה־70, מתנת יום הולדת בלתי שגרתית. בשבע בערב צלצלו למענו פעמוני ימק"א את "יום הולדת שמח".

מיכאל הנדלזלץ

פרס כספי מבטיחה קליימה נתן, אשתו של אייבי נתן, למי שישיב את תכשיטיה שנגנבו מדירתם בצפון תל־אביב. התכשי־טים, בערך של 250 אלף דולר, היו מונחים בכספת בחדר האמב־טיה של בני הזוג, ונגנבו משם באישון לילה. "כל תכשיט הוא בעל ערך סנטימנטלי עבורי. הבאתי אותם מקולומביה והיה לי קשה להיפרד מהם, למרות שאייבי אמר שיש בארץ הכל. הם גם לא היו מבוטחים, ולכן היו מונחים בכספת. לא האמנתי, שכאן, במ־דינת ישראל זה יכול לקרות", אמרה קליימה בעצב.

נורית אמיתי

עליזה גורן, שעבדה במשך כמה שנים לצידו של סגן ראש הממשלה ושר הבינוי והשיכון, דוד לוי, ושימשה כדוברת המשרד, נפרדה בימים אלה מהמטה שלה ומחבריה לעבודה ופנתה לעסקים פרטיים. במקומה של גורן מינה השר לוי את עמוס חרד לדובר משרדו. חרד, שהיה בעבר עיתונאי ב"הארץ", חזר באחרונה משליחות בארה"ב, שם שימש כקונסול לעניני תעסוקה מטעם משרדי העבודה והרווחה והקליטה.

לורנס פוסטר, היועץ המוסיק־אלי של התזמורת הסימפונית ירו־שלים רשות השידור בעונה זו, יוצא בימים אלה למנהרה הדחוק עם התזמורת הקאמרית של לוזאן, שהוא מנהלה המוסיקאלי, ויצנח עליה בסיאול בפתיחת המשחקים האולימפיים שם. בעונת 90–91 יחל פוסטר בתפקידו כמנהלה המוסיק־אלי של התזמורת הירושלמית.

פריד אל אטרש, הזמר המצרי, יונצח קרוב לוודאי בשי־לוחה ישראלית למוזיאון הקאהירי המתעד את חייו ומורשתו של הזמר. כך מסר פסוח אלנאטור, מוציא לאור מוליית אל כרמל, בשובו ממצרים. הוא קיים שם פגי־שה עם עו"ד מאהר אל אטרש, אחיו של הזמר הדרוזי המפורסם, שנפטר לפני עשר שנים. אל אטרש אמר כי נוכח ההתעניינות הרבה של תיירים מישראל, העו־לים לרגל לארמון אחיו המנוח פריד בקהיר, הוא מתכוון להקים שלוחה ישראלית למוזיאון פריד אל אטרש. במוזיאון זה מוצגים חפצים אישיים של הזמר ושל דוד־יו הזיים בהר הדרוזים בלבנון, מקום הולדתו של הזמר המנוח. משפחת אל אטרש עקרה למצרים בתקופת השלטון הצרפתי, לאחר שאבי המשפחה הוצא להורג על־ידי הטורקים. אלנאטור הגיש לאל אטרש עותק מספרו של העי־תונאי הדרוזי, מרואאת חלבי, "דרוזים, רומן", המגולל פרשת אהבה בין צעיר דרוזי וצעירה יהודיה. מאהר אל אטרש אמר כי הוא גאה על כך שעיתונאי דרוזי, המתגורר בכפר דליית הכרמל, כותב בשפה העברית והבטיח שהספר יוצב במוזיאון על־שם אחיו הזמר המפורסם שבקהיר.

שרים

בעריכת עידית רוזנבלום

הוגים יודעי דבר ברומא בעקבות פגישות אבא אבן באיטליה:

קראקסי לא יסייע לאש"ף להקים ממשלה עד הבחירות מחשש לחיזוק הימין בארץ

מאת הולדה ליברנומה

פירנצה (מיוחד ל"הארץ"). ח"כ אבא אבן נפגש ביום שישי לפני הצהריים ברומא עם שר החוץ ג'וליו אנדריאוטי (דמו־נוצרים) ועם מזכיר המפלגה הסוציאליסטית שבקר אליציה, בטינו קראקסי. בן נפגש עם האחראי למדיניות החוץ של המפלגה הקומוניסטית הגדולה ג'ורג'ו נפול־טנו, על פי בקשתו.

בראיון מיוחד ל"הארץ" אמר אבן, שבשליחותו נועדה למגע והמורה נוס־פת של המצב, בהתחשב עם העובדה שהפלשתינאים נתונים להשפעה אירופית יותר מאשר ללחץ אמריקאי. מפי שר החוץ אנדריאוטי שמע אבן, שאיטליה לא תפעל בנרוך, מחוץ להסכם במסגרת הקהיליה האירופית. עמדה דומה שמע מר אבן מפיו של ראש ממשלת ספרד פיליפה גונזאלס במדריד, ממנה הגיע אבן לרומא.

הזהיר מהשליות

אבן אמר ל"הארץ", שהוא הרגיש בדיוניו עם המנהיגים האירופים את תובנתה של אירופה שלא להיתפס לאשליות ביחס להכרזותיהם האחרו־נות של מנהיגי אש"ף, שפעמים רבות הן סותרות זו את זו. לדברי אבן, על־הם ללחוץ על המנהיגות הפלש־תינאית עימה הם עומדים במגע, על נקיטת עמדה ברורה ביחס להכרה בי־שראל ולשינוי אמנת היסוד של אש"ף. אם לא עשויה אירופה להחליש את עמדת אותם ישראלים, המותרים למו"מ עם הפלשתינאים וליציאה מן השטחים.

חוגים יודעי דבר ברומא סבורים שגם בשיחתו עם בטינו קראקסי, מהתומכים הנלהבים של אש"ף בין מנהיגיה החשובים של איטליה, הובהר כי השר האיטלקי ידחה כל פעולה לעידוד הקמת ממשלה פלש־תינאית גולה עד לאחר הבחירות בארץ, מתוך התחשבות בטענה שצעד פלשתינאי כזה עלול לחזק את ידי הימין הישראלי. אבן אמר עוד ל"הארץ", שהתרשם בשיחותיו ברומא שהשוק אמור להתנות על ההסכמים שנרתמו באחרונה עקב המצב בשטחים. בן אמר שהוא רגוע ביחס לאפשרות שספרד ואיטליה יפעלו בנפרד מתוך להסכם הקהיליה בכל הנוגע לאש"ף.

כיסוי נרחב

לביקורו של אבן ברומא היה כיסוי רחב בכל אמצעי התקשורת האיטל־קים לרבות שלושת ערוצי הטלוויזיה הממלכתיים שראיינו אותו בהרחבת הערב. עיתונים אחדים דיווחו על הביקור בעמוד ראשון ואחרים הקדישו לו כותרות גדולות בעמודים פנימיים. הכיסוי היה חיובי הן לאבן עצמו והן למאמצים ישראליים להי־דבר עם הפלשתינאים לקראת הסכם על עתיד השטחים. העיתון רב היוקרה "רפובליקה" כתב בכותרת גדולה, שמר אבן איננו שולל הקמת מדינה פלשתינאית עצמאית בצד עיתונים רבים אחרים זהירים יותר בדיווח על עמדת מפלגת העבודה.

שוחרר ד"ר בלאט מעצורי פרשת הפטורים; משבח יחס המשטרה

מאת נורית אמיתי
כתבת "הארץ"

ד"ר יוסף בלאט, מעצורי פרשת הפטורים מצה"ל, שוחרר ביום שישי ממעצרו. ד"ר בלאט נעצר ביום שני בפקודת בית־משפט השלום בפתח תקוה ל־12 יום אך שוחרר קודם לכן מאחר וחקירתו הסתיימה. הוא שוחרר בערבות עצמית וצד ג' על סך של 50 אלף שקלים שכבה יציאתו מהארץ, דרכונו הופקד במשטרה והוא התחייב להתייצב לחקירה כל אימת שיידרש.

ד"ר בלאט חשוד בקבלת שוחד, זיוף ומירמה בנסיבות מחמירות. בלאט, ירושלמי ובעל קליניקה פר־טית שיתף פעולה עם המשטרה במהלך חקירתו. לאחר שיצא מאולם בית־המשפט הוא שיבח את יחס המשטרה אליו והאנושיות שהתגלתה בצוות החוקרה של היחידה לחקירת פשעים שעסק בנושא. הוא גם מקווה, כי בקרוב יוכל לשקם עצמו לאחר האירו־עים שעבר וכן את משפחתו ועבודתו.

שוחרר גם עזרא יאעל לאחר שנעצר לחקירה. הוא הוגדר על ידי אנשי היחידה לחקירת פשעים כ"מטופל" שהשיג תמורת כסף פטור מצה"ל. הוא בן 28 מקרית־אונו והוא שוחרר אצל השופט ראובן ג'יג' בבית משפט השלום בפתח־תקוה תמורת עשרת אלפי שקלים ערבות ולאחר שעוכבה יציאתו מהארץ ודר־כונו הופקד במשטרה.

בת 64 נפטרה בעת שהשתתפה בצליחת הכנרת

מאת מנחם הורוביץ
כתב "הארץ" בעמק

חנה גילת בת 64 מפתח־תקוה נפ־טרה אתמול בעת שהשתתפה בחי־רות צליחת הכנרת בטבריה בגה הכנרת. המשטרה פתחה בחקירה לבירור נסיבות המוות אך ככל הנראה היא נפטרה מהתקף לב בו לקתה תוך כדי שחייה. צוות ניידת לטיפול נמרץ ניסה לבצע פעולות החייאה באשה אך ללא תוצאות.

מהפך במצפה רמון

מאת איתן רבין
כתב "הארץ"

מהפך דראמטי חל אמש במצפה רמון כאשר ראש המועצה שמואל כהן המכהן כראש המועצה מטעם המערך הודיע אמש כי הוא עובר לליכוד. שמואל כהן חבר במערך 28 שנים.

גם סגנו של שמואל כהן הודיע כי הוא עובר לליכוד.

הסנאט האמריקאי החליט על סנקציות נגד עיראק בגלל עשיית ג'נוסייד

וואשינגטון (ע"ד וע"צ). הסנאט ה־אמריקאי קיבל החלטה להטיל סנקציות כלכליות על עיראק, לאחר שהאשים את השלטון העיראקי בהתקפת גאזים רעילים על המורדים הכורדים.

החוק עבר בהצבעה בסנאט ביום שישי ואם יאושר ארה"ב לא תסייע לעיראק להשיג הקלות כלשהן בקשר לחוב החיצון שלה המגיע ל־60 מי־ליארד דולר.

עיראק המשיכה להכחיש את הי־דיעות כי הפעילה נשק כימי נגד הכורדים.

המימשל טרם הגיב על החלטת הסנאט. אולם מזכיר המדינה ג'ורג' שולץ התבטא כבר קודם לכן כי "עלינו לגלות עמדה תקיפה בהתנג־דותנו להפעלת נשק כימי נגד הכורדים".

שולץ גם אמר לסגן שר החוץ העי־ראקי סעדון חמאדי ביום חמישי, כי מה שעשתה עיראק "היה ללא כל הצדקה".

חמאדי הכחיש שימוש בגזים רעי־לים באותה פגישה גם לאחר מכן במסיבת עיתונאים בשגרירות העיר־אקית בוושינגטון.

על פי החלטת הסנאט יבוטלו ער־בות אמריקאיות בהיקף של 200 מי־ליון דולר לעיראק בקשר להלוואה מן הבנק ליבוא ויצוא ו־600 מיליון דולר כאשראים חקלאיים לעיראק.

היאכטה

(סוף מעמוד 1)

במים שלנו, אנחנו מתלוננים. יש יאכ־טות שמוציאות אישור, ואילו אחרות אינן מוכנות לעשות זאת, באופן הפגנתי", אמר הקונסול המצרי. לדב־ריו, למשטר־התוסים המצרי יש בעיה עם היאכטות הישראליות. יש חוק שאומר, כי יאכטה ישראלית המגיעה למים המצריים, חייבת לעגון 300 מטר מהחוף ביום ו־500 מטר בלילה. "היאכטה "מאיה" הורדה למים שלנו, לא נענתה לדרישות התימסה ואף ניסתה לברוח. כבה אין מתנהגים", אמר קונסול מצרים.

הוא הוסיף ואמר: "אנחנו מפתחים תיירות בדרום סיני וכל תייר, ישר־אלי או אחר, מוזמן לבקר בדרום סיני. לשם כך אף הורדנו את מחיר העגינה באי האלמוגים מ־6 דולרים לאדם ל־3 דולרים. פיתחנו את המקום בעלות של 2 מיליון דולר, וגם היאכטות הישראליות, המביאות למקום מאות תיירים, נהנות מזה ומתפרנסות."

ד"ר אל מסרי מודיע באופן נמרץ, כי השלטונות המצריים לא יאפשרו ליאכטה "מאיה" לעגון באי האלמו־גים ולא יתנו לה רשיון. "אם תגיע 'מאיה' למים שלנו – אהאלן והסאלן, התימסה מחכה לה", אמר הקונסול.

עורך את העמוד: חיים טל

הנשיא: הבחירות

(סוף מעמוד 1)

יתקבל על פי ההליכים הדמוקרטיים המקובלים, בהכרעה מכובדת המחייבת את כולם.

בהתייחסו למערכת הבחירות לכנ־סת, ציין הנשיא כי "הבחירות המתקרבות הן הבטוי הדמוקרטי העל־יון ואת צריכה וחייבת להיות שעתה היפה של הדמוקרטיה הישראלית. אפשר שזאת תהיה גם שעה של הכרעה הסטורית בשאלות לאומיות מרכזיות". הנשיא הדגיש כי הציבור סולד מסגנון פרוע, מהשמצות אישיות ומהתייחסות לטפם של אנשים ולא לגופו של ענין.

הנשיא הוסיף, כי לנו כאזרחים וכאומה יש התחייבות קדושה שעלינו לקיים, זוהי מגילת העצמאות של המ־דינה, המבטיחה שוויון מלא ללא הבדל דת, גזע ומין. לדבריו, על קיום המגילה הזו נפלו מטובי בנינו בשדות הקרב. "לנו כאומה יש התחייבות קד־ושה, כלפי עצמנו, לקיים את המש־טר הדמוקרטי במלוא משמעותו ול־הבטיח את שלטון החוק ואת עליונות המשפט בישראל. אל לנו לשכוח זאת לרגע, גם בעתות מבחן לנוכח אויב שפל ומרצח. אל נא ניתן לאויב, אם מבחוץ ואם מבית, לכרסם בצלם דמו־תנו ולהשפיל את מהותנו היהודית ואת כבודנו הלאומי".

בהתייחסו לשביתות הרבות שהיו במהלך השנה, ציין הנשיא כי "היינו עדים לתופעות חמורות המסכנות את החברה כולה".

אמש בקונצרט / אורי אפשטיין

מיצוי המטען העשיר

התזמורת הפילהרמונית של וינה בניצוח לאונרד ברנשטיין, ביצירות מאת בטהובן, ברהמס וברנשטיין, בבנייני האומה.

הסגולה הבולטת מיד בתחילת נגינתה של הפילהרמונית הוינאית היא לא הברק של הצללתה אלא רכות, רוך ועגילות מלטפת, עם טוהר גבישי של אינ־טונציה, שקיפות ברורה ואיזון צלילים מושלם. הקרשנדו הראשון בפתיחה "ליאונורה" מס' 3 של בטהובן פתח בהדרגתיות עד קצה גבול היכולת ובהאטת הטמפו שאיפשרו התעצמות בחוזק ובבהירות עד לשיא המרשים.

ב"חליל" של ברנשטיין שלטה אחידות אורגנית בקחזותן מוסיקלי בין חליל הסולו וקבוצות הכלים השונות, וכן ביניהן לבין עצמן – ללא הבלעת צלילים גם בעימות בין רקיותיו של החליל והקשותיהם החריפות של כלי הנקישה. ולפגנג שולץ הוא חלילן רגיש לניואנסים של צליל ולעיצובם של פסוקים.

אם ב"חליל", פוגה וקטעי "ריף" של ברנשטיין היתה הכוונה להראות, כי הפילהרמונאים הוינאים מסוגלים לנגן גם מוסיקה ג'אזית בתנופה, בחריפות ובגמישות אלתורית – אם כי במשמעת של ברזל – הרי הצליחו בכך, אולי מתוך רצון לעשות דווקא את ההיפך מן הצפוי מהם.

חווית הערב היתה הסימפוניה מס' 4 של ברהמס. פתיחה אלגנטית, בהירה וחייכנית יצרה תחילה תדמית שונה מאוד מברהמס לפי המוסכמות – אך עם זאת נאמנה באמונה מלאה לרוח היצירה. במורחבות של הנושאים המלודיים מיצו הוינאים בניצוחו של ברנשטיין את כל המטען העשיר במנגנון – כי הוכחה שיש להם כל הזמן שבעולם כדי לבנות בהדרגתיות את המתח הדרמטי האדיר המתעצם לקראת הסוף המלהיב.

שיחת היום עם אברהם טפר

על תקרית היאכטה בחוף האלמוגים במפרץ אילת

מדובר בחופש השיט, שפעם יצאנו למלחמה כדי להגן עליו

אברהם טפר (50) הוא מנהל המאריגה באילת ובעל יאכטה פרטית

זה מקרה חריג?

לצערי, לא. שנתיים היה לנו שקט, אבל בזמן האחרון היו מספר מקרים של הפרעות מצד המצרים לחופש השיט שלנו באזור. לפני כשבועיים, ספינת משמר מצרית גדולה, מדגם "תמסח", הקיפה בצורה מתגרה ומסוכנת ספינת־עץ שלנו, עמוסה בתיירים, בניסיון לחסום את דרכה ולהבריחה. בנס לא התנגשו שני כלי־השיט. הגשנו תלונה. הקונסול המצרי באילת הביע את צערו וטען שזו היתה טעות ולא תוצאה של מדיניות רשמית.

בעקבות התקרית מסוף השבוע, אתם מאמינים לטיעון הזה?

אנו מאוד רוצים לקוות שאי־רועים אלו היו רק יוזמות מקומיות, של מפקדי ספינות זוטרים. אם יתברר שזו תוצאה של מדיניות חדשה של המצרים, זה חמור ביותר ועל "הרשויות הגבוהות" לטפל בעניין, במהירות ובנחישות. לא יתכן שהענף הכלכלי מספר אחד של אילת יעמוד בסכנה, מה גם שמדובר פה בעיקרון של חופש שיט, שפעם יצאנו למלחמה כדי להגן עליו.

האם התקריות אינן תוצאה של הפרת נהלים מצד בעלי היאכטות, שחודרים למים הטר־יטוריאליים המצריים ואולי אף מתגרים בהם?

נכון שספינות שלנו נכנסות מדי פעם למים מצריים, אבל זה לא חדש. ספינות שלא קיבלו אישור לעגון באי־האלמוגים, מתקרבות עד 300־200 מ' צפונית־מזרחית לאי. בדרך כלל, המצרים לא עשו בעיות. לכל היותר, ספינה שהתקרבה יותר מדי נדרשה ברמקולים על־ידי ספינות־משמר מצריות, להתרחק. אבל לא היו ניסיונות לפגוע בספינות או לעצור את נוסעיהן.

איזה נזק עלול להיגרם מפגיעה כזו?

זה דומה להתנגשות בין מכונית פרטית למכונית גדולה יותר. תלוי מהי עוצמת ההתנגשות והיכן הפגיעה. זה עלול להסתיים באסון.

מדוע אינכם מצטיידים ברשיונות מהקונסוליה המצרית באילת?

רשיונות לעגינה באי־האלמוגים ניתנים ע"י הקונסול יום לפני העגינה, תמורת תשלום, לפי מספר הנוסעים. כמו כן, ניתנים רשיונות ל־3 חודשים לדייגים המבקשים לדוג עד 300 מ' מהחוף. קרה שדייגים שנעצרו בעצרה, הוסעו לנואייבה, ובטלפון מאיסור נשפטו ונקנסו בין 50 ל־100 לירות מצריות, ושוחררו. רשיונות ניתנים גם לספינות של צוללנים השטים לשארם־א־שייח ומבקשים לצלול בדרך. עד היום לא נזקקנו לרשיון לשייט בקרבת אי־האלמוגים, בלי לעגון בו. אם המצרים ידרשו זאת מאיתנו ולא יערמו קשיים, נוציא רשיונות כאלה, אבל איש לא הודיע על שינוי בנהלים ובמ־דיניות.

יש לכם דרך לוודא אצל 120 בעלי היאכטות העוגנות באילת, שהם מקפידים על מילוי הוראות השיט ולא מתגרים במצרים?

אנחנו דואגים לעדכן כל בעל יאכטה בהוראות, אבל אני לא רואה בכניסה למים מצריים התגרות. אנו לא ביחסי מלחמה עם מצרים, ואם יש שלום, זה לא צריך להוות בעיה ובוודאי לא עילה לפגיעה פיסית עד כדי העמדת חייהם של אנשים בסכנה. אנו לא מהווים סיכון ביטחוני למצרים ואפילו לא גורם שמתחרה בהם בתחום התיירות.

קורה שספינות מצריות חו־דרות אלינו?

בוודאי, לעיתים ספינות־משמר מצריות מתקרבות לחוף טאבה בהתגרויות משונות, אבל איש לא עושה מזה עניין.

אתם חשים בשינוי מאז מונה הקונסול המצרי באילת?

הקונסול עזר ל"כבות שרי־פות", אבל קונסוליה אינה גורם צבאי והקונסול לא תמיד מעודכן בהנחיות הניתנות לאנשי הצבא המצרי באזור.

החזרת טאבה למצרים תקשה עליכם עוד יותר את השיט במפרץ אילת?

יש לנו 35 ספינות המשייטות מדי שנה רבבות תיירים. מיליוני דולרים הושקעו בספינות אלה. הן עוגנות גם בטאבה. לבעלי הספינות התחייבויות וחוזים שנתיים עם גורמי תיירות בארץ ובחו"ל. החזרת טאבה, מאתרי התיירות האט־רקטיביים ביותר באזור, תכה מכה קשה ביותר ענף זה ותפגע בפרנסתם של עשרות משפחות וגם בקופת המדינה. ללא טאבה ואי־האלמוגים, שיט במפרץ אילת לא יהיה שונה בהרבה משיט בירקון...

האם התקרית תרתיע בעלי יאכטות מלשייט באזור?

אני מקווה שלא. ראש העיר אילת פנה לבעלי היאכטות וביקשם להימנע מלהיכנס למים מצריים עד שיתברר העניין. אנו מקווים מאוד שזה היה מקרה חריג ולא תוצאה של מדיניות מצרית חדשה.

מאת ירדן טל

נרצחו ערבים בגדה

(סוף מעמוד 1)

של מנהיגי אש"ף על הקמת ממשלה גולה, מוקדמת מדי.

הנרצחים בגדה

ליד הכפר נובא, צפונית־מערבית לחברון, נמצאה אתמול גופה של ערבי תושב האזור, ובה סימני ירי. מקורות צבאיים מסרו, כי הגופה נשלחה לבדיקה במכון הפתולוגי.

אמש לא ניתן להשיג פרטים על ההרוג או על נסיבות מותו. פרים לעבודה שבכפר הסמוך צוריף היו התנגשויות בין תושבים לחיילים, ולפנות צעיר אחד תושב הכפר נפצע מירייה. מקורות ערביים מסרו על דיווחים של תושבים מהסביבה בדבר תושב מצוריף שנעדר במהלך התנג־שויות עם צה"ל, וייתכן שמדובר בגופה שנמצאה ליד הכפר הסמוך נובא. צה"ל חוקר את התקרית.

בקסבה של שכם נמצאה אתמול לפנות בוקר גופתו של אסער אבו עיש (38), תושב שכונת חלת אל־עמוד, ממשתדלי עסקת החליפין עם ארגונו של אחמד ג'יבריל. תושבים שמצאו את גופתו הביאוהו במצב עמוק בעורפו. על גופו לא נמצאה תעודת זהות, והיה קשה לקבוע את זהותו. כעבור זמן הובהר מי האיש, גופתו נלקחה לנתיחה שלאחר המוות במכון הפתולוגי באבו־כביר, והמשטרה פת־חה בחקירה. בעקבות התקרית הוטל עוצר על הקסבה של שכם, ונעצרו כמה שכנים של ההרוג.

ממשמרת נפת השומרון נמסר, כי המדובר ברצח. מניעי הרצח עדיין לא ברורים, אך הכיוון העיקרי לחקירה הוא כי [illegible]

נחשפו מנהיגי האינתיפאדה ברצועה

לאחר מעקב ממושך ועבודות מו־דיעיניות יסודיות, הצליחו זרועות הביטחון לחשוף בשבועות האחרונים 37 חוליות שהיוו "ועדות עממיות" בשכונות ובישובים ברחבי הרצועה, והם שהכינו את ההתקוממות בחו־דשים האחרונים. נעצרו 200 מתושבי המקום, החשודים כמנהיגי ההתק־וממות ברצועה מטעם ה"פתח".

בראש "הועדות העממיות", שה־חזוי פעולתן חולקו גיאוגרפית בכל אזור הרצועה, עמד אדם אחד – הע־צור אף הוא – אשר ישב בעבר בכלא ישראלי באשמת פעילות עוינת. על מעצרים אלה מסר ביום שישי אלוף פיקוד הדרום, יצחק מרדכי, לכתבים צבאיים.

מסתבר שהארגון כלל היררכיה ברורה, לפי אזורים ותבגורים. המפקדה הראשית היתה מפוצלת לשתי זרועות, האחת בצפונה של הרצועה והאחרת בדרומה. ועדות אלה דאגו להפצת כרוזים ולשליחת צעירים, וגם מבוגרים יותר, להפגנות, להקמת מחסומי־דרכים ולפעולות חבלה אח־רות שמטרתן שיבוש חיי היומיום ברצועה. כמו כן, דאגו להפצת את הכרוזים של המפקדה העליונה של ההתקוממות.

בין המנהיגים הפעילים, רבים שוחררו לפני כשנתיים וחצי בעסקת החליפין הנקראת שבויינו.

אנשי הפרקליטות הצבאית [illegible] את המעצרים. הם [illegible] החומר שהצטבר נגד כל אחד מהעצורים. [illegible] תמליץ על סיווג האנשים לשלוש קבוצות: [illegible]

[illegible]

חשיפת "הוועדות העממיות" באה עקב חקירה אינטנסיבית של זרועות הביטחון. הצלחתם של כוחות הביט־חון כוללת מעצר של 3 תושבים ממחנה הפליטים ג'בליה, אשר נעצרו לפני כחודש כחשודים ברציחתה של הקשישה רחל וייס מהמושב שפיר. השלושה, תייר אל־קורד, חסאן נתפל, וג'יהאד אבו־עיבאן, היו פעילים בוועדות העממיות, ובחקירתם מסרו פרטים על פעילותן.

בעזה שררה בסוף השבוע תרעומת לנוכח המעצרים הנרחבים. תושבים בעזה טענו, כי לא ידעו על פעילותן של הוועדות העממיות.

אל על

	טמפ' מינימום	טמפ' מכס'		הטמפרטורות אתמול	
אמסטרדם	14	20	מעונן	12	20
אתונה	19	25	מ.חלקית	18	29
בוקרשט	14	19	גשום	–	–
בריסל	16	28	גשם קל	8	19
וינה	15	21	מ.חלקית	15	26
ורשה	–	–	–	–	–
ז'נבה	10	19	מ.חלקית	12	24
לונדון	16	23	מ.חלקית	14	25
ליסבון	19	25	נאה	24	36
מדריד	20	33	בהיר	20	36
ניו־יורק	16	23	נאה	19	29
פאריס	13	25	גשם קל	16	23
פרנקפורט	10	21	בהיר	9	24
ציריך	10	22	בהיר	–	–
קהיר	23	33	בהיר	22	33
קופנהאגן	10	20	בהיר	8	20
רומא	20	27	נאה	12	28

EL AL אל על

בצער רב אנו מודיעים על פטירתה של
אשתי, אמנו וסבתנו היקרה

רחל שפירא

לבית שובר (מקרקוב־בוכניה)

ההלוויה תתקיים היום יום ראשון כ"ט באלול תשמ"ח 11.9.88
בשעה 12.00 בצהריים בבית העלמין הדרום בגבול חולון בת־ים
נפגשים ליד השער הראשי

בעלה: פיליפ שפירא
בנה וכלתה: ברוך ותהלה שפירא
נכדיה: נמרוד, אפרת ויובל

אוהבנו וראש משפחתנו
בעלי אבינו וסבנו

משה קדמון

לודזי – אפקה
פעיל ההגנה צה"ל ואיגוד יוצאי ליטא

נפטר ביום ו' כ"ז באלול תשמ"ח 9.9.88

הלווייתו תצא ביום ראשון כ"ט באלול תשמ"ח 11.9.88 בשעה 9.15
מבית הכנסת באפקה לבית העלמין בחולת יצחק
השבעה בבית משפחת נהורן רח' קהילת מרובה 21 כניסה א' נאות אפקה

אבלים: אשתו: מינה
בתו וחתנה: רות ושבתאי נהורן
בתה: נילי בלום
נכדיו: איתי, יועד, חן ובן

בצער רב ויגון קודר אנו מודיעים על פטירתו של
בעלי, אבינו ואחינו היקר באדם

ויקטור דניאלס

בן סלמן ונעימה

הלוויה תצא היום יום ראשון, כ"ט באלול תשמ"ח, 11.9.88
בשעה 10.00, לפנה"צ מבית המנוח, רח' הרצל 24 רמת־גן
לבית העלמין הדרום בגבול חולון בת־ים

המשפחה המתאבלת

לשנה טובה באמת

המערך
הדרך לפריצת דרך

למנחם הורוביץ ורעייתו

ברכות
להולדת הבת

הארץ

מגמות בליכוד לסגנון בחירות אלים במטרה להקל על גיוסם של הפעילים

קצב: דרוש קו אידיאולוגי חריף ● רייסר: הפעילים נטולי מוטיבציה – רק עימות אגרסיווי עם המערך עשוי לתקן את המצב ● המערך: לא ניענה לפרובוקציות

מאת אילן שחורי
סופר "הארץ" לענייני מפלגות

מגמות גלויות בליכוד לעודד "חי־מום" אווירת מערכת הבחירות, בלא לקבל על כך החלטה רשמית, התגבשו בכינוס מטה הבחירות של הליכוד, שנערך בסוף השבוע בבית אשתו של השר משה ארנס, יו"ר מטה הבחירות. מהתבטאויות של ראשי אגף הארגון במטה עולה כי אחת הסיבות העיקריות לתביעה להקצנת העימות עם המערך נעוצה בקשיים לדרבן את סניפי המפלגה ולגייס למערכת הבחירות את הפעי־לים הרבים בשטח, הזקוקים לאווירה אגרסיווית יותר, כדי להוציא אותם משאננותם.

ראשי מטה הבחירות במפלגת הע־בודה האשימו בסוף השבוע את הלי־כוד בכוונה "להחמם את אווירת הבחי־רות ולעודד נקיטת סגנון אלים בהצהרות ובהופעות, כדי לשלהב את ההמון שכרווח כמו במערכת הבחי־רות ב־1981". כן טענו ראשי מטה הבחירות במפלגת העבודה שהליכוד מתעלם מהאמנה למערכת בחירות שקטה ומסרב לחתום על הסכם למגבלות הדדיות בנושאי ההסברה השונים.

באחרונה גבר הלחץ על ראשי מטה הבחירות בליכוד לחימום האווירה. כמעט כל ראשי מטות הב־חירות בערים הגדולים טענו בשיחות שקיימו עם ארנס, כי אינם מסוגלים לגייס את עשרות אלפי הפעילים ומבחינתם מערכת הבחירות עדיין אינה מורגשת. בישיבת מטה הבחי־רות, שהתקיימה ביום שישי דרשו ראשי אגף הארגון במטה, השר יצחק מודעי וח"כ מיכה רייסר, לקבל החל־טה ברורה, כי הליכוד מקצין את מאבקו במפלגת העבודה, כדי לעודד את הסניפים לפעילות.

רייסר אמר בישיבה, כי "הליכוד חייב להסם את השטח נגד מפלגת העבודה, שכן צעד זה ישרת את הלי־כוד, בניגוד למה שטענו בעבר". מו־דעי טען, כי "אי חימום האווירה אינו פועל לטובת הליכוד".

קצב: קו אידיאולוגי תקיף

מ"מ יו"ר מטה הבחירות, השר משה קצב, אמר כי חייבים לנקוט קו אידיאולוגי תקיף וחריף ויש להאשים את יו"ר מפלגת העבודה, שמעון פרס, בחוסר אחריות ממלכתי ולהציגו כמי שנושא באחריות לשחיקה הגדולה במעמדה הבינלאומי של מדינת ישראל. קצב אמר, כי פרס נוקט בצביעות בנושאים הדתי והחברתי, והליכוד חייב להציג זאת באופיסותו, להיכנס לעימותים ולא להסתפק במערכה מתונה. קצב אמר, כי מצב זה יכול רק לתרום לליכוד.

השר ארנס אמר בישיבת המטה, כי כל שינוי בגישת הליכוד מחייב התייעצות עם המוסדות המלווים את פעילות המטה. עם זאת הדגיש כי, לדעתו, המאבק העיקרי של הליכוד הוא בקרב קולות המתלבטים, והם אינם אוהבים אווירה מתוסכת. "כל הסקרים מראים שזו הפעם הראשונה שאנשים שהצביעו בעד המערך בב־חירות הקודמות מציגים עצמם הפעם כמתלבטים. זה היעד המרכזי שלנו", הבהיר ארנס.

הדרישה להביא לחימום אווירת הבחירות הועלתה בסוף השבוע גם בכנס מטעם המטה הארגוני בליכוד למען הפעילים המשתתפים במבצע "פנים אל פנים", לאיתור ציבור המתלבטים. ראש המטה, ח"כ מיכה רייסר, אמר במפגש כי הליכוד חייב להביא לחימום האווירה הפוליטית ולחידוד העימות עם מפלגת העבודה. לדברי רייסר, "במצב הקיים כיום יש שאננות רבה בקרב הפעילים. הם חסרי מוטיבציה לפעילות ואינם מתגייסים לעזרה". לדבריו, "רק הקשחת המאבק במפלגת העבודה ואגרסיביות בפעילות הליכוד עשויות להביא לתיקון המצב". רייסר הד־גיש, כי יביא דברים אלו גם לפני ראשי מטה הבחירות בליכוד, המת־כנס הבוקר, וינסה להביא לשינוי במדי־ניות היערכות הליכוד לבחירות.

זוילי: קרבות־רחוב

ראשי מטה ההסברה במפלגת הע־בודה, נסים זוילי ושמואל פרנקל, אמרו אתמול כי סימנים רבים מראים שהליכוד הולך לחזור לשיטת מער־כת הבחירות של 1981, כלומר, לקרבות־רחוב בין העבודה לליכוד. זוילי אמר אתמול כי מפלגת העבו־דה לא תשנה את סגנון פעילותה לפחות עד לאחר יום כיפור. זוילי ביקש מפעילי העבודה ומהמסבירים "לשמור על איפוק ולא להגיב על התקפות שלהוותדרסון של הליכוד", שעברה, לדבריו, את גבול הטעם הטוב אפילו ביחס למה שנסבל במערכת בחירות.

זוילי הסביר, כי מפלגת העבודה לא תיגרר אחר הפרובוקציות של הליכוד. "לא נרד לרמה של התקפות אישיות ולא נציג את מודעי שמיר וחבריו עד לאחר החגים. המערך יציג לפני ציבור הבוחרים את העובדה שכל הבטחותיו ערב בחירות 1984 קוימו במהלך כהונת שמעון פרס כראש הממשלה: הוצאת צה"ל מלב־נון, הורדת האינפלציה ושיפור מעמ־דה הבינלאומי של ישראל", אמר זוילי.

במפלגת העבודה התבטאו אתמול אישים שונים בחריפות רבה ביחס לתגובות הליכוד על המגעים של שמ־עון פרס למפגש המשולש בוואשינג־טון. מנכ"ל העבודה, ח"כ עוזי ברעם, אמר כי ההמהמה שמעוררת נסיעתו של פרס לארצות־הברית חושפת את פרצופו האמיתי של הליכוד. רק הלי־כוד, לדבריו, "יכול לקרוא לחידוש תהליך השלום בכנס בחירות מטעמו ובאותה עת לטרפד כל יוזמה בכיוון זה".

רמון: מודעי זקוק לפסיכיאטר

ח"כ מיכה חריש, יו"ר התנועה המ־דינית של המערך, אמר כי "רוח היסטרית נכבשה בשמיר בעקבות המהלך שיזם רייגן". לדבריו, "שמיר, שאינו שולט במתרחש בממשלתו, שכח כי שמעון פרס מכהן כשר־החוץ ותפקידו לקדם את יוזמה של ישראל עם ארה"ב".

ח"כ חיים רמון יצא נגד דבריו של השר יצחק מודעי בגנותו של פרס. "אין ספק", אמר, "מודעי זקוק לפסי־כיאטר וחבריו בליברלים יודעים מזמן שהאיש יצא מדעתו. איחולי הב־ריאות של מודעי לפרס בנוסח 'כרטיס בכיוון אחד', מעידים כי הליכוד עבר מתמיכה בריצות כוצא על טרנספר של ערבים לתמיכה בטרנספר של יה־ודים פוליטיים", אמר חיים רמון.

ראש המטה הבלמלי־חבורתי של המערך, השר גד יעקבי, מקבל ברכתו של רב מראש העין במהלך סיור בשוק המקומי ביום ו'. הקונים שהתגודדו סביב השר התעניינו לדעת אם מחירי המוצרים המסובסדים יעלו בקרוב ובכמה. אישים אחרים מצמרת מפלגת העבודה "משמר" באותו יום על מרכזי קניות ושווקים אחרים בארץ, במסגרת מבצע המערך "שנה טובה באמת".
צילום: ישראל סימיונסקי

השחקניות חנה מרון וגילה אלמגור שולבו ברשימת רצ לכנסת

ימוקמו במקומות מכובדים

(עתים) השחקניות חנה מרון וגילה אלמגור, שפעלו בעבר למען מפלגת העבודה, הצטרפו לרשימת רצ לכנסת הי"ב. השח־קניות ישולבו במקומות מכובדים ברשימה.

כמו כן יהיו ברשימת רצ לכנ־סת מנהלת התיאטרון והבימאית עדה בן נחום, השחקנית עדית טפרסון מתיאטרון באר שבע, מב־קרת התיאטרון ד"ר שוש אביגל והמשוררת אריאנה הרן, אשתו של הרב שמואל הכהן אבידור.

"הגימלה נשחקת והממשלה שותקת"

מאת נורית אמיתי

"הגימלה נשחקת והממשלה שותקת" – זוהי סיסמת הבחירות, שתצעיד את תנועת הגימלאים במסע הבחירות שלה. תנועת הגימלאים הוקמה כדי לפעול למען הקשישים והגימלאים. ב־ראשה עומד ד"ר אבא גפן, גימלאי של משרד החוץ ואיש מפלגת העבודה לשעבר. במקום לכני מיקם מנכ"ל התנועה, שלמה דיאן, שכיהן בעבר כמשנה מנכ"ל ביטוח התקשורת.

נושא הקשישים ופוטנציאל ההצבעה הטבוע באוכלוסיה זו מכריז באירונה את המפלגות הגדולות והקטנות כאחת. בתקו־פה האחרונה הרבו חברי כנסת במפלגות שונות להיפגש עם קשישים בבתי־אבות ברחבי הא־רץ.

פרס בפגישה סגורה עם אמנים וסופרים:

"הליכוד רוצה רק שטח, לא איכפת לו מה יהיה עלינו"

השתתפו ס. יזהר, ע. הלל, יהודית דטנר, עודד תאומי, מנחם פרי, אבי קושניר, נתן דטנר, דודו דותן, ועוד

מאת סופר "הארץ" לענייני מפלגות

כמה עשרות אמנים וסופרים התאספו בסוף השבוע בבית, לסיו בתל אביב לפגישה עם יו"ר מפל־גת העבודה ומ"מ ראש הממשלה, שמעון פרס, כדי להביע תמיכה במועמדותו לראשות הממשלה. ארגון האירוע על ידי המטה האישי של פרס נעשה בחשאי והוא היה סגור לתקשורת.

נודע כי בין האמנים והסופרים נטלו חלק באירוע ס. יזהר, ע. הלל, יהודית דטנר, מנחם פרי, עודד תאומי, אבי קושניר, נתן דטנר, דודו דותן, ואחרים.

בפגישה תקף פרס קשות את הליכוד והזהיר מ"תוהו ובוהו מדיני בישראל אחרי הבחירות, אם הלי־כוד ינצח בבחירות". לדבריו, "עלינו להתרכז בעיקר ולהתחיל בתהליך השלום. אם ב־2 לנובמבר יתברר שאין לכך סיכוי, האינתי־פדה תימשך, יחמיר מרדף הזיפוש ותקום קואליציה מלחמתית בעולם הערבי. כל זה יקרה אם לא נהיה רציניים בהכרעה הלאומית".

פרס ציין כי אין ספק שהימין בישראל הקצין. "זה לא הימין של '81 או '84. זה ימין המאמין בטרנ־ [illegible] בכיפה – משמר [illegible] למערכת הבחירות הם רוצים להתחיל באינתיפאדה ב־2 לנוב־מבר לא ניתן יהיה לתקן זאת יותר. קשה לי להאמין בממשלת אחדות עם בעלי עמדות כאלה. אני רוצה להאמין לשמיר ומכבד את הכרזותיו שאינו רוצה להחזיר אף שעל מהשט־חים. הליכוד רוצה שטח, לא איכפת לו מה יהיה עלינו, כי מדו־בר באידיאולוגיה שלו" אמר פרס.

פרס אמר עוד כי הליכוד לא יודע מה לעשות עם שניים וחצי מיליון ערבים. "אין לו שום פתרון ואין לו מסר. פעם ראשונה אחרי 2000 שנה, הליכוד מסכן את הרוב היהודי. אנו מבקשים מגעים כדי להתחיל מו"מ. אנו ננהל מו"מ עם ירדן ועם הפלשתינאים, אך רק עם אלו המוכנים להפסיק הטירור ולה־כיר בישראל ובתוצאות המו"מ. לשם מה אני צריך לשלוט במיליון ערבים בעזה. את עזה, אחרי ההסכם, אפשר למסור לשלטון ערבי, בתנאי שיהיה מפורז להלו־טין, ללא נשק וללא צבא".

[illegible] אלה גם ליצור רוב לשלום. אסור לוותר גם על הדתיים. חמישים אחוז מהם בעד שלום ופשרה טרי־טוריאלית. צריך להסיר את המחסום כדי שילכו עמנו לשלום. אני לא יצאתי מדרכי בלעלז ואמרתי לו שצריך לבטל פאות, אלא הוא אמר לי שצריך לוותר על שטחים למען שלום" - אמר שר החוץ.

הסופרת יהודית הנדל אמרה בפגישה עם פרס כי היא לעיתים ביקורתית כלפי המערך, אך ברור לה שרק פרס יכול להביא שלום. הפסל דני קרוון קרא להידברות ישי־רה עם פלשתינאים. דטנר וקושניר איחלו לפרס להגיע לראשות ממש־לה והציעו לו לדאוג להעברת המסר של שלום בפשטות.

שמיר פותח היום את מערכת הבחירות שלו בסיור בבירה

מאת אילן שחורי

ראש הממשלה, יצחק שמיר, עומד לפתוח היום, ערב ראש השנה, את מסע הבחירות האישי שלו בסיור שיקיים ברחובות ירושלים. בשעות הצהריים יהיה שמיר אורח סניף הלי־כוד בירושלים בטקס הרמת כוסית לחג, ולאחר מכן יסייר במרכז הירושלמי.

בסוף החודש אמור שמיר להתחיל בהופעותיו בעצרות עם. ההופעה הר־אשונה תהיה בעצרת עם גדולה בבאר שבע.

מיד לאחר החג יתחיל לפעול גם המטה האישי של סגן ראש הממשלה, דוד לוי, שהוקם בסוף השבוע. על פי התוכנית שאושרה על ידי יו"ר מטה הבחירות בליכוד, השר משה ארנס, יסייר לוי בערי פיתוח, במושבים ובשכונות שיקום ובתום סיוריו יקיים עצרות עם. בסוף השבוע הופעלה לשכה גדולה של פעילים במסע הב־חירות של דוד לוי בקומה הי־12 ב"מ־צודת זאב". זו הפעם הראשונה בשנים האחרונות שמוקד הפעולה של לוי מוקם בבניין מרכז תנועת החרות.

גם עבור השר אריאל שרון הוקם מטה אישי נפרד. שרון, שאינו שותף באופן רשמי לפעולות מטה הבחירות בליכוד, מקיים זה מספר שבועות סי־בוב הופעות ברחבי הארץ תחת הסיסמה "אתה שואל – הציבור משיב".

ערכה את העמוד: עדה ארשפי

חברת אלרם בונה לך בית ב-

□ רמת אביב ג' - נאות אלרם
דירות 5,4,3½,3 חדרים ודירות גג בשני מפלסים.

□ כפר־סבא - לב כפר סבא
דירות 5,4 חדרים פנטהאוזים ודירות גן צמודות קרקע.

□ הרצליה הצעירה - גני הרצליה
דירות 5,4 חדרים, דירות קוטג' ומגרשים לקוטג'ים.

□ ראשון לציון - נוה הדרים
דירות 5,4 חדרים, קוטג'ים וחנויות במרכז המסחרי

□ בת־ים - נאות ימים - דירות 4½ חדרים

□ משרד מכירות גני־הרצליה 052-574517
□ משרד מכירות נוה־הדרים 03-9659556
□ משרד מכירות בת־ים 03-5517749

בית טוב מביא טוב!
אלרם
מיסודם של החברה לישראל ואקסטרום

אלרם - משרד ראשי - שד' רוטשילד 133 ת"א (ליד כיכר הבימה) טל. 03-203341
פתוח בימים א'-ה' 8.30-18.00, ו' 8.30-13.00

רק באלדן תמצא שילוב של:
■ חברה גדולה
■ שרות טוב
■ מחירים סבירים
אלדן השכרת־רכב
eldan RENT-A-CAR
מבצע סתיו
מ־899 ש"ח + מע"מ לחודש כולל דמי ביטוח
• כפוף לתנאי המבצע
• על רכב מקבוצה A
• מספר המכוניות מוגבל
סקור אותנו קודם
רח' הירקון 112 ת"א טל' 03-203366 ובכל סניפי אלדן

שנה טובה ומבורכת
לכל לקוחותינו
ספקינו וידידינו
סלומון לוין ואלשטיין בע"מ
מקבוצת טבע

هكذا من الأصل

שלטונות בורמה מסכימים לבחירות; ראש האופוזיציה הקים ממשלה זמנית

שוטרים ואנשי חיל האוויר והצי נראו צועדים במדיהם בהפגנות ההמוניות ברחובות רנגון ומאנדאליי ● או נו בן ה־82: אתמודד בבחירות – אני עדיין ראש הממשלה החוקי

רנגון (ע"ד וע"צ). הנהגת מפלגת התוכנית הסוציאליסטית בבורמה, הניצבת בפני התקוממות לאומית נגד שלטונה הנמשך כבר 26 שנים, הודיעה אתמול על הסכמתה לערוך בחירות ולקיים משטר רב־מפלגתי. כך הודיע רדיו רנגון. בינתיים, לדברי דיפלומטים זרים, הודיעה האופוזיציה בבורמה על הקמת ממשלה זמנית.

בהודעת מפלגת השלטון נאמר כי הוועד המרכזי של המפלגה הצביע בעד השיטה הרב־מפלגתית, ועל קיום בחירות שבהן ישתתפו מפלגות שונות. לא נקבע מועד לבחירות.

מזכיר המפלגה ונשיא המדינה מאונג מאונג ישב בראשה של הישי־בה החגיגית של הוועד המרכזי שהתקיימה בפרלמנט. לא נמסרו פרטים נוספים על הישיבה, שהתכנסה להכנת ועידת חירום של המפלגה מחר.

בינתיים שוב הפגינו אתמול מאות אלפים ברחובות רנגון בקריאה להפלת הממשלה ולהקמת משטר דמוקרטי, רב־מפלגתי. בין המפגינים נראו אנשי חיל האוויר ואנשי הצי ומשלחות מיוחדות משטרה שונות ברנגון.

משלחות המשטרה צעדו במדים מאחורי תזמורת המשטרה, ונמסר כי היו אלה נציגי כל תחנות המשטרה ברנגון.

ראשי האופוזיציה בבורמה הקימו ממשלה זמנית, כך מסרו שלושה דיפ־לומטים ברנגון.

בשיחות טלפוניות עם כתבים בבנגקוק אמרו דיפלומטים כי כמה יחידות של צבא בורמה מרדו נגד ממשלת התוכנית הסוציאליסטית, השלטת.

או נו, ראש הממשלה לשעבר ויו"ר הליגה לשלום ולדמוקרטיה, הכריז על הקמת ממשלה וקרא לבחירות כלליות ב־9 באוקטובר להקמת ממש־לה רב־מפלגתית, דיווחו שגרירים בשיחות טלפוניות לבנגקוק.

הדיפלומטים בראנגון הוסיפו כי או נו (82) הכריז על הקמת הממשלה הזמנית בהודעתו בלילה שבין יום חמישי לשישי.

תושבי רנגון שאליהם התקשרו כתבים דיווחו כי יותר מ־100 אנשי חיל האוויר עברו לאופוזיציה והשת־תפו, במדיהם, בהפגנות נגד הממש־לה. הם נמצאים עתה במעון בקמפוס של אוניברסיטת רנגון.

כן נמסר כי כמה מאנשי הצי השת־תפו בהפגנות ביום חמישי ושישי, דיפלומטים מסרו כי חיילים נראו צועדים ביחד עם המפגינים נגד הממ־שלה במאנדאליי, העיר השנייה בגודלה בבורמה.

או נו, שהודח בהפיכה ב־1962, הוכרז לראש הממשלה הזמנית. "אני עדיין ראש הממשלה החוקי, על־פי החוקה", אמר או נו. הוא הוסיף כי הוא מתכוון להתמודד בבחירות שיוכרזו בקרוב.

הליגה לשלום ולדמוקרטיה מאגדת 21 קבוצות וארגונים פולי־טיים, וחברים בה אישים פוליטיים ידועים, בהם גנרל טין או, לשעבר שר ההגנה.

הממשלה הזמנית הוקמה לאחר חודשים של הפגנות מחאה נגד השל־טונות וקריאות חוזרות ונשנות לשים קץ לשלטון היחיד של מפלגת התו־כנית הסוציאליסטית.

ראשי קהילת מע' גרמניה התנצלו בפני קוהל על הערותיו של בוביס

מאת דניאל דגן
סופר "הארץ" באירופה

בון (מיוחד ל"הארץ"). הקהילה היהודית בגרמניה המערבית התנצלה בסוף השבוע בפני הקנצלר הלמוט קוהל על הערות שהשמיע אחד מראשיה, איגנאץ בוביס. ההתנצלות נמסרה בפגישה של ראשי הקהילה בלשכת הקנצלר, שנערכה כדי להע־ביר להם את איחולי הקנצלר ומ־משלתו לשנה החדשה.

בוביס, שהוא יושב־ראש הקהילה בפרנקפורט, הביע בשבוע שעבר שהלמוט קוהל יבקש מנשיא גרמניה המערבית לכתוב למענו נאום שהוא עומד לשאת בעצרת מרכזית לציון "ליל הבדולח".

ההערה של בוביס התקבלה כעלבון לקאנצלר קוהל. בגרמניה, בישראל בארה"ב ובמדינות אחרות השמעה לעתים תכופות ביקורת על שקוהל אינו מפגין רגישות מספקת לגורלם של נפגעי השואה היהודיים. כדוגמאות לכך הובאו יוזמתו לאלץ את נשיא ארה"ב רונאלד רייגן לבקר בבית קברות שבו נטמנו חללי האס־אס והערות שונות שהשמיע.

לעומת זאת, הנשיא פון וייצזקר זוכה להערכה גדולה בעולם היהודי. ב־1985 נשא פון וייצזקר נאום מפתח בבונדסטאג, ובו טען שגרמנים רבים ידעו על רדיפות היהודים הרבה יותר מכפי שהם מוכנים להודות.

ועדה של הלא־מזדהות קוראת לאו"ם לנהל השטחים עד לעצמאות פלשתינית

ניקוסיה (ע"ר). ועדה של תשעה שרי חוץ מתנועת המדינות הלא־מזדהות קראה שלשום להקמת כוח או"ם שינהל את השטחים המוחזקים על־ידי ישראל.

הוועדה יצאה בהודעה שבה נאמר: "הוועידה קוראת למועצת הביטחון להקים כוח או"ם לנהל את עניני השטחים ולהגן על תושביהם לתקופה מוגבלת עד אשר הפלשתינאים ימ־משו את ריבונותם ועצמאותם במדי־נה פלשתינית". הוועדה קיבלה את ההחלטה במסגרת דיוני ועידת המדי־נות הלא־מזדהות בניקוסיה.

למעשה קיבלה הוועדה את הצעת קרומי, מראשי אש"ף, שפנה לאו"ם לנהל את השטחים המוחזקים באורח זמני.

יוגוסלוויה תנהיג את התנועה יוגוסלוויה תקבל כצפוי את הנהגת תנועת המדינות הלא־מזדהות לארבע השנים הבאות, ותארח את הוועידה הבאה. כך מסרו מקורות בוועידה.

הם אמרו כי הודעה על מינוי יושב־הראש הבא של הלא־מזדהות תימסר בשעות הערב.

איראני הצית עצמו בהפגנה נגד חומייני בניו יורק

מאת שלמה שמיר
סופר "הארץ" בניו יורק

ניו יורק (מיוחד ל"הארץ"). איראני בן 32 הצית עצמו שלשום בבהריים מול בניין האו"ם במהלכה של הפגנה בהשתתפות של מאות איראנים נגד חומייני. האיש, שזוהה כמאנוצ'ר איימן, הוא תושב קליפורניה שהגיע ביום חמישי לניו יורק. לדברי המשטרה, לא ברור אם היה קשר להפגנה, שאורגנה על־ידי קבוצה שמאלנית איראנית המתנגדת ל־חומייני.

האיראני שפך על גופו בנזין והצית את עצמו בגפרור. שוטרים ששמרו על הסדר בהפגנה עמדו חסרי־אונים מול האיש הבוער. רק כעבור דקות חש למקום שוטר נוסף וניסה לכבות את הלהבות, שהקיפו את האיש, באמצעות חומר כימי. הוא נקלח לבית חולים ומצבו הוגדר אנוש.

בניירות שהתגלו בתיק נמצא פתק, ובו טוען האיש כי היה קורבן להתעללות של שוטרים בעת שעצרו אותו בסן־דייגו. דובר משטרת סן־דייגו אישר כי איימן נעצר בחשד של מעשי תרמית, אך הכחיש כי הוכה.

בוש ודוקאקיס יתעמתו בטלוויזיה

וואשינגטון (ע"ד וע"צ). המועמדים לנשיאות מייקל דוקאקיס וג'ורג' בוש הסכימו על שורה של עימותים פנים אל פנים בטלוויזיה לקראת הבחירות לנשיאות בנובמבר. פרשנים אמרו כי נצחון אחד המועמדים תלוי במידה רבה בתוצאות הוויכוחים האלה.

לאחר שבועות של דיונים והשו־ויות, הגיעו אנשי מטות הבחירות של שני המועמדים להסכם שלפיו בוש ודוקאקיס יתייצבו זה מול זה בוויכוח טלוויזיוני ב־25 בספטמבר ואחר כך ב־13 או ב־14 באוקטובר.

כמו כן יתקיים עימות טלוויזיוני נפרד בין המועמדים לסגן נשיא, דן קוויל הרפובליקני ולויד בנטסן הד־מוקרטי. העימות ביניהם יתקיים בש־בוע שיתחיל ב־3 באוקטובר.

מומחים אמרו כי היתרון הגדול שצבר רייגן בעימות הטלוויזיוני בינו לבין המועמד הדמוקרטי ג'ימי קרטר ב־1980 תרם במידה רבה לנצחונו של רייגן באותן בחירות.

סאלינס אושר לנשיא נבחר של מכסיקו

מקסיקו סיטי (ע"ד). הפרלמנט המקסיקאי אישר אתמול את המועמד קרלוס סאלינס דה גורטארי, מהמפל־גה השלטת במקסיקו, לנשיא־נבחר של מקסיקו.

הפרלמנט אישר את מינויו של סאלינס ברוב של 263 קולות לעומת 85.

הצבעה זו היתה הצעד הרשמי ה־אחרון לפני כניסת סאלינס לתפקידו ב־1 בדצמבר.

ערך את העמוד: ישראל עמרני

74 נספים בהתרסקות טופולב וייטנאמי

מטוס וייטנאמי התרסק שלשום ליד נמל התעופה של בנגקוק ולפחות 74 מנוסעיו ואנשי צוותו נהרגו. דובר חיל האוויר התאילנדי מסר כי שישה מנוסעיו שרדו, ומצבם קשה. נמסר כי המטוס, מדגם טו־פולב 134, התרסק בעיצומה של סערת רעמים חזקה שלוש דקות לפני שעמד לנחות. בתמונה: אנשי חילוץ בוחנים את השברים.

צילום אי־פי

עד ראייה: במחנות בסודן מהלכים שלדים

הממשלה מונעת סיוע, בתקווה לדיכוי המרד

מאת אליהו זהבי, סופר "הארץ" בסקנדינוויה

קופנהאגן (מיוחד ל"הארץ"). עובד סעד שוודי ששב לא מכבר מדרום סודן תיאר ברדיו שוודיה את מצוקתה של האוכלוסיה בדרום המדינה במלים: "האנשים במחנות נראים כמו שלדים חיים". בתצלומים שהביא למערב נראים בני אדם הדומים לאלה שבתצלומים של אסירי מחנות הריכוז בתום מלחמת העולם השנייה.

לדברי עובד הסעד, ממשלת חרטום הטילה צנזורה על כל דיווח המתייחס לנעשה בדרום סודן. היא אסרה על ארגוני סעד בין־לאומיים להעביר סיוע במישרין לאוכלוסיה הלא־מוסלמית בדרום סודאן, וכ־תוצאה מכך נמסר על מותם של מאות בני אדם מדי יום במחנות פלי־טים בדרום המדינה.

בין הצפון המוסלמי לבין הדרום, שבו חיה אוכלוסיה אפריקאית לא־מוסלמית ניטשו במשך שנים קרבות. אחת הדרכים לדיכוי המרד היתה מניעתה של אספקת מזון. נראה כי הבצורת הממושכת באזור זה הפכה את הרעב לנשק היעיל ביותר של ממשלת חרטום במאבקה של האוכלו־סיה המתמרדת.

הניאו־גוליסטים מענישים את לה פן: לא ישתפו עמו פעולה

פאריס (ע"ד וע"צ). מנהיג "החזית הלאומית", תנועת הימין הקיצוני בצר־פת, ז'אן־מארי לה פן עלול להישאר במצב הפוליטי נכה הימנעות הימין מלשתף פעולה עמו לאחר הערותיו האנטישמיות האחרונות.

המפלגה הניאו־גוליסטית אר־פ־אר, בהנהגת ז'אק שיראק, הודיעה ללה פן כי אין היא מוכנה לשתף עמו פעולה ולא לחתום עמו הסכמים לקראת הבחירות למועצות המקומיות ולעיריות, הצפויות באביב הקרוב.

"המפלגה חייבת לממש את מחויבותה לעקרונות הרפובליקאיים החוקים בהצהרת זכויות האדם", אמר מזכיר המפלגה אליין ז'ופ, לאחר ישיבת הנהלת המפלגה.

המפלגה השיגה עם לה פן כמה הסכמים שנגעו למחוזר השני בבחי־רות האחרונות בצרפת בפעם הקו־דמת.

לכל ציבור הנהגים, לבעלי ומפעילי תחנות סונול ולכל בית ישראל

סונול

סונול מתדלקת אתכם לשנה החדשה בברכת
שנה טובה בכל הדרכים
ונסיעה בטוחה
עם השמנים המעולים

במשך כל ימי החג יהיו
89 תחנות של סונול בכל רחבי הארץ
פתוחות ומוכנות לשרת אתכם.
חג שמח!

צ פ ו ן

אור זכרון - כביש חיפה חדרה, באקה אלגרביה, ביר אל מקסור, בר יהודה - כביש חיפה - נצרת, גלבוע - כביש עפולה בית שאן, גן שמואל, דיר חנא, דלית אל כרמל, דניה - דרך אבא חושי, הדר - רח' החלוץ, חדרה - צומת חדרה, טבריה, יוליוס סימון (ליד "בלו בנד"), יפיע - ביציאה מנצרת, כפר גלעדי, מפגש אמיתי (כביש החוף נתניה - ת"א), מפגש העמק - כביש הסרגל, מפגש נעמן - צומת כפר מסריק, מפרץ חיפה - כביש חיפה קריות, מפרץ חיפה - כביש קריות חיפה, נהריה - עין שרה, "נוה שאנן" ("שר"), נצרת - רח' פאולוס השישי, נצרת - אזור התעשיה, עוקף חדרה, עירון - כביש חוצה עפולה, עכו - דרך הארבעה, עפולה - רח' החטיבה 9, עפולה עילית, עראבה, פינת בת-גלים - רח' יפו חיפה, צומת גולני, קיסריה צומת, קרית ים - שד' ירושלים, קרית שמונה, שער העליה - יציאה מחיפה, שפרעם צומת, התבורות חיפה (רח' חטיבת גולני).

מ ר כ ז

אביב - צומת תל ברוך, אשדוד - מרכז רובע א', אתרים - ככר אתרים, בלינסון תחנת ד"ש, בית דגן, בית עובד, גן יבנה, הבילויים גדרה, הברוש - צומת רעננה, המכבים - אלוף שדה ר"ג, חולון ("המלאכה"), טייבה, יד מרדכי, יפו - שד' ירושלים, כפר יונה, כפר קאסם, מפגש פלוגות, משגב בע"מ - דרך בן צבי ת"א, משמר השבעה, נס ציונה - רח' ויצמן, צומת חבצלת השרון - כביש חדרה - נתניה, קוממיות - שד' קוממיות בת-ים, קלנסואה, קסטינה - דלק הדרום, קרן אור יהודה, ראשון לציון - רח' הרצל, רמלה - רח' הרצל, תחנת החוף - רב מכר (ת"א - נתניה).

י ר ו ש ל י ם

גן הפעמון - דרך בית לחם, פצאל, צומת שמשון, קלנדיה, ראס אל עמוד - מול הר הזיתים, שייך ג'ראח - דרך שכם, שילה - כביש בן שמן - ירושלים.

ד ר ו ם

אילת, אלמוג - חוף אלמוג אילת, אל-ראשיד - עזה, בית קמה, דיר אל באלח, דימונה, דרך חברון ב"ש, הדס דרך הנשיאים ב"ש, יוטבתה, ירוחם, מלי דרך המלאכה ב"ש, מצדה דרך מצדה ב"ש, עזה - מרכז עזה, עזה - אל ספח בכניסה הצפונית, רפיח, שייך רדואן עזה.

בית ליאור אבנון

טוסות השתיים מן הארץ.
SAA
לדרום אפריקה
פעמיים
בשבוע.

החל מ־14 לספטמבר, לנחותך שתי טיסות שבועיות ליוהנסבורג דרך ציריך - בימי שני ורביעי אחה"צ.

טוס איתנו ותרגיש בהבדל:
* מטוסי סופר ג'מבו ספאריס בשלוש מחלקות
* שרותי קרקע בלעדיים ל־S.A.A.: הנחות מיוחדות בבתי מלון ובשכירות רכב.
* כרטיסי VIRSA לטיסות פנימיות במחירים מוזלים.
* שעות המראה ונחיתה לנוחות אנשי העסקים.
* להנות משיטת תשלומים חודשים, לא צמודים וללא ריבית.

לפרטים נוספים:
פנה לסוכן הנסיעות שלך,
או ל־S.A.A. 03־5102828

SAA
SOUTH AFRICAN AIRWAYS

הליכוד מטה ההסברה
ערב שאלות ותשובות בנושאי השעה
אתה שואל
השר שרון משיב!

בבת־ים
במגדלי הים התיכון, ברחוב הים 2
ביום רביעי, 14.9.88, ג' תשרי תשמ"ט
בשעה 20:30

בגבעתיים
בקולנוע שביט, רחוב עמישב
ביום חמישי, 15.9.88, ד' תשרי תשמ"ט
בשעה 20:30

הציבור מוזמן –
הכניסה חופשית
הליכוד

ניצחון המחנה הלאומי

מול

המחנה השמאלי

הכרח היסטורי!

5א הארץ 11 9 88

هكذا من الاصل

בטחון אישי,

שלום אמיתי
משק חופשי!

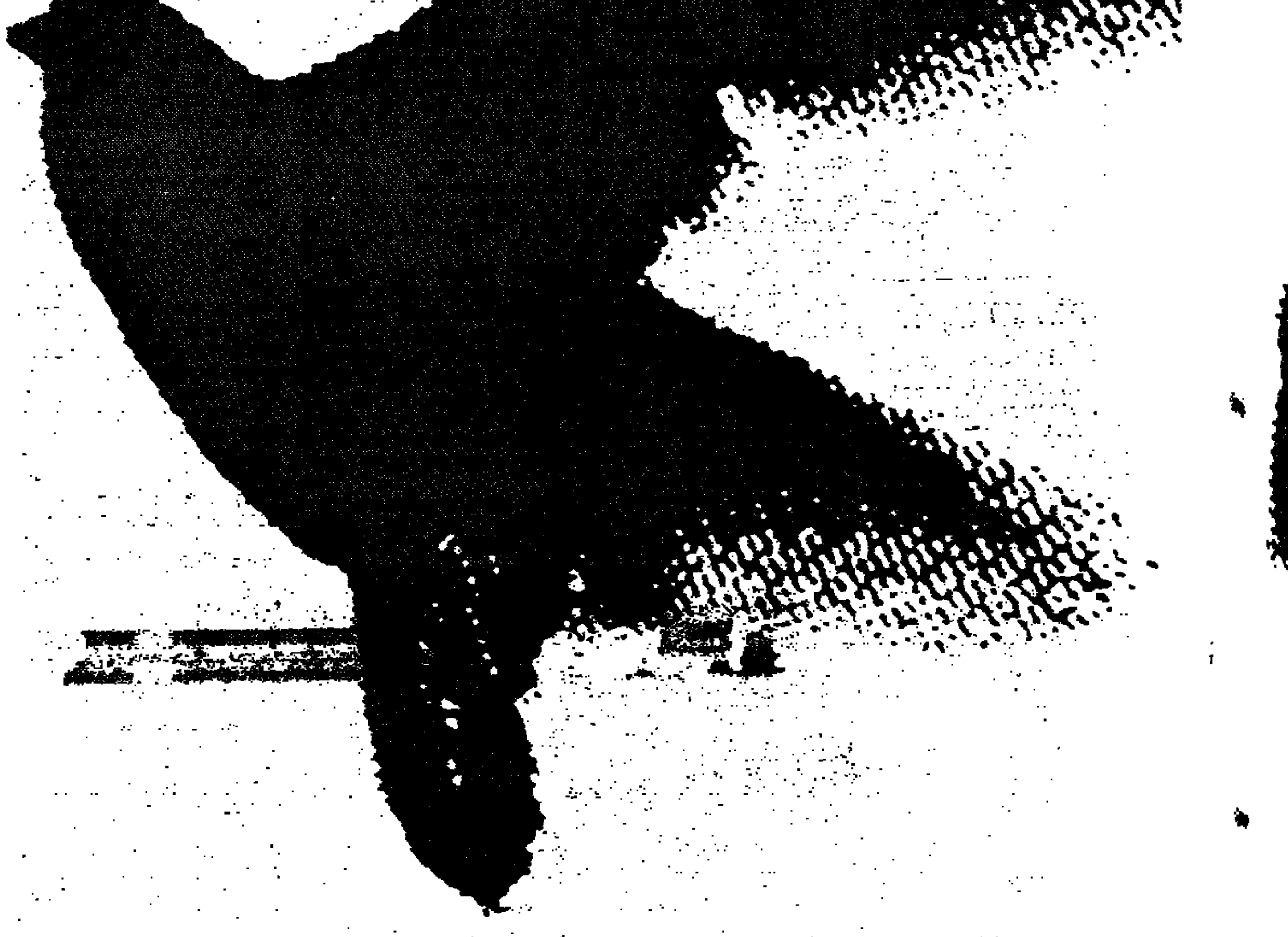

שלום רב,

הליכוד פותח את מערכת הבחירות הגורלית ביותר בתולדות מדינת ישראל.
ישראל תוכל להתמודד עם הסכנות החמורות העומדות בפתח ותוכל לנהל מדיניות יעילה, רק אם תוביל אותה ממשלה יציבה וחזקה, הזוכה באימון העם, הנהנית מאמינות בקרב מדינות העולם ויודעת להגן בתוקף על האינטרסים של המדינה.

בידיך אתה, הבוחר, ובידיך את הבוחרת, ההכרעה אם תקום ממשלה כזו בישראל או לא.

בבחירות הקודמות חילק הציבור את קולותיו כמעט שווה בשווה בין הליכוד, המערך ושותפיהם, אך ארבע שנות השותפות עם המערך הוכיחו, כי המערך אינו מסוגל לשתף פעולה בכנות ובנאמנות למען טובת המדינה.

יש על כן צורך בתפנית, תפנית לטובה, תפנית שתחזיר למדינה את מעמדה ואמינותה, שתתן לאזרחיה הרגשת בטחון ואימון בממשלה, שיש לה מדיניות ברורה כלפי פנים, והיא תקיפה ונחרצת כלפי אויב ומתנכל מבחוץ.

כל אזרח בישראל כמה לשלום ואין לאף גורם אחד מונופול על השלום. ואולם רק הליכוד, שהשיג את הסכם השלום הראשון עם מדינה ערבית, מסוגל להמשיך ולהרחיב את השלום עם מדינות ערביות נוספות. השלום יושג לא מתוך חולשה ורפיון, לא על ידי חיזורים תבוסתניים ולא על ידי הכרזות על ויתורים מראש. זו דרכו של המערך. זו איננה דרכנו. ממשלת הליכוד תחתור לשלום מתוך עוצמה ובטחון, על ידי מו"מ ישיר ולא על ידי בריחה לועידה בינלאומית שתפגע בעצמאותנו ובכושרנו לנהל מו"מ.

במשך שנות שלטונו של הליכוד הצלחנו לגשר על פני הפערים העדתיים והחברתיים שבתקופת שלטון השמאל התרחבו עד לדרגת סכנה לאומית, וחידשנו את תנופת ההתיישבות בכל רחבי ארץ־ישראל, לאחר ימי הקפאון והשפל של שלטון השמאל.

הכלכלה הסוציליסטית פשטה את הרגל בכל העולם, ואפילו במדינות הגוש הסובייטי הולכים לקראת כלכלה חופשית. ואכן ממשלת הליכוד תחתור לכלכלה חופשית יותר, להורדת המיסים ולעידוד היוזמה העסקית ובו בזמן תמשיך לעשות לצימצום הפערים החברתיים ולחזק את השכבות החלשות.

הליכוד הוא המחנה המרכזי, הליכוד הוא המחנה הלאומי, רק הליכוד יכול.

תבוא על כולנו שנה טובה, שנת התבצרות והתעצמות, שנת יצירה ובניין, והעיקר – שנת בטחון ושלום אמיתי.

יצחק שמיר.

רק הליכוד יכול
המחנה הלאומי

هكذا من الاصل

مكـزمن الاهل

ספורט

בעריכת יחיאל ארדי

הלוואי שסיאול תהיה שונה

מן היציע

מאת יחיאל ארדי

יש הרבה מן הסמליות – וכמובן גם מן המחוייבות – בעובדה שהספורט הישראלי פותח עונה חדשה, כמעט בכל הזירות החשובות, דווקא בשבוע בו חל ראש השנה. ויתכן כזה, על סף שנה חדשה, כפית מדרך הטבע תקוות חדשות ומרדכן להישגים. וכל מדינה, שבאותה הספורטיווי דל לבכי, זקוקה לאתגרים כאלה יותר מאחרות.

הדגש החשוב והמרגש מכולם, שלקראתו דוהר הספורט העולמי ארבע שנים רצופות, יהיה בשבת הקרובה באצטדיון האולימפי בסיאול. ישראל תהיה אחת הנבחרות בין 161 המשלחות שיצעדו על רגליהן. גם יומרותיה אינן בוקעות שחקים, וכל מה שמקווים להשיג בסתר ליבם 19 ספורטאים – נציגי שבעה ענפים – מבתם בדירוג סביר, שלא יגרור אכזבה וקיתונות לעג או, במקרה הטוב, בשיפור שיא לאומי.

שעות אחדות לאחר טכס הפתיחה בסיאול, יפתח את העונה החדשה בישראל ענף הספורט הבעייתי ביותר שלנו, הכדורגל, הזקוק לא רק לברכת שנה־טובה־יותר, אלא בעיקר לחשבון נפש נוקב. הוא גם צריך להכות על חטא – ובעצם, על כמה חטאים – שבצעו בתרומתו וחשפו אותו לביקורת מקצועית וציבורית, אחרי כשלים רבים ופרשיות לא מכובדות.

וכעבור פחות משבוע – יזנק לעונה חדשה ענף נוסף, הכדורסל, הבכיר והפעיל מכולם. אמנם לא סלית סכולה תכלת, ולבטח לא כספורט שמייצג את עצמו ואת אפסוריותיה והאי לא בזירה הבינלאומית. אבל לפחות ענף מאורגן כהלכה שלרשותו משאבים, המשקיע מאמצים להגיע לאיכות גבוהה, יחסית, והאפשרות לו להתמודד כבר שנים רבות בהצלחה עם הטובים באירופה.

הכדורגלנים והכדורסלנים שלנו החמיצו את ההזדמנויות שלהם, אחרי כישלונות במוקדמים האולימפיים בדרך לסיאול. אוקיאניה היתה משוכה מכשול גבוה מדי לנבחרת הכדורגל שלנו, ואילו הטורניר הקדם־אולימפי בהולנד גילה שוב נבחרת ישראלית בלתי יעילה ולא מוכנה למשימה.

בשני המיקרים נחשפה פעם נוספת אותה התולדה הרופפת המאפיינת את הספורט הישראלי: הכנה לקויה או לא מספקת לאירוע מסויים, המוצאת את הספורטאי היחיד, או את הנבחרת הלאומית, כורעים תחת הנטל הפיזי והמנטלי. אין זו רק בעיה תורית של עיתוי גרוע, או פתר סמוי, אלא של פיגור ספורטיווי ומסורת של כישלונות.

ואם נכונים הדברים לגבי הכדורגל והכדורסל, וכמובן לגבי ענפי ספורט קבוצתיים אחרים כמו כדורעף, כדוריד או כדורמים – בהם יש חלוקת נטל והמעמסה פחות כבדה – זה נכון שבעתיים בענפים האינדיבידואליים, בהם הרגישות האישית גדולה יותר וסף נקודת השבירה נמוך יותר.

הניסיון האולימפי שלנו מר ובדוש מסכת ארוכה של תיסכולים ואכזבות. להוציא יחידי סגולה, ספורטאים אמיתיים שחושלו לעמידה בלחצים הכבדים – אם להזכיר רק את הקופץ למים יואב רענן, האתלטית אסתר רוט, המשקולן אדוארד וייץ או השחיין אברהם מלמד – חזרו כמעט תמיד הנציגים שלנו נפליפיפם הסומים מן האירוע האולימפי, בתחושה גליה ש"הכובע גדול עליהם".

סיאול לא תהיה שונה, מבחינת איכות וכמות, אלא אף גדולה מקודמותיה. גם המאזן הכולל שלנו במשחקי 1988 כנראה לא יהיה שונה, אלא אם יהיו הספורטאים הישראלים שונים להלוטין. וקשה מאד להאמין, כי זה באמת מה שיקרה.

בפרוס השנה החדשה צריך לאחל להם, בין היתר, שלל כישים יותר משהביאו חבריהם בשמונה אולימפיאדות קודמות מאז 1952.

שיא עולמי

פלקה הטילה כידון ל־80 מ'

מזרח ברלין (אי־פי). פטרה פלקה שיפרה כאן בליל שבת את שיאה העולמי בכידון, בהטלה למרחק 80 מטרים בדיוק – שיפור של 1.10 מטר לשיאה הקודם (78.90) מן ה־29 ביולי 1987.

שיאה החדש של האתלטית בת ה־29 נקבע בניסיון ההטלה האחרון שלה, בתחרות הליטוש האחרונה של אתלטי מזרח גרמניה לפני היציאה לסיאול. זו הפעם הרביעית, בשלוש השנים האחרונות, שפלקה שוברת את השיא העולמי בהטלת כידון.

הגראנד סלאם של שטפי

ניצחה 6–3, 3–6, 6–1, בגמר פלשינג מדו את הארגנטינית סאבאטיני ● וילאנדר מחכה בגמר למנצח בין לנדל לאגאסי

טניס

ניו־יורק (אי־פי). המדורגת הבכירה בטניס העולמי, שטפי גראף ממערב גרמניה, השלימה כאן אתמול את תואר הגראנד־סלאם הראשון בקריירה הספורטיווית שלה. גראף בת ה־18 ניצחה בגמר האליפות הפתוחה של ארה"ב את גבריאלה סאבאטיני (5, ארגנטינה) 6–3, 3–6, 6–1. סאבאטיני ניצחה השנה פעמיים את גראף. היו אלה שני ההפסדים היחידים בעונה זו של גראף, שניצחה באליפויות אוסטרליה, צרפת (רולאן גארוס) ווימבלדון. האוסטרלית מרגרט קורט היתה האחרונה שזכתה בגראנד סלאם, כשניצחה ב־1970 בארבע אליפויות הטניס הגדולות. מורין קונולי מארה"ב היתה הטניסאית הראשונה בהיסטוריה שזכתה בגראנד סלאם, ב־1953.

באורך עלותה לגמר אחרי שיריבתה בחצי הגמר, כריס אוורט (3, ארה"ב), פרשה בגלל דלקת קיבה. אוורט היתה אמורה לשחק בפעם ה־17 בחצי גמר הטורניר, מתוך 18 פעמים בהן השתתפה בתחרויות. סאבאטיני ניצחה בחצי הגמר את זינה גאריסון שחקנית העשר מארה"ב (11) 6–4, 7–5. גאריסון הפתיעה ברבע הגמר בניצחון על מרטינה נברטילובה.

משחק הגמר לגברים יהיה היום. אחד המתמודדים יהיה מאטס וילאנדר (2, שוודיה) שניצח 6–4, 6–4, 6–2, את האוסטרלי הבלתי מדורג דארן קאהיל. לוילאנדר תהיה זו השתתפות שניה ברציפות בגמר. יריבו אמור היה הלילה להיקבע במשחק בין המדורג הבכיר איוואן לנדל לצעיר האמריקאי אנדריי אגאסי. לנדל ניצח את דריק רוסטאניו (ארה"ב) 6–2, 6–2, 6–0. אגאסי (4, ארה"ב) בן ה־18 ניצח בחצי הגמר את בן־ארצו הוותיק בן ה־36, ג'ימי קונורס 6–2, 7–6, 6–1. היה זה הניצחון ה־23 ברציפות של אגאסי.

בטורניר הזוגות לגברים זכו הספרדים אמיליו סאנצ'ס והרוויר קאסאל. יריביהם לגמר, האמריקאים ג'ים פיו וריק ליץ', פרשו לאחר שליץ' לקה בקיבתו.

לחיצת יד ראשונה אחרי 12 שנה: השחיין הסובייטי יורי באשקטוב (משמאל) לוחץ ידה של השחיינית האמריקאית לורה זוקר בכפר האולימפי בסיאול. במרכז משקיף בתוך השחיין האמריקאי דיוויד ברקוף. ספורטאי ברית"מ וארה"ב לא התמודדו באולימפיאדות מאז 1976 במונטריאול, בשל חרם הדדי. (צילום אי־פי)

הבכורה להפועל ת"א אחרי שתי הארכות

ניצחה בגמר את גליל עליון 88–87

כדורסל

מאת אילן פיש
כתב "ספורט הארץ"

בתום מאבק דראמטי, מתובל בשתי הארכות, זכה אמש הפועל תל־אביב בטורניר לזכרו של יגאל אלון שהיה בכפר־תבור. הפועל תל־אביב ניצח את הפועל גליל־עליון 88–87. בתום 40 הדקות הראשונות היתה התוצאה 69–69, אחרי שכדור ליף מהגליל השווה 3 שניות לפני תום המישחק. כעבור חמש דקות הארכה שב שוויון – 79–79. הפעם היה אחראי לתוצאה קית בנת מתל־אביב, שהשווה 6 שניות לסיום.

השחקן המצטיין היה עופר פליישר מהגליל, שקלע 32 נקודות ותקף 12 ריבאונדים. ליף הוסיף לגליל 21 נק' וסרי מרפין 16. בגליל חסר וויין פרימן הפצוע. למנצחים הידבו לקלוע: לינטון טאונס 22, דניס הוליאמס 16 והאווי לאסוף 16.

שפטו ערן עמית ותמרור בר־ין, לעיני 600 צופים.

במקום השלישי זכה מכבי חיפה, שניצחה את הפועל איתוקבת 83–74. במישחקים שהיו ביום שישי ניצחה הפועל תל־אביב את איתוקבת 85–74 וגליל־עליון את מכבי חיפה 102–70.

● אליצור נתניה ואליצור רמלה סיימו בתיקו מישחק אימון שהיה אתמול בנתניה. אחרי שוויון 86–86 (36–48 לנתניה) ויתרו הקבוצות על 5 דקות הארכה. בנתניה בלטו שני שחקנים: דיויד קוק שקלע 24 נקודות ודון מור שקלע 20 וצבר 11 ריבאונדים. בנתניה לא היו מרוצים במיוחד ממור, אולם יבחנו אותו שוב.

● מכבי רמת־גן ניצח אמש בקיבוץ חצור את הפועל ירושלים 100–82 (54–41). הידבו לקלוע לרמת־גן: סטן מאיו 25, הוילד קיליגג 18. לירושלים: דורון שפע 23, בילי מילר, מנחם אטלס, גרי גראהם והארטון אולדרידג' קלעו כל־אחד 12 נקודות.

● הפועל חולון יקיים הבוקר (10.30) מישחק אימון נגד מכבי ראשון לציון. לחולון יגיע אחרי החג שחקן הזרוק השני בנג'מין מקדובאלר, ששיחק בגולדן סטייט ווריירס.

● הפועל חיפה החליט אמש להחתים את גרג לאווארד כשחקן הזר לעונה הקרובה. לאווארד, שיקבל 35 אלף דולר לעונה, הוא הזר השני לצידו של וולאנד יוסטון, שחזר בשבוע שעבר לארץ מאיטליה. יוסטון עמד לחתום שם בקבוצה מהליגה השניה. אברהם ציבין

● הארטון אולדרידג' יחתום בכל הנראה בהפועל ירושלים, למרות שעד לפני כמה ימים היתה נטיה לוותר על שירותיו בשל בעיות משמעת. אולדרידג' הרשים ביכולתו במישחקי האימון. רוני ריאמן

אברהם גרין הוזמן לכנס מאמני אתלטיקה בסיאול

סגן יו"ר איגוד האתלטיקה, אברהם גרין, אמור לצאת ביום חמישי לסיאול כדי להשתתף בשני קונגרסים של מאמני אתלטיקה שיבואו למישחקים האולימפיים. גרין קיבל הזמנה אישית מנשיא איגוד מאמני האתלטיקה, ד"ר אנטו סימינץ'. שני הכנסים יהיו ב־21 וב־27 בחודש זה.

אין 14 בטוטו

איש לא ניחש 14 התוצאות כמדור 2 בספורטוטו, על מישחקי גביע הטוטו, והפרס הראשון הועבר לשבוע הבא.

רק שניים ניחשו 13 וכל אחד יקבל 46,785 שקלים. 73 ניחשו 12 וכל אחד יזכה ב־1,208 שקל. על ניחוש 11 יקבלו 830 משתתפים 112 שקלים, ועל 10 ניחושים יקבלו 5,419 משתתפים כ־17 שקל כ"א.

הניחוש הנכון

1.	הפועל ת"א – הפועל י־ם	x
2.	הפועל פ"ת – מכבי חיפה	2
3.	מכבי נתניה – ה. טבריה	1
4.	הפועל כ"ס – בני־יהודה	2
5.	הפועל ב"ש – הפועל חיפה	x
6.	בית"ר ת"א – בית"ר י־ם	1
7.	שמשון ת"א – מכבי יבנה	2
8.	צפרי חולון – מכבי ת"א	1
9.	הפ. לוד – בית"ר נתניה	1
10.	מכבי שעריים – מכבי יפו	x
11.	מכבי פ"ת – מכבי סטנה	x
12.	הפועל ר"ג – רמת עמידר	1
13.	הפ. חדרה – בית"ר רמלה	1
14.	יהוד – הפועל בת־ים	2

מחזיק הגביע שמשון פתח בהפסד מפתיע 0–1 ליבנה

הפועל חיפה כפה 2–2 בב"ש והפועל ירושלים 1–1 על הפועל ת"א בבלומפילד ● חולון הפתיעה בנצחון 2–1 על מכבי ת"א

בניסיון פריצה של הירושלמי מישל דיין נחסם על ידי רמי ארמה השוער על הקרקע, במישחק התיקו 1–1 בין הפועל תל־אביב להפועל ירושלים בבלומפילד. (צילום עוזי קרן)

גביע הטוטו

מאת משה הר־געש

המחזור הראשון בגביע הטוטו כבר הניב בסוף השבוע כמה הפתעות, הבולטת שבהן בבית ד': מכבי יבנה מהליגה הארצית הכביע 1–0 בבלומפילד את שמשון תל־אביב, שזכה בגביע הטוטו בשנתיים האחרונות. הנציג השני מהליגה הארצית, הפועל חיפה, השיג תיקו 2–2 במישחק חוץ עם הפועל באר־שבע.

שתי קבוצות נוספות השיגו ניצחונות חוץ: בני־יהודה 1–0 על הפועל בכפר־סבא ומכבי חיפה 1–0 על הפועל בפתח־תקוה. העולה החדש, הפועל ירושלים, כפה 1–1 בבלומפילד על האלוף, הפועל תל־אביב. העולה השני הפועל טבריה נכנע 0–1 בנתניה למכבי המקומי. צפרירים חולון הכביע בביתו 2–1 את מכבי תל־אביב, בית"ר תל־אביב גבר 3–2 ביהוד על בית"ר ירושלים.

המשך מישחקי גביע הטוטו יהיה רק במארס 1989, כאשר הליגה הלאומית תצא לפגרה בגלל מישחקי הטורניר הקדם עולמי.

מכבי יבנה – שמשון תל־אביב 1–0 (0–0)

השער: דוד ועקנין (55).
המצטיין: משה גריאני.

עונת המלפפונים טרם הסתיימה בשמשון תל־אביב, מחזיק גביע הטוטו בשנתיים האחרונות. אתמול כשלו השמשונים דווקא מול יריב שעל הנייר היה הקל ביותר במחזור הראשון של גביע הטוטו. מכבי יבנה מהליגה הארצית, שעלה כיתה באופן מכבי, כדי להשלים ל־16 את מיכסת הקבוצות הלאומיות.

המחצית הראשונה היתה פשרית, אך בשניה חל שיפור ברמה. האורחים מיבנה, חניכיו של מיכאל קויש, נוכחו כי השד השמשוני אינו נורא ובהחלט אפשר להכביע ל"בקבוק" לפחות עד למחזור הבא. שער הניצחון הובקע בדקה ה־55. חלוץ הרכש מאיר בלושטיין הבחין, כי דוד ועקנין ניצב חופשי, שלח אליו את הכדור והאחרון הקדים את השוער אבי חדד ונגח משבעה מטרים לרשת.

שפט יעקב בקרמן, 300 צופים, בבלומפילד.

מנחם ויטל

הפועל תל־אביב – הפועל ירושלים 1–1 (0–0)

השער לתל־אביב: מודיס דאגו (58, מ־11 מ'). לירושלים: מישל דיין (87, מ־11 מ').
המצטיין: מישל דיין.

האבדרלומסיה השורות בהפועל תל־אביב נתנה אותותיה, כאשר האלוף התייצב עם ארבעה שחקני הרכב בלבד ובאיחור 8 דקות. אולם, מיד לאחר השריקה התברר, כי לירושלמים שחזרו לליגה הלאומית היה רק יתרון תיאורטי. הפועל ירושלים היה חלש וניצל מהפסד רק בסיום, הודות לשער מנקודה הלבנה שספק אם היה מוצב המציאות.

המישחק היה שקול, אך יורד ברמתו. בין צעירי תל־אביב בלטו יוסי אבוקסיס והשוער גיא ארץ.

מודיס דאגו הוחיק הוליך את קבוצתו ליתרון בדקה ה־58, כאשר הבקיע מהנקודה הלבנה. שלוש דקות בלבד הפרידו בין הפועל תל־אביב לניצחון מהאלי רב השיבות, אך בדקה ה־87 נקבעה בעיטת 11 מ' לזכות הירושלמים ומישל דיין השיג שוויון.

שפט יוסף שושי, 600 צופים, בבלומפילד.

הפועל באר־שבע – הפועל חיפה 2–2 (0–1)

השערים לבאר־שבע: יוסי שושני (53, 77). לחיפה: ברוך ממן (30), טל בנין (70).
המצטיין: יוסי שושני.

הפועל חיפה, שנכשל בסיום העונה שעברה במאבק העליה לליגה הלאומית ונשאר עונה נוספת בארצית, רמז אתמול, כי גם בעונה זו ינגן כינור ראשון במאבק על כרטיס העליה. הוא הוביל פעמיים מול הפועל באר־שבע, במישחק חוץ, וחסר רק טיפת מזל, כדי להלל הפתעה אמיתית.

קשר הרכש ברוך ממן, בעבר סימלה של מכבי חיפה, פרץ שער ראשון, כאשר הוליך את קבוצתו ליתרון בדקה ה־30 ונראה שלא בכדי מונה קפטן קבוצתו החדשה. יוסי שושני המקומי, שהיה הבולט במגרש, הבקיע צמד, והשווה פעמיים והוכיח כי המאמצים להחזירו לקבוצת האם, לאחר גלות בפתח־תקוה, היו מוצדקים. טל בנין הצעיר הוליך את החיפאים ליתרון בדקה ה־70, אך השמחה נמשכה שבע דקות בלבד.

שפט שלמה שתר, 1,500 צופים, בקרית־גת.

בית"ר תל־אביב – בית"ר ירושלים 3–2 (2–2)

השערים לתל־אביב: ניסים כהן (24, 53), אלי בראמי (36). לירושלים: אורי מלמיליאן (20), שלומי עמר (45, עצמי).
המצטיין: אריה חביב.

הצופים המעטים נהנו ממישחק רב שערים, אך בעיקר ממאבק ישיר ובלתי שיגרתי בין כוכבי שתי הקבוצות, ניסים כהן מתל־אביב ואורי מלמיליאן מבאר־שבע. השניים היו מעורבים ישירות או בעקיפין בכל חמשת השערים. מלמיליאן נתן את האות בדקה ה־20, כאשר הבקיע בבעיטה מסובבת כדור עונשין מ־20 מ'. כעבור 4 דקות הכשיל שלמה אדרי את ניסים כהן והשווה בבעיטה מ־25 מ'. בדקה ה־36 הבקיע חלוץ הרכש אלי בראמי את שער הבכורה שלו במשחק רישמי, לאחר הגבהת כדור של ניסים כהן ונגיחת הכבן של אדרי. התשובה של מלמיליאן ניתנה בדקה ה־45, כאשר הגביה מחוץ לרחבה, אך הפעם סייע לו שלומי עמר שהשווה בשער עצמי, בנגיחה לאחור. אקורד הסיום היה שייך לניסים כהן. בדקה ה־55 ממצב נייח, שלח כדור חזק לרשת.

שפט דאוד טהיל, 200 צופים, ביהוד.

שמעון קידור

מכבי חיפה – הפועל פתח־תקוה 1–0 (0–0)

השער: איתן ברנזיק (56, עצמי).
המצטיין: ראובן עטר.

הישג נאה למכבי חיפה שניצח בחוץ 1–0 את הפועל פתח־תקוה. שער הניצחון הובקע בדקה ה־56, כאשר האורחים נחלשו. זאבי ארמלי בעט חזק מ־18 מטר, הכדור פגע בגופו של בלם פתח־תקוה ברנזיק, והיטה את השוער הודי לשער. חיפה המשיכה בלחצה אך לא הצליחה להגדיל את התוצאה. בפתח־תקוה בלט שוער הרכש הצעיר רפי כהן ובחיפה הקשר הצעיר ראובן עטר.

שפט בני כהן, 380 צופים, בפתח־תקוה.

אהרון שמולביץ

צפרירים חולון – מכבי תל אביב 2–1 (1–1)

השערים לחולון: מוטי ברבורו (5), בני דמתי (64). למכבי: בני טבק (8).
המצטיין: גיל זיתוני.

צופים רבים, מזג אוויר נאה ומיגרש מטופח יצרו אשליה שנחזה גם ברמה סבירה, אך שוב טפחה המציאות על פנינו. בסיום התברר, כי האשראי לשחקני הליגה ערב פתיחת העונה כנראה מוגזם, והוצגה בפנינו אותה גבירה שאינה מולישה את אדרותה.

הדקות הראשונות עוררו תקוה. דקה 5, התקפה חולונית מתוכננת בה מעורבים פס, שקרוקה וברבורו, ובסיומה שלח המנחם הטרי למגל את מרכוס להוציא כדור ראשון מרשתו 1–0. דקה 8, אי הבנה בהגנת חולון איפשרה למכבי בני טבק להשוות מקרוב. מי שסבר, כי כך יהיה גם המשך טעה. החולונים ניסו כוחם מדי פעם בהתקפות מתפרצות, שלא הביאו לפריצת שער מכבי. האורחים, בעיקר איניגר ובראל, בדקו עירנותו של ביטון בבעיטות מרחוק. בדקה ה־64 שלח שימי מכלוף את דמתי מול מרכוס, ודמתי לא נכשל וקבע 2–1. כניסתו של שחקן הרכש המכבי אייזיק ווהר לא הביאה למיפנה המיוחל.

שפט סבי אלנקווה, 1,000 צופים, בחולון.

מנחם כהן

מכבי נתניה – הפועל טבריה 1–0 (1–0)

השער: רוני לוי (37).
המצטיין: סלובודן דרפיץ'.

סגן האלוף, מכבי נתניה, חגג אתמול ניצחון חדש, כאשר שיתף לראשונה במישחק רישמי שני מתאזרחים מחו"ל – סלובודן דרפיץ' מיוגוסלוויה ופול (טיגה) דייויס מג'מאייקה. השניים הובילו את הקבוצה לניצחון קליל 1–0 על הפועל טבריה.

האורחים, שעלו לליגה הלאומית, הופיעו בלי מלך השערים עופר דן המצוע, ולא הצליחו להפגין רמה מניחה את הדעת מול קשרי נתניה עציוני ובבאי. נתניה הפרה את המערבשים יגאל מבוסו חבר לם, וכן שמעון מבוס ("צוהבים" מאשתקד), אך הוכיחה כי היא נבנית מסגל רחב איכותי.

השער לנתניה נכבש במחצית הראשונה. דייויס פרץ מימין עבר שלושה מגיני טבריה ובעט. הגנת היריב הדפה לרגליו של רוני לוי, שבעט כדור קשתי לרשת, בגבלו יציאה גרועה של השוער בן־שמעון. במחצית השניה החמיצה נתניה מספר הזדמנויות מצויינות להגדלת התוצאה.

שפט רחמים שאשה, 2,000 צופים, בנתניה.

חנן מאיר

בני יהודה – הפועל כפר־סבא 1–0 (1–0)

השער: רני איזמרלי (12).
המצטיין: חזי שירזי.

"זה מישחק של תחילת עונה, אני שמח שניצחנו. כפר־סבא חזרה ממחנה אימונים קשה ואני מאמין שתתאושש", כך אמר מאמן בני־יהודה אהוד קינסטנס כשבוע שבע רצון מקבוצתו.

יש לו ממה להיות מרוצה: קבוצתו, ללא איזנברג וגודרון (מבנסף כספי) ואלי וייצמן (פצוע), הצליחה לגבור על הפועל כפר־סבא.

2,000 אוהדים באו לצפות בשחקני הרכש החדשים של הקבוצות, שבדהם לא הרשימו כלל: המגמטינאי החוזר מסבל לא גילה שמץ מהיכולת הטובה במחנה האימונים של כפר־סבא בגרמניה, גם סלקטור ועמנן לא הרשימו. מנגד צפו האוהדים במקומיים בשוקבם בעונה הצלפת תמיד בדרויים שהסיטיב לשחק במדי הדהבים. בדקה ה־12 הבקיע שער הניצחון: שגיאה של דז רבינוביץ' בלם כפר־סבא מצאה את חזי שירזי לבדו מול שמיר. כדור של שירזי נהדף על־ידי שמיר לרגלי רני איזמרלי שכבש מקרוב.

שפט אריה הלר, 2,000 צופים, בכפר־סבא.

נפתלי זמיר

גביע הטוטו

הפועל בת־ים ניצח ביהוד

מאת סופר "ספורט הארץ"

המפתעה היחידה היתה בבית ג' כאשר הפועל בת־ים ניצח בחוץ 2–0 את הפועל יהוד. גם מכבי סטנה, שעלה מליגה א', השיג תוצאה מכובדת (בית ב') 1–1, במישחק חוץ, עם מכבי פתח־תקוה שירד מהלאומית.

יורד אחר, הפועל לוד, לא התקשה להכביע במגרשו 3–0 את בית"ר נתניה (בית א'). במישחק אחר בבית זה נפרדו מכבי שעריים ומכבי יפו 0–0. בבית ב' גבר הפועל רמת־גן ברמי־ 2–0 על מכבי רמת־עמידר. בחדרה ניצח הפועל המקומי 3–0 את בית"ר רמלה העולה השני, במסגרת בית ג'.

בעיטה חפשית

באיירן הביסה 3–0 את גלדבאך וחזרה לפיסגה

בונדסליגה

מאת זיגמונד שפיגלר

קלן (מיוחד ל"ספורט הארץ"). מאז היא משוחקת בבונדסליגה, עלתה באיירן מינכן למקום הראשון 265 פעמים. הפעם האחרונה היתה אתמול, אחרי ניצחון 3–0 על בורוסיה מנשנגלאדבך. במישחק נכחו 35 אלף צופים, שראו את שעריהם של וגמאן (16, 75) ואוגנטאלר (19). עבור גלאדבך, היה זה מישחק נוסף ב־23 עונות של התמודדות עם באיירן, בו אינה מצליחה לנצח במינכן.

באיירן נישלה מהמקום הראשון את באייר אירדינגן, שסיימה 0–0 עם שטוטגארט. שחקני אירדינגן היו עדיפים, אך הידבו להחמיץ. פ.צ. קלן בוצצה בביתה 1–2 על ידי האמבורג, למרות שירדה להפסקה עם יתרון 1–0 משער של תומאס אלופס (42). במחצית השניה הצליח ביזהוף הצעיר, שעבר מאירדינגן, להבקיע פעמיים (65, 79) ולהעניק לקבוצתו נצחון חוץ.

בורוסיה דורטמונד ניצחה בפעם הראשונה העונה. היה זה במישחק החוץ נגד האלדהוף מאנהיים 3–0. את השערים הבקיעו: מילנדר (4), מלר (67) ומיל (81). הסטטיסטיקה של הבונדסליגה מספרת, כי שערו של מיל היה ה־25 אלף במספר מאז נוסדה ב־1963. את דורטמונד מאמן הורסט קפל, שבשנה שעברה היה עוזר של מנגד נבחרת מערב־גרמניה פראנץ בקנבאואר. קארלסרוהה ניצחה בחוץ 3–1 את נירנברג, שהפתיעה השבוע בניצחון חוץ ברומא בגביע אופ"א. השערים לקארלסרוהה: זיס (29), בוגדאן (54), סיטם (77) לנירנברג: קריסטל (64).

בוכום ניצחה את פראנקפורט 1–0 (היינמן, 33), תוך שהיא נוקמת ביריבתה על ההפסד בגמר הגביע. האלופה ורדר ברמן לא יכלה לאחרונה בטבלה. האנובר וסיימה איתה בתיקו 2–2. תיקו נוסף (1–1) היה בין סנט. פאולי לקייזרסלאוטרן. באייר לוורקוזן ניצחה בחוץ את קיקרס שטוטגארט 3–1.

צמרת טבלת הבונדסליגה

1.	באיירן מינכן	6	4–15	10
2.	אירדינגן	7	5–10	10
3.	שטוטגארט	6	4–11	9
4.	לוורקוזן	7	9–13	9
5.	קארלסרוהה	7	14–15	9
6.	ורדר ברמן	6	9–9	8

הזוג המוזר: בעל ואשתו יופיעו בשם שתי ארצות שונות

סנטה ברברה, קליפורניה (אי־פי). האתלטים פיט וכריסטין פיצינגר יהיו הזוג הנשוי המוזר ביותר במישחקי סיאול: הם ייצגו שתי ארצות שונות. פיט ירוץ מרתון בצבעי ארצות הברית, ואילו כריסטין תייצג את ניו זילנד בריצת 3,000 מטר. זוהי זו האולימפיאדה השניה של הבעל, הראשונה של רעייתו.

פיט סיים 11 במרתון האולימפי של לוס אנג'לס ב־1984, כאמריקאי הראשון. כריס, אלופת ניו זילנד ב־800 ו־1,500 מטר, החמיצה את המישחקים לפני ארבע שנים. הם נישאו ב־15 בדצמבר 1984 באוקלנד, ניו זילנד, לאחר שהכירו שנה קודם לכן.

לוקרן מבלגיה רוצה את מזרחי

קבוצת הכדורגל הבלגית לוקרן מוכנה לרכוש את כדורגלן מכבי חיפה עופר מזרחי. הכדורגלן הצעיר נבחן בשבוע האחרון בקבוצה הבלגית ומאמן הקבוצה התרשם מיכולתו. הבלגים מוכנים לשלם עבור כרטיס השחקן של מזרחי 40 אלף דולר, אבל מכבי חיפה דורש 100 אלף דולר.

בריאן מארווד (מימין) מבקיע את השער השני לארסנל. בניצחון 3–2 על טוטנהאם, שאירחה אתמול את הדרבי הגדול של צפון־לונדון בליגה האנגלית. (צילום אי־פי)

רק סאות'המפטון ונוריץ' עם כל 9 הנקודות בפיסגה

ליברפול ואברטון סיימו 1–1 עם אסטון וילה ונוטינגהאם ● ניצחון 3–2 לארסנל על טוטנהאם

ליגה אנגלית

לונדון (אי־פי). האלופה ליברפול ויריבתה הגדולה אברטון איבדו אתמול נקודות ראשונות וספגו שערי בכורה בעונה זו, כשהן מותירות את הפיסגה לשתי קבוצות לא יומרניות, כמו סאות'המפטון ונוריץ', שצברו את כל 9 הנקודות בתום שלושה מחזורים.

סאות'המפטון זינקה לראש הדירוג אחרי ניצחון ביתי 2–1 על לוטון משער של רודני וואלאס, שניצל בדקה ה־86 כדור הפקר אשר נהדף על ידי השוער לס סילי. קודם לכן כבשו פול ריידאוט לסאות'המפטון (6) וסטיב פוסטר נגח את כדור השוויון (78). נוריץ' ניצחה במגרשה הביתי 1–0 את קווינס פארק ריינג'רס, גם היא משער של דקות הסיום (83), על ידי מייקל פילין.

בוילה פארק בבירמינגהאם ערך החלוץ המהולל איאן ראש בכורה בהרכב הפותח של ליברפול, לראשונה מאז שובו מאיטליה מיובנטוס, אבל עדיין לא זכה לכבוש שער. את מקומו על ספסל המחליפים תפס הקשר האנגלי הבינלאומי פיטר בירדסלי. הסקוטי אלאן מקינלי הפתיע את ליברפול כאשר העלה את אסטון וילה ליתרון בדקה ה־40, לעיני יותר מ־41 אלף צופים. לליברפול השיבה שוויון בדקה ה־64 על ידי ריי האוטון, שהקשית את הכדור לרשת בבעיטה חופשית. גם באוורטון ידו בבליעה ויודמיך את מישחקה של אנגליה נגד דנמרק ביום רביעי. באותה שעה פיגרה אוורטון במפתיע 1–0 בביתה נגד נוטינגהאם פורסט, שעלתה ליתרון בזכות שער של ניל ווב בדקה ה־10. אבל כמו לליברפול, השיבה גם היא שוויון במחצית השניה, על ידי השחקן המחליף אדריאן היית בדקה ה־72.

שער בדקה ה־70 של הקפטן בריאן רובסון, בבעיטה מ־20 מטרים, היקנה ניצחון למנצ'סטר יונייטד על מידלסברו, 1–0 לעיני יותר מ־40 אלף צופים באולד טראפורד.

המישחק הדרמטי של המחזור היה הדרבי של צפון לונדון, כאשר ארסנל ניצחה 3–2 במגרשה של טוטנהאם, כשכל חמשת השערים הובקעו במחצית הראשונה המרתקת. מגן ארסנל נייג'ל וינטרברן הבקיע בדקה ה־21 כרים וחל השווה כעבור שלוש דקות. ואז הקלו בריאן מארווד (29) ואלן סמית (31) את ארסנל ליתרון 3–1. שבע דקות לפני ההפסקה איבד שוער הרכש של טוטנהאם פול גאסקויין את בעלה היבנית, ואף על פי כן לא נכשל בניסיון ההבקעה שלו וצימצם את הפער ל־3–2. קרוב ל־33 אלף צופים ראו את ארסנל נחלצת בניצחון אחרי לחץ בלתי פוסק של טוטנהאם כל המחצית השניה.

* תוצאות אחרות: מילוול – צ'רלטון 3–0, קובנטרי – שפילד וונסדיי 1–2, ווסטהאם – ווימבלדון 0–1, דרבי – ניוקאסל 2–0.

ווטפורד מובילה עם 12 נקודות בתום ארבעה מחזורים בליגה השניה, אחרי 3–0 ביתי על פלימות'.

צמרת הטבלה האנגלית

1.	סאות'המפטון	3	1–7	9
2.	נוריץ'	3	3–6	9
3.	אברטון	3	1–8	7
4.	מילוול	3	2–6	7
5.	ליברפול	3	1–5	7

השבתה בסקוטלנד

גלאזגו (ע"ר). בסקוטלנד לא היו בשבת מישחקים בליגה הבכירה, משום שהתאחדות הכדורגל הסקוטית החליטה למנוע פציעות בקרב שחקני הנבחרת, העומדת לקיים ביום רביעי מישחק במוקדמות הטורניר העולמי נגד נורווגיה.

טבחים קוריאנים מכינים את סעודת החג לראש השנה

סיאול (אי־פי). משלחת הספורטאים של ישראל לאולימפיאדה וכ־200 אוהדים יחגגו כאן הערב את ראש השנה היהודי (בכיריה המקודית באמר בסעודת "פאסטבר", כלומר פסח), בסעודה חגיגית כשרה שהוכנה על ידי שני טבחים, בודהיסטי ונוצרי, המועסקים על ידי הצבא האמריקאי בקוריאה.

קנת פראנקלין, מנהל שירותי התמיכה במרכז לעניני דת במחנה ה־8 של צבא ארה"ב, אמר כי תהיה זו הפעם ה־23 שנערכים לקידום פני השנה היהודית החדשה בקוריאה. המרכז שהוא עומד בראשו מטפל בנושאים הקשורים לבני כל הדתות.

הטבחים הדרום קוריאנים שהופקדו על התפריט תודרכו על ידי רבנים יהודיים, ויעבדו יומיים בהכנת התבשילים. תהיה זו, לדברי פראנקלין, סעודת החג היהודית הגדולה ביותר שהוגשה אי־פעם בדרום קוריאה.

סיאול 88

מדגסקאר פורשת – 13,496 איש מ־161 ארצות במישחקי סיאול

סיאול (אי־פי). מדגסקאר עשויה להיות המדינה היחידה, מבין ה־161 שאישרו השתתפותן באולימפיאדה, שלא תופיע בהם – נמסר ביום שישי מהוועדה המארגנת. הוועד האולימפי של האי, המצוי באוקיאנוס ההודי, לא העביר בדואר את הרשימה הסופית של נציגיו עם נעילת ההרשמה ביום שישי.

בסך הכל ישתתפו במישחקי סיאול 13,496 ספורטאים וממלאי תפקידים רשמיים.

● 374 ספורטאים ומלווים מ־25 ארצות אפריקאיות יצאו בסוף השבוע בטיסת שכר לסיאול, שמומנה על ידי הוועדה המארגנת של האולימפיאדה, במחיר 500 דולאר לאיש. ג'מבו 747 של נתיבי אויר קוריאניים אסף את נוסעיו באלג'יריה, ניגריה, חוף השנהב וקניה.

● בוריס בקר, הטניסאי המערב גרמני, נאלץ לפרוש מהטורניר האולימפי בגלל הפציעה ברגלו, אבל יסע לסיאול כאורח הוועד האולימפי של ארצו – נמסר רשמית ביום שישי בפרנקפורט.

7,400 השתתפו בצליחות הכנרת

7,400 צולחים מרחבי הארץ השתתפו בשבת בצליחה העממית ה־35 של הכנרת על שם יעקב חטיף ז"ל, מטבריה הראשונים של הצליחה – מוסר דובר הפועל.

ראשוני הצולחים, לאורך מסלול של 4 ק"מ מקיבוץ האון לצמח, זינקו למים ב־6 בבוקר וכעבור שעה הגיעו לחוף צמח. נתיב הצליחה סומן ע"י עשרות סירות דייגים וכן סירות שסיירו לאורך המסלול, ביניהן סירות משטרה ומד"א. בין הצולחים השתתפו גם קבוצות נכים ממועדון ספיבק ברמת גן ומבית הלוחם בחיפה.

מאחר שהמישחה אינו תחרותי, העניקו גביעים לקבוצות רבות משתתפים: מועצה אזורית מגדל יזרעאל, מועצה אזורית עמק חפר, בנק לאומי, משבי ערבה וכו'.

הליגות חוזרות לטופס הטוטו
השבוע בטוטו מינימום הפרס הראשון:
1,250,000 ש"ח
"כולל העברה"
מה יהיה? יהיה טוטו
המועצה להסדר ההימורים בספורט

הגיע הזמן לשנה טובה.
שנה של פריצת דרך לשלום ובטחון.
שנה של תבונה מדינית.
שנה של פעולה, עשייה
ויוזמה ברוח הזמן והתקופה.
שנה של המראה כלכלית, הישגים חדשים
בחינוך ובמדע, אחדות ותקווה.

שנה של גאווה לאומית בישראל משגשגת
ובטוחה בצידקת דרכה.

המערך
הדרך לפריצת דרך

هكذا من الاحل

[illegible]

חייל מעכו חלה בפוליו – אף על פי שחוסן בילדותו

צה"ל: אין קשר בין חולה זה לחולים באור עקיבא

מאת נורית בהנא ועדנה אירוחר

חייל בראשית שירות הקבע שלו, בן 21 מעכו, מוחזק במחלקה הפנימית א' בבית־החולים נהריה כמחלה בפוליו שאובחנה אצלו. מנהל בית־החולים בנהריה, ד"ר שאול שאשא, מסר שביום ו' כי בדיקות מעבדה שנערכו בבתי־החולים רמב"ם ותל־השומר, אישרו כי הוא אכן סובל מפוליו.

לפני שבועיים אושפז הצעיר בבית־החולים נהריה, עם תופעות הדומות לדלקת קרום־המוח. לאחר ימים מספר שותק ברגליו, ואז חשדו הרופאים שהמדובר בפוליו. בדיקות ראשונות לאיתור המחלה היו שליליות, אך כאמור ביום ו' נתגלה שהצעיר חולה פוליו.

במשרד הבריאות נמסר, כי החייל סובל מחום ותולשה בשרירים. תוצאות הבדיקות שנעשו הצביעו כי חלה בשיתוק־ילדים קל, למרות שחוסן בילדותו. הלשכה המחוזית של משרד הבריאות עורכת כעת בדיקות אפידמיולוגיות לברר היכן נדבק החולה, וכן נערכות בדיקות באזור, כדי לקבוע אם המדובר בנגיף פראי או זן תרכיבי.

לדברי ד"ר שאשא, מצבו של הצעיר טוב. הוא עדיין סובל מחולשה ברגליים ומצוי בשלב השלישי של המחלה: הזלמה משיתוקים. החולה מקבל טיפול תומך – תרופות נגד כאבים – אך לא תרופות נגד הנגיף.

שלטונות צה"ל סיימו תחקיר אפידמיולוגי בנושא. קצין רפואה ראשי, פרופ' יהודה דנון מסר כי נבדקו מקורות המים ומאגרי הביוב במקום שירותו של החייל באזור מפרץ חיפה. לא נמצא בהם וירוס של פוליו. על־פי הממצאים, חוסן החייל חיסון רביעי, לאחר שקיבל שלושה חיסונים כלבד נגד פוליו, בינקותו.

לדברי פרופ' דנון, לא התגלה כל קשר בין המקרה של החייל לבין מקרי המחלה באור־עקיבא, מכיוון שהוא רחוק ולא בא במגע עם תינוקות שקיבלו חיסון נגד המחלה, נותרת רק ה אפשרות שנדבק במחלה.

עוד מסר, שכדי שנה מתגלים בין שניים לחמישה מקרי אקראי של המחלה, והחייל הזה הוא כנראה אחד מהם.

פרופ' דנון מסר, כי עד כה חוסנו צה"ל באור־עקיבא 290 חיילים.

מנהל בית־החולים נהריה מסר, כי טרם הוחלט אם לחסן את תושבי עכו מפני המחלה. עתה ממתינים לתוצאות הבדיקות של משרד הבריאות, שיגיעו בעוד ימים מספר, כדי להחליט אם לחסן את תושבי עכו מפני נגיף הפוליו.

פרופ' יהודה דנון

ייבדקו דגימות מים מרחבי הארץ

בישיבת ועדת ההיגוי העליונה למחלות זיהומיות, שהתכנסה ביום ששי בלשכת מנכ"ל משרד הבריאות, פרופ' יורם לס, הוחלט לקחת דגימות ממי־שתיה מהיישובים בהם התגלו מקרים ומהאזורים הסמוכים להם ויישובים במרכז הארץ.

מטרת הבדיקה היא לבדוק אם אין מקורות מי־השתיה נגועים בנגיפי פוליו. לשכות הבריאות בודקות באופן שוטף מציאת זיהומים במים, אך לא בדיקות לגילוי נגיפים, מאחר שלדברי האפידמיולוג של משרד הבריאות, ישראל אפשטיין, הבדיקה מורכבת.

למרות מורכבות הבדיקות, הוחלט לדגום הפעם כדי לגלות את מקור הנגיף. דגימות של מי ביוב נלקחו לבדיקה מאזור חדרה, חיפה ומרכז הארץ.

ממשרד הבריאות נמסר, כי שלטונות צה"ל יסייעו לרופאים המחוזיים בדגימות מים. צה"ל מצדו עושה בדיקות שגרתיות של המים בבסיסים ועתה התגייס לסייע גם לדגום ממקורות אזרחיים.

מצב החולים הראשונים עדיין קשה

במצבם של שני תושבי אור עקיבא שחלו בשיתוק שלומית גבאי (26), המאושפזת בבית־החולים "הלל יפה" בחדרה, ושל שאול עביראן בן 3 חודשים המאושפז בבית־החולים רמב"ם בחיפה, אין שינוי, והוא ממשיך להיות קשה.

בבית־החולים "הלל יפה" בחדרה עדיין מאושפזים שני חולים שלגביהם יש חשש כי חלו בשיתוק־ילדים: תושבת חדרה בת 26 וילד בן 11. שניהם סובלים מחום ודפיון שרירים.

מלונאי מז' ירושלים: אפילו עם ההנחה לא נעמוד בארנונה

המלונאים מבקשים עוד הנחה מקולק: התפוסה במלונות במזרח העיר ירדה ל־20%; 8 נסגרו, ולכל השאר – יש הפסד תפעולי

מאת זוהר בלומנקרנץ
סופר "הארץ" לענייני תיירות

בתי המלון במזרח ירושלים נקלעו למשבר כלכלי, ואינם יכולים לעמוד אפילו בפרעון תשלומי הארנונה במסגרת הסכם חדש שהושג עם העירייה.

יו"ר סניף התאחדות המלונות בירושלים, יהודה גרינבאום, פנה בסוף השבוע אל ראש העירייה, טדי קולק, וביקש כי העירייה תנהג לפנים משורת הדין בבתי המלון במזרח העיר, ותעשה למצוא הסדר חדש כדי לסייע להם. הוא ביקש מראש העירייה להיפגש עם נציגי התאחדות המלונות, כדי לפרט לפניו את קשיי המלונות.

לפי נתונים שציטט גרינבאום למכתבו, ירד שעור התפוסה בבתי המלון במזרח ירושלים ב־5 החודשים שחלפו ל־20%. 8 בתי מלון נסגרו, ולכל השאר יש הפסד תפעולי. "סגירת מלונות במערב או במזרח העיר גורמים נזק לא רק לתדמיתו של המלון עצמו אלא לתדמית העיר כולה כיעד תיירות מרכזי בישראל ובעולם. מלונות מזרח העיר הם חברים מלאים בהתאחדות המלונות הארצית המקומית. מדיניותנו תמיד היתה שמלונות אלה הם חברים שווי זכויות בעיר המאוחדת. במגעים עם גזברות העירייה זכינו ליחס אוהד ולשיתוף פעולה. ההסדר שאליו הגענו אינו מניח את דעתנו; קיבלנו אותו מחוסר ברירה. ואולם מלונות מזרח העיר טוענים כי בתפוסה הנוכחית אין הם יכולים לעמוד בנטל, ומבקשים עזרה נוספת. אני בהחלט מסכים כי בעייתם קשה ביותר, ויש מקום להתחשבות מיוחדת", נאמר בפניה לקולק.

מינהל הבטיחות בדרכים: ירד מספר התאונות בתשמ"ח, ב־5%

מספר ההרוגים גדל ב־2, ל־468 ● מספר הנפגעים ירד ב־1.5%

(ע). מספר תאונות הדרכים ירד בשנת תשמ"ח ב־5%, ל־14,112. לעומת זה, גדל מעט מספר ההרוגים בתאונות: 468 בתשמ"ח, לעומת 466 אשתקד.

מסיכום שנעשה במינהל הבטיחות בדרכים, מתברר כי בתשמ"ח ירד מספר הנפגעים ב־1.5%, ל־20,838.

ראש המינהל לבטיחות בדרכים, עמנואל שגלר אומר: "אנו עדים באוד דווה שנתונים על תאונות דרכים נמסרים לתקשורת בידי גורמים שאינם מוסמכים לכך, ושמטרתם אינה העברת מידע אמין לציבור אלא מתיחת ביקורת על הגופים המטפלים על נושאי התחבורה. המציאות בדרכים", הדגיש שגלר, "קשה דייה, ואין צורך לצייר אותה בצבעים קודרים עוד יותר".

לקראת ראש השנה והחגים הקרבים, פנה ראש המינהל לבטיחות בדרכים אל הנהגים להקפיד על נהיגה שלווה ורגועה. "בתקופה זו של חשבון נפש בין אדם לחברו, הבה נכבד איש את רעהו גם בדרך", אמר שגלר.

סופר "הארץ" בראשון לציון מוסר: 9 בני אדם נפצעו, ובהם אחד באורח בינוני, בתאונת דרכים שאירעה שלשום בצהריים, סמוך לצומת התחנה המטאורולוגית.

3 אוטובוסים התנגשו ביניהם בתאונת שרשרת ליד גשר ראשון לציון. למקום הגיעו ניידת טיפול נמרץ ו־3 אמבולנסים. מלאכת המיון והפינוי התארכה, כיוון שהיו פצועים שסירבו להתפנות לבית החולים. נוצרו פקקי תנועה, כיוון שמדובר בשיא התנועה, סמוך ל־13.15 בצהריים, בעורק תחבורה מרכזי.

"שנה טובה" במקום סינדרל – בירושלים

(ע). מחלקת התברואה של עיריית ירושלים פינתה בשבוע שלפני החג 900 טונות אשפה ליום, מכל העיר, ובכלל זה – שווקים וסמטאות מרוחקות. זו כמות כפולה מהאשפה שהצטברה ביום רגיל.

מנהל מחלקת התברואה, מאיר איינשטיין, מסר כי הפועלים משמרות כפולות לניקוי העיר. אגף הפיקוח הגביר גם את הביקורות על הרוכלים.

מחלקת הפיקוח העירונית הפתיעה ביום שישי את עברייני החנייה שנועדו לסינדרל, בהודעה שהם זוכים ל"פטור" מהעונש הקבוע בחוק על חניה במקום אסור, ובמקום זה – הם מקבלים התראה וברכת שנה טובה.

אגף הגננות בעירייה יחלק גם השנה סכך לתושבי העיר, לרגל סוכות. בחג הסוכות ייערכו ברובע היהודי בירושלים העתיקה אירועים ובהם: ירידי, קונצרטים, הקרנות סרטים וסיורים למבקרים בעיר.

עורך את העמוד: משה ריינפלד

חזר מבריסל לכפר סבא – עם לב חדש

(ע). בוכה ברשטיין (49) מכפר סבא שב בסוף השבוע מבריסל עם לב חדש, לאחר שעבר ניתוח השתלת לב לפני כ־5 שבועות.

בנמל התעופה בן־גוריון הכתירו לברשטיין ראש עיריית כפר סבא יצחק וולד, בני משפחה וחברים בעבודתו שגייסו למענו את הכסף שנדרש לניתוח.

בוכה ברשטיין הוטס לבריסל לפני כמה חודשים, לאחר שחלה הידרדרות קשה במצבו, ורופאיו קבעו כי רק ניתוח השתלת־לב יוכל להציל את חייו.

בבריסל המתין כמה שבועות לתורם, ובעת ההמתנה ביקרו אצלו נציגי עיריית כפר סבא ועודדו את רוחו.

ועידת היובל של סוכני הנסיעות – במז' ירושלים

מאת זוהר בלומנקרנץ
סופר "הארץ" לענייני תיירות

התאחדות סוכני הנסיעות והתיירות בישראל תכנס את ועידת היובל שלה במזרח ירושלים.

ההתאחדות תחגוג 50 שנה להיווסדה במלון "האייט" ב־12–13 באוקטובר. ועידת היובל תימשך יומיים רצופים, ובה יובאו לדיון נושאים מרכזיים המעסיקים את ענף הנסיעות והתיירות. אלה עדיין לא גובשו סופית.

דקר ונפצע בקטטה בין נהגים בחולון

מאת זוהר בלומנקרנץ
כתב "הארץ" בחולון

נהג אוטובוס, אמנון קיס (42), נדקר שלשום ונפצע קל ברגלו, בחילופי דברים עם נהג אוטובוס אחר שלשום (ו') בקרית בן־גוריון בחולון.

ניידת לטיפול נמרץ של מד"א הגישה לו סיוע רפואי. חברו פינה אותו לבית החולים "וולפסון".

נהג נדקר בוויכוח על השימוש בדרך

(ע). שלום קסן (19) מלוד, נדקר שלשום בלילה בבטנו בוויכוח עם נהג על זכות השימוש בדרך.

המעשה היה סמוך לחצות במסבר אתנים בתל־אביב. קסן סיפר לחוקרי המשטרה כי היה בדרכו לבילוי בכיכר, את מכוניתו עקפה בפראות מכונית אחרת, ורק בדרך נס לא אירעה התנגשות.

הוא עצר את מכוניתו בצד הדרך, וניגש להעיר לנהג האחר על נהיגתו המסוכנת. התפתח דין־ודברים, ובו תקף האחר את המתלונן, דקר אותו בבטנו בסכין, ונמלט.

עובדי התעשיה האווירית דחו הצעה להקים דוכן פיס

יוזם ההקמה: חבר בדירקטוריון שהוא גם בעל זכיון להפצת כרטיסים

מאת זוהר בלומנקרנץ

ועדת הכספים של ועד עובדי התעשיה האווירית, דחתה בסוף השבוע הצעה להקים דוכן של מפעל הפיס בשטח המפעל. מאחורי ההצעה עמד חבר דירקטוריון התע"א, אלקנה אפרתי, שהוא גם בעל הזיכיון למכירת כרטיסי המזל באזור.

אפרתי הוא חבר המפלגה הליברלית ומקורבו של השר, משה נסים.

ההצעה הובאה לאישור ועדת הכספים, במסגרת פעולות רווחה למען ציבור עובדי התע"א, אולם נדחתה פה אחד. מעבר לנימוק של אי־הסכמה להכניס אלמנט של משחקי־מזל לשטח החברה, נראה כי ההצעה נדחתה מכיוון שהדוכן לא היה מיועד להימסר לנזקק כל שהוא לשם הפעלתו.

כבאי העמק – בעיצומים

מאת עמאללה מכנזר

כבאי עמק יזרעאל החליטו לפתוח בעיצומים מהבוקר. הם רק ייצאו לכבות שריפות שיש בהן סכנה לחיי אדם. כך מסר אמש חבר איגוד הכבאים הארצי, גרשון זאוברמן.

הוא טען כי הנהלת האיגוד מתעלמת זמן ממושך מדרישות הכבאים, בענייני שכר ובכל הקשור באיוש התחנה וציודה.

שלשום נקבעה פגישה בין הצדדים, אבל נציגי איגוד הערים עמק יזרעאל לא באו ולא טילפנו להסביר מדוע. לפיכך החליט ועד הכבאים על הסנקציות.

צפוי שיבוש באספקת חלות לחגים בצפון

(ע). שיבושים באספקת חלות צפויים השנה בגולן ובגליל, בגלל סמיכות החגים לשבתות וחוסר יכולתה של המאפייה המרכזית בקריית־שמונה להתארגן לאספקה שוטפת של הלחם והחלות.

מנהל המאפייה, יוחנן אהרונסון, מסר כי מצב בו השבתות סמוכות לחגים מתרחש אחת לכמה שנים, דבר שמחייב כמות כפולה ומשולשת של חלות, אותן צריך לאפות ביום אחד.

המאפייה תתקשה לספק את כל הביקוש ויתכן שלאזורים רבים בגליל ובגולן יגיעו החלות בשעות מאוחרות.

בצער רב אנו מודיעים על מותה הפתאומי
של אשתי, אמנו וסבתנו היקרה

חנה גילת
לבית ורבר

ההלוויה תתקיים היום יום ראשון, כ"ט באלול
תשמ"ח 11.9.88 בשעה 11.30 לפנה"צ
בבית העלמין סגולה בפתח־תקוה

אוטובוס ייצא מבית המנוחה רח' אלכסנדר זייד 1 בהדר־יוסף
בשעה 11.00 לפנה"צ

אבלים:
בעלה: צבי גילת
בנה וכלתה: אברהם ואיילת גילת
בתה וחתנה: מאירה ומשה זילברמן
בתה וחתנה: מיתקה ודן גלעזר
נכדיה: עמרי, תמנע ומתן
יעל ונטע, אסף ואהוד

אנו מודיעים בצער על פטירתה של

רחל סלע ז"ל

ההלוויה התקיימה ביום שישי 9.9.88

בעלה: חיים סלע
אמה: חנה גרוס
בניה: פרופ' יונה סלע וב"ב
פרופ' מיכאל סלע וב"ב
אחיה: יואב גיבתון וב"ב

לפרופ' מיכאל סלע
יו"ר ההסתדרות לרפואת שיניים בישראל

משתתפים בצערך ובצער משפחתך
על מות

האם ז"ל

ההסתדרות לרפואת שיניים בישראל
הועד המרכזי
וסניף תל־אביב

במלאות שלושים לפטירת

פרופ' ד"ר
פאול נתן

נקיים אזכרה וגילוי מצבה
יום רביעי 14.9.88 (ג' בתשרי) בשעה 16.00
בבית העלמין סגולה בפתח־תקוה

המשפחה

במלאות שלש שנים לפטירת
הצייר
פ. ליטבינובסקי

תתקיים אזכרה בלבבות ידידיו ומוקיריו
בראש השנה תשמ"ט, יום שני, בשעה 13.00, מקיימים רגע דומיה לזכרו

המשפחה

במלאות עשר שנים לפטירתו של אבינו וראש משפחתנו
הסופר והמחנך

שלום קרמר ז"ל

תיערך אזכרה לזכרו ביום רביעי ג' בתשרי תשמ"ט (14.9.88) בשעה 16.00.
נפגשים ליד שער בית העלמין בהר הזיתים ירושלים

המשפחה

בצער רב אנו מודיעים על פטירתו של

גד (הוגו) **סלע** (זילברשטיין) ז"ל

ההלוייה תתקיים ביום א', כ"ט באלול תשמ"ח
11.9.88 בשעה 12 בבית העלמין ברחובות

המשפחה והידידים

במלאת 29 שנים לפטירתו של

אריה שנקר ז"ל
נשיאה המנוח של התאחדות התעשיינים בישראל

תערך **אזכרה** בצום גדליה ג' בתשרי התשמ"ט
ביום רביעי 14.9.88 בשעה 16.30
(ארבע ושלושים אחה"צ) ליד קברו
בבית העלמין הישן,
ברח' טרומפלדור, תל־אביב
חברי ההתאחדות, ידידי המנוח, מוקיריו
ומכבדיו יתייחדו עם זכרו

קרן אריה ורבקה שנקר ז"ל
ההנהלה

במלאת שנתיים לפטירת בעלי, אבינו אחינו וסבנו היקר

הרצל גצלר
ז"ל

נעלה לקברו להתייחד עם זכרו ביום חמישי
ד' בתשרי תשמ"ט (15.9.88) בשעה 14.30 בבית
העלמין בכפר סמיר, חיפה
נפגשים ליד השער

דינה גצלר
טליה וגד ואבי
והמשפחה

במלאת שלושים לפטירתו של יקירנו

ד"ר **בדריך** (פריצו) **שטיינר** ז"ל

יתקיים טקס גילוי מצבה ביום ה', ד' תשרי תשמ"ט
15.9.1988 בשעה 16.00 בבית העלמין הר המנוחות
גבעת שאול ירושלים

המשפחה והידידים

במלאת שנה לפטירתו של יקירנו

פרופ' **אברהם גאגין**
ז"ל

נתייחד עם זכרו ביום רביעי
ג' תשרי תשמ"ט (14.9.88)
בשעה 16.00 בהר המנוחות
בגבעת שאול ירושלים

המשפחה

במלאת שנתיים לפטירתו של יקירנו

תת־אלוף **אשר שניר** ז"ל

תתקיים אזכרה לזכרו ביום רביעי ג' תשרי תשמ"ט 14.9.88
בשעה 16.30 בבית הקברות הצבאי בקריית שאול

המשפחה

לעו"ד יואב גבתון

אנו באבלך במות אחותך

רוז'י ז"ל

חבריך להנהלת
המרכז הרפואי "בילינסון"
וצוות העובדים

זקוק דחוף למודעה?
מודעפון
לשירותך 24 שעות ביממה
03־38 38 38
[illegible]

בואו נדבר שלום

בחוגי־בית ובמיפגשי־מתנדבים

כמה הוא עלוב, שר־הביטחון. האינתיפאדה מוטטה את כל תחזיותיו והוא ממשיך להעלות גירה על "התפרעויות", "הפרות־סדר", "מסיתים" ו"מתבלים". המוח האנליטי הידוע של יצחק רבין לא קולט, שהאינתיפאדה היא מלחמת השיחרור של העם הפלסטיני...

מי שמעוניין בחוגי־בית;
מי שמבקש להתנדב לפעילות;
מי שרוצה לשאול, להקשות
ולברר – ייענה בטלפונים
03־662457, 03־659474

הרשימה המתקדמת לשלום
מטה הבחירות

חוקי מדינת ישראל על אדמות ארץ־ישראל

אל: מר יצחק שמיר – ראש הממשלה, שרי ממשלת ישראל

הזדמנות היסטורית נדירה מוחמצת על ידי ממשלת ישראל בנימוקים בלתי־ברורים – הזדמנות תיקון של טעות היסטורית, שנעשתה אחרי מלחמת ששת הימים בארץ־הולדת, חוק ישראלי על יהודה, שומרון ועזה – אדמות ארץ־ישראל שוחררו.

נימוקיה של ממשלת "האחדות הלאומית" על אי־החלת הריבונות – לא ברורים. אבל ברור מאוד שהם מנוגדים את האינטרס הלאומי של העם היהודי ומדינת ישראל. העם לא יוכל לדין ההיסטוריה, שיגנה את הממשלה על כך והעם יתן את דעתו בבחירות המתקרבות – זה יהיה כשלון חרוץ הן ל"מערך" והן ל"ליכוד"!

על הממשלה לתקן בלי דיחוי את מעשיה בשאלה גורלית זו לטובת האינטרס הלאומי בלי מרכאות!

בברכת שנה טובה

גולדה ילין
"מעוז" תנועה ציונית לאומית
רח' מלצ'ט 4א, תל־אביב טל. 03-291883
למתרימים – נא לפנות לכתובת הנ"ל

הרופאים בקופת חולים: נטיל שוב עיצומים בבתיה"ח – לאחר החגים

ההנהלה: האוצר אשם בסחבת בהפעלת קיצור התורים לניתוחים אלקטיביים

מאת עקיבה אלדר

הנהלת קופת־חולים הטילה בסוף השבוע על משרד האוצר את האחריות לסחבת בקיצור התורים לניתוחים אלקטיביים. העיצומים בבתי־החולים יחודשו אחרי החגים.

בישיבה משותפת להנהלת הקופה ולוועד רופאי בתי־החולים, הוסכם כי כל הגורמים מוכנים להתחיל במבצע קיצור התורים לפי קריטריונים של תוכנית הממשלה.

רופאי הקופה והעובדים תבעו מהאוצר וההסתדרות לסיים את הקמת הגוף שיפעיל את התוכנית, ולהבטיח את מקורות המימון. מאחר שהושגה רק הצהרת כוונות, ואין תאריך הפעלה, הודיעו הרופאים כי העיצומים בבתי־החולים יחודשו לאחר החג. מרפאות־החוץ יישארו סגורות, ובחדרי־הניתוח ייעשו רק ניתוחים דחופים.

מנכ"ל קופת־חולים, נחום פסה, שיגר מברקים לראש הממשלה ולממלא מקומו, לשרת הבריאות, למזכיר ההסתדרות, ליו"ר הגוף לאיגוד מקצועי, לממונה על התקציבים באוצר ולממונה על השכר, ודיווח כי הנהלת הקופה, הרופאים והעובדים ערוכים להתחיל במבצע לקיצור תורים על־פי תוכנית הממשלה. במקביל, הורה להנהלות בתי־החולים להתחיל בהכנות למבצע, אך לא קבע מועד להפעלתו.

כדי להפעיל את ההסכם, קופת־חולים זקוקה למימון מהאוצר. אבל אישור האוצר עדיין לא ניתן.

בהודעה שפירסמה הסיעת רופאי בתי־החולים של הקופה נאמר כי הרופאים מוכנים כבר יותר משנה להפעיל את מתקני בתי־החולים מחוץ לשעות העבודה הרגילות. עד כה היה העיכוב מו"מ עם מגזרי העובדים – הגורם לעיכוב הפעלת ההסכם. עתה, כל הגורמים בקופה נכונים להפעיל את המתקנים, אך מתברר כי זה יתאפשר רק לאחר שישלמו כל ההכנות והסיכומים על סדרי ההפעלה עם הממשלה. לפיכך, יימשכו העיצומים. רק הפעלת התוכנית תביא לידי הפסקת העיצומים.

תנאי ההסכמים שהושגו

הנהלת הקופה באה בשעתה לידי הסכם עם הרופאים, ולפיו תופעל תוכנית הממשלה לקיצור תורים שתאפשר לרופאים הכנסה שבין 90 ל־490 שקל לניתוח, וכ־160 שקל ל־5 פעולות אבחון. הסכם זה נוסף על הסכם הסיעות (אבחונים), שנחתם עם הרופאים עוד ב־1984 ומבטיח להם תשלום בעד 3 פעולות אבחון.

אף ששילוב שני ההסכמים יבטיח לרופאים הכנסה גבוהה ב־15% מזו שהובטחה להם בהסכם שנחתם עמם בנובמבר 1987, האשר בוטל בלחץ משרד האוצר, מוכנים הרופאים להתחיל במבצע. במקביל, הם הודיעו להנהלת הקופה כי ההסכם שהושג עמם על־פי קריטריונים של תוכנית, אינו בא לבטל את ההסכם שנחתם עמם בנובמבר 1987. בחודש הבא עומדת להתגבר תביעתם לבית־הדין לעבודה, לחייב את קופת־חולים, להפעיל את ההסכם שנחתם עמם, למרות איסור האוצר. הם עדיין רואים בתוכנית הממשלה מקדמה על חשבון ההסכם המקורי שנחתם עמם.

ההסכם עם העובדים הפארה־רפואיים של הקופה שהושג במו"מ עם הנהלת הקופה וארגון העובדים מבטיח תוספת של ל־300% – 400% לשעת עבודה במשמרת שניה.

אחות חדר־ניתוח תקבל תוספת של 400% לשעת עבודה, אחות שתשובץ לעבודה נוספת בפעולות חודרניות האבחוניות בשעות אחה"צ תקבל תוספת של 300%. תוספת של 300% תינתן גם לעובדי מעבדות ועובדים אחרים מקצועיים או בתחום המנהל שישובצו על־ידי הנהלות בתי החולים למבצע קיצור תורים.

אין כוונה להפריד בין קבוצות ועובדים בשיטת התגמול. על־פי הצעה זו ההכנסה לעובדים במשמרת שניה תנוע בין 26 ל־35 שקל לשעת עבודה.

על־פי תוכנית הממשלה, התגמול לצוותים הפארה־רפואיים חייב להיות זהה בין הממונה על השכר באוצר לבין יו"ר האגף לאיגוד מקצועי. השניים טרם הגיעו לסיכום.

הרופאים והעובדים קראו לזירוז המו"מ.

האוצר: בלי יחסי עובד־מעביד

הממונה על התקציבים באוצר הודיע להנהלת קופת־חולים בסוף השבוע כי אין להפעיל תוכנית לקיצור תורים על בסיס יחסי עובד־מעביד וכי את התנאי ההפעלה של התוכנית והתגמול לצוותים יקבע גוף שיוקם על־ידי שר האוצר ומזכיר ההסתדרות. הפעלת תוכנית הממשלה מחייבת להגיע להסדרי מימון של התוכנית. מאחר והתוכנית תקיף גם את רופאי ועובדי בתי־החולים הממשלתיים. לאוצר אין כוונה במקרה של העובדים הפארה־רפואיים לפרוץ הסכמי שכר. את שכרם של אלו מתכוון האוצר לתקן בכפוף להמלצות ועדת ווסמן, שיפורסמו בקרוב.

סוכני הנסיעות והתיירות התלוננו במשרד התחבורה:

"מ.מ.ס.י מציעה למבקשי רשיון נהיגה בינ"ל גם לשכור רכב"

מ.מ.ס.י: נציג "אופיר טורס" הוא שמציע את הרכב

מאת זוהר בלומנקרנץ
סופר "הארץ" לענייני תיירות

משרד התחבורה החל לבדוק תלונה נגד חברת מ.מ.ס.י, המספקת רשיונות נהיגה בינלאומיים, ולפיה החברה מציעה, לכאורה, שירותי תיירות שלא כחוק.

התאחדות סוכני הנסיעות והתיירות התלוננה בסוף השבוע לפני מנכ"ל משרד התחבורה, ברוך לוי, כי מ.מ.ס.י מציעה למבקשי הרשיונות הבינלאומיים, לרכוש גם שירותי תיירות אחרים, בלא שהיא מוסמכת לכך ובניגוד לחוק שירותי התיירות. מדובר במכירת שירותי השכרת רכב בחו"ל, בהנחה ניכרת.

במקביל, ביקשה התאחדות סוכני הנסיעות ממשרד התיירות לאסור להרחיב את פעילות ש.ע.ל – שירותי עזר למוטבים, לתת רשיונות נהיגה בינלאומיים לקהל הרחב.

מנכ"ל מ.מ.ס.י, גדעון נוה, אמר בתגובה, כי למיטב ידיעתו אין חברתו עוברת על החוק, שכן היא קשורה בחוזה עם חברת התיירות "אופיר טורס", שנציגה יושב דרך קבע בבסיס מ.מ.ס.י, והוא שמציע להשכיר רכב למבקשי הרשיונות.

מנכ"ל "אופיר טורס", בועז וקסמן, אמר כי פעילות נציג חברתו בבסיס מ.מ.ס.י – חוקית, שכן אין הוא מוכר שירותי תיירות אחרים. לדברי וקסמן, מפנים הבאים למשרדי מ.מ.ס.י, המתעניינים בשירותי תיירות אחרים – למניפי "אופיר טורס".

וקסמן כינה את תלונת התאחדות סוכני הנסיעות – "קנטרנית", ואמר כי חברתו פועלת זה 10 שנים במשרדי מ.מ.ס.י.

בהתאחדות סוכני הנסיעות והתיירות נמסר בתגובה כי פעילות חברת התיירות בבסיס החברה להנפקת רשיונות – לא היה ידוע לה. פעילות זו דורשת, לדעתה, אישור מתאים.

עקורי בירעם מתחילים היום לבנות שם קירות ולצקת חצר

מאת עמאללה מנצור
סופר "הארץ" בגליל

אגודת "אל עודה" (השיבה), המאגדת רבים מצעירי עקורי הכפר בירעם, עומדת לפתוח היום מבצע עבודה על חורבות הכפר.

במקורות באגודה נמסר כי בדעתה לבנות מחדש כמה קירות תומכים בבית־הספר של הכנסיה הנטושה, ולצקת מחדש חצר, שהרסה אשתקד הוועדה המחוזית לתכנון, בטענה כי נבנו בלא רשיון.

המקורות הוסיפו, כי בדעתם לפתוח מחדש את הסימטאות שבכפר, לפנות את ההריסות "כדי להכשיר את הקרקע לבניית הכפר מחדש", ולהציב שלטים עם שמות בעלי הבתים כפי שהיו ביום הפינוי.

האגודה אירגנה בתקופת הקיץ קייטנה לדור השלישי של העקורים, ובה השתתפו כמאתיים ילדים מכמה מקומות בארץ.

שי לראש השנה

הילד דן מאיר, בן 9, שנפגע בפיגוע במדרחוב בחיפה ומאושפז בבית החולים רמב"ם, ביקש שי לראש השנה: פגישה עם שחקני הכדורגל של מכבי חיפה. דן, שרגלו נקטעה, הופתע שלשום כשלחדרו הגיעו כל שחקני הקבוצה, המאמן לסקוביץ, וחברי ההנהלה.

הבהרה

משרד התחבורה הבטיח לארגון המוניות להכין הצעה להעלאת תעריפים כוללת בענף המוניות, בגין התייקרויות שחלו במשק, אבל לא התחייב להעלאה של 40% בתעריפים כדרישת ארגון המוניות, כפי שפורסם ב"הארץ" ביום 8.9.88.

ערך את העמוד: משה ריינפלד

הרב של חיפה: מותר להכניס נשק לבית־כנסת, אבל מכוסה

מאת ירח טל
סופר "הארץ" בחיפה

פסק־הלכה המתיר להכניס נשק לבית־כנסת כדי לאבטח את המתפללים, נתן בסוף־השבוע הרב הראשי האשכנזי של חיפה, הרב שאר־ישוב כהן. הרב פסק כי הכנסת הנשק תותר ובלבד שיהיה מכוסה כדי להימנע מלפגוע בקדושת המקום.

פסק־ההלכה ניתן עקב בקשה של גבאי בתי־הכנסת ומפקד המשמר־האזרחי בחיפה לתגבר את אבטחת בתי־הכנסת בימי החגים.

ההלכה אוסרת הכנסת כלי־נשק למקומות מקודשים, על סמך הכתוב בספר שמות, פרשת משפטים: "לא תניף חרב על המזבח". משום כך נמנעו מתנדבי המשמר־האזרחי עד היום מלהיכנס עם נשקם לבתי הכנסת.

ואולם, על פי מקורות הלכתיים, קבע כעת הרב כי מאחר שנשקפת סכנת חיים בגלל הטרור, ומדובר בפיקוח נפש, אפשר להכניס נשק כדי לאבטח את המתפללים.

במסיבת־עיתונאים בחיפה מסרו הרב כהן ויו"ר המועצה הדתית בחיפה, חיים לבנון, כי בחיפה פועלים 240 בתי־כנסת, ובהם 10 חדשים. בחגים מתפללים בהם יותר מ־350 אלף איש, שהם 70% מאוכלוסיית העיר.

הרב גם אמר כי עקרונית הוא מצדד בביטול ההפרדה בין רב ספרדי לאשכנזי, ומחייב בחירת רב אחד לכל העדות. רב כזה צריך להיות מסוגל לפסוק הלכה לפי כל עדה ומנהגיה, ולהתפלל לפי נוסחי העדות. הוא מציע להתחיל במהפך הזה בשכונות. בכך גם ייחסך תקציב יקר.

הרב כהן מצדד גם בנוסח תפילה אחיד לכל העדות.

בעניין אחר אמר יציע לרבנות הראשית לקרוא לשר החינוך לבטל את החלטתו לאסור מפגשים של תלמידי בתי ספר עם רבנים בשל התנגדות ועדי הורים החוששים מחזרה בתשובה.

הוא טען כי בחיפה הניסיון בעניין זה דווקא מוצלח. הוא ציין כי יש להקפיד שלמפגשים כאלה יבואו רק רבנים מוסמכים, בעלי שיעור קומה, ומקובלים, ולא "סתם רבנים שעוברים מבית ספר לבית ספר ומטיפים לחזרה בתשובה".

"וולוו 740" חדשה עם טלפון ומזגן – למנכ"ל רשות הדואר

הרשות, כבר רכשה 14 "פיג'ו 309" חדשות לפקידיה הבכירים

מאת צבי זרחיה
סופר "הארץ" לענייני כלכלה

רשות הדואר רכשה באחרונה מכונית "וולבו 740" חדשה, מהדגם הניתן לשרים, בשביל המנכ"ל יצחק קשל. עלות המכונית האוטומטית הממוזגת, שמותקן בה טלפון, כ־85 אלף ש"ח.

ה"וולבו" למנכ"ל נקנה לאחר שהרשות רכשה לפני חודשים אחדים 14 מכוניות "פיג'ו 309" חדשות לפקידיה הבכירים.

גורמים כלכליים טענו אתמול כי רשות החברות הממשלתיות אמנם אינה יכולה להכתיב לרשות הדואר איזה רכב לרכוש בשביל המנכ"ל, אבל יש טעם לפגם בכך שהמנכ"ל בחר לנסוע ברכב של שרים. גם הובע חשש שעקב צעדו יידרשו גם מנכ"לים אחרים "וולבו 740" במקום "פיג'ו 505".

דובר רשות הדואר מסר בתגובה כי המנכ"ל זקוק למכונית נוחה, אמינה וחזקה, היות שהוא נוסע מדי חודש בחודשו אלפי קילומטרים. לרשות הדואר 650 סניפים ב־6 מרחבים.

ללקוחותינו ולידידינו
שנה טובה
רהיטי א. זוזובסקי
רחוב הרצל 39 ת"א
טלפונים: 811138 ,821921

אספרסו מרסנד
מאחל לחג לקוחותיו וידידיו
שנה טובה
מייק מרסנד

אליהו
חברה לבטוח בע"מ
חברת ביטוח אליהו
מברכת
את סוכניה, לקוחותיה
ואת כל בית ישראל
בברכת
שנה טובה

רקם
בע"מ
מפעלי סריגה
י. סביזבסקי
תל־אביב ת.ד. 1849
טלפון 9222987
מברך את
עובדיו, סוכניו
ולקוחותיו הבאים
אתו בקשרי מסחר
קרוביו וידידיו
בארץ ובחו"ל
בשנה טובה
ומאושרת

עמידר
מברכת את כל דייריה
ומשתכניה בברכת
שנה טובה ומבורכת
עמידר לרווחת הדייר

א.ו.ת.
אספקה ותעסוקת כח אדם בע"מ
חברת א.ו.ת. מברכת את
כל עובדיה וכל לקוחותיה
ומאחלת לכל בית ישראל
שנת של משק איתן ויוצר

קריסטל
מעל לכל
בישראל יש רק מכונת
כביסה אחת ברמה כזאת
- אין עוד מכונת כביסה בשכלולים כאלו
- אין עוד מכונת כביסה בעיצוב כזה
- אין עוד מכונת כביסה עם שרות מעולה 24 שעות ביממה
- רק מכונת כביסה קריסטל זוכה מידי שנה ושנה בתארים המוצר הנבחר והקניה הטובה ביותר
- רק לקריסטל 750,000 לקוחות מרוצים הממליצים על מוצריה.

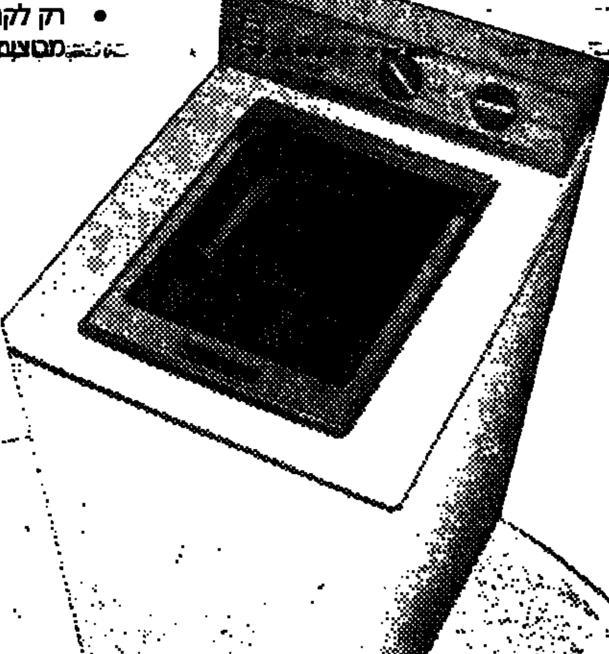

מכונות כביסה קריסטל הן
הנמכרות ביותר משום שהן
הטובות ביותר!
גם לך מגיע הטוב ביותר לכן
- לפני כל קניה, חובה לראות
את מוצרי קריסטל המעולים
והחדשניים ביותר. תיווכחי
בעצמך שאין להם מתחרים.
ואל תסתפקי בפחות מהטוב
ביותר.
בדקי והשווי!
12 תשלומים בויזה וישראכרט
אין מה לדבר קריסטל הטוב ביותר!

שנה טובה.
רק הליכוד יכול
המחנה הלאומי

חדשות כלכלה

הבנקים: נעביר 50 מ' ד' ל"כור" רק לאחר חלוקה מחודשת של הבטחונות

מאת יהודה שרוני
סופר "הארץ" לענייני כלכלה

הבנקים הגדולים מתנים העברת 50 מיליון דולר נוספים באשראי לקונצרן "כור" בחלוקה מחדש של הבטחונות בין הבנקים. היקף הבטחונות של "כור" לבנקים נאמד בכ־850 מי־ליון דולר, ובעל החוב העיקרי הוא בנק הפועלים.

את הדרישה העבירו בנק לאומי ובנק המזרחי, שמצב בטחונותיהם הוא הגרוע ביותר. אלה מבקשים לשפר את מצבם היחסי, למקרה ש"כור" לא תוכל לעמוד בפרעון חובותיה. לכן הם מבקשים לבטל את כל השעבודים הקיימים, ולחלקם מחדש בין הבנקים.

דרישת הבנקים מעוררת התנגדות בקרב הבנק לפיתוח התעשיה, שהוא אחד מבעלי החוב של "כור". הבנק העביר בזמנו הלוואות פיתוח גדולות יחסית לקונצרן, והבטיח את החזרתם בבטחונות טובים יחסית. מנהלי הבנק לפיתוח אינם מתלהבים לוותר על הבטחונות.

חוגים פיננסיים מעריכים כי לבנק לפיתוח התעשיה, ששלושת הבנקים הגדולים הם בעלי מניות בו, לא תהיה ברירה אלא להצטרף להסדר.

דו"חות חצי־שנתיים

בקונצרן "כור" עורכים בימים אלה את הדו"חות הכספיים למחצית הר־אשונה של 1988, והם יפורסמו עד סוף החודש. חוגים פיננסיים מעריכים כי הדו"חות יצביעו על הפסד הגבוה מ־90 מיליון דולר, שהוא ההפסד שראשי "כור" העריכו, עם פרסום הדו"חות הכספיים לשנת 1987.

חובות מלון קטיף – 10 מ' דולר

המלון שנסגר חייב 2.5 מיליון דולר לבנק המזרחי, סכום דומה לחברה לפיתוח מפעלי תיירות ו־5 מיליון דולר לספקים אחרים

מאת יהודה שרוני
סופר "הארץ" לענייני כלכלה

בנק המזרחי והחברה לפיתוח מפעלי תיירות עלולים להפסיד 2.5 מיליון דולר כל אחד בעקבות סגירתו בשבוע שעבר של מלון חוף קטיף בגוש קטיף. לבד מסכומים אלה, חייב המלון לספקים ולגורמים אחרים 5 מיליון דולר נוספים, כך שהיקף חובו־תיו הכולל נאמד ב־10 מיליון דולר.

חובות אלה מובטחים אמנם, אך הבטחונות אינם מספקים, שכן חלק ממבטיחי החוב הם חברות אחרות בב־עלות מושבי גוש קטיף, שרווחיותן אינה מאפשרת את החזר החוב.

מלון החוף נסגר בשבוע שעבר עד להודעה חדשה, לאחר שקבוצת קבלנים לעבודות חשמל משדרות החלה, על־פי צו של בית משפט, לפרק ציוד ואבזרים בשל חוב שלא שולם. החוב של חוף קטיף לקבלנים נאמד בחצי מיליון שקל.

אין זו הפעם הראשונה שבעלי חוב מוציאים ציוד מהמלון. לפני מספר חודשים הוציאה חברת "אלקטרה" את כל המזגנים מהמלון, לאחר שהמלון לא עמד בהחזר חובותיו לה.

המלון, המונה 114 חדרים, הוא חלק מקומפלקס תיירותי, המורכב גם מכפר נופש, שבנייתו הושלמה ב־1987.

ראשי המלון טוענים כי היקלעותו לקשיי נזילות נבעה מאי־העברה של 2 מיליון שקל על־ידי המחלקה להתיישבות בסוכנות היהודית. לפני מספר שבועות, כשפורסמה הידיעה ב"הארץ" על מצבו הפיננסי הקשה של המלון, אמר צבי הנדל, ראש מועצת חוף עזה, כי באחרונה חל שי־פור ניכר במצב המלון, וכי התפוסה באמצע השבוע עלתה ל־70% ואף למעלה מכך.

הנדל העריך כי המלון ישוב ויעלה על פסי רווחיות, עם פתרון הבעיות השונות.

פחות מ־12 ד' לחבית נפט

מאת אליהו הכבי

קופנהאגן (מיוחד ל"הארץ"). בשו־קי הנפט באירופה ירד השבוע מחיר הנפט מהמפרץ הפרסי ל־11.90 דולר לחבית. מחיר נפט מהים הצפוני ירד ל־13.90 דולר לחבית.

הירידה חלה לאחר הכישלון של מסע האחרון של מזכ"ל אופ"ק ד"ר סוברוטו בבגדד. ד"ר סוברוטו אמר כי את עיראק ואיראן מעניין כיום רק דבר אחד: להגדיל ככל האפשר את תפוקת הנפט כדי לממן את שיקום כלכלותיהן בעקבות המלחמה.

עיראק ואיראן מציפות בימים אלה את השוק בעודפי נפט. מעריכים כמות זו ב־2–3 מיליון חביות ליום מעבר לביקוש היומי.

מס הכנסה גבה 5.4 מיליארד ש' במחצית השנה; יותר משכירים, פחות מחברות

מאת אבי גנאור
סופר "הארץ" לענייני כלכלה

העלייה הריאלית בהכנסות המדי־נה ממס ההכנסה נמשכה גם במחצית הראשונה של 1988. בתקופה זו גדלו ההכנסות ב־5.5% בממוצע בהשוואה לתקופה המקבילה בשנה שעברה.

על־פי נתוני לשכת ארגוני העצ־מאיים בישראל, המתבססים על הדו־חות של מינהל הכנסות המדינה, העלייה הגדולה ביותר בתשלומי המס, בשיעור 12%, נרשמה בקרב מקבלי המשכורות, כתוצאה מהעלייה בשכר הריאלי במשק. תשלומי המס של העצמאיים גדלו באותה התקופה ב־3%, ותשלומי המס מהחברות ירדו בתקופה ב־6%.

נתונים אלה מלמדים כי חלקן של החברות בתשלומי מס ההכנסה בישר־אל ירד ל־24%, של העצמאיים ל־36% ושל השכירים ל־40%.

בסך הכל הסתכמו תשלומי מס ההכנסה במחצית הראשונה של 1988 ב־5,362.5 מיליון שקל.

האוצר לשמיר: בדקנו אפשרויות לספיגה ולקיצוצים – לא ברור מתי

מאת איתן אבריאל
סופר "הארץ" לענייני כלכלה

בפגישה של שר האוצר וראשי אגף התקציבים עם ראש הממשלה דיווחו אנשי האוצר ליצחק שמיר על ביצוע תקציב הממשלה ועל החריגות שנוצרו באחרונה. מנכ"ל משרד האוצר ויקטור מדינה אמר כי נבדקו האפשרויות לספיגה וקיצוץ בתקציב, אך טרם הוחלט מתי ואלו דרכים יינקטו באופן מעשי.

במשך השבוע ישתדלו ראשי האוצר לדון עם ראש הממשלה שיהיה לימו להעלות את הנושא בפני הממ־שלה. בין השאר דנו על האפשרות להעלות את מחירי המוצרים המסוב־סדים ועל ביצוע קיצוצים אחרים בתקציב.

במשרד האוצר העריכו אתמול את הגירעון התקציבי בכ־300 מליון ש"ח, כאשר תקציב הביטחון המיוחד לצורך האינתיפאדה הוא כ־100 מי־ליון ש"ח והגירעון בגין עליית המחי־רים של הגרעינים המסופקים כתוצאה מהבצורת באמריקה – 110 מליון ש"ח. לזה יש להוסיף את ההפסדים בגין נזקי השרב, המסתכמים ב־50 עד 100 מיליוני ש"ח.

כמו כן גרם לאוצר גירעון כתוצ־אה מהירידה בהכנסות ממסים, הנוב־עת מהירידה בצריכה הפרטית. אולם במשרד האוצר מתקשים להעריך את הנזק המדוייק של ירידה זו לקופת המדינה.

צים: המספנות גובות פי 2 משבהונג קונג

מספנות ישראל: מחירי היצף; צים רוצה לטרפד ההסכם

מאת נורית כהנא
סופרת "הארץ" לענייני ספנות

באחרונה התגלע משבר ביחסים שבין חברת הספנות הלאו־מית "צים" לבין מספנות ישראל. אתמול יצאה הנהלת צים בהודעה שלפיה עומדת החברה על ביצוע החוזה הרב־שנתי לתיקוני אוניות שנ־חתם בינה לבין מספנות ישראל.

דובר "צים" אליהו שרגאי מסר שהמספנות תובעות מחיר כפול לתיקוני אוניות, בהשוואה למחיר בהונג קונג. כמו כן, אמר, הזמן הד־רוש לתיקון אוניות במספנות כפול מזה שבמזרח הרחוק.

במשא ומתן האחרון בנושא הבי־קת אחת מאוניות הקו הארוך לתיקונים במספנות (הוא סירב למסור את שמה) התברר, לדברי שרגאי, שהמספנות אינן מסוגלות לעמוד בלוח המחירים והזמנים הנקובים בחוזה.

חברת "צים" הספינה, לדבריו, מאז 1983, מועד תחילת החוזה, ועד היום כ־50 אוניות לתיקון במספנות ישראל, למרות שהיא משלמת 15% יותר מהמחיר במקומות אחרים – אך ורק כדי לספק עבודה למספנות.

מנכ"ל המספנות זאב אלמוג טוען כי "צים" "מתמרנת בדרכים שונות ומטרפדת את המשך קיום ההסכם". שלושת אניות הקו הארוך, "צים סוהנה", "צים גנואה" ו"צים ניו יורק", שהיו אמורות להיות מטופלות במס־פנות בארץ, תוקנו או שהן מתוקנות במספנות הונג קונג.

לדבריו, "צים" אינה עומדת בהסכם התיקונים ועוקפת את התחייבותה לבצע תיקונים במספנות בארץ. במקום זאת היא מעדיפה לתקן את אניותיה במחירי היצף במזרח הרחוק.

לדבריו, חלו עיכובים במסירת אוניות, שגרמו לעיכובים בהשלמת התיקונים, בגין כך, מפרטים של תיקוני אוניות נמסרו ברגע האחרון, במקום מספר חודשים מראש.

גאון: "אליאנס זה טרגדיה"

מאת איתן רבין, סופר "הארץ"

מנכ"ל "כור" בני גאון אמר כי למרות כל המאמצים שנעשים בכור לפתוח מחדש את מפעל "אליאנס", הדבר אינו אפשרי בגלל סירובה של המערכת הבנקאית להתאגד בקונסורציום כדי להלוות 4 מיליון דולר לפתיחת המפעל.

מנכ"ל "כור" אמר: "מה שמתרחש כיום באליאנס הוא טרגדיה. זהו מפעל שוועד העובדים סגר אותו, פשוט כמשמעו, ואי־אפשר לפתוח בחזרה. לא ניתן כמעט למצוא מטריה פיננסית, למרות התערבות כל הצדדים. העובדים ניצבים היום בפני מצב קשה שלא ידעו בעבר".

גאון, שהיה אורח מפעל "חסין אש" בבאר שבע, שבאחרונה עבר לני־הול העובדים, שיבח את עובדי המפעל.

שנה
טובה
ומבורכת

מאחלים:
דוד ברמן בע"מ
(בטוחים)
ירושלים, בן יהודה 2

ערה"ש תשמ"ט

בני גאון אישר לעקל רכוש ממושב היוגב בשל חוב של 200 אלף שקל

שוטרים ומעקלים פרטיים חששו לבצע הצו מפחד התושבים

מאת אבי גנאור
סופר "הארץ" לענייני כלכלה

לאחר כמה נסיונות להגיע להסד־ר, אישר מנכ"ל כור בני גאון לבצע עיקולים במושב היוגב שבעמק יזרעאל, בשל חוב של כ־200 אלף שקל שהמושב חייב לחברת "דגן סחר מזון" מקבוצת כור. אלא שהמשטרה דוחה שוב ושוב את ביצוע העיקולים ומנסה להביא את הצדדים להסדר שימנע, לדבריה, שפיכות דמים במושב.

בדצמבר '87 רכשה אגודת היוגב מ"דגן סחר מזון" גרעיני תירס לאיבוס בהמות בסכום של כ־140 אלף שקל, אך התמורה שמסר המושב חזרה. מאז עושה החברה מאמץ לגביית החוב שהלך ותפח בשל חיובי ריבית והוצאות המש־פטיות.

ביוני, לאחר שהוצא צו עיקול נגד האגודה, שיגרה החברה למקום צוותי מעקלים ממשרד החקירות של מישל חוד, שערכו סקר על רכוש התושבים במושב. בפעולה זו נתקלו המעקלים באיומים אלימים מתושבי המושב.

מאז עושה היועץ המשפטי של "דגן סחר מזון" מאמצים להגיע להסדר עם המושב, אך נמסר כי ה־אגודה לא עמדה בסיכומים שנעשו עמה. לאחר שהנושא הובא לדיון בצמרת "כור" וזכה לאישורו של בני גאון, מתוך מדיניות "ידאו ויראו", הוחלו כל הגורמים לפעול למימוש צו העיקול במושב בעזרת אנשיו של מישל חוד ומשטרת העמקים. אלא שאז התברר שהמשטרה חוששת מעי־מות עם תושבי המושב, המאיימים באלימות.

ביוזמת המשטרה נערכה השבוע פגישה נוספת בין הצדדים כדי לאפשר לחברי המושב להגיע להסדר ולשלם את חובם. בסוף השבוע הסתמן פתרון, ו"דגן סחר מזון" ניאותה לפרוס את החוב. אך המנכ"ל מאיר יגיל הודיע כי כל עוד ההסכם לא נחתם ומבוצע, יימשכו ההליכים המשפטיים, כולל ההכנות לביצוע העיקולים.

קלושים הסיכויים להסדר מהיר בדיסקונט

מאת אריה לביא
סופר "הארץ" לענייני כלכלה

הסיכויים להשגת הסדר בין הנה־לת בנק דיסקונט לבין העובדים קלושים. כך מעריכים גורמים המקור־בים למשא ומתן בין הנהלת הבנק לוועד עובדיו.

המשא והמתן מתנהל על־פי הסדר שסוכם בבית המשפט, ולפיו ייעשה ניסיון להגיע להסדר בשלוש פגישות שייערכו עד ה־18 לחודש. בעקבות כך הפסיקו העובדים את העיצומים ובמקביל הוסרו הצווים נגד ועד העובדים.

בפגישה הראשונה שנערכה בסוף השבוע היה דיון קשה על רקע תבי־עות העובדים לשיפור משמעותי בשכרם. העמדה הראשונית של העוב־דים היתה שהם מבקשים תוספת שכר של 30%, בעוד שהעמדה הראשונית של ההנהלה היתה שיש להסתפק בתוספת של 3%. מאוחר יותר הציעה ההנהלה 5% תוספת, וגם העובדים נסוגו במקצת.

אך לדעת גורמים המקורבים למשא ומתן, אין סיכוי שהפער־זה להתקרבות בין הצדדים בגלל הפער המשמעותי. פגישה נוספת, שנייה במספר, צפויה ביום רביעי.

בבנק לאומי נמשך הסכסוך. ביום שישי המשיכו "משמרת הפעולה" של העובדים לשבש את העבודה, אך בקנה מידה מצומצם – הפסקות של שעה עד שעתיים בארבעה מסניפי הבנק. היום, ערב ראש השנה, לא צפויים שיבושים, אך אלה צפויים להתחדש מייד לאחר החג.

ערך את העמוד: ישראל עמירי

"להב" בית שמש נסגר; צו מניעה נגד עובדיו

(עו). עובדי מפעל "סריגי להב" בבית שמש לא יוכלו להפריע להו־צאת סחורה מהמפעל. כך פסק בסוף השבוע שופט בית המשפט המחוזי בי־רושלים אליהו בן זמרה, כשנענה לב־קשת בעלי המפעל והוציא צו ומני־עה האוסר על העובדים וראשי מועצת פועלי בית שמש להפריע לעבודה במפעל או להוצאת המוצרים המו־צויים בו. הצו גם מונע מהעובדים לפגוע ברכוש המפעל.

בעל המפעל ביורא להב טוען בתצהיר שצירף לבקשה להוצאת הצו כי הנהלת המפעל החליטה בראשית החודש לסגור את השלוחה בבית שמש. ההנהלה הציעה לעובדים לעבור לעבוד בתל אביב, ומי שסירב לעשות זאת קיבל מכתב פיטורים שתוקפו מסוף ספטמבר.

ביום ד' שעבר הופיעו בחצר המפ־על ראשי מועצת הפועלים בבית שמש יוסי כהן וחיים הרוש, והורו לעובדים להשבית את העבודה. העו־בדים צייתו מיד. בחצר היתה באותה עת מכולה אשר הועמסה בחלקה עד להפסקת העבודה, והעובדים מנעו את שליחתה לנמל.

לטענת ההנהלה, התבצרו העוב־דים בחצר המפעל, סגרו את השערים ואינם נותנים להוציא מלאי של סחורות שחייב להגיע לשוק המקומי עוד לפני החגים.

הבורסה אישרה הקצאת 12% ממניות "טבע" למשפ' ברונפמן

מאת יהודה שרוני
סופר "הארץ" לענייני כלכלה

הוועד הפועל של הבורסה אישר בסוף השבוע רישום הקצאה של 12% ממני־ות "טבע" למשפחת צ'רלס ברונפמן. מניות אלו יוקצו למשפחה, עם המרת שטרי הון שיקבלו מ"טבע", תמורת 16 מיליון דולר שיוזרמו לחברה.

נבלמה הירידה בתיירות הנכנסת

מאת איתן אבריאל
סופר "הארץ" לענייני כלכלה

על־פי נתוני התיירות של הלשכה המרכזית לסטאטיסטיקה, נפסקה הירידה ברמת התיירות הנכנסת שנ־משכה מאז ראשית השנה. ביולי ואו־גוסט השנה היתה רמת התיירות הנ־כנסת גבוהה ב־8% לעומת הרמה הממוצעת במאי־יוני, אם כי עדיין נמוכה ב־20% בהשוואה לתיירות בקיץ אשתקד.

89
דגמי וולוו '89 הגיעו
מכוניות וולוו 740 הראשונות לשנת 1989 הגיעו לארץ ואספקתן החלה.
למהירי החלטה: נותרו מספר מכוניות וולוו 740 משנת ייצור 1988 במחירים מיוחדים לאספקה מיידית.
כל מכוניות וולוו 740 מצויידות במזגן מקורי Built in – הראשון שעמד במבחני מכון התקנים הישראלי.
קלאסיקה ישראלית
"מאיר" - חברה למכוניות ומשאיות בע"מ
VOLVO
תל־אביב, רח' קרליבך 23 טל. 5614433 ירושלים, רח' המלכה 8 טל. 222014 חיפה ... באר שבע

תודה, ושנה טובה
לכל לקוחותינו הנהנים ממוצרי היוקרה של יום־יום
Sauter
ברכות לשנה חדשה של המשך הנאה מבישול ואפיה עם שרות אדיב ומסור
כביסון בע"מ
Sauter שרות מוסמך למוצרי וחלקי חילוף מקוריים
KVISSON
רח' וסרמן 6 יפו כניסה מסלמה 19 טל' 2־831211, 824493

ALFATEC
BIDONE SPECIAL
שואבי אבק
יעילים ואמינים
לחנויות, ולמשרדים
בגדלים שונים
לבתי מלון, ולמשרדים
ולשימוש ביתי.
פעולת מנוע שקטה
מבצע חגים
Special בידונה
299 ש"ח בלבד
כולל מע"מ
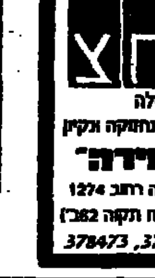
מבחר גדול של ציוד עזר ואמצעים לניקיון
מעבדה לתיקונים ושרות
החברה המובילה לניקוי, חומרים, ציוד לתחזוקה וניקיון
מקבוצת "השמירה"
תל אביב, איזור התעשיה רחוב 1274
(כניסה מדרך פתח תקוה 382)
טל: 378473, 370121, 374113

צ'ילה כן!
פאשיזם לא!
הפגנת סולידריות עם העם הצ'יליאני המאבק נגד הפאשיזם ולמען הדמוקרטיה, ביום רביעי הקרוב, ה־14.9.88, בשעה 6 בערב, מול שגרירות צ'ילה בתל־אביב (פנקס פינת ויצמן) תחנה סופית של קו 5.
הוועד הישראלי לסולידריות עם העם הצ'יליאני
ת.ד. 37358, תל־אביב 64 373

נגד הענישה הסביבתית
גם להם מגיעה מדינה!
בואו עמנו להפגין בקלקיליה
נפגשים ביום שני 12/9/88
שעה 10.30 בבוקר בהיכל התרבות בת"א
(נסיעה ברכבים פרטיים)
הרשימה המתקדמת לשלום
ת.ד. 31109, ת"א
טל. 03־662457

איך להפוך "שנה טובה" לשנה טובה מאוד?
תשמ"ט
לכל לקוחותינו וספקינו
שנה טובה מאוד
מעדני יחיעם

הארץ

יום א', כ"ט אלול התשמ"ח
11 בספטמבר 1988

מערכת, הנהלה, מודעות, הפצה המנויים: תל אביב, רחוב זלמן שוקן 21, טל' 5121212 ת"ד 233 תל אביב 61001; מברק: 810012, טלקס 33748
ירושלים: רחוב הסוללה 2, טל' 6-224245-02, ת"ד 273 י-ם 91002; פקס' 02-224249
חיפה: רחוב נורדאו 20, טל' 8-661166-04, ת"ד 5259 חיפה 31052; פקס' 04-670715
המו"ל: הוצאת עתון הארץ בע"מ, רח' זלמן שוקן 21, תל-אביב
העורך: גרשום שוקן עורך המשנה: חנוך מרמרי
סגן עורך: גדעון לוי
אין המערכת אחראית לתוכן המודעות ואינה מחזירה כתבי-יד
HA'ARETZ Daily Newspaper, Tel-Aviv, Israel. P.O.B 233, Tel. 5121212

שומר הקופה הלאומית

היו זמנים, כשהתפיסה הכלכלית הקיינסיאנית עוד מָשלה בכיפה, שאי־אפשר היה להטיח עלבון גדול יותר בשר־אוצר מאשר לכנותו "גזבר". הזמנים השתנו, ועימם האופנה: על פי התורה המוניטריסטית — גם היא מראה בימים אלה סימני התיישנות — גזבר הוא תואר כבוד, דוגמא ואב־טיפוס של שומר־הקופה מפני עודף יציאות על הכנסות. שר־האוצר משה נסים ראוי לתואר הכבוד האמור — גזבר, יותר מכל קודמיו במשרה: קנאותו לאיזון הקופה כה בוערת בעצמותיו עד שאין הוא נרתע מלהכביד על עם ישראל חודש וחצי לפני ההליכה לקלפי.

אלה שנותרו דבקים בגירסה הישנה עשויים לשאול, מה עקץ את שר האוצר? הרי האינפלציה, דווקא בחודשים אלה, נראית מרוסנת; הצריכה הפרטית יורדת וכך גם הגרעון המסחרי. יש המדברים על האטה לא רצויה (נגיד בנק ישראל מיכאל ברונו, בראיון עיתונאי בסוף השבוע), ויש הטוענים כי המשק כבר נתון במיתון. כך או כך, אין בנתונים אלה אינדיקציה להכרח בקיצוץ התקציב לאלתר.

לשר האוצר יש, מן הסתם, כמה תשובות לתהיות הללו. אך בסופו של דבר, כולם מתמצות באחת: כל סימן, ולו הקל ביותר, להתרת הרסן הפיסקלי, יקרא דרור מחדש לדיבוק האינפלציוני: הציפיות המוכרות מלפני כמה שנים ישובו וישתלטו על היצרנים והמחשבות, במשקי־הבית כמו גם בחדרי־ההנהלה ועדי־העובדים במגזר העיסקי. והממשלה שתקום לאחר הבחירות עלולה למצוא את עצמה ניצבת מול מצב המזכיר זמנים לא טובים מן העבר הלא־כל־כך־רחוק.

האם צודק נסים בפסימיות הגזברית שלו ובמתירה לחיזוק יציבות המשק? הלחצים, העלולים לערער את היציבות, אינם חסרים, וקצתם גם אינם נטולי הצדקה: גידול יתר של עלויות וירידת ריווחיות היצוא הנגזרת מכך, מקנה תוקף מסויים לדרישה לעריכת פיחות; יוקר הריבית המאיים גם על מפעלים בריאים נותן חיזוק לתביעה להורדת מחיר הכסף, ולו באמצעות הוראה מלמעלה. אם נסים יסוג מול לחצים אלה — ואחרים, שצידוקם העינייני מוטל או לפחות מפוקפק — מבלי לאזנם בהכבדות פיסקליות, אכן עלולה להתערער יציבות המשק.

עינינו הרואות, התכונה באוצר ושפע הידיעות הזולפות ממנו בדבר ההרעה במשק הפיסקלי והצורך הדחוף באיזונו מחדש, אינן עדות לשרירות לב הנוטה להרע עם הציבור. אין אנו יודעים, אם יימצא לשר־האוצר הרוב בממשלה הנחוץ למימוש כוונותיו: מהודעתו של ראש הממשלה בבידון, שלפיה האישור מותנה בהסכמת עמיתיו, נשמע ספק לגבי הסיכויים. מכל מקום יש להעריך את ערנותו של משה נסים ואת הבהרתו חרת־הלב לגבי הסכנות, גם כאלה שאינן ישירות ומיידיות הנשקפות למשק. התרופה המקדימה, גם היא אמצעי להתמודד עם סכנות אלה.

מצב־רוח / ב. מיכאל

התערבות גסה בהחלט

אפשר בהחלט להבין ללבו הנועם של הליכוד. מיפגש פרס־רייגן הוא אכן התערבות גסה של הדודן האמריקאי בבחירות הדמוקרטיות של ישראל. התירוצים העלובים של המערך, כאילו אין המיפגש אלא מעשה של איזה ולאזר שהוזמן להביע לבקר, מותר להם לגיים את רייגן לשרותים — אינם אלא התחמקות חסרת־יסוד. בעיקר, כיון שיר מיפגש הוא גם עבירה בוטה והתרת־רסן על נהלי הבחירות הנהוגים בישראל, הפרה של כל ההסכמים הבין־מפלגתיים.

ראשית, סוכם הוסכם בין הצדדים, כי לא יועסקו שחקנים, בדרנים ואמנים אחרים במערכת הבחירות. והנה, המערך מגייס שירותיו של שחקן רב־מוניטין, שיהלל ויפאר את פרס. וההשערה (הבלתי־מוכחת עד כה), שרייגן לא מקבל כל תשלום עבור הופעתו עם פרס — אינה רלוונטית.

שנית, מסתבר כי ראש מטה ההסברה של הליכוד, רוני מילוא, גילה לאחר חקירה מאומצת כי לרייגן קשרים עסקיים ביותר עם הסי־איי־איי. אם לא יחזור בו מר פרס ממזימת הפגישה — לא יהסס מילוא, ויחשוף את הידוע לו על קשרי רייגן עם מנגנון החושך האמריקאי. למען ידע העם את מי משרת פרס בפגישותיו.

הליכוד גם צודק בבואו בדרישה אל הנשיא האמריקאי שילמד פרק בהילכות נימוס ממלכתי מראש ממשלת ישראל, יצחק שמיר. שמיר, למרות הלחצים עליו, מסרב בעקשנות ראויה לציון להתערב במערכת הבחירות בישראל. עד כדי כך רב נימוסו של האיש, שאין הוא מסתפק באי־התערבות רק בימי מרוץ־בחירות: זה ארבע שנים הוא מקפיד לא לנקוט בכל פעולה, או לומר אמירה העלולה להתפרש כאילו נועדה להשפיע על הבוחר הישראלי. טוב יעשה הנשיא האמריקאי אם יאמץ לעצמו נהג בריא זה של ראש ממשלת ישראל.

(ומקפידה גם ... יותר מכל את עמוק ... ביתו של מר שמיר בחיים הפוליטיים של ישראל: ביום חמישי, 8.9.88, צעד פרס בצעדת בחירות קצרה לאורך המדרחוב הירושלמי. מסבעי־הרבים נחלק העם לשני מחנות. האחד זעק "פרס פרסו פרס — לשלטון פרס — פרס" ומה זעק המחנה השני? "ב־גין ביגין!" אני במעט נבוך להישבע כי אישם בפאתי. ההמון השואג, עבר איש אחד נבוך, חבש בכפי ידו על מצחו, נקש באצבעותיו במאמץ לגייס את שאריות זכרונו, וקרא בקול ענות חלושה: "נה זה מה־שמו — לשלטון! נה זה איך־קוראים־אותו, נה לשלטון!")

אך בכך לא תם נזקו של המפגש הצפוי. מקורות יודעי־ארה"ב מבשרים כי תקרית דיפלומטית מתבשלת לה בין ישראל לאמריקה. מסתבר כי במטה־הבחירות של דוקאקיס גוברת המרירות על רייגן שהזמין את פרס כדי לסייע לו במסע־הבחירות של מפלגתו, ועל פרס שלא גילה את ההגינות הפוליטית הדרושה כדי לסרב ולהימנע מהתערבות גסה בענייני הבחירות של ארה"ב.

אך אין כל צורך לדאוג יותר על המידה בעניין. הסכסוך יגווע ויעלם, אם אך ילחש באזני ידידינו האמריקאים את האמת העגומה: תרומתו של רייגן לבחירתו של מר פרס, זהה לתרומתו של מר פרס לבחירות־מועמדי־מטעם־רייגן, ולהיפך.

שגיאה הממתינה לתיקון

מאת פלס

הסיכוי היחיד להנעת גלגלי השלום הוא בתבונת הבוחר ב־1 בנובמבר. הצבעה לליכוד ולימין רק תדרדר את מצבנו המדיני

קשה, לעתים, לתקן שגיאות. אין דוגמה טובה יותר לכך משגיאתם של ערביי ארץ־ישראל שמאסו בהחלטת עצרת האו"ם מכ"ט בנובמבר 47', שהעניקה להם זכות למדינה משלהם בחלק של שטח המנדט. היהודים רקדו ברחובות כדי לחגוג החלטה, אשר לא הגשמה מילולית — כלומר, בהתאם לתוכנית החלוקה של ועדת אונסקו"פ — היתה משאירה בתוך מדינת החלוקה היהודית מיעוט ערבי בסדר גודל של כ־40% מכלל האוכלוסיה של זו. הפלשתינאים סמכו על מדינות ערב שיכשילו את הגשמת החלוקה, וכך חצי מיליון מהם היו לפליטים, ומדינת ישראל הורחבה גבולותיה.

ברם, שגיאות אינן מונופולין של הצד הערבי. מדינת ישראל שגתה כאשר פירשה את נצחון צה"ל ביוני 67', כאילו המשיך את מלחמת העצמאות. זו לא היתה רק דעתם של מנחם בגין, תנועת החירות ושל חלק ממנהיגי הציונים הכלליים. גם רבים מבין ראשי מפא"י ואחדות העבודה היו שותפים לה. משה דיין מיהר, לאחר כיבוש העיר העתיקה, להכריז כי לעולם לא ניפרד ממנה. יגאל אלון נזכר בתוכניות צבאיות של שורטסם ב־48', אך לא היה סיפק בידו לתרגמן לשפת מעשה, ושטח בפני הממשלה תוכנית ליישוב בקעת הירדן בקיבוצים ובמושבים. הממשלה היתה נכונה לשאת ולתת עם מצרים וסוריה על סמך הגבולות הבינלאומיים, אבל נמנעה מהצהרה דומה לגבי ירדן. ארמות גוש עציון יושב מחדש.

לו היתה ישראל מגבילה עצמה, על רקע הנצחון המוחץ, לתיקון הגבול המזרחי, והיתה מסתפקת בתפיסת הרצועה הירדנית, המשתרעת במורדות גב ההר, במקביל לשרון — אפשר כי העולם היה מוצא כמוצדק את ציפופו של שטח זה, שהכיל כ־150 אלף ערבים. המיעוט הערבי שב־תוך ישראל היה גדל בעקבותיו, אבל לא בשיעור מבהיל.

לא היה יסוד להאמין כי המלך חוסיין יחתום עמנו על חוזה שלום לפי תנאים אלה, אבל גם בלעדי שלום חוזי אפשר היה לייצב את המצב הגיאוליסי, אחרי שצה"ל היה נסוג באופן חד־צדדי עד לאותו קו, אשר שיקולי ביטחון העריכו כחיוני.

לא דיין ואלון, לא בגין ויוסף ספיר היו מסכימים לסיום כזה של המלחמה. אשר ללוי אשכול — הוא הבין לרוחם של חבריו האקטיוויסטים למפלגה, ובכל מקום לא היה לו העוז להעמיד את חבריו השרים בפני הצורך להביא, מהר ככל האפשר, לידי הכרעה את עתידם הפוליטי של השטחים שנכבשו במלחמה. הוא שיכנע את עצמו, כי השטחים הכבושים יוכלו לשמש "פיקדון ביד" כדי להגיע, כעבור זמן קצר יחסית, לידי שלום חוזי עם האויב המובס.

הצדק מחייב לקבוע, כי לא רק הפיתוי להפעיל את הניצחון כמנוף, אשר בעזרתו ניתן יהיה לחדש את מסעי הכיבוש וההתיישבותיים כאילו המנדט הבריטי עדיין שולט בארץ, הדריך את אשכול ואת כל יתר חברי הממשלה — אלא גם הכמיהה לשלום סופי בינינו לבין העולם הערבי.

ואולם חיש מהר התחוור, כי המלך ההאשמי אינו מוכן לוותר על ירושלים המזרחית, וגם תוכנית אלון אשר הציבה את בקעת הירדן מיושבת יהודים כמעין בריח בין עבר הירדן לבין גב ההר, התגלתה כבלתי קבילה עליו. בכל הפגישות בינו לבין מנהיגים ישראלים אי אפשר היה להזיזו מעמדותיו.

אם התנדפו הסיכויים לשלום חוזי עם הממלכה הירדנית, צריך היה לחפש שותף אחר כדי להגיע ליצוב המצב המדיני: למצוא מנהיגים פלשתינאים שיעשו איתנו שלום. עקרונית, היה יסוד לפקפק אם מימשל צבאי ישראלי, כלומר גורם זר, יוכל לטפח מנהיגות ערבית — אבל מעולם לא נעשה נסיון רציני בכיוון זה. המימשל הצבאי העדיף את היסודות הפרו־ירדניים שבקרב אוכלוסית השטחים המוחזקים ודחף את תומכי אש"ף.

בסך הכל כילכל את צעדיו על סמך ההנחה, כי ישראל, בארצטלה זו או אחרת, תישאר בגדה המערבית (ורצועת עזה) עד לאיזה יום בעתיד המעורפל בו מדינות ערב ישלימו, אולי, עם שלטון ישראלי לצמיתות. הויתור היחיד שהממשלות — גם אלה שבהשתתפות גח"ל והנהגת הליכוד — היו מוכנות לו, היה הוויתור על סיפוח פורמאלי.

כך נהגה ישראל משך עשרים שנה. עשתה כמיטב יכולתה למנוע אוטונומיה ממשית מערביי הגדה והרצועה לפי הסכמי קאמפ דייוויד. כאשר נתגלה סיכוי להסכם עם המלך הירדני — "מסמך לונדון" בין חוסיין לבין שמעון פרס — הכשילו יצחק שמיר. ועידה בינלאומית כפתח ומבוא למשא ומתן ישיר עם ירדן היתה, ומוסיפה להיות, פסולה בעיניו. במקום זה הוא מזמין את חוסיין לשאת ולתת בגפו איתו ביודעו כי חוסיין אינו מוכן לכך.

* * *

באה האינתיפאדה והציפה את קלפי ישראל. העולם, שהשלים משך עשרים שנה עם שלטון ישראלי צבאי על מיליון ושלוש מאות אלף ערבים, החל לגלות אהדה לפלשתינאים. חרף צעדי "ההינתקות" של חוסיין לא פגו הסיכויים להתחלק מחדש עמו בגדה המערבית, בתנאים שלא יאיימו על בטחוננו. אבל ככל שממשלת ישראל תעמוד בסירובה לגבי הרעיון של ועידה בינלאומית ואופציה ישראלית לא תשלים את האופציה הירדנית, ילך ויתעצם מעמדו של אש"ף כגורם ערבי יחידי, שישראל תמצא את עצמה מולו.

כך מתעקבת בנו השגיאה שמלפני עשרים ואחת שנה. אם ציבור הבוחרים יגלה תבונה ביום האחד לנובמבר ויעניק רוב פרלמנטארי למערך ולמפלגות הנלוות אליו, אפשר לשבור את הקיפאון ולהניע מחדש את תהליך השלום. ועדיין אפשר לקוות כי מי שישלוט לאורך גבולנו המזרחי החדש לא יעודד השתנגנות רצונית או יהיה מסוגל למנעה.

אך אם ציבור הבוחרים יעניק מעמד מוביל לליכוד, התחיה וצומת, צפוי המצב המדיני להוסיף ולהידרדר. במלחמה שביום מן הימים צפויה לנו לא נוכל לסמוך על עמדה אוהדת כפי שהעולם, פרט לצרפת של דה גול, גילה כלפינו ב־67'. כדאי לבוחרים להזהר בכך.

אילו, אילו, אילו

מאת יואל מרקוס

הנהלת חשבונות רטרואקטיבית (לסיכום כל השנים) על 21 אירועים שיכלו להיות אחרת אילו...

קיים ביטוי בשם "אילו", שיכול להוציא מהדעת. אילו היטלר התקבל בצעירותו כתלמיד באקדמיה לציור בוינה — מקובל על הרבה ביוגרפים שלו — יתכן שכל מסלול ההסטוריה של המאה הזאת היה שונה. מצמרר לחשוב, שכל־כך הרבה היה תלוי אולי בכל־כך מעט. ה"אילו" מוציא מן הדעת משום שקשה להאמין — בחכמה שלאחר מעשה, כמובן — איך גדולות ומצבים יכלו להראות אחרת "אילו" אירוע שולי זה או אחר היה או לא היה מתרחש.

לא פעם קופץ ה"אילו" הזה גם בהסטוריה של ישראל. אילו הברון דוד טופו, למשל, היה עושה את "הפאשלה" עם הצ'צחים בכבוד מלכי ישראל באסיפת המצנים של הליכוד ולא של המערך — יתכן שפרס היה מרכיב את הממשלה ב־84'. אילו לא היה מתגלה חשבון הבנק של רבין ב־1977 (פעמיים אחרי שהביס את פרס במפלגתו על המקום הראשון) יכול מאוד להיות שרבין היה נשאר עד היום ראש ממשלה, או לפחות ראש המערך. אילו משה גור לא המאיס את עצמו על שר הבטחון בגזול הרמטכ"לים הרבריגים, לא היה ממנה ויצמן את רפול במקומו, בניגוד שהוא מתפש "רמטכ"ל שתקן". רפול, שנאומו בטקס חילופי הרמטכ"לים הכיל 18 מלים בלבד, התגלה לימים גם כפה גדול וגם כמי שבלעדיו לא היתה נגרמת ההסתבכות הכבדה של צה"ל בלבנון.

אילו ארנסט יפת, ידיד בלב ונפש של ממציא שיטת ויסות מניות הבנקים יעקב לויגטן, היה עומד בדעתו שהויסות הוא אסון לבנקאות וייגמר בקטסטרופה למדינה, ולא מצטרף לחגיגת הויסות — היה ביום אשף פיננסי רב־מעלה, במקום פליט בניו־יורק. אילו אברהם שפירא היה שוהה בליל מפלת המניות בחו"ל, או שהשער לא היה נתון לו להתפרץ לישיבת הממשלה "בשביל להגן על כספי אלמנות ויתומים", הממשלה לא היתה מסתבכת בחוב של 7 מיליארד דולר. אילו מודעי לא היה אומר לי ולזאב הספר מ"חדשות" מה שאמר על פרס, היה נשאר עד היום שר־אוצר מצליח ואחד האנשים היותר חזקים במדינה. אילו עלה בראשו של יהושע רבינוביץ, שר־האוצר האחרון של המערך, לבטל את מחיקון הצבע לטלוויזיה — אולי בגין לא היה עולה לשלטון. אילו ארידור, שהביא לליכוד נצחון מרשים ב־81', היה עושה מה שמצפים מכל שר־אוצר אחרי הבחירות — מפסיק לנהל כלכלת בחירות — היה מבטיח לליכוד לפחות עשרים שנה בשלטון.

אילו אריק שרון היה ממונה על־ידי שר־בטחון של העבודה כרמטכ"ל במסלולו הטבעי, יתכן שרגשי תיסכולו ונקמתו היו מוקהים, שיקול דעתו כשל יותר ומסלולו היה שונה. אפילו היה מגיע לפוליטיקה כרמטכ"ל לשעבר, היה מוצא עצמו כאיש מפא"י בעשיריה הראשונה של מפלגת העבודה. אילו יצחק שמיר לא היה נכשל בביזנס הפרטי שניסה לעשות בשנות החמישים בעסקי בתי־קולנוע, לא היה צורך למצוא לו ג'וב במוסד, ומשם לא היה מגיע לרשימת הליכוד בכנסת. אילו בגין לא רצה לנטרל את מבקשי מקומו בחרות ולא היה מטבה בשל כך את שמיר הבלתי־מזיק למקום השני, לא היה שמיר מגיע לרשת אותו. באותו הקשר, אך בארץ אחרת, אפשר לומר שאילמלא מינה נאצר כסגנו את האיש שחשב אותו כמטבל בלתי־מזיק (והמצרים נהגו לכנותו "חמאר" — חמור), לא היה נעשה סאדאת נשיא מצרים ולא היה הוסד שלום עם ישראל. אילו עזר ויצמן לא היה עוזב את תיק הבטחון, יכול היה לרשת את בגין. אך מצד שני, לא היתה פורצת מלחמת לבנון, שבגללה בגין נאלץ להסתגר בביתו.

אילו לא קמה ועדת חקירה על סאברה ושאתילה, בה ערבים הרגו ערבים, אפשר היה להקים את מה שהיה צריך: ועדת חקירה על מלחמת לבנון, שהיתה עושה לליכוד מה שועדת אגרנט עשתה לממשלת גולדה. אילו פרס ורבין לא חטבו ב־82', בשעות הראשונות של המלחמה, שמבסוי מן נבטון מוחץ, ומי שייצא כנגדה עלול להחמיץ את התהילה, יכלו לעצרה באיבה. אילו יגאל אלון לא היה מאריך ב־1967 את שהותו בלנינגרד, משום שהזילסון הבטיח לו פגישה עם קוסיגין — הוא יכול היה להאבק ולהתמנות כשר־בטחון ולזכות בזרי תהילה של מלחמת ששת הימים. דיין היה שוקע יחד עם הבריג ב"רפ"י" בזיון השיכחה, שכתוצאה ממנה היתה נבעת מלחמת יום הכיפורים ולא היה השלום עם מצרים.

הרבה "אילו"ים קשורים ל־1967, שאת מחירם אנו משלמים היום. אילו המודיעין המצרי לא היה טועל כהדגלו ביום הראשון למלחמת ששת הימים בין קאהיר לבין רבת־עמון, ואותה שיחה טלפונית מפורסמת בה שיכנע נאצר את חוסיין להצטרף למלחמה לא היתה מתקיימת, לא היתה ירדן יוצאת למלחמה. השטחים היו עד־היום בידו, ואיש לא היה שומע על העם הפלשתינאי ועל זכויותיו הלגיטימיות למדינה. לעומת זה, אילו ב־73' היה חוסיין מצטרף למלחמה, היה עולה בידו לקחת חלק נכבד מהשטחים ו"החלוקה" של השטחים היתה מתבצעת מעצמה. אילו בן־גוריון היה ר"מ, השטחים היו חוזרים במהרה לידי הערבים, בעוד אשכול הולש החזיקם כדי להוכיח שהוא יותר חזק מבן־גוריון, ועתה אנו אוכלים אותה. אילו הליכוד לא צורף ללא צורך ב־67' לממשלה, לא היה מקבל את הלגיטימציה שאיפשרה לו בשלב מאוחר להחשב כבשיר לשלוט. אילו גולדה מאיר היתה ראש ממשלה ב־77', סאדאת לא היה מגיע לישראל, כי היא לא היתה מסכימה לתת לו את כל סיני ולאפשר לו לנאום כאן על זכויות העם הפלשתינאי. אילו פרס היה יותר ער כשבאה אליו התלונה הראשונה על הסיית העדויות בפרשת השב"כ ב־1984, יכול היה לגרום לכינונה של ועדת חקירה שתחקור את הפרשה, כולל אחריותו של ראש הממשלה (שמיר) במתן ההוראה, ולא לבצע את ההדחה שהסתירה מהציבור את כל הישגיו.

אילו היה פרס נמנע מלעשות את השגיאה הגדולה מכולן שעשה בחייו ולא היה נכנס לממשלת אחדות ב־84', היה מאפשר לעם לאכול את הדייסה שבישל בקלפי כשלא היה מסוגל להעלות העבודה או להוריד את הליכוד מהשלטון. כי אז נאלץ היה הליכוד להקים ממשלת מיעוט בעצמו, מסיים את קריסת הפיסולים בגדול, יוצא מופית מהסיכום של הבוחר הישראלי כשפרס יכול היה להיות עתה גואל ישראל. אילו, הם, אילו. אבל עכשיו מי זוכר את הפרלות ואת מה שיכול היה להיות אחרת?

תשמ"ח — שנה הפוכה

מאת נחמיה שטרסלר

חוקי הכלכלה נעמדו על הראש. התעשיה, החקלאות והתיירות בקשיים, אך הבנקים מציגים רווחי עתק. הרווחיות יורדת, אך הייצוא גדל. הבחירות קרבות, ויש האטה

כ"ז בתשרי תשמ"ח היה יום שלא יישכח במהרה בבורסה של ניו־יורק. בתוך שעות מעטות ירד מדד המניות, הדאו־ג'ונס, ב־508 נקודות. המשקיעים הפסידו ברגשם כחצי טריליון דולר (5 ואחריו 8 אפסים). כל עולם העסקים נזדעזע.

הנבואות השחורות רצו זו אחר זו. הצבועים שבין הכלכלנים דיברו על האטה בלתי־נמנעת. ה"ריאליסטים" דיברו על סוף עידן הקפיטליזם, על "החור השחור" שפער פיו ויבלע את כלכלת ארצות־הברית, ואחריה את העולם המערבי כולו.

מאז אותו יום ב' השחור, חלפה כמעט שנה, והכלכלה ארצות הברית ממשיכה כאילו לא קרה דבר. אין זכר להאטה — ולו הקטנה ביותר — ויותר מכך, יש דווקא גידול נאה בתוצר. לא בכדי מתייחסים אל מדע הכלכלה כאל מדע מאוד לא־מדויק.

אך אי־הודאויות אינם רק נחלת הכלכלה העולמית. אצלנו היו תחזיות רבות שהתגלו כשגויות מהבסים. אצלנו יש גם רשימה מכובדת של אבסורדים כלכליים, של הפכים.

בספרי־הלימוד כתוב, וזה גם מקובל על כולם, שהבנקים הם למעשה תמונת ראי של הכלכלה. אם טוב למשק, יש גם רווחים לבנקים, כי יש ממה לשלם את הריבית ופשיטות הרגל מעטות. אך בתשמ"ח בישראל הכל התהפך. יש ירידה בתפוקה התעשייתית, יש ירידה ברווחים, החקלאות במשבר, התיירות מפסידה ומי מציג רווחי עתק? הבנקים. או אחד מהשניים: או שנלך ונעשוף את ספרי הכלכלה בשקל ונשליכם — או שרווחי הבנקים הם סתם אחיזת־עיניים ולמעשה הם מפסידים, אלא שמנהליהם ממשיכים ומחייבים את חשבונות הלקוחות בריבית הריאלית בסעיף ההכנסות, כאילו היה זה רווח ביד — אך לעולם הם לא יגבו את הריבית, לעולם לא יראו מזה גרוש. לא יהיה מי שישלם.

האם כבר עסקנו בריבית, ראוי להזכיר כאן את ההכרזה התגיגית של המפקח על הבנקים, שאמר במהלך תשמ"ח כי הגיע הזמן שהמרווחים הבנקאיים ירדו. ומאז — כאילו להכעיס — המרווחים דווקא עלו.

מתי היתה שנת בחירות בה אנשי העסקים לא הצליחו לעשות כסף קל?

מתי היתה שנת בחירות עם רמת צריכה יורדת ועם גידול מסוים באבטלה? שנה בה גם הסוחרים מתלוננים, שנה בה נוטשים שוק להו"ל. [illegible] לא היתה בהיסטוריה הכלכלית של מדינת ישראל שנת בחירות עם האטה בגידה. הלא תמיד היה נהוג לתת.

אין זאת אלא שמשה נסים לא הספיק ללמוד את השיטה של שימור הבוחרים לפני הקלפי — ואולי גילה שיטה חדשה: להכות במקום ללטף, לדרוש במקום לתת תוספת שכר, לא לתת כספים ל"צמיחה", לא לתת כספים ל"הצלה" — והציבור המזוכיסטי מחזיר לו אהבה.

אך לא רק שר האוצר, גם הסתדרות העובדים נפלה על הראש: לסגור מפעל ולהעביר אותו לידי כונס נכסים ערב בחירות? לא יישמע כדבר הזה במקומותינו. הרי יש עדיין כ־1,000 עובדים באליאנס. כלומר, יש שם אלפי קולות בקלפי. התהפכו החוקים.

גם פיחות

שביתת הרופאים, שלכאורה היתה צריכה לזעזע את שר האוצר, רק הוסיפה לו נקודות בתמונת העקשן שבנה לעצמו. מישהו יכול היה לנבא, שהרופאים ישבתו כל־כך הרבה זמן ולא ישיגו תוספות? המורים — לכן — העזו לשבות רק יום אחד, כי אם היו ממשיכים לשבות — היה זה רק משחק לידי שר האוצר.

בשנים קודמות, כאשר היתה ירידה בריווחיות הייצוא, היתה גיבת מיד ירידה ביצוא. התעשיינים היו יכולים אז להציג נתונים המראים על הסיבה ולדרוש שינוי במדיניות. ואז, כאשר שיפרו את הריווחיות, כמו בתקופתו של יגאל כהן־אורגד, היצוא הגיב מיד בגידול משמעותי.

השנה, שנת ההיפך, צפו כהתאורות התעשיינים ירידה ביצוא עקב השחיקה בריווחיות, אך למרות זאת היצוא עלה כפורח. בשנת תשמ"ח עלה היצוא בכ־10% ריאלית לעומת תשמ"ז — וזה הישג כביר — או אולי צריך להמשיך ולהוריד את הריווחיות כדי להשיג יותר דולרים מיצוא. ואולי זה קשור להצטמצמות השוק המקומי, תנועה המאלצת את היצרנים לחפש שווקים בחו"ל.

מאז תשל"ג לא היתה שנה בה שער הדולר נשאר קבוע 12 חודש. וגם, לא זו בלבד שהוא נשאר קבוע, אלא גם אין לנו בעיות ברזרבות: הן מגיעות אלינו מעל 5 מיליארד דולר, והמענק האמריקאי שיגיע באוקטובר — 1.2 מיליארד — עוד ימשיך וימלא את המחסנים. ניתן לאמר, שיש לנו אפילו עודף ברזרבות.

כמעט נשכח שהשנה החולפת היתה שנת ה־40 למדינת ישראל, ומה טבעי יותר מאשר לצפות להצפת הארץ בתיירים יהודים ולא־יהודים שיבואו לראות איך הפרחנו את השממה? והנה, לא רק שלא היה גידול בתיירות, אלא שזו ירדה חדות, וצעקות בעלי בתי־המלון ממלאות את חלל האוויר. יש הטוענים כי האשמה נעוצה באינתיפאדה, הרי קל לקבל גירסה זו, אך אולי לא באה הפתעה בתחום התיירות אלא רק כדי להוכיח כמה תלויה כלכלת ישראל בהסדר פוליטי?

עכשיו יש מי שבא וטוען, שאין אף שר אוצר נורמלי שיקצץ בסובסידיות ערב בחירות, וגם יבצע פיחות. הרי שני צעדים אלו אינם אהודים על הציבור. קל וחומר שהוא לא יעשה זאת עקב פריון המניות הבנקאיות, כי כל אחוז של פיחות מעלה את התחייבות הממשלה ב־50 מיליון שקל.

אך אנחנו טוענים בדיוק ההיפך. נסים דווקא יעשה את כל הצעדים הללו לפני הבחירות, כי — ראשית, אלו צעדים נחוצים; שנית, הוא יוצא כגבר חסר מורא; שלישית, הוא ישמט כל טענה של המערך שהוא לא עושה כלום עקב הבחירות; ורביעית, הוא יעזור לנו כאן בתיזה המרכזית שתשמ"ח שברה את כל החוקים, הכל אמנם הפוך.

המזימה הנוראה של האיך־אאוטיסטים

מאת גדעון סאמט

והיא להכתיב את עובדות־החיים המנותקות ממנהגיהם הנלוזים של רוב תושבי השטח המוזנח על־ידי רודני הטעם החדש

מזימה נוראה נרקמת באחרונה להכתיב לנו את הטעם האישי באופן הטוטאלי ביותר מאז ימי הפלמ"ח. אני מציע להתבונן לקראת האיום הזה במרץ ולקדם את פניו בכל העירנות הנדרשת. אם הצעירים לא יתנקמו בזריזות ובתבונה, נמצא עצמנו מוקפים, ביאלק, למשל, בלחץ כוחות מסוימים גוברים, ללבוש חולצות־צוארון בלבד, כיוון שכך ציוותה הדעה מס' כ־דוקר של מפקדת כוחות מרר־הטעם.

התנאי הראשון למאבק יעיל — כמו במלחמה — הוא מודיעין־שדה מפורט. יש לעמוד על מקור התכתיב ומהולליו, ולסמן את התומכים העיקריים שבהם משולשת רודנות־הטעם הנדושה הזאת.

ובכן, ככל שאפשר להרגיש, המקור הראשי הוא שבועון המצורף לעיתון זה הנף נמכר בנפרד. הוא מציג כמות מרשימה של כתיבה טובה. אבל דווקא מעלה זאת, שחיבבה אותו על קהל גדול, עושה את "העיר" למכשיר מהכח ביסודו להשליט עלינו טירור של טעם, תכתיבים רודניים של ה־In וה־Out.

לקוראים ההודיים יתברר במהירה מעיון ב"העיר", שעיתון זה מתייחס בבוז שתלטני לנטיות לבם. אם הם רוצים להיות בעניינים — כלומר, לא להיות מוקעים כנבעלת של נמושות־הטעם — מוטב להם שיסתגלו מיד, בלי ויכוחים, לעובדות־חיים אחרות.

* * *

עובדות אלה, הנרקמות בקרב כותבי תריסר ימים תוקפנים, מנותקות, כמובן, ממנהגיהם הנלוזים של רוב תושבי השטח המוזנח של המקרמה, הלא הוא תל־אביב. התר־תריסר לא רק מודיעים להמון תל־אביבי מה הולך, אלא מעמידים אותו בסכנת חרם חברתי, אם לא יאכל פאסטה מיובאת, למשל, בהינתן הפקודה.

"העיר" הבוזר בשבועות האחרונים שמסיבות בגדים לגינזה הוא הכרח שם כי — עד להודעתו הרשמה — "בינתיים עוד מותר לכבס לבד". ההוראה האולטימאטיבית לוותה בהמלצה (המלצה צוו) להשתמש בשירותי "סמוך של ג'והנר", עסק של גרפיקאית צעירה אשר, כלומר, היא גרפיקאית. והנהגות מומלצת עד שתתגלה מסעדה, אשר תהיה, תוך שבוע, להיט־"העיר".

"העיר" הודיע גם שבשום פנים אין להשוף עוד את אצבעות הרגליים. שחו"ל הכחזר פעם בשנה, אבל עם הגהה זה (בשום אופן לא צ'ארטר) שקניות לבית "קשינג" מאחר בלילה, מותר בקבוק ("זאת האפשרות היחידה לבקר שם בלי להתבייש"), ומותר מבתקים אבל אסור פיצוחים. שותר הכרת "התוצה", ושפתון חייב להיות ארגמנים או בורדו ("כל השאר אאוט"), ובכלל, המראה הורוק "בעלם סמוך", כידוע.

המראה החדש מסוג שם הנגנגן הא־אפ"י, שהוא — ידעו להם מעכשיו הבורים — יאפי תל־אביבי. ואין זה מקרה שבמקביל וגג השבועון "כותרת ראשית" בכוונה־שער תופעתנית את בואו לחיים של היאפי הישראלי החדש. "העיר" הבוזר לדמות המיתולוגית גם מה עליה לקרוא ("אורוד הצרפים שלך") בשימוש של מרפים, שאינו משאיר מקום לספיקות. הוא עשוי זווית־תגובת, כי (ראה הוראותינו מהשבוע שעבר) רק ברזל מתוזר בנוסח היי־טק הוא כרגע "קום איל פו" (עם האפ"ים צריכים להתבונן כבואה, להוראת התגובה בשבוע הבא ללמוד צרפתית).

כאשר לאכול, תובע העיתון הערצה של יאפי. כה מהירה מתמבר הטעם המוכתבת, שעוד בסוף יולי, נדמה לי, עריצי ה"איך־אאוט" קבעו שם שאין יאפי טוב בעיר, והנה לפני שבוע כבר יכלו לדווח על מבטר הטושי בתל־אביב. מרפסות יצאו מאופנה. גם גגות לא־מקורים (שהיו עד לפני זמן קצר שיא השיגי ה־In, רצוי לא הרחק ממרכז העיר) נעשו דבר "פשוט נורא". אפשר, התרבד "העיר" לרבע, לעשות מסיבות, אבל לא רצוי.

מרור־דשים מופעל על־ידי האיך־אאוטיסטים כלפי מקומות אכילה וסביאה בעיר. כיון שמספר־הגוערפים שבהם קטן — אולי משום שעדיין לא הרבה מידידי האורפונטים פתחו משהו — הברוזי להוחם ולהשפיל את המעסים המבוקרים מדי שבוע־שבועיים. לפיכך, הרב של איטון ההיה לסיטנגין מתהפכת כל הזמן מעל מקומות כגון "השופטים", "בוננה", "זליג" (הכי להם כיגע, כלומר לעוד שבוע־שבועיים), והעיתון תובע גם תשומת־לב לגלידה של האמא של בעל המקום, או "טאבר".

מקום בשם "צלע ביזה" כלימר התיש מרצונו האוקספונית במעלה ההודר רשימות ה"איך־אאוט" (גם "הרשונה" לא שמן את יד בצלחת), עד שכשל תסכר, אם לא נפתח בינתיים מחדש ויתריא השבוע לראש הרשימה.

* * *

אפשר, כמובן, לשער שהכל נעשה באירוניה ובמידה נסתרת של הומור. אבל הורסנות האופנה העיצירוכית הזאת חורית על עצמה בנחישות כה רבה עד שבירוניה היא כבר לא יכולה להיות. אכן, הם כל־כך רציניים. שם במלאכת הסלקציה, עד שמפתגן כמוני לעיתון מוצלח כ"העיר" רוצה לעזות לגשת אליהם, לטפוח על שכמם ולהציע שינוחו קצת, כי לא מסודחים כל־כך להתאמץ, ואסור לתאפ"י שיתפסו אותו מזיע.

בעניין ההזעה נעשה אפילו עוול לתאפ"י, שכן רידוג הטעם לא מתבצע רק בנושאים המנויים לעיל. "העיר", כאחד מולוצי מודעות החשק הקטנות, התחיל להפציר בקוראיו, על אף שהם אמורים לשמור על מאסון צנון (קום איל פו), לפרוח ולסוע את הבוז־טון גם שם. פרס שבועי ניתן למודעה המוצלחת ביותר.

במקום הראשון זכתה לא מכבר מודעת־ה"איך" הזאת: "בנות העיר הרקחות! איזה מודעה לעזאזל צריך לנסח כדי שיצא סוקיטוף ויזן מכון המאכזב שלא כאשמתו". בלא ביזון רב שבירה בשבוע שעבר את הקופה המודעה "לאורי מוזלון, כשאני שוכבת על הישא אני חושבת עליך. על מי אתה חושב כשאתה שוכב עליך רוזיל". הפרס, במפתיע, עדיין באולי. סוף־שבוע זוגי במלון.

מה מדוקי מעל כל התחויות הואת לא המקוריות הנועזות, כמובן, אלא תכתיב דיקטטורי צר, הבז לגיוון ולטעם האישי. אין קונפורמיות רבה יותר מזו שזולגת אליך מתוך שורי ההדשנות האלה. האיך־אאוטיסטים קוראים כאילו דרור לצעירים המשוחררים החדשים, הפוזרים בדיוק של שני קילומטרים מסביב לדיזנגוף, פורסים בפניהם — כך נדמה להם — את פסגות הטעם הנבון. אבל, בעצם, הם אומרים: תשמעו, מסומרסים, שימו לב מי־טוב, זה מה שאתם הולכים לעשות השבוע. אחרי החג נדבר אתכם שוב.

هكذا من الأصل

עליונות החוק

רק החוק ימנע מאתנו לשלוח יד איש באחיו תוך התעלמות מהסכנות האורבות מבחוץ. כל פעולה בניגוד לחוק – יהיו מניעיה אשר יהיו – היא בלתי מוסרית ומסכנת את עצם קיומנו, אפילו האיום אינו חמור היום

מאת יצחק זמיר

דברים לרגל פתיחת שנת המשפט תשמ"ט

הנושא החינוכי המרכזי בשנת הלימודים הקבשוית – על־פי קביעת משרד החינוך והתרבות – הוא כיבוד החוק והמשפט. שר החינוך והתרבות אמר, כי הניעתו לקבוע זאת ההדרדרות ביחס כלפי החוק והמשפט. תשובה זאת תואמת תחושה רווחת בציבור, והיא נתמכת על־ידי דיווחים חוזרים ונשנים בתקשורת על אנשים וקבוצות העושים דין לעצמם ועוברים על החוק.

לא רק פושעים מקצועיים מפרים את החוק בזדון; גם אזרחים מכובדים כולולים בהוראות החוק כאשר תוכנן אינו מתקבל על דעתם, אינו תואם את מצפונם או אינו מתיישב עם האינטרס שלהם, ואין זו תופעה שולית או זניחה. דוגמאות מן הזמן האחרון הנה למשל, יהודים מכים ערבים כדי לסכור על הסדר או כדי ללכדם לקנו חיילי מילואים מסרבים לצייתו לצו־קריאה לשירות צבאי ביהודה, שומרון או עזה, משום שהשרות בשטחים אלה אינו מתיישב עם ההשקפה המדינית או המצפון האישי שלהם; מנהיגים של ארגוני המורים, האמורים לחנך את הדור, משביתים את הלימודים מהיום למחר, אף שהחוק מחייב כל ארגון עובדים לתת הודעה מוקדמת של חמישה־עשר יום לפני שביתה.

הידרדרות איטית

החוק הוא הדבק המאחד של כל חברה, הוא המאפשר קיום בצוותא של אנשים וקבוצות שיש להם דעות שונות ואינטרסים נוגדים. ללא חוק לא נוכל ליהנות מביטחון, מחירות או משירותים חברתיים וכלכליים שרק חברה מאורגנת מסוגלת לספק. מקום שהחוק נשחק, האנארכיה מאיימת. אין מדובר דווקא במלחמת אזרחים או בהפיכה, שכן ההידרדרות עשויה להיות איטית, ואולם ההידרדרות איטית אינה מסוכנת פחות אלא יותר. אנחנו נוטים להתרגל בהדרגה לתופעות של זלזול בחוק, קודם מצד קבוצות בציבור ולבסוף אף מצד מנהיגי הציבור.

די למשל, להזכיר ראש כתופעה של מתן שוחד לעובדי ציבור. התופעה יכולה להתחיל בצורה תמימה־כביכול של מתן מתנות לחגים, למשל על־ידי עמילי מכס לעובדי מכס – בניגוד לחוק. מתנות מרצון עלולות להפוך מתנות־מחוייבות, והצעד הבא עלול להיות שוחד. הנגע עלול להתפשט ולהגיע אפילו לשופטים. אם ניתן למצב כזה להתפתח, אנחנו עשויים למצוא עצמנו עד מהרה במשבר מושחת שבו אי־אפשר לקבל שירותים בסיסיים מן השלטון ללא שוחד, כפי שאכן אירע במדינות שונות. אם נרשה לגנגסטרים פרטיים לגבות חובות באיומים ובאלימות, אם נשלים עם התופעה של אזרחים הנוטלים לעצמם סמכות להשליט חוק וסדר בכוח הזרוע במקום המשטרה, נהרוס את החוק וההסדר. אנחנו שומעים לעתים על אנשים "הנאלצים ליטול את החוק לידיהם". זהו ביטוי אומלל, שכן הוא יוצר רושם שאנשים אלה פועלים למען החוק, והרי הם פועלים בניגוד לו. הם אינם נוטלים את החוק בידיהם, אלא משליכים אותו לעזאזל.

השחיקה של שלטון החוק היא תופעה מסוכנת בכל חברה ומדינה. הסכנה בישראל היא מסוכנת במיוחד. החברה בישראל מפולגת ומסוכסכת יותר מן הרגיל: מה משותף לי, יהודי ציוני, ולערבי לאומני תושב הגליל או יהודי חרדי ואנטי־ציוני תושב מאה שערים? לא יהיה זה נכון להתייחס למיעוט הערבי או למיעוט החרדי כאילו הם שוליים חריגים וזניחים. די לנו לזכור כי אזרחי המדינה הערבים מהווים כ־17 אחוז מכלל האזרחים במדינה. וכיצד ניתן למנוע את הידרדרות המחלוקת הקשה בין הימין הקיצוני לבין השמאל הקיצוני למאבק אלים? החברה בישראל לא גיבשה עדיין מסורת מבוססת של פלורליזם וסובלנות, והיא נוטה להקצנה אידיאולוגית. המחלוקת העקרונית נוטה להידרדר בקל לריב אישי. לא רחוקים הימים בהם מחלוקת אידיאולוגית על עניינים שוליים בקרב השמאל הרסה משפחות ופילגה קיבוצים ללא תקנה, ואסור לשכוח את הרימון שקטל את אמיל גרינצוויג בגלל דעותיו הפוליטיות. אנחנו זוכרים את אסיפות הבחירות שלהטו כדי אלימות. מה ימנע בעדנו לשלוח יד איש באחיו תוך התעלמות מן הסכנה החמורה האורבת לנו מבחוץ?

רק החוק. בישראל, יותר מאשר בהרבה מדינות אחרות, החוק הוא המכנה המשותף העיקרי, אולי היחיד, של הפלגים המסוכסכים בחברה. את לשון החוק עשוי להבין ולכבד כל אדם שפוי בדעתו, יהיה קיצוני בדעותיו ובבסיסותיו ככל שיהיה, גם אם הוא נמנה עם קבוצת מיעוט לאומית, דתית או חברתית. אך זאת רק בתנאי שהכבוד והציות לחוק יהיו נחלת הכל, כולל קבוצות ירידות. לכן חשוב כל־כך, היום יותר מבעבר, ובמיוחד בהתחשב בשחיקה הקשה שעברה על מוסדות ממלכתיים אחרים, להגן לשלטון החוק. צריך, קודם כל, להסביר לציבור הרחב את חשיבות החוק ואת הסכנה האורבת לשלטון החוק. צריך גם – במקום שההסברה אינה מספיקה כדי להגן על החוק – להיאבק בנחרצות בכל מי שמסכן את שלטון החוק.

שגשוג העבריינות הפלילית

הסכנה לשלטון החוק אורבת בעיקר משלושה כיוונים: העבריינות הפלילית, העבריינות האידיאולוגית; שלישית, העבריינות השלטונית.

העבריין הפלילי הוא, על דרך הכללה, מי שגונב או שודד, מועל או נוטל שוחד, אונס או הורג, כדי להביא טובת־הנאה לעצמו. יש בעבריינים הפליליים שהפכו את העבריינות לאורח־חיים. אנחנו קוראים להם "עבריינים מקצועיים" או "פושעים". העבריינות הפלילית היא תופעה חברתית קבועה, היא היתה עמנו (ועם כל מדינה אחרת) מאז ומעולם, והיא תישאר עמנו עד ימות המשיח. העבריינות היא מטרד שהחברה צריכה לחיות עמו. אך אם היא מתפשטת ומחמירה היא עשויה להיעשות מטרד שקשה לחיות עמו. לעתים העבריינות הפלילית פוגעת באופן כה קשה בתחושת הביטחון האישי של האזרח, בשבתו בבית ובלכתו בדרך, עד שאין יותר הצדקה לדבר על מדינת חוק.

תופעות נפוצות של פריצות לבתים לצורך גניבה, תקיפת עוברי־אורח ושימוש בסמים, עוכרות את איכות החיים, והרי בהן כדי להאפיל על הישגים גדולים בתחומי החברה והכלכלה. אין ספק שהחברה חייבת להילחם בתוקף כדי לצמצם את הפשיעה למימדים נסבלים. המלחמה בפשיעה מתחילה באמצעים חינוכיים חברתיים, והיא חייבת להימשך באמצעי אכיפה: המשטרה, בית־המשפט ובית־הסוהר. ההצלחה במלחמה זאת היא אחד מסימני־ההיכר של חברה מתוקנת.

מדינת ישראל נכשלה במלחמה זאת, וזהו אחד הכישלונות הבולטים והקשים של המדינה. תופעת הפשיעה רווחת וחמורה היום הרבה יותר מאשר היתה לפני שנים והיא מחמירה בהתמדה. המשטרה מודיעה על עלייה כללית בפשיעה מדי שנה בשנה, לעתים עלייה של 5 אחוזים, לעתים 7 אחוזים ואף יותר. מספר תיקי החקירה הנפתחים במשטרה, התיקים הפליליים המוגשים לבתי־המשפט ומספרם של אסירים הנכלאים בבתי־הסוהר (גם אם מוציאים מכלל חשבון את העבירות נגד בטחון המדינה) נמצא בעלייה גדולה ומתמדת. דומה שרק קצב האינפלציה מדביק את קצב הפשיעה. לפי הסטטיסטיקה הרשמית, נדונים כל שנה בבתי־המשפט כ־300,000 תיקים פליליים (נוסף להם עוד מספר גדול מאוד של תיקים פליליים על עבירות תנועה ללא תאונה). משמע, יותר מאשר אחד מתוך עשרה תושבים בוגרים בישראל מוצא את עצמו מדי שנה על ספסל הנאשמים בבית־המשפט. לפני שנים אחדות נערך על־ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה סקר של נפגעי עבריינות, ונמצא כי 27 אחוז מכלל משקי־הבית היהודיים נפגעו באותה שנה מעבירות כלפי הרכוש או כלפי אחד מבני משק־הבית, כאשר כל משק בית כזה נפגע אותה שנה בממוצע מ־1,5 עבירות. בפועל המצב חמור הרבה יותר: אותו סקר מצא כי מכלל הנפגעים בעבירות (כולל עבירות גניבה ועבירות שבוצעו תוך שימוש בכוח) כ־45 אחוז לא התלוננו כלל במשטרה.

ההסבר לכישלון זה כפול: ראשית, התרחבות הפשיעה נובעת מהתערערות מסגרות משפחתיות, מסורת דתית וערכים חברתיים מצד אחד, ומצד שני מהמוראנוים של החינוך המסוגל למלא את החוסר שנוצר בתכנים חדשים. שנית, המדינה לא ייעדה די משאבים של כסף וכוח־אדם למלחמה בפשיעה. במשך שנים גדלה מאוד יוקרת ההשקעה הממלכתית בחינוך, בבריאות ובשיכון, ואילו ההשקעה במערכת של אכיפת החוק (כלומר, השיעור היחסי של תקציב המשטרה, פרקליטות המדינה, בתי־המשפט, ההוצאה לפועל ושירות בתי־הסוהר) כמעט שלא גדלה. הדבר מתבטא באופן חריף ביעילות המערכת של אכיפת החוק. המצב בתחום זה הוא עגום. כדי למנוע הידרדרות נוספת, צריך, בין היתר, לשנות את סדר העדיפות הלאומי ולהקצות משאבים נוספים למערכת של אכיפת החוק.

עם זאת, העבריינות הפלילית, אף שיש בה סכנה מוחשית לאיכות החיים ואף לשלטון החוק, עדיין אין בה – בישראל של היום – סכנה לאומית חמורה. אין היא מציגה אתגר רעיוני לערכי היסוד של החברה המדינה, והכל מסכימים שזוהי תופעה שלילית. אין היא מאיימת לערער את המשטר במדינה שכן הציבור הרחב מאוחד עם השלטון מתברת הצורך להילחם בה. מבחינות אלה היא מסוכנת פחות מן העבריינות האידיאולוגית.

עבריינות אידיאולוגית

לעבריינות האידיאולוגית, על־פי הגדרה, יש מכנה משותף עם העבריינות הפלילית: שתיהן כרוכות בעבירה על־החוק. אדם הדוגל באידיאולוגיה כלשהי, תהיה קיצונית ומקוממת ככל שתהיה, אינו נעשה עבריין בשל כך בלבד. כדי שייעשה עבריין עליו לצרף מעשה לארתוקו למחשבה. למשל, השקפה גזענית נעשית עבירה רק כאשר הן מלוות המתה גזענית שהחוק אוסר אותה. דעה המצדדת במשא ומתן עם אש"ף אינה יוצרת עבירה אלא כאשר נערך מפגש עם אנשי אש"ף בניגוד לחוק. חייל שמתנגד לשליטה הישראלית ביהודה ושומרון נעשה עבריין רק כשהוא מסרב לציית לצו חוקי המחייב אותו לשרת באזור זה. אדם המתקומם נגד תמונות המוצגות בתחנות אוטובוס, שהוא רואה בהן תמונות־תועבה, ייחשב עבריין אידיאולוגי רק משעה שינסה להצית תחנה כזאת או לפגוע בה בדרך אחרת.

עם זאת, ההבדל בין עבריינות אידיאולוגית לעבריינות פלילית הוא גדול. עבריינים אידיאולוגים מתחברים לקבוצות הדוגלות באותה אידיאולוגיה, ועל כן זוהי בעיקרה עבריינות קבוצתית. לדוגמא, חברי המחתרת היהודית שפגעו בערבים תושבי השטחים בשם הביטחון הלאומי או חברי הקבוצה החרדית הקיצונית קש"ת, המפרים את החוק בשם ההלכה הדתית. חברי הקבוצה הם בדרך־כלל אזרחים מכובדים ומהוגנים, שלא ירעו לאיש ולא יפרו חוק אלא בתחום מסויים בלבד: אותו תחום שבו החוק אינו מתיישב עם האידיאולוגיה שלהם.

להבדיל מן האדם הרגיל, שמורת עבור עצמו ומתרחק מן המאבק והסכנה הכרוכים במעורבות בעניינים לאומיים וחברתיים שאינם משפיעים עליו באופן אישי, העבריין האידיאולוגי מוכן להקריב ממונו ואפילו לסכן את עצמו למען טובת הכלל, כפי שהוא מבין אותה. הוא עשוי להתפס כאידיאליסט, ובתור שכזה הוא מעורר אהדה. להבדיל מן הפושע הנבזה הוא נראה בתור טוב. דבקותו באמונה וקנאותו לאידיאולוגיה, מתוך כוונה טובה, יש בהן כדי ליצור הוקרה מצד רבים. לכן הוא זוכה לעידוד מצד חוגים בציבור שיש בהם אהדה לאותה אידיאולוגיה. האהדה מתבטאת לא־פעם בתמיכה פוליטית. אנשי־רוח, נציגי־ציבור בכנסת ושרים בממשלה עשויים להביע הבנה למניעים של עבריינים אידיאולוגים או לפחות למניעיהם, אפילו יש בהם עבירה חמורה על החוק.

הציבור שאליו מתייחסת הקבוצה העבריינית, לא זו בלבד שהוא עוטף אותה בחום של קירבה ועידוד, אלא הוא גם מנסה – באמצעות נציגים רשמיים ובלתי־רשמיים – לגונן עליה מפני ידו של השלטון. המערכת הממונה על אכיפת החוק, כשהיא מתכוונת לפעול נגד עבריינים מסוג זה, עשוייה למצוא עצמה תחת לחץ שלא לחקור, לא לעצור ולא לתבוע לדין, להקל תנאי־מעצר, להקדים את השחרור, ובסוף הכל להתייחס בהבנה ובסלחנות. תמיכה כזאת, שאינה קיימת לגבי העבריינות הפלילית, מעודדת את הקבוצה העבריינית להמשיך בדרכה, ומקשה מאוד על המלחמה נגד העבריינות האידיאולוגית. כך עשויה העבריינות האידיאולוגית להתרחב ולהעמיק ביחס ישר לאהדה הציבורית ולתמיכה הפוליטית שלה היא זוכה, ותוך כדי כך להוסיף ולערער את שלטון החוק, עד כדי סכנה ליציבות החברה.

אתגר רעיוני לחוק

נוסף לכך, העבריינות האידיאולוגית להבדיל מן העבריינות הפלילית, מציבה אתגר רעיוני קשה בפני העיקרון של שלטון החוק. היא טוענת, בדרך־כלל מתוך שכנוע עצמי, כי החוק בנושא מסויים אינו צודק או נוגד ערך חשוב הנשגב ממנו. לדוגמא, אדם או קבוצה מכריזים כי לא יצייתו לחוק של הכנסת או להחלטה של הממשלה אם אלה יחייבו מסירת השליטה על יהודה, שומרון וחבל עזה או חלק משטחים אלה לידי שלטון זר, משום שחוק או החלטה כאלה יהיו נוגדים את הרעיון הציוני; או חיילים המנמקים את סירובם לשרת בשטחים אלה בכך ששירות זה נוגד את המוסר או את מצפונם.

אי־אפשר לשלול באופן גורף טענה זאת. האמנם נוכל לומר כי החוק צודק תמיד? לא נוכל להשיב על שאלה זאת, משום שלא נוכל לתת הגדרה של צדק שתהיה מוסכמת ומקובלת על הכל. אך ללא ספק נוכל לומר כי לעתים מזומנות החוק איננו נראה צודק בעיני אדם או קבוצה, בתחולתו על עניין מסויים.

זהו מצב קשה מבחינת שלטון החוק. שלטון החוק מותנה בתחושה שהחוק צודק ולכן ראוי לקיים אותו. אין תקומה לשלטון החוק אם הציבור יהיה סבור כי החוק אינו צודק, בבחינת גזירה שהציבור אינו יכול לעמוד בה או אינו רוצה לעמוד בה, ולכן צודק מי שמוכן להתעלם מן החוק או מנסה לעקוף אותו. שום מדינה בעולם לא הצליחה ולא תצליח לכפות באופן יעיל ולאורך זמן חוקים שנחשבים על־ידי העם בלתי־צודקים. המערכת השלטונית של אכיפת החוק, לרבות המשטרה ובתי־המשפט, בנויה על ההנחה שרוב הציבור יקיים את החוק מרצון, מתוך הזדהות וכבוד, והשלטון יהיה נדרש לכפות את החוק בכוח רק על מיעוט של מקרים חריגים. דיעה כי החוק אינו צודק וכי ניתן להצדיק פעולה בניגוד לחוק – אם תיעשה דעה נפוצה – תהווה סכנה חמורה לשלטון החוק.

מטעם זה, ומטעמים נוספים, החוק מבקש להיות צודק (או להיחשב צודק) ככל שניתן. הוא נחקק על־ידי נציגי הציבור שנבחרים בבחירות חופשיות, ולכן הוא אמור לייצג לפחות את תפיסת הרוב לגבי מהו הצודק והראוי. הוא עובר תהליך מורכב וממושך של דיונים, שבהם נשמעות דעות שונות של חברי בית הנבחרים ושל גורמים מעוניינים מחוץ לבית הנבחרים; הוא נותן הזדמנות לציבור הרחב להשפיע על החוק באמצעות התקשורת, אסיפות והפגנות, שתדלנות ולחצים פוליטיים. כל אלה אמורים לפעול נגד חקיקת חוק חפוז, בלתי־מאוזן, שאינו מתחשב בגורמים הנוגעים לעניין ומתעלם מערכים מקובלים של מוסר וצדק. אכן, בדמוקרטיה אמתית, כמו בישראל, החוק מצליח בדרך־כלל להיחשב צודק. לא־פעם, כאשר מאזן השיקולים הנוגעים לעניין מאפשר זאת, החוק מתפשר וקובע חריגים מתוך התחשבות בטעמים של מצפון או אמונה של קבוצות שונות בציבור. כך לדוגמא, מנע החוק עימות אידיאולוגי כאשר קבע פטור משרות צבאי לנשים שטעמי דת מונעים בעדן לשרת בצבא ופטור מן החובה להצמיד תצלום לתעודת זיהוי לנשים שטעמי דת מונעים בעדן להצטלם.

כמעט בכל מדינות העולם מצטרף לכל אלה מכשיר נוסף המשרת אותה תכלית: החוקה, הקובעת עקרונות וערכי־יסוד כמו השוויון בפני החוק, חירויות האזרח, עצמאות הרשות השופטת, מינהל תקין. עקרונות וערכים אלה נועדו בעיקר להנחות את הרשות המחוקקת ואת הרשות המבצעת במילוי תפקידיהן. יתירה מזאת, הם נועדו להגביל את כוחו של הרוב לעשות שימוש לרעה בכוחו וכדי שלא יחוקק חוקים שיש־בהם־פגיעה־בערכי־יסוד או עוול ועושק כלפי מיעוט בחברה. במדינות רבות מוסמך בית־המשפט לבקר ולבטל חוקים הנוגדים את ערכי היסוד שנקבעו בחוקה. משום כך נודעת חשיבות רבה לחוקה כמכשיר המסייע לצמצם את הפער בין הוראות החוק לבין מושגים רווחים של צדק.

בישראל, כידוע, עדיין אין חוקה. ישראל נמנית עם מיעוט זעום של שלוש מדינות, מתוך כמאה וששים מדינות החברות באו"ם, שאין להן חוקה. כך הדבר אף שמגילת העצמאות הכריזה על החובה לחוקק חוקה תוך פרק זמן קצר ומוגדר. זהו מחדל חמור: האחריות הראשונית למחדל זה נופלת על כתפי המנהיגות המדינית מאז הקמת המדינה ועד היום, אך האחריות האמתית נופלת על כתפי הציבור, שלא השכיל להבין את חשיבות החוקה ולא פעל די למען כינונה.

חוקה הכרחית, אך לא מספיקה

ואולם גם החוקה, לכשתתקבל, לא יהיה בה כדי לבטל את הפער בין החוק לבין הצדק. החוק על־פי טבעו מדבר בלשון של הכללה, והוא אינו יכול להיות צודק או להיראות צודק בכל מקרה. תמיד יהיו חריגים שהמחוקק לא היה מודע להם או לא היה מסוגל להתחשב בהם. לכן שואף החוק לצדק ממוצע, כפי שהוא נראה למחוקק, ולא לצדק מוחלט. משום כך תמיד יהיה מי שיראה, אולי בצדק, חוק מסויים כחוק בלתי־צודק. הציבור החרדי למשל, בחברה יסתייג מחוקים חילוניים. תמיד יהיה מי שיתמוך ומי שיתנגד לחוק המתיר או אוסר הפלות, מגביל את שכר הדירה כדי להגן על הדייר ביחסיו עם בעל הבית, מטיל מס על ירושה או קובע עונש מוות. מכאן, שתמיד יהיו אנשים וקבוצות בציבור שיחושו באופן כן ועמוק עימות חריף בין מצוות החוק לבין מצוות המצפון, האמונה או ההשקפה.

תהיה זו טעות או צביעות לבטל או לזלזל בעימות כזה. אין אפשרות עיונית לומר לאדם כזה שהוא טועה. האם יש למי מאתנו התבונה או הסמכות לומר זאת, למשל, לאדם דתי המעדיף צו אלוהי על פני חוק חילוני? גם אין, בדרך־כלל, סיכוי מעשי לשכנע אדם כזה שהוא טועה. איש באמונתו יחיה.

אף־על־פי כן, החברה המאורגנת, כלומר רשויות המדינה, אינן יכולות להשלים עם תופעה של הפרת החוק על בסיס אידיאולוגי. עם כל ההבנה לבעיה של אדם השרוי בעימות פנימי בין החוק לבין האידיאולוגיה, אסור למדינה לגלות כלפיו יחס של השלמה או סלחנות. אסור לה – כי בנפשה הדבר, וברור כשמש שאין שום אפשרות, עקרונית או מעשית, לשאת פנים לקבוצה אידיאולוגית אחת בלבד.

שמענו חברים בתנועת "יש גבול" אומרים שהם שוחרים את טובת המדינה, ואין דבר רחוק מהם יותר מן הכוונה לקעקע את יסודות הדמוקרטיה או את ערכי הצדק או את שלטון החוק. הם סבורים כי המטרה הקטנה שלהם – באותו תחום צר המתייחס לשרות צבאי בשטחים – אינה מסכנת את שלטון החוק או ערכי־יסוד אחרים. אך הם נוטים להתעלם מכך שטענה זו עשויה לשמש גם קבוצות אחרות המצדיקות את העבריינות בשם אידאולוגיה. אותם עבריינים אידיאולוגיים המבקשים באמת ובתמים לשרת את מדינת ישראל, כדמוקרטיה המבוססת על השוויון והחרות, חייבים להכיר בסכנה שהכוונה הטובה שלהם תוביל למלחמת־אחים אידיאולוגית.

את הפער בין החוק לבין המצפון ניתן, בחלק מן המקרים, לפתור חלקית בדרכים אחרות. חבר של תנועת "יש גבול", לדוגמא, שסירובו לשרת בשטחים נועד במידה רבה למחות ולהזעיק את דעת הקהל, יכול לתת ביטוי לעמדתו בדרכים אחרות; ניתן למחות נגד החוק ולפעול לשינויו, אפשר להזעיק את דעת־הקהל בהפגנה, בשביתת־שבת מול משרד ממשלתי או אפילו בשביתת־רעב. מחאה המעדיפה את הפרת החוק על פני מחאה במסגרת החוק מחליפה, אולי מבחינתו, עוול בעוול. מי שמפר חוק כדי לפתור לעצמו בעיה אידיאולוגית טועה אם הוא רואה עצמו כמי שפועל באופן מוסרי. הוא נהנה ביודעין, ומבקש להמשיך וליהנות, מכל ההגנות, החירות והשירותים שהחוק מעניק לו. אין זה מוסרי שיהנה מן הזכויות ויתכחש לחובה הבסיסית – שהיא התנאי לכל הזכויות האלה – של ציות לחוק גם כאשר אין החוק נראה בעיניו צודק או ראוי. פעולה בניגוד לחוק בדמוקרטיה אמיתית – והרי אין אנו מדברים אלא על החובה המוסרית לציית לחוק במשטר דמוקרטי – היא כשלעצמה בלתי־מוסרית.

ולבסוף, לכל מי שאינו מוכן לשמוע או להשתכנע, וללא ספק יש כאלה בין הקנאים לאידיאולוגיה, חייבת המדינה לומר בלשון חד־משמעית, שהיא רואה בעבריינות האידיאולוגית תופעה מסוכנת. העבריינים – [illegible] – אידיאולוגיה שלהם אשר תהיה, חייבים לדעת שדינם כדין עבריינים; הם צריכים וצפויים לעמוד לדין ולשאת את עונשם.

עבריינות שלטונית

לכאורה, העבריינות השלטונית היא מושג שיש בו סתירה פנימית. השלטון הוא הממונה על שלטון החוק, הוא מסייע לכבד את החוק, הוא מפעיל את המשטרה נגד העבריינים, הוא חייב לשמש דוגמא של ציות לחוק. האם ניתן, אם כן, לדבר על עבריינות שלטונית?

אין זה מקובל לדבר על עבריינות שלטונית, אך היא קיימת. איני מתכוון לתופעה של שחיתות אישית מצד אנשי שלטון, כמו גניבה מכספי הציבור או קבלת שוחד, שכן זו עבריינות פלילית כפשוטה. אני מתכוון לתופעה של הפרת החוק תוך כדי מילוי תפקיד ציבורי בכוונה – אמיתית או מדומה – לשרת את טובת המדינה או את טובתו של ציבור מסויים. כזה המצב, למשל, אם שר, ראש עיר או עובד ציבור מעניקים רשיונות או טובות־הנאה אחרות על יסוד שיקולים מפלגתיים, או מתנכלים לחירות או לרכוש של יריב פוליטי בניגוד לחוק. כזה המצב גם אם איש משטרה מפעיל כוח כדי לסחוט הודאה מאדם שנעצר כחשוד בביצוע פשע, או עוצר על־פי הנחיה מגבוה אדם שמותח ביקורת קשה על השלטון, אף אם אין יסוד לחשד שאותו אדם עבר עבירה פלילית.

ועדת לנדוי שחקרה את שיטות החקירה של שב"כ, הגיעה למסקנה כי חוקרי שב"כ נהגו במשך שנים לתת עדות־שקר בפני בתי־המשפט לגבי שיטות החקירה שבהן השתמשו כלפי חשודים בביצוע עבירות ביטחוניות. להצדקתם טענו אנשי השב"כ בפני ועדת החקירה כי "עבודת החקירה העוסקת בגילוי פח"ע היא משימת קודש המצדיקה את האמצעים, כל האמצעים". על טענה זאת הגיבה הוועדה כך: "על־ידי הצדקה עצמית מסוג זה הופכת העבריינות של מתן עדות שקר לעבריינות אידיאולוגית שהמוטו המרכזי שלה הוא שהביטחון הוא מעל לחוק". המסקנה של הוועדה בענין זה היתה ש"בצורת השירות נכשלה בכך שלא הבינה ששום עשייה ביטחונית, חשובה וחיונית ככל שתהיה, איננה יכולה להעמיד את עושיה מעל לחוק".

ועדת לנדוי כינתה את הנוהג לתת עדות שקר בשם עבריינות אידיאולוגית. אני מעדיף לקרוא לה בשם עבריינות שלטונית. העבריינות השלטונית היא עבריינות אידיאולוגית מסוג מיוחד. חשוב להדגיש את ההבדל ביניהן, הנובע מכך שהעבריינים הם אנשי השלטון ולא סתם אזרחים, הם מפרים את החוק תוך כדי הפעלה של סמכויות שלטוניות. להבדל זה משמעות מיוחדת וחשיבות רבה. החשיבות מתבטאת בעיקר בשני מישורים.

ראשית, השלטון חייב לשמש דוגמא לאזרחים בשמירה על החוק. אם האזרח יסבור שאנשי השלטון מזלזלים בחוק כאשר החוק אינו נראה בעיניהם, גם הוא ילמד עד מהרה לזלזל בחוק. זהו מרשם בדוק לשחיתות והפקרות.

שנית, בידי השלטון מרוכז כוח עצום, למעשה עיקר הכוח במדינה: הצבא, המשטרה, הכסף, הסמכויות. כבר אמר מי שאמר, כי כוח נוטה להשחית. הניסיון האנושי מלמד כי אין סכנה גדולה לחירות האזרח מן הסכנה של שימוש לרעה בכוח השלטון. המשטרים הטוטליטאריים הפזורים על פני העולם משמשים תזכורת מתמדת. לכן חייבת החברה לשים סייגים לכוח השלטון, כאשר הסייג העיקרי הוא החוק. שלטון שירשה לעצמו לפעול בניגוד לחוק כדי להיטיב עם העם או לשרת אידיאולוגיה, עולה על הדרך המובילה לרודנות.

הלכה למעשה, כל שלטון באשר הוא שלטון עלול בנסיבות מסויימות להעדיף צרכים מסויימים, הנראים בעיניו צרכים לאומיים או ביטחוניים חשובים, על פני החוק. נבחרי ציבור ועובדי ציבור עשויים, במיוחד במצבים קשים, לראות את החוק כמחסום המכביד עליהם למלא את תפקידם כראוי. לעתים, באופן בולט כאשר מדובר בביטחון לאומי, הם יחושו שחלק גדול בציבור יבין אותם ואף יתמוך בהם אם יחרגו מן החוק. ואולם הניסיון מלמד שכדי להשליט את החוק על השלטון, ובכך להגן על אינטרס לאומי אמיתי לאורך זמן, דרושה מערכת של מוסדות שיפעילו ביקורת עניינית ותמידית על השלטון, כל אחד בדרכו. לצורך זה נדרשים אופוזיציה יעילה בבית הנבחרים, מבקר מדינה שחוששים מפניו, יועץ משפטי לממשלה ופרקליטות מדינה הפועלים באופן מקצועי ועצמאי, בתי־משפט בעלי יוקרה ואמון, תקשורת סקרנית ותוקפנית. כל אלה חייבים להיות חזקים, כשהם נשענים על תמיכה ציבורית רחבה, כדי שיוכלו להתמודד כנדרש עם הסכנה של עבריינות שלטונית.

הסכנה של עבריינות שלטונית אורבת לפתחה של כל מדינה ומדינה. מדינת ישראל, גם אם אין היא נתונה כיום לאיום חמור מכיוון זה, אינה חסינה. יותר מדי כתובות מבשרות־רע נכתבו על הקיר לאחרונה, מכדי שנוכל להיות אדישים לסכנה. ההידרדרות ביחס כלפי החוק והמשפט, שעליה התריע עכשיו שר החינוך והתרבות, צריכה להגביר את הערנות של כל מי שחרד לשלטון החוק.

חברי ועדת לנדוי מגישים את הדו"ח שלהם לראש הממשלה. את הנוהג לתת עדות שקר כינו בשם עבריינות אידיאולוגית

לקראת שינויים מפליגים בבית המשפט העליון

תפיסת העולם של השופטים הנוכחיים היא ליברלית, הם מעורבים בחיי היום־יום ופתוחים יותר לתקשורת. בעוד שנים אחדות יפרשו לגימלאות חמישה מהם, ואהרון ברק יתמנה לנשיאות השמינית של הערכאה הרמה

מאת גדעון אלון

בימים הקרובים תתכנס הוועדה לבחירת שופטים בראשותו של שר המשפטים, אברהם שריר, כדי לאשר את מינויו של שופט בית המשפט המחוזי בבאר־שבע, תיאודור אור, לכהונת השופט ה־12 בבית המשפט העליון. שנים רבות יכהנו 12 שופטים קבועים בהיכל הצדק של המדינה.

מאז מונה לתפקידו כנשיא ביהמ"ש העליון, לפני כחמש שנים, העדיף השופט מאיר שמגר, בעצה אחת עם שר המשפטים ועם חבריו השופטים הבכירים, שלא לאייש באופן קבוע את כל התקנים. הוא העדיף למנות במינוי זמני לששה חודשים עד שנה שופט מביהמ"ש המחוזי כדי לאפשר לו "להתחכך" עם השופטים הוותיקים ולאפשר לשופטים להתרשם מאישיותו ומכישוריו המשפטיים.

במסגרת זו כבר ניתנה הזדמנות לשופטי בתי המשפט המחוזיים אליהו וינוגרד, מרדכי בן־דרור, יעקב טירקל, חנוך אריאל ובימים אלה גם שלמית ולנשטיין – להוכיח את עצמם. אבל רק יחידי סגולה מבין כל "הנבחנים" זוכים מקץ תקופה להגשים את חלומו ושאיפתו של כל אחד מ־280 השופטים בכל הערכאות בארץ, להצטרף לקבוצה המצומצמת של השופטים הנהנים מהיוקרה ומהמעמד הרם.

ההחלטה על צירופו של השופט אור לביהמ"ש העליון נתקבלה עקרונית בהתייעצות בין שר המשפטים לנשיא ביהמ"ש העליון. אולם השופט שמגר ערך קודם לכן התייעצות עם כל עשרת חבריו השופטים ובסיומה גובשה ההחלטה. מדי פעם נוהג שמגר לכנס את עמיתיו סביב השולחן העגול בלשכתו המפוארת, בקומה השנייה של בניין האבן העתיק במגרש הרוסים, שהוקם בשלהי המאה ה־19 על־ידי הכנסייה הרוסית כדי שישמש כנסייה ומעון לצליינים ובימי המנדט הוסב לבית־משפט ומאז פועלים בו בתנאי דוחק וצפיפות ביהמ"ש העליון וביהמ"ש השלום.

השופטים דנים בצוותא במיגוון רחב של נושאים: בעיות משפטיות עקרוניות, דרכי עבודתה של מועצת השופטים. הם מגבשים את המלצותיהם, שיוגשו לשלושת נציגי השופטים בוועדה לבחירת שופטים (שמגר, דב לוין ושלמה לוין) לגבי המועמדים הנראים להם מתאימים לכהן כשופטים בערכאות השונות.

חניכי הארץ

אין ספק שביהמ"ש העליון שינה את פניו ללא הכר במרוצת השנים מאז הטקס החגיגי ב־13 בספטמבר 1948. דור המייסדים – זמורה, אולשן, חשין, אסף ואגרנט – עיצב את מעמדו ואת תדמיתו. השופטים זילברג, זוסמן, לנדוי, ברנזון, ויתקון, חיים כהן, קיסטר, עציוני ויצחק כהן, שבאו בעקבותיהם, המשיכו את החותם על המערכת השיפוטית כולה, ופסקי הדין העקרוניים שקיבלו ביצרו את מעמדו של ביהמ"ש העליון והם משמשים עד היום מקור השראה לדור הממשיך של השופטים.

אחד ממאפייני הרכב הנוכחי של ביהמ"ש העליון היא העובדה שמרבית השופטים, אף שאינם ילידי הארץ, גדלו והתחנכו בה. ארבעה מהם לא הגיעו לביהמ"ש העליון ב"מסלול הטבעי" (כלומר, לא כיהנו קודם לכן כשופטי שלום ומחוזי) אלא הוצבו מבחוץ אחרי שהוכיחו את כישוריהם ויכולותיהם המשפטיים באפיקים אחרים. שניים מן השופטים כיהנו קודם לכן במשרת היועץ המשפטי לממשלה (שמגר וברק), שופט אחד (גבריאל בך) שימש במשך שנים ארוכות פרקליט המדינה והשופט אחר (פרופ' מנחם אלון) הגיע לביהמ"ש העליון היישר מהאוניברסיטה העברית, בה לימד משפט עברי.

תפיסת העולם של הנבחרת הנוכחית של הערכאה השיפוטית הגבוהה ביותר היא ליברלית יותר, וחבריה מעורבים יותר בחיי היום־יום במדינה. ביטוי לכך נתן פרופ' אהרון ברק, אחד השופטים המבריקים שכיהנו בביהמ"ש העליון, בספרו "שיקול דעת שיפוטי": "השופט הוא חלק מעמו. הוא מצוי לעתים במגדל שן, אך זהו מגדל שן בהרים של ירושלים ולא באולימפוס היווני. הוא מודע למתרחש בעם. הוא מכיר את בעיות המדינה. הוא קורא את ספרותה. הוא מאזין לשירה. כל אלה נספגים בשופט ומוצאים את ביטוים בשיקול דעתו".

כיום קיימת בקרב השופטים פתיחות גדולה יותר לתקשורת. הם אמנם מקפידים שלא להתראיין אלא במקרים נדירים, אך חלקם המכירים בחשיבותה ובכוחה של העתונות נוהגים לקיים שיחות־רקע עם עתונאים לעתים מזומנות. בעבר נמנעו שופטי ביהמ"ש העליון מקשר כלשהו עם התקשורת.

כשהחליטה הממשלה על הקמת ועדת חקירה ממלכתית בעקבות הטבח במחנות הפליטים סברה ושתילה, ביקשתי לשוחח עם יו"ר ועדת החקירה, השופט יצחק כהן, שכיהן כנשיא ביהמ"ש העליון. שופט מעולה זה הוא אדם צנוע מאין כמוהו. ידעתי שהסיכויים כי יסכים להתראיין שואפים לאפס, אך ביקשתי להיפגש עמו כדי שיספר לי על ילדותו, משפחתו, ראשית הקריירה המשפטית שלו. הוא דחה את בקשתי באדיבות אך בתוקף: "איני משוחח עם עתונאים", השיב. שאלתי: כיצד, אם כן, אוכל לאסוף מידע על ילדותך ומשפחתך? "אולי אחי יתרצה לשוחח אתך", אמר השופט כהן. רק אז נודע לי בראשונה שחבר־הכנסת לשעבר, הרב קלמן כהנא מפא"י, הוא אחיו של נשיא ביהמ"ש העליון דאז.

גם השופט משה לנדוי, שכיהן עד לפרישתו לגימלאות ב־1982 במשך 42 שנים כשופט, מהן 29 שנים בביהמ"ש העליון, מסרב עד עצם היום הזה לשוחח עם עתונאים. בדרך כלל, מרבית השופטים מסירים מעליהם עם פרישתם לגימלאות את כבלי השתיקה שגזרו על עצמם במשך שנותיהם בכהונה.

משאיר עד שעות הערב

מדי בוקר בשעה שבע מגיע הנשיא מאיר שמגר לבניין ביהמ"ש העליון במגרש הרוסים ממכוניתו שנהג מרגם חלבה. שעה קלה לאחר מכן יוצאות שלוש מכוניות ונהגו של ביהמ"ש העליון להביא את שאר השופטים מבתיהם. כמה מן השופטים (גולדברג, שלמה לוין, בך ומלץ) מגיעים מדי בוקר למגרש החניה של ביהמ"ש העליון במכוניותיהם הפרטיות. השופט אברהם חלימה, המתגורר בת"א, מגיע באוטובוס אגד ובתום עבודתו חוזר לביתו באוטובוס.

משפטנים המרבים להופיע בפני שופטי ביהמ"ש העליון מרגישים, כי "הם עובדים קשה מאוד ובתנאים שאינם הולמים שופטים בכירים". כל שופט יושב בדיון שלוש פעמים בשבוע משעות הבוקר עד לצהרי היום, ובשלושת הימים האחרים הם עוסקים בכתיבת פסקי־דין. הרכב השופטים בערעורים ובבג"ץ נקבע מדי סוף שבוע על ידי המזכירות ומובא לאישורו של הנשיא שמגר. בדרך כלל מאשר שמגר את "תוכנית העבודה" הנקבעת על־פי תחומי ההתמחות הספציפיים של השופטים. בשעות הצהריים יוצאים השופטים לפגרת צהריים. חלקם יוצאים לבתיהם ובחיקם תיקים, כדי להשלים את כתיבת פסקי הדין בבית.

כמה שופטים (אלון, ברק, גולדברג) נוהגים לחזור ללשכותיהם הצנועות בקומה השלישית של בניין ביהמ"ש העליון בשעות אחר הצהריים. הנשיא שמגר שוהה בבניין עד שעות הערב. הוא חרוץ מאוד ויש לו כושר עבודה מדהים, מעידים עליו עמיתיו. בשעות הצהריים יוצא שמגר להפסקה קצרה לסעוד את לבו.

בניגוד לקודמיו בתפקיד, שמגר אינו עוסק רק בנושאים המשפטיים. כמי שעומד בראש הפירמידה השיפוטית, הוא מעורב מאוד גם בנושאים אדמיניסטרטיביים, שבהם טיפל בעבר מי שהיה רשם ביהמ"ש העליון, השופט דוד ברטוב. שמגר יזם ומפעיל את "מועצת השופטים" שפעילותה היא לצנינים בעיניו של שר המשפטים; הוא מופיע בפני ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת כדי להתריע על מצוקת השופטים, תנאי עבודתם וכמות התיקים העצומה הרובצת עליהם. שמגר שואף (לפי שעה ללא הצלחה) להכפיף אליו את המינהל בבתי המשפט, הכפוף כיום לשר המשפטים.

משפטנים ושופטים בדימוס מרגישים כי בשנים האחרונות אין שורה אותה הרמוניה שאיפיינה את ביהמ"ש העליון בעבר. עורך־דין המרבה להופיע בביהמ"ש העליון אומר: "יש הרגשה שאין שורה כימיה בין השופטים. לפעמים נדמה לי ש־11 השופטים הקבועים מתחלקים לכמה קליקות, של שמגר ושל ברק, ששניהם ללא ספק השופטים הדומיננטיים ביותר בביהמ"ש העליון. מתחת לפני השטח יש גם מתח מסוים ביחסים ביניהם".

שופט בדימוס מתרעם על כך שבשנים האחרונות הפסיק את נוהג העבר, לזמן את כל השופטים הגימלאים לארוחה משותפת עם השופטים ונשותיהם כל אימת שאחד השופטים פרש לגימלאות. לדבריו, כשפרשה באחרונה המשנה לנשיא מרים בן־פורת, לא נערכה ארוחה כזאת ורק העובדים המינהליים הרימו לכבודה כוסית. שופטים בדימוס מתרעמים על כך ששופטי ביהמ"ש העליון חדלו להופיע לאזכרות השנתיות לשופטים שנפטרו. "בעבר, כל השופטים היו מתייצבים לאזכרות כאיש אחד", סיפר שופט בדימוס, "אבל בשנים האחרונות לא ראיתי אף אחד מהם, להוציא את השופט גבריאל בך שמקפיד בכך".

משפטנים מביעים פליאה כי למרות לחץ העבודה הרב בביהמ"ש העליון, שופטיו כורעים תחת נטל הערעורים האזרחיים והפליליים, אשר הטיפול בהם מצוי בפיגור של שנתיים לפחות וחיו־ים מלאים עבודה בבג"ץ, בשל הגידול המתמיד במספר העתירות, מאפשר שמגר לשופטים לעסוק באלטרנות. מספר אחד מעורכי־הדין: "כמה שופטים משמשים כמרצים בפקולטה למשפטים באוניברסיטה. ישנם שופטים הנוהגים מדי שנה לצאת למשך חודש־חודשיים להשתלמות ללא תשלום בחו"ל כדי להרצות תמורת שכר נאה באוניברסיטאות. השופט ברק, למשל, כבר נעדר חודשיים מביהמ"ש בשל התחייבות שנטל על עצמו בחו"ל, וגם השופט אלון נוהג מדי שנה להיעדר מן הארץ למשך חודש".

יש לזכור שגם במשך כל ימות השנה מנוצלים כמה מן השופטים מעבודתם בביהמ"ש בשל מטלות אחרות שהוטלו עליהם. השופט אליעזר גולדברג עוסק עתה רק בתפקידו כיו"ר ועדת הבחירות לכנסת ה־12; השופטת שושנה נתניהו שרויה בתפקידה כיו"ר ועדת החקירה הממלכתית בנושא המשבר במערכת הבריאות, והשופט דב לוין נעדר במשך כשנה מביהמ"ש כשכיהן בראש חבר השופטים במשפטו של ג'ון דמיאניוק. בחודש דצמבר יתכנסו חמישה משופטי ביהמ"ש העליון בראשות שמגר לדון בערעורו של דמיאניוק על גזר דין המוות שהוצא נגדו. "במציאות כזאת, לא צריך להתפלא שהפיגורים בביהמ"ש העליון רבים כל־כך", אומר אחד המשפטנים.

למרות הביקורת על היעדר ההרמוניה בין כל שופטי ביהמ"ש העליון, אין ספק שהוא עדיין נהנה מעוצמה ומעמד יוקרתי ברמת הקהל בארץ. הדבר נובע קודם כל מהאמון הרב שרוחש הציבור מכל השכבות לביהמ"ש העליון. גם כשפוליטיקאים אינם מאושרים מפסיקות מסויימות של בג"ץ, הם מביעים את הסתייגויותיהם בזהירות מרבית. ברור שהכוח של ביהמ"ש העליון הוא במידה רבה תולדה של הכרסום המתמיד במעמד של הרשות המבצעת (הממשלה) והרשות המחוקקת (הכנסת).

בשנים הקרובות ישתנו פניו של ביהמ"ש העליון כמעט ללא הכר. בשנה הבאה יפרוש לגימלאות השופט אברהם חלימה, הנחשב למומחה בתחום דיני המקרקעין (יושב על תקן השופט הספרדי). שנתיים לאחר מכן ייפרדו השופטים מהשופט ד"ר משה בייסקי, וב־1992 תצא לגימלאות האישה היחידה (כעת) בביהמ"ש העליון, השופטת שושנה נתניהו. שנה אחר־כך יפרוש המשנה לנשיא פרופ' מנחם אלון ואת מקומו יתפוס "הבכיר מיד" שבשופטי ביהמ"ש העליון, פרופ' אהרון ברק. במשך שנתיים הוא יפעל לצדו של שמגר כנשיא, וב־1995 כשיפרוש הנשיא הנוכחי ימונה פרופ' ברק לנשיא השמיני של ביהמ"ש העליון. (ברק היה בגיל 26 פרופסור מן המניין בפקולטה למשפטים, בהיותו בן 39 מונה ליועץ המשפטי לממשלה ובמלאות לו 42 מונה לשופט בביהמ"ש העליון).

ברק יכהן כנשיא ביהמ"ש העליון במשך 11 שנים תמימות והוא עשוי להוביל שינויים מפליגים בנושא זה, כפי שהטביע את חותמו על כל התפקידים הציבוריים שמילא. משפטן בכיר מעריך, כי "כמי שבתקופת כהונתו כיועץ משפטי לממשלה הוכיח ברק אומץ־לב ולא נרתע מלהעמיד לדין עבריינים צווארון־לבן ששמם הלך לפניהם, וכמי שבעשר שנות כהונתו בביהמ"ש העליון הוא הוציא מתחת ידו פסקי־דין שהם מלאכת מחשבת, ולא חשש להתייצב בדעת מיעוט מול שמגר והביקורת כשהיה סבור שהנשיא לא היה מוסמך לחון את ראשי השב"כ וקבע כי אין ביטחון ללא חוק. שלטון החוק הוא מרכיב בביטחון הלאומי – כך יש לצפות שישאיר את חותמו גם על ביהמ"ש העליון ועל כלל המערכת השיפוטית".

המנצח על התזמורת

הקמת ערכאה ארצית לערעורים תסייע לשמור על עליונות בית המשפט העליון

מאת ד"ר זאב סגל

נשיא ארה"ב, פרנקלין דלאנו רוזוולט, דיבר על "עריצות של תשעה זקנים" המבקשים לנהל את המדינה באמצעות פסקי־הדין שלהם, הניתנים בבניין השיש שעל גבעת הקפיטול. האמריקאים התרגלו זה מכבר ל"ממשל על־ידי צווי מניעה", והאנציקלופדיה "אמריקנה" אינה מהססת להגדיר את בית המשפט העליון הפדראלי כ"מוסד החזק ביותר בעולם".

בישראל צועד בית המשפט העליון במידת עוצמתו, בעקבות בית המשפט העליון של ארה"ב. בארבעים שנות שפיטה קנה לו בית המשפט מקום בקומה הזו של הדמוקרטיה הישראלית. כל הערכה של הדמוקרטיה נוסח ישראל איננה יכולה להתבסס רק על נוסח החקיקה הקיימת, על מידת ביצועה ועל השוויוניות שבהפעלתה; היא חייבת להתבסס גם על הפרשנות שניתנה לחקיקה בפסיקת בית המשפט העליון. לכל ברור כי זו העשירה את תוצרת החקיקה הקיימת, תוך מתן ביטוי חשוב לחרויות היסוד של הפרט. כשהוא מהלך "בין מרקיר" של החוק, וכשהוא יוצר בתפקידו כבג"ץ "מעין מגילת זכויות כתובה", השכיל בית המשפט העליון להגן במידה רבה על חרויות היסוד של האדם גם בהיעדרה של חוקה כתובה. חופש הביטוי, חופש ההתאגדות, חופש העיסוק – היו לחלק מן הדין בישראל בזכותו של בית המשפט העליון שקבע "אורחות חיים" לחברה הישראלית.

בספרות המשפטית מקובל להבחין בין מודלים שונים הבאים לתאר את פעולתה של הערכאה השיפוטית העליונה. בין "מודל ההכרעה" הרואה בבית המשפט מוסד שאך מצהיר על דין קיים, לבין "מודל המדיניות", הרואה את בית המשפט כבעל שיקול דעת מוחלט. נראה כמקובל אצלנו "מודל החקיקה־שפוטית". מודל זה, המקובל על השופט אהרון ברק בספרו "שיקול דעת שיפוטי", רואה את בית המשפט כמוסד שעיקר תפקידו להכריע בסכסוך בין צדדים, אך מכיר בכך שהשופטים יוצרים בפסיקתם דין חדש, אפילו שיקול דעתם מוגבל.

גם במודל ביניים זה ברור שבית המשפט ביסס את מעמדו כך, שבכוחו לעצב את כיווני התפתחותה של הדמוקרטיה הישראלית. הוא, בלשונו של ברק, "המנצח על התזמורת". נשיא בית המשפט העליון, השופט מאיר שמגר, הראה בבית המשפט את "הפרשן העליון" לסמכויותיהן של הרשויות, על הכל מוסכמת תרומתו לשמירת שלטון החוק בישראל כולה.

הגישה הרווחת, אפילו איננה נחלת הכל, מצדדת בהרחבת ביקורתו השיפוטית של בג"ץ על רשויות המדינה. לא רק ביקורת שיפוטית כנגד הרשות המבצעת, אלא גם ביקורת על החלטות הכנסת ועל הפעלת סמכויות בידי נשיא המדינה. כוחו של בית המשפט נעצר, כמקובל אצלנו, לנוכח חקיקה ברורה ומפורשת של הכנסת, שהיא מחוקק "כל יכול". גישה זו נראית כמתיישבת עם תפיסה חברתית, לפיה מבטאת הכנסת בריבונותה את ריבונות העם, והיא שרירה מאז קום המדינה. בג"ץ ביטל חקיקה של הכנסת, בגין תוכנה, רק בשלושה מקרים, וגם זאת רק משסבר כי הכנסת פעלה בניגוד למגבלה חוקית שנטלה היא על עצמה.

ביטול חקיקת הכנסת, בהיותה נוגדת זכויות יסוד של האזרח, נראה עדיין כאפשרות רחוקה, כלא שהמחוקק עצמו יתן במפורש לבית המשפט כוח זה. אלא שהקהילה המשפטית בישראל עוקבת בעניין רב אחר אמירות של השופט שמגר בפסק דין, שניתן לפני כשנה, ושבו העלה אפשרות שלפיה יכריז בג"ץ על בטלות חקיקה של הכנסת, אם זו תיראה כבלתי סבירה באופן קיצוני, בהיותה מנוגדת לזכויות יסוד של שוויון. גישה כזאת, אם תופעל הלכה למעשה, עשויה להעמיד את בית המשפט העליון כיוצר "חוקה בלתי כתובה", ולעודד ויכוחים אודות מקומו הראוי בחברה, הרבה מעבר לויכוחים שהתנהלו בהם עד עתה.

תפקידו המיוחד של בית המשפט העליון וחשיבות הלכותיו המחייבות את הרשויות כולן – מחייב עיצובו מחדש של מוסד זה. הוא חייב להתרכז – כמקביליו באנגליה, בארה"ב ובקנדה – בעניינים העקרוניים והחשובים ביותר. מקביליו נתונים מן הכוח להחליט באלו העניינים ידונו, ואילו בית המשפט העליון שלנו נאלץ לדון גם בעניינים שאין להם חשיבות ערכית כללית.

פגיעה באורחות השפיטה

שלא כבארה"ב, בה דן כל בית משפט בנושא הנמצא ראוי, דן העליון שלנו, בדרך כלל, בהרכב של שלושה שופטים. הדבר פוגע באורחות השפיטה, והפך את בית המשפט ל"בית שופטים", כאשר תוצאת פסק הדין מושפעת מאוד מהרכב השופטים היושב לדין. מספר השופטים בבית המשפט, 12, הוא הכרחי במבנה הנוכחי, אך מבחינה ערכית עדיף מספר קטן יותר של שופטים, כדי שתעוצב, במידת האפשר, מדיניות שיפוטית אחידה. העומס הקיים עשוי לפגוע בטיב השפיטה, וגורם סחבת במתן הכרעות, דבר המכרסם באמון הציבור בערכאה השיפוטית העליונה. הקמתו של בית משפט ארצי לערעורים, כמוצע ברפורמה הנידונה עתה, עשויה לאפשר לבית המשפט העליון לשמור על עליונותו ולתרום עוד יותר לפיתוחה של שיטת המשפט בישראל.

בהרצאה, שנשא בפני סטודנטים, דיבר מי שהיה שופט בית המשפט העליון האמריקאי, ויליאם ג'קסון, על כך שבית המשפט העליון יוכל להרים את תרומתו לחברה, רק אם זו תסכים להכפיף את פעולות רשויות השלטון לביקורת שיפוטית ול"אמת מידה של סבירות". ההכרה ההכרתית בישראל בחשיבות תפקידו של בית המשפט העליון היא נחלת הרבים, הן ב"ממסד הכוח" והן בקרב הציבור כולו. הקולות המשמעים, לעתים, לצמצם סמכותו של בג"ץ מבקשים למעשה להחליש את יסודותיו של שלטון החוק במדינה.

פסיקת בג"ץ, במקרה זה או אחר, חייבת להיות פתוחה לביקורת. גם המוסד השיפוטי העליון אינו צריך להיות חסין מביקורת, שיכולה להתבטא גם בחקיקה מפורשת של הכנסת שתשים לאל את פסיקתו. חקיקת הכנסת הקיימת, הנותנת לבג"ץ סמכות ביקורת רחבה, ועיקר ה"דיקורד" של פסיקת בית המשפט העליון – יש בהם כדי להראות הן על מידת האמון הרב הנרכש לבית משפט זה, והן על כך שהאמון חקים, בדין יסודי.

האם אפשר בלי יהודה ושומרון? (ב')

ציפורי: תיאורטית אפשר לשרטט מודל של ישראל שאין לה כל סיכוי – ויהיה זה מודל הגיוני למדי אם לא נשקיע מאמץ בגיבוש המוטיבציה הלאומית ובהגברת עוצמתנו הצבאית והטכנולוגית

מאת רומן פריסטר

—הזמן חולף ואין מנוס מלשאול לעתים מי מתקתק השעון הביטחוני. זו רק אחת מהשאלות המובאות לפני ישראל קבוצות של גנרלים הרכונים על מפת השטחים ודנים בחשיבותם האסטרטגית. בהמשך לעימות, שחלקו הראשון פורסם ביום ו' האחרון, תרחיש קשה למדי, אבל מציאותי מאוד: בלחץ המעצמות ישראל נסוגה משטחים ורפובליקה פלשתינית ריבונית קמה ביהודה, שומרון וברצועת עזה. זו הנחה – והשאלה היא:

האם אתם רואים בכך סכנה קיומית למדינת ישראל – או שמא קל יותר להתמודד עם צבא פלשתיני מאשר עם צבא ארץ־ישראלית? ואולי דווקא הקמת מדינה בזאת תאפשר פירוז השטח כפי שקרה בסיני?

פורמן: תיאורטית זה יכול לקרות ואז המצב אינו לטובתנו, קודם כל בגלל מדיניות הכפיה של המעצמות, ללא יכולת לנהל משא ומתן של תן וקח. עם זאת אני מסכים עם דעתו של ראש הממשלה שמיר כי אסור לנו לשרטט מפות מדויקות לפני שמתיישבים לשולחן הדיונים. עלינו להסתפק בהגדרת כוונות. לפי תפיסתי, בתנאים מסוימים אפשר לוותר על יהודה ושומרון.

שרוני: ואל לנו להניח שהאופציה הירדנית מתה. איני יכול לראות מצב שבו אנחנו מפנים שטחים ביהודה ושומרון בלי שיש לנו שלום עם ירדן. אני מתייחס אך ורק להיבט הביטחוני, לא לסיטואציה פוליטית. וגם במקרה של שלום ונסיגה אני צופה פירוז יהודה ושומרון מצבאות ערב – אבל נוכחות של צה"ל תצטמצם שם בתהליך הדרגתי וממושך למדי.

פורמן: נסיגה בכפיה, או נסיגה חד־צדדית, טומנות בחובן את הסכנה שלא־נוכל להיות שותפים מלאים לקביעת הסדרי הביטחון. אני מייחס חשיבות ביטחונית גם למישור הכלכלי. היום מתושבי עזה וכ־40 אלף מתושבי יו"ש באים לעבודה במדינת ישראל. איני מאמין בהסדר, בכפיה או־שלא בכפיה, אשר לא ימצא פיתרון נאות לדבר. ומכיוון שאיני מאמין שמדינה פלשתינאית ריבונית תהיה מוכנה לוותר על צבא, אני מאמין באפשרות של פירוז מכלי נשק עיקריים בלבד. אין כל איום שלפלשתינאים יהיו 3 דיוויזיות חי"ר, או משהו כזה.

ציפורי: תמיד קיים בעיני מצב שבו אני משלים בשטח די להכיר את הגבולות שהיו לנו בשנות ה־50 עם תחילת הפידאיון מרצועת עזה. האם המצב ברצועה אינו טוב עכשיו? קל יותר להתמודד עם אינתיפאדה מאשר עם מדינה שכנה אשר תמיד יהיו לה ולחמות התפשטות. עדיפה בעיני פעולת שיטור מאשר מלחמה – בתנאי שיבצעו אותו כוחות יעילים. במקום לשלוח ליהודה ושומרון את מיטב צה"ל, מוטב היה להשקיע בהרחבת כוחות משמר הגבול. זה היה מקובל יותר גם על ידי דעת הקהל העולמית.

לבין: הזכרת את עניין הפירוז. אילו היתה קיימת עדיין האופציה הירדנית, אולי אפשר היה לדבר על פירוז. מדינה רבת־מרחבים יכולה להרשות לעצמה לפרז חלק משטחה. לכן אין שטח צפוף אוכלוסין, החפץ בריבונות, דומה למרחבים עצומים של מדבריות חצי האי סיני. מדינה פלשתינאית לא תסכים לעולם לוותר על קיום צבאה. ברצוני לצטט את ואליד חאלדי, מגדולי הוגי הדיעות הפלשתינאים, שכבר ב־1979 כתב במאמר ב"פורין אפיירס" בהב את המדינאים בעולם: "נהיה למסחרי צבא של העולם הערבי כולו אם לא יהיו לנו כוחות מזויינים משלנו".

שגיא: בעצם השאלה יש הנחה אפוקליפטית. איך לנו אם נגיע למצב בו נצטרך להסכים להקמת מדינה פלשתינאית, בגלל לחץ המעצמות. אשר להצעות הפירוז למיניהן – מה ערכו של פירוז ללא פיקוח יעיל? זכורים לי הדיונים, לאחר מלחמת יום כיפורים, כאשר ראינו בשליטה על תחנת אתרעה קרקעית באום־חשיבה סיבה לפיצוץ השיחות. הייתי עד לשיחה בה ויתר עליה עזר וייצמן במוצאי יד. כאשר אמר לו חסן עלי: כשר כיל, מה לכם תחנת אתרעה – הרי יהיה שלום. ומה התוצאה, היום אין לנו אתרעה יעילה על מרחבי סיני ואין כל ראיות האם המצרים אינם מפרים את ההסכם. וגם כשהיו בידינו הוכחות על הזזת כוחות מצריים לגזרה המזרחית של סיני, לא בנקל שכנענו את האמריקאים בצדקת הטענה.

אילו חזרנו לגבולות '67

הטענה שגבולות 67' אינם ברי־הגנה נשמעת מאוד גם בקרב הציבור. ובכל זאת, הניסיון ההיסטורי מלמד שבשתי המלחמות שניהלנו עד 1967 (מבצע קדש ומלחמת ששת הימים) ניצחונות צה"ל היו מהירים ומשמעותיים. ואילו מלחמת יום כיפורים ומלחמת לבנון נמשכו זמן ועלו לנו בקורבנות רבים. איך אתם מסבירים את התופעה?

שגיא: מבצע קדש היה למעשה כעין פעולת תגמול גדולה. גם מלחמת ששת הימים היתה מלחמת־מנע. לא שכחתי את הויכוח של אשכול לפני שנבצע למה שאפשר לכנות "מרד הגנרלים". עד היום אין מדברים על כך בצורה גלויה, אבל אותו עזר וייצמן, פלד ואחרים אמרו לו בלי הכחשות: אם לא תיתן לנו להכות – הפסד לך מקומות אחרים. אלא שכל זה שייך להיסטוריה. היום צריך לשאול: מה היה קורה אילו פרצה מלחמת יום כיפורים לא מתעלת סואץ, אלא מקו ניצנה. אגב, את מלחמת יום כיפורים מלמדים היום באקדמיות צבאיות בעולם כדוגמה למלחמה מוצלחת, שהתחילה מעמדת פתיחה גרועה והסתיימה 100 קילומטר מקהיר ו־100 קילומטר מדמשק. לא מפני שלצה"ל נגמר האוויר אלא בעקבות התערבות פוליטית. ולגבי מלחמת לבנון – מבחינה צבאית גמרנו אותה באמצע ביירות. לא כל כך רע, נכון. היא ערוה לנו לקיים את רצועת הביטחון בצפון ולהרחיק את המחבלים מבתי הילדים של קיבוץ מנרה, השוכנים כ־200 מטר מגדר הגבול. אני רואה הקבלה ברורה בין רצועת הביטחון בגבול לבנון לבין "הקורדון סאניטר" שיוצרים יהודה ושומרון במזרח.

ציפורי: ביום כיפור ישבתי במטה הכללי כקצין שריון ראשי – ויצאתי משם כשאמונתי בחיוניות השטחים לצרכים צבאיים התחזקה שבעתיים.

תא"ל (מיל.) מרדכי ציפורי

המודל המודיעיני שקרס לצליחת התעלה על ידי המצרים הוכיח שלא די במודיעין ובחשיבה צבאיים – אנחנו זקוקים לשטח נוסף ולגב ההר המאפשר איסוף מידע באמצעים אלקטרוניים.

לבין: אי־אפשר לקחת תקדים היסטורי אחד או שניים ולהסיק מהם מסקנות מרחיקות לכת. זה לא די סטטיסטי כדי להשליך מכך לעתיד. בינתיים נוצרו תנאים אחרים ודינמיקה אחרת של התפתחויות. לדוגמא: במלחמה האחרונה עמדו מולנו 20 דיוויזיות ערביות. היום יש להם 26 או 27 דיוויזיות. אז, מתוך כל הכוח הזה, היו להם בסך הכל 5 דיוויזיות משוריינות או ממוכנות. המספר הזה הוכפל היום ל־10, כוח האש שלהן ומהירות התנועה שונים היום לחלוטין. כן שונה היכולת לחדור במהירות אל תוך הארץ. אבל אם בוחנים את הנושא בזוית היסטורית, כפי שרצית, אפשר לטעון שעקומת ניצחונות צה"ל יורדת. הוא אינו עוד גבר־אדרבא כפי שהיה ולכן כל השוואה עם העבר אינה עומדת במבחן המציאות.

שרוני: אפשר להלחם גם מתוך גבולות 67'. הבעיה אינה בניצחון כי אם מחיר הניצחון. אילו מלחמת יום כיפורים היתה פורצת בהפתעה (כפי שפרצה) כשאנו בגבולות 67', אין ספק שהמחיר היה גבוה בהרבה. אפשר גם לטעון, שאילו ישבנו באוקטובר 73' בגבולות הקו הירוק, לא היינו שוקעים בשאננות שנבעה, בין היתר, מתחושת הביטחון שהעניק לנו השטח. ברור שאפשר לנהל מלחמה גם מגבולות 67', אבל שינוי כזה בפרישה גיאוגרפית יחייב שינוי בסיסי בתפיסת הביטחון של מדינת ישראל.

פורמן: גבולות 67' יכולים להיות ברי־הגנה בתנאים פוליטיים מסוימים, שלא כאן המקום לפרטם. איני חושב שיש היום חייל צה"ל אחד שיגיד "להגן על ישראל בגבולות 67' – בלעדי, רבותי". כששאלו את מרי קלק איך זה להיות בן 80, ענה בהומור:

תא"ל (מיל.) גיורא פורמן

חשב באלטרנטיבה, זה לא כל כך נורא. דבר אינו מוחלט, הכל תלוי בתנאים ובאלטרנטיבות.

כה אמר קישון

המדיניות הישראלית נרדמת להקפאת המצב הקיים. במצב כזה של "שב ואל תעשה" מטבע הדברים מתעוררת השאלה: לטובת מי פועל הזמן?

פורמן: שמעתי פעם מגיד במכללה לביטחון לאומי שציטט את אפרים קישון: הזמן תמיד פועל לטובתנו, אבל לפעמים בוחר הצלחה...

מרון: היו לנו 20 שנים טובות. היתה מלחמת איראן־עיראק, היתה לבנון מסוכסכת, היו יחסים מעורערים בין שתי המעצמות. כל זה הולך ונגמר. הנטיה בעולם היא לסיים סכסוכים ולהגיע לפשרות. אפילו באנגולה, בצ'אד או בסהרה המערבית הגיעו לרגיעה. החשש שאנו עלולים להשאר בגדר של "ההגנה היהודית בעיר". לכן השעון אינו מתקתק לטובתנו.

שרוני: ככל שנמשיך לדגול בגישה שהזמן יעשה את שלו, כך נגיע מגיעה חמורה יותר בקונסנזוס הלאומי.

שגיא: איני רואה שהקפאת המצב מביאה אותנו, נכון לעכשיו, לסיכוני מלחמה. סוריה טוענת אמנם לאיזון אסטרטגי אך בינתיים היא שקועה עמוק בתוך הבוץ הלבנוני. מה עוד, שמעולם לא שמעתי את אסאד מצהיר על נכונות לצאת למלחמה למען הפלשתינאים. יתכן שרמת הגולן עשויה לשמש לו עילה למלחמה – אבל דווקא לגבי אי־החזרתה קיים אצלנו קונסנזוס לאומי מלא. איני רואה את מצרים מסכנת את הסיוע האמריקאי הצפוי ואולי גם את אבדן סיני. ירדן בוודאי שלא תלחם על יהודה ושומרון רק כדי להגיש על מגש הכסף לערפאת.

אולם, כשאני בוחן את גורם הזמן, התנהגותנו חשובה ממעשי הערבים. תחושת הרגיעה מרידה את המתח הפנימי, גרמה לקיצוץ בתקציבי הביטחון ואפשר להתרשם שאנו דורכים במקום. למרות כל מה שאמרתי על היעדר סיכוני מלחמה, אסור להתעלם מהתעצמות מהירה של צבאות ערב ואסור לשכוח את ה־40 דיוויזיות שיישארו מובטלות עם סיום המלחמה במפרץ. קשה להניח שהן יופנו לשוק העבודה הפנימי או שהחיילים המשוחררים ייצאו לאתרי נופש ברחבי העולם הערבי. לסיכום: על סמך כל העובדות הללו אפשר לומר שבנושא הביטחון הזמן פועל לטובת הערבים.

לבין: התפיסה האסטרטגית של מדינת ישראל מדברת על כוח מול כוח עמידה. לכן מבחינת גורם הזמן תמיד היינו ותמיד נהיה במצב אומלל. המצב הזה נובע מן ההיסטוריה שבעמידת מעטים מול רבים. איך בכל זאת החזקנו מעמד עד עתה? קודם כל פיתחנו כוח מוחץ צבאי שעלה על כוחם של הערבים. ושנית – תמיד היתה לנו חברה בעלת מוטיבציה ויכולת טכנולוגית גבוהה. היום, בגלל התרופפות הקונסנזוס הלאומי, אני חוזה סכנה לכוח עמידתנו הביטחוני – אבל לא משום מה שקורה בצד הערבי של הגבול, אלא בגלל מה שעושה או לא עושה החברה הישראלית.

ציפורי: תיאורטית אפשר לשרטט מודל של ישראל שאין לה כל סיכוי – ויהיה זה מודל הגיוני למדי אם לא נשקיע מאמץ בגיבוש המוטיבציה הלאומית ובהגברת עוצמתנו הצבאית והטכנולוגית. אנחנו זקוקים לפסק זמן אותו חייבים לנצל לחיזוק השורה הפנימית.

ולסיכום: האם יתכן שלום־אמת עם הפלשתינאים, ואם כן – האם טמונים בו סיכונים ביטחוניים שאינם קיימים היום?

שגיא: איני רואה אפשרות של פתרון הסכסוך עם הפלשתינאים ללא השתתפותה של סוריה – ואינני רואה את הסורים מסכימים לכל הסדר שאינו כולל את נסיגתנו מרמת הגולן.

אבל גם אם נחזיר את הרמה ואפילו את מזרח ירושלים, איני מאמין שיש לנו שותף לשיחות שלום. עם זאת, לא הכל שחור. אני צופה, בעתיד הרחוק יותר, שינויים אפשריים בתפיסת עולמם של הפלשתינאים. תהליך ניתוק הגדה המערבית מירדן עשוי להוליך להיווצרות גושי מנהיגות מקומית אשר תקח על עצמה אחריות ותרצה להעניק דפוסי חיים ישראליים. תהליך כזה לא בהכרח יביא להקמת מדינה פלשתינאית או לקונפדרציה עם ירדן; הוא יכול להביא גם לאוטונומיה תוך קונפדרציה עם ישראל, מתוך השקפה שטובה ברית עם השכן הישראלי משתפת עם השר הירדני שיחזיר אותם 20 שנה לאחור.

לבין: אני מסכים שאי־אפשר להגיע לשלום עם הערבים בלי החזרת השטחים. אך מכיוון שאצלם כל דונם אדמה הוא קודש, לא מדובר בהחזרת שטחים תמורת שלום אלא בהחזרת כל השטחים, ואפילו נעשה זאת – שלום פורמאלי לא יהווה תחליף לסידורי ביטחון בשטח. אי אפשר לסמוך על ניירות שהפלשתינאים חתומים עליהם. מלה שלהם אינה מלה והסכם שלום אינו הסכם. הרשו לי להביא את עד המלך שלי – את חוסיין. הוא הצהיר מפורשות שכל ניסיונותיו להדבר עם הפלשתינאים עלו בתוהו מכיוון שאין הם שותפים ראויים לדרישה רצינית.

שגיא: אני חסיד של אמרת קיסינג'ר שאמר כי מדינת ישראל אינה צריכה לשאוף להסכמי שלום, וכי מוטב לה להסתפק בהסכמים של אי־לוחמה. תמורת הסכם אי־לוחמה משלמים פחות ומשיגים אותה מטרה: שקט בגבולות. הסכמים כאלה נותנים גם פסק זמן לבחינת כוונותיו של האויב כך שבעתיד הרחוק יותר אפשר להגיע – או לא להגיע – לשלום־אמת.

ציפורי: החזרת השטחים והקמת מדינה פלשתינאית הן המרשם הבטוח ביותר לפרוץ המלחמה.

• פורמן: בהגדרה כללית, התשובה היא "כן". שהרי לא יתכן שלעולם ננהל מלחמות. אבל רק לדוגלים בכהנא יש פתרון מהיר לבעיה הפלשתינאית, או להאניסטים שאומרים: הרוג אותם וגמור. אני איני רואה פתרון שהוא גם מוחלט וגם מהיר. אבל באיזשהו מקום, בסוף הדרך, לא יהיה מנוס מלהכיר במציאות: בין הים לבין המדבר חיים שני עמים – ועליהם להתקיים ביחד. הם לא יגיעו למימוש כל שאיפותיהם, וגם אנחנו נצטרך להתפשר. קשה להתנבא מתי ובאלו תנאים זה יתגשם. אי אפשר לקפוץ מיידית ממצב הרתיחה הנוכחי את האיזור שלנו למצב שבו שכנות זו לצד זו לוקסמבורג והולנד. אבל אם לא נחפש דרך להדקים כוח, אין לנו מה לחפש במזרח התיכון. אין לנו כאן עתיד.

שרוני: הבעיה אינה טמונה בהיבטים הביטחוניים אלא בגישה של פוליטיקאים חסרי כושר ראייה לטווח ארוך המוכנים להכיר את עצמם במושגים של קדנציות בין בחירות לבחירות. זה אנושי מאוד. קשה לאדם להתמודד עם שאלות שהן מעבר לתקופת חייו הפיסיים. אבל מי שרוצה לתפוס דברים כאן והיום, קוסס, לדעתי, כל סיכוי לפתור את הבעיה. עלינו לצייר תחילה את נקודת הסיום המרוחקת, שהיא שלום־אמת, וללכת ממנה חזרה אל המצב העכשווי. רק כך ניתן להגיע לשלום.

פורמן: כ־4 מיליון יהודים חיים באיזור מאוכלס מאות מיליוני ערבים. לכן השלום הציוני לא יוכל להתגשם בלי אמונה שאפשר להגיע להסדר שלום איתם. וללא הגשמת השלום הציוני אין כל ערך לחיי.

קסמו של תאריך

סוף המאה והאלף הקרבים מזמינים סקירות המקיפות מרחב וזמן. אחד מאלה הוא ספרו של פול קנדי שבו הוא קובע את האבחנה הבאה: בחייה של האנושות מתחוללת תפנית גורלית, התפוררות העולם הדו־קוטבי, ושקיעה אטית אך בלתי־הפיכה של שתי מעצמות־העל

מאת א. שוייצר

—למספרים יש קסם מיוחד. הצרפתים מכנים את סוף המאה בשם פן דה סיאקל. העולם הנוצרי כולו חי לאורה – ואולי צריך לומר, בצילה – של שנת האלף עליפי המסורת הנוצרית שנה באמונה ביום הדין שיביא את שובו של המשיח במלאת המילניום, כשייכנו את מלכות הצדק. השנה אימה הרטיטה לבבות, בתקווה לשלטון האמת. מאז חלפו שנים רבות, אך מתברר כי אמונות מיסטיות במספר עגול של תאריכים עדיין חיות וקיימות בלב הבריות. מה גם שסיום המאה וסיום שנת האלף השנייה חלים באותו יום.

זה, מן הסתם, אחד המניעים לגל יצירות שמכונה להגדירן "ספרות של מאזנים ותחזיות": סיכומים של מה שהיה והערכה של העשוי להתרחש במעבר בין התאריכים הקסומים. זו ספרות המשקיפה על אופקים רחבים: מאות מעוברות בסך תחת עינם הבוחנת של מדענים והיסטוריונים מקצועיים וחובבים, לקוים אוהדות ומבקרי דיעות ועולם מופקים באותן תקני ובשורות קץ האנושות, או של תקומות ונשות זוהרות, מצוירות לנגד עיני הקורא – הכל בהתאם לרוח השורה על המחברים. ואין התופעה בלתי־רציונלית לחלוטין: את התפקיד שמילא בסוף האלף הראשון שבא של מלכות ישו, ממלאים כיום אימת השמדה הגרעינית, החורף הגרעיני שהיא נושאת בחובה, התמוטטות האקולוגית והצפיפות בכמו ים של ארצות רעב. וכנגד נבואות זעם־אלה ניצבות תחזיות של עולם השפע החומרי והשתחררות האנושות מקללת אדם הראשון.

ספר בנאלי כביכול

במסגרת זו, באפת מפתיעה, מתמקם ספרו של פול קנדי (The Rise And The Fall Of The Great Powers. By Paul Kennedy. Random House, 1987, 677 PP.) פרופסור ממוצא בריטי המלמד באוניברסיטת ייל היוקרתית שבארה"ב. כותרת המשנה מגדירה את נושאה: "תמורות כלכליות והמאבק הצבאי מ־1500 עד 2000". העיתוי נבחר כאילו מעצמו: סוף המאה והאלף הקרבים מזמנים סקירות המקיפות מרחב וזמן. אשר לעילה העדכנית, הרי היא אבחנתו של המחבר בספרו, כי בחייה של האנושות מתחוללת תפנית גורלית, התפוררות העולם הדו־קוטבי, ושקיעתן – אטית, הדרגתית אך בלתי־הפיכה – של שתי מעצמות־העל: ארצות הברית וברית המועצות, שעל־שמן נקרא עידן היסטורי שלם.

הנחייה של הספר פשוטה בתכליתה: העצים אינם צומחים עד לב שמים. מה שעלה, אחת דינו לרדת. אך ביישומו של כלל פשוט זה – יהיו שיאמרו, בנאלי – על ההיסטוריה, בתוקף של עלייה וירידה של מעצמות אשר סבבו, כל אחת בדורה, את התבל־על העולם המערבי, השכיל פול קנדי להגיר יצירה לתפארת. ולא בכדי עורר הספר, אשר על אף לשונו הבהירה והבהירות השקפה בפירוש אינו חומר־קריאה לשפת הים – עניין והתפעלות בארצות הברית, והפך להיות נושא לדיון בקרב מלומדים ופוליטיקאים, ובין אנשים משכילים סתם. שיטת הסיפור, איחור התיזה הברורה, והעיקר הלמדנות המהממת (82 עמודים רוויים של הערות, 37 עמודים של מקורות) מקנים לספר ייחוד המעלה אותו הרחק מעל לרמת האיכויות המקובלת בספרות ההיסטורית־פוליטית אקטואלית מן הסוג הנדון.

מן הבחינה האנאליטית, ממקם המחבר את הסיבה לעלייתן, ולירידתן לאחר מכן, של המעצמות בסתירה שבין גיבוש העוצמה המשקית הצבאית – שתי אלה הן העמודים שעליהן נשען כוחן – ובין העלות הגדולה שבה כרוך קיומה, קרי ההגנה עליה, בפרוצת הזמן. באופן סכימטי, אפשר לתאר זאת כך: ארץ פלונית מצליחה הודות לכושר יצרני, סחר לוגי או איזשהו, לגבור על שכנותיה. את זאת היא עושה ע"י הפעלת כוח צבאי, המנוצל לשם כך את הכישורים העיקריים שהוזכרו. אולם אגב המאמצים שעושה אותה מדינה שהיתה למעצמה, כדי להרחיב בשוליים את שליטתה, והעיקר כדי להגן על הישגיה בעין, היא נתבעת לכלות משאבים, אנושיים וחומריים: במוקדם או במאוחר, הכל בהתאם לכוחן של מדינות מתנגדות העולות בפרוצת הזמן, המשאבים עצמם שהעלו מלכתחילה את המעצמה למעמדה, העוכרים, והיא מגלה את גבורתה השוטפים ונאלצת לאכול את גבורות הצבורות. ראשית הגסיסה בתוך היא האות לראשית תהליך הירידה: היא קרתה לספרד ההאבסבורגית, להגמוניה היבשתית של צרפת באירופה של המאה ה־17 וה־18, לאנגליה של המאה ה־19, וזה, כך קנדי, מה שמתרחש עתה לנגד העינים בכל עצמות־העל של המאה ה־20, ארצות הברית.

תיעוד שופע

זה השלד הכרטיסי. הרצאת התיזה היא גם דינאמית, לאורך ציר הזמן, וגם סטאטית, כלומר על ידי בחינה השוואתית של גורמי כוח וחולשה של המעצמה המובילה ושל יריבותיה במועדים נבחרים. שיטה דו־מימדית זו מאפשרת שיקוף התהליך של צבירת עוצמה מול ירידה בליכוד, חשיפת מרכיביה, בו זמנית עם עריכת מאזני ביניים פנימיים ויחסיים של המדינות המעורבות, כן איבחונה של נקודת השבירה, שבה נפתח המעבר מעלייה של מעצמה אחת לחברתה. ההרצאה כולה מלווה בהצגת שפע של נתונים כמותיים (כל כשכה את התיזה: ניצול יתר של העוצמה הכלכלית על מנת להגן על המעמד ההגמוניאלי, הוא מקור הדינמיקה של הירידה הבלתי נמנעת). מה שעשוי לעורר פליאה האדם המשכיל, ומן הסתם גם מלומדים, אינם ערים לכמות המידע הסטטיסטי המצוי בידי חוקרי ההיסטוריה של המאות שחלפו מאז 1500. קנדי, על כל פנים, מצא ועיכל את המידע הזה ואם כי הוא עצמו חוזר ומזהיר מפני אי־דיוקים אפשריים, הרי לדעתו הנתונים הסטטיסטיים יכולים לשמש מדריך אמין באשר לכיוון ההתפתחות.

מן העושר הבלתי גדלה של מידע, הנה כמה פרטים שאולי אינם ידועים די צורכם. קנדי, נאמן למסורת האנגלוסקסית, מייחס עליונות – כלכלית ואסטרטגית – לחברות סוחרות על חברות אחרות, שעמדו בתוך הכלכלי העורכי־מעמדי שלהן היא האדמה, עיבודה והבעלות עליה. דוגמא מובהקת לכך היא הולנד, שעל אף אוכלוסייתה המצומצמת ואדמותיה הדלות, גם היתה אחת הארצות העשירות באירופה של המאות ה־16 ו־17, גם מעצמה צבאית מהדרגה הראשונה, שמילאה תפקיד מפתח בהורדת האימפריה הספרדית מגדולתה. ועוד פריט השכלה לא אחת: מלואי ה־14 ועד נפוליאון, צרפת היתה המעצמה הצבאית והמלך, גם הכלכלית, של אירופה. היא הפסידה בתחרות הכלכלית עם בריטניה – כך קנדי – לא רק בגלל הניתוק המסחרי האנגלי מסוף המאה ה־18, אלא עוד קודם לכן, בראשית המאה. הסיבה: האנגלים הטיבו לארגן את המערך הפיסקלי שלהם, לרבות עיצוב שיטת המילוות הממשלתיות, שגם עודדה צבירת הון פרטי, גם ניצלה אותו בהסכמות והתמלסיות כאלה.

ומה הלאה?

בעמוד 437 של הספר מסתיימת הסקירה ההיסטורית של 500 שנות עלייתן וירידתן של המעצמות המערביות. מתואר בה, כיצד גברו ארצות השוליים של אירופה, הלא־אנגליה, על יריבותיהן הקונטיננטליות, וכיצד גרמניה, ארץ קונטיננטלית מובהקת, הודחה בשתי מלחמות עולמיות עקבות מרד, את בריטניה ממעמדה כמעצמה עולמית מובילה.

כמו כן, מובאים רמזים ראשונים על התעוררותו של העולם הדו־קוטבי, וירידת ארה"ב מגדולתה כמס' 1 עולמי. אך מעמוד 438 ואילך זונח קנדי את תפקיד רושם העבר, ומבכה את כוחו בחיזוי העתיד. אם לסכם בקיצור נמרץ את המסר של הקטע הזה – שלגבי הכלול בו מסיר מעצמו קנדי את היומרה של איש מדע – הרי הוא זה: ארה"ב שוקעת לאיטה, לאחר שהוציאה להגנת מעמדה יותר ממה שאפשר לה תוצרה הלאומי, ואילו ברית המועצות מלכתחילה נידונה לפיגור בתחרותה עם המעצמה האמריקאית. אך לא אלמן העולם: בנדי הבמה העולמית כבר עומדות מוכנות לתפוס יפאן וסין, שמסיבות שקצר המצע מנוע את פירוטן, מועמדות לרשת את המעמד ההגמוניאלי.

היסטוריונים רבים מרבים ללחום בשן וציפורן בעמיתים המחפשים כללים גדולים בהיסטוריה, היגיון פנימי, או תוואי־תנועה נתונים מראש. הסכימה המנוגדת ביסוד ספרו של קנדי – של הקטע הסוקר את העבר, כמו גם הקטע המבקש לפענח את צפונות העתיד – עלולה להיות לצרא בעיני הספקנים הכופרים בישימות של תבניות כלשהן למעשי ידי אדם, כפרטים או במסגרת של חברה. אולם, אפילו ספקנים אלה חייבים להודות שקנדי יודע כיצד להשתמש במכשור המספקי הבודק, כלכלי, פוליטי, צבאי, כדי ליצור תבנית איתנה המסוגלת להכיל את האירועים ההיסטוריים. אם השיגה אותו קללת הכיליאסטים (חוזי הקץ בסוף האלף הראשון) כאשר הוא ניגש לחזות את הבאות, זו שאלה שרק העתיד יכריע לגביה. כך או כך, קנדי כתב יצירה רבת־ערך. המאמץ – ואין ספק שהקריאה בספר עב־הכרס היא בבחינת מאמץ – כדאי.

ה.ד.ר. טבריה בע"מ

הודעה על תוצאות הנפקה

על־פי תשקיף מיום 31.8.1988 הוצעה סדרה של אגרות חוב רשומות על שם (סדרה 1) בערך נקוב כולל של 10,000,000 ש"ח, עומדות לפרעון בשיעורים שווים בשנים 1992 עד 2001 ועד בכלל, במחיר השווה ל־92% מערכן הנקוב, נשאות ריבית בשיעור שיקבע במכרז אך לא יעלה על 7% לשנה, צמודות קרן וריבית למדד המחירים לצרכן, מתוכן הוצעו לציבור אגרות חוב בערך נקוב כולל של 9,840,000 ש"ח.

רשימת ההתחימות לאגרות החוב בדרך של מכרז נפתחה ביום 8.9.1988 ונסגרה בו ביום. עד לסגירת החתימות נתקבלו מהציבור 265 בקשות לרכישת אגרות חוב בערך נקוב כולל של 21,166,800 ש"ח, דהיינו, חתימת יתר של פי 2.15. לפיכך, דחתה החברה בקשות לרכישת אגרות חוב בערך נקוב של 11,326,800 ש"ח.

לאור הבקשות אשר הוגשו נקבע שיעור הריבית אשר אגרות החוב תשאנה ל־6.90% לשנה. בהתאם להוראות התשקיף הוקצו אגרות החוב כדלקמן:

- 13 בקשות בשיעור ריבית של 6.90% לשנה נענו בחלקן כך שלכל מזמין הוקצו 78.583% מבקשתו, מעוגל כלפי מטה לערך הנקוב הקרוב כאמור בתשקיף.
- 110 בקשות בשיעור ריבית נמוך מ־6.90% לשנה נענו במלואן.
- 142 בקשות בשיעור ריבית גבוה מ־6.90% לשנה נדחו.
- בקשתו של מר יאיר ובמן עפ"י תנאי התשקיף, לא נענתה.

החברה מודה לציבור על אמונו והענותו להנפקה.

עתוני־הנוער של "הג'רוסלם פוסט"
לימוד וגם הנאה

YOURS · STUDENT POST · HEY THERE!

קריאה בעתון־נוער באנגלית מעשירה אוצר־מילים ומקדמת את ידיעת השפה האנגלית בקלות, ביעילות ובדרך מהנה ומעניינת.

לבחירתכם עתונים, בשלוש רמות שונות:

HEY THERE! – לבני־נוער בגיל 12–14.
STUDENT POST – למתקדמים בגיל 15–18. עתון זה מותאם לדרישות בחינת הבגרות בע"פ באנגלית.
YOURS – למבוגרים ולתלמידי הכתות הגבוהות (י'–י"ב) בעלי ידע ראשוני באנגלית.

בשלושת העתונים חומר מגוון ועשיר: מאמרים וכתבות בנושאי חברה וכלכלה, סיפורים, ראיונות, מדורי ספורט, מוסיקה, מדע וטכנולוגיה, תשבצים ועוד.

העתונים מופיעים מדי חודש במשך שנת הלימודים (ספטמבר 1988 עד יוני 1989). **YOURS** ו־**HEY THERE!** מופיעים תשע פעמים בשנה. **STUDENT POST** מופיע שמונה פעמים בשנה וכולל שתי מהדורות מורחבות.

מחיר מנוי שנתי לכל אחד מן העתונים: 20.– ש"ח (כולל משלוח).

מלא את הספח ושלח בצרוף המחאה לפקודת "הג'רוסלם פוסט" לפי המען: עתוני הנוער, ת"ד 81, ירושלים 91000. טלפון 02-551651.

ברצוני להיות מנוי על (סמן בברור את העתון המבוקש):

☐ YOURS ______ כמות ☐ STUDENT POST ______ כמות ☐ HEY THERE! ______ כמות

שם משפחה ______ שם פרטי ______
שם בלועזית ______
כתובת ______
עיר ______ מיקוד ______ טלפון ______

כדי להתאים את העתון לרמת האנגלית של הקורא נשלח לך יחד עם הגליון הראשון שהוזמן, דוגמאות של שני העתונים הנוספים. אם ברצונך להחליף את העתון שהוזמנת בעתון אחר, נא להודיענו בכתב.

מצ"ב המחאה ע"ס ______ ש"ח, לפקודת "הג'רוסלם פוסט".

הא

סיני־מה?

סיני חגיגי,
סיני יוקרתי,
סיני טעים*,
בטייסט אוף סצ'ואן - כפר שמריהו!

*ברווז פקין ★ פרפרי חסילונים ★ קאלאמרי בפלפל ★ עוף באגוזים ★ עוף בפטריות ונצרי במבוק ★ בקר סצ'ואני ★ בקר בדבש ★ פו־יונג ★ ברווז באננס ★ אטריות סיניות ★ ועוד...

שנה טובה!

- סעודות ערב מהודרות
- ארוחות צהריים משפחתיות
- משלוח מטעמים סיניים לביתך
- שירות קייטרינג למסיבות ואירועים

לרגל החגים: יין על חשבון הבית בימי החג

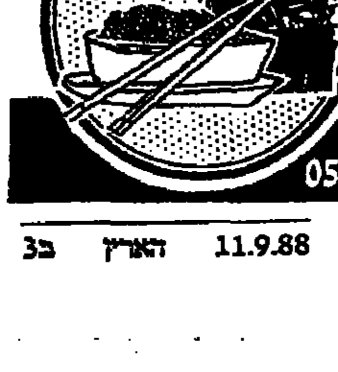

כפר שמריהו
טייסט אוף סצ'ואן
טעם של ארצות רחוקות...

מרכז מסחרי כפר שמריהו 052-70448,547722

ברשת מלונות ת. שיף

מבצעי מחירים מיוחדים בחגים

נותרו חדרים

בדיפלומט ת"א 03-294422
מרינה ת"א 03-282244
הנשיא ירושלים 02-631273

חדרים ממוזגים, בריכת שחיה, אוכל מעולה

מכון גיתה תל־אביב
מרכז התרבות הגרמני

הקורסים לגרמנית מתחילים ב־27.9.88 במכון גיתה רח' ויצמן 4, בית אסיה, תל־אביב

ההרשמה ב־14.9, 15.9, 18.9, 19.9
בין השעות 12.00-18.00, וב־16.9 בין השעות 9.00-12.00
פרטים טל. 03-217265

קורסים בשיתוף עם מכון גיתה:

חיפה: ההרשמה ב־14.9, 15.9, 18.9, 19.9
בין השעות 19.30-21.30
במועדון הכרמל, שד' הנשיא 103,
פרטים טל. 04-257349.

כפר־סבא: ההרשמה ב־14.9, 15.9, 18.9, 19.9
בין השעות 9.00-12.00, 18.00-20.00
בבית התרבות ע"ש רייזל, רח' טאולה 12.
פרטים טל. 052-915649

מכון גיתה ירושלים

החל מ־6.10.88
קורסים לגרמנית
בביה"ס לפועלים ע"ש מיטשל רח' סוקולוב 15
ההרשמה במכון גיתה, ב־27.9-29.9 בין השעות 12.00-18.00
וב־30.9 בין השעות 9.00-13.00.
רח' רמב"ן 33, ירושלים פרטים טל. 02-660858

קבלת מודעות ל"לוח העיר"
לא מכרת
לא שילמת
03-384291
לבעלי כרטיסי אשראי

עקרון הריכוזיות

מאת דן מרגלית

תנועת שחרור לאומית, שמאמצת לעצמה מדיניות של דבקות בעליונות החוק הבינלאומי והמקומי, נזקקת לרמה גבוהה של מרות רחבה ומוסכמת

מוסדות המדינה־בדרך של שנות ה־40', בנוסף להכמתה, שיקפו את תפישת העולם המסורתית של הציונות, שייחסה חשיבות מרכזית ללגאליזם, להכרה הבינלאומית ול־ביצור שלטון החוק. קו זה התאפיין כבר אצל בנימין זאב הרצל, שחתר להשיג צ'ארטר לציונות והסתייג מהתנענות החלוצים הראשונים לארץ ישראל, שעלולה להכעיס את השל־טון העותמני; תמשך בהנהגת חיים וייצמן שלחץ להשיג אישור של חבר־הלאומים להצהרת־בלפור; וביטוי גם במהלכיו של דוד בן־גוריון שהיסוסו הראשון מפני תנועת ההעפלה נבע מן החשש לסיכון הלגאליזם החיוני ליחסי היישוב העברי עם הבריטים.

בנוהגי הציונות איבצו את הקו הלגאליסטי לא רק מטעמים מוסריים או עקרוניים, אלא בעיקר משיקולים תועלתיים. היו בו יתרונות הרף מחירו הכבד, והוא שיקבע את מהות המאבק היהודי הן לשחרור הארץ מהשלטון הבריטי, והן להדיפת התוקף פנות הערבית במאורעות 1920 ואילך.

תנועת שחרור לאומית, שמאמצת לעצמה מדיניות של דבקות בע־ליונות החוק הבינלאומי והמקומי, נזקקת לרמה גבוהה של מרות רחבה ומוסכמת, וכן לריכוזיות מרובה של סמכות ההכרעה. שבתי טבת תיאר את גיבור הביוגרפיה המונומנטלית שלו, דוד בן־גוריון, כ"איש מרות". לא זו בלבד שהוא כזה, אלא שהקו הלגאליסטי של הציונות יצר צורך מיוחד בבטויג מהסוג המחזיק בידיו את רוב מוסדות השלטון.

אין זאת אומרת, שהציונות לא היתה דמוקרטית ורבת־פנים. להיפך, החל מן הקונגרס הציוני הראשון ירדה האופוזיציה לחיי ההנהגה הכיסרת. הרצל נתקל ביריבותו של מנחם אוסישקין וראשית צמיחתו של שמרן קונפורמיסט כוייצמן היתה דווקא בסיעה הדמוקרטית האופו־זיציונית. בן־גוריון – בניגוד לדימוי מאוחר שנסים להדביק בו – הכריע בשנים שהיו בשלות לצמצום הדימוק־רטיה בעד תופש העיתונות הבי־קורת.

אין זה מפתיע, אפוא, שכל פרישה, פילוג והתרוקנות מקבלת מרות הרוב בכל אחד מהמוסדות הישוביים והארגונים הציוניים נחשבה, לפני הקמת המדינה, לעבירה לאומית חמורה במיוחד. הסקף העיקרי יצא על תיק "השומר" שביקשו להקים לעצ־מם ארגון מתבדל, ועל אצ"ל ולח"י שכונו "הפורשים", מפני שכל צעד כזה איים על הריכוזיות והמרות.

אצל בן־גוריון התאפיינה הנטייה למה שיריביו כינו אחר כך בלשון פשטנית – מרות בכח, בכך שבעיניו רק מה שהוא עסק בו היה בעל חשי־בות עליונה. בפועל היה ממש בטענה זו. 15 שנותיו בהסתדרות עד 1935, הן שנות הפריחה הגדולות של ארגון הפועלים. לא זו בלבד שנעשה בו שי־מוש למטרות הפוליטיות של המפל־גה השלטת, אלא שהכל סבבו ניבנה לקראת המטרה המרכזית שהציב לעצמו המנהיג.

סולל בונה של שנות ה־30' היה למעשה כמו אגודת קבלנים שעמדה לרשות השלטון המרכזי־המדיני. אי־פשר היה לגייסו ברגע בו הוליש לה־תגבר על החרם הערבי ולבנות נמל עצמאי בתל־אביב – ממש כפי שכ־עבור שנים רבות הוציאו לו צו להקים מפעל מדעי־מרכזי בנגב שתקציבו לא אושר מעולם בכנסת, אבל המצרת ידעה כי סולל בונה על המסה, והוא לא יפרה את פיה, אלא יקבל על עצמו את העבודה הנחוצה לשלטון.

הריכוזיות היתה בעלת משמעות רבה. תפקיד יושב ראש הנהלת הסו־כנות היהודית הילדל והלך עד שקי־בלו בן־גוריון ב־1935, והוא בו כראש ממשלה בדרך. זה בן־גוריון שהגיע אל הסוכנות היהודית מניהול ההסתדרות על שלוחותיה הכלכליות והחברתיות, ומסוף שנות ה־30' "צי־הול ההגנה מטעם הסוכנות היהודית היה... בידי דוד בן־גוריון." (חיים הלל בן שושן, האנציקלופדיה העברית.)

למעשה "עם עלייתם של ראשי תנועת הפועלים להנהלת הסוכנות נעשית זו גם הנהגתו של הישוב... בן־גוריון ומשה שרת (שרתוק) הם מב־היגיו המוכרים של היישוב", כתב אלי רובינשטיין ב"הבית הלאומי". זו איננה סתם ממשלה־בדרך בראשותו של אוסישקין או וייצמן שהחזיקו בהנהגת הסוכנות היהודית, אלא היא מעין ממשלה השלטת הן על הארגון הצבאי המחתרתי־מרכזי של היישוב העברי, והן על ארגון הפועלים ההולצי־כלכלי החזק שלו.

מבחינה מדינית, הפכה הנהלת הסוכנות היהודית בהנהגת תנועת־העבודה לממשלה־בפועל לכל המאו־ר, כשקיבלה ב־1942 את הצעת בן־גוריון שרמזה על הכוונה להקים מדינה עצמאית. מבחינה מהותית, היא שלטה בכל. אמנם הייצוג בארגון ההגנה היה פאריטטי ונחלק בין ימין לבין שמאל. אך בפועל שלטה תנועת העבודה ב"הגנה", וקבעה את היקף השתתפות הארגון בפעולות הצבאיות נגד הבריטים, ואת היקף תנועת ההעפלה. להנהגה זו היתה גם שליטה מלאה בארגון הפועלים והאיגודים המקצועיים והמשק ההסתדרותי. עם המשביר המרכזי וארגוני הקניות והמכירות של החקלאות המתוכננת יכלו ראשי הנהלת הסוכנות היהודית לא רק לכוון את שיווק תפוחי־העץ לשווקים, אלא גם לעצום עין מצעי־רים שתקפו ליד הרוכבים עקרות־בית שלא הקפידו וקנו תוצרת סורית. גם הבריונות היתה מאורגנת.

מערכת חינוך אוטונומית

מוסדות ההסתדרות הציונית היו ארגון הגג של שאר מכבסי המוסדות ביישוב העברי... אסיפת הנבחרים, כנסת ישראל והוועד הלאומי היו מו־סדות שפעלו לרצון המנהיגים הציונ־יים או הוסלו לקרדומיות. אמנם נשארו בידם כמה תפקידים חשובים. הוועד הלאומי של הישוב העברי נטל על עצמו את האחריות לכימון מערכת החינוך העברית. זה עלה בכסף רב שלא היה בנמצא. הוועד הלאומי נאלץ להתייגע בחיפוש אחרי הסכמים עם רשויות מקומיות וגור־מים אחרים שייאותו לממן את מער־כת החינוך היהודית. ממילא "פיקוח" של מחלקת החינוך של ממשלת המנדט על בתי הספר היהודיים היה מצומצם למדי", כתב אלי רובינש־טיין, והיישוב ראה לעצמו הישג בולט בהצלחתו לקיים מערכת חינוך עברי כמעט אוטונומית.

למערכת זו היתה חשיבות בפני עצמה. הערבים נעזרו בממשלת המנדט הבריטי, ולא יצאו נשכרים. היהודים – רגישים תמיד לחינוך כמסורת נמשכת מן הדור – נשאו כמעט לבדם בנטל המימון, ועלה בידם להעלות בתנופה את רמתה ולכלול בה כמעט כל ילד.

התפתחות דומה איפיינה את מער־כת הבריאות היהודית שהיתה אוטונו־מית והקפידה על רמה מקצועית גבו־הה, ובמקורה נעזרה בתשתית שהקי־מו לה ארגונים מתנדבים של יהודים אמריקאים. מציאות החיים שקשרה את הפרט היהודי אל המאמץ הלאומי־הריכוזי באה לכלל ביטוי בהתמגוגותו או בתלותו בשתי מער־כות אלה, החינוכית והבריאותית.

כל זה התנהל בתנאי מחלוקת. האינטרסים ותפישת העולם של תנו־עת העבודה לא עלו בקנה אחד עם המעסיקים הימין הוותיק. האיחוד ה־אזרחי – אחר כך הציונים הכלליים והליברלים והליכוד – קנו להם אחיזה בראשות הערים. הם שלטו בתל־אביב, רמת־גן, פתח־תקווה וב־נתניה. אפשר שראשיהן ביקשו להק־נות לעצמם מעמד פוליטי משותף לקראת ההכרעה המדינית עם המנ־דט הבריטי. כאשר נלקחו למעצר מנהלי בלטרון עמדו בו ראשי הערים הימניים ישראל רוקח ודיזנגוף בגאווה ובכבוד. בבואם את הגדר הדוקרנית מבאר חיונו למעפילים ביישוב העב־רי שמחזיק להם בחוץ. אך בסופו של דבר העדיפו תמיד ראשי הערים הי־מנים לתאם את עמדתם עם דעת הרוב הפועלי בהנהגה ולקבל את דעתו, מאשר להתמודד עימו תוך קרע וסכנה של מבוקרונות ואולי גם פילוג.

ההנחה הכללית היתה, שאין ביי־שוב העברי מי שיוכל לערער את שלטון הקבוצה המרכזית בהנהלת הסוכנות היהודית, ולפיכך מוטב להגיע עימה להבנה. ככל שנשנתו האמונות של המנדט הבריטי התאר־פיינו בחיזוק האוטונומיה העברית – גברה גם סמכותה של הממשלה בדרך. לציונות הסוכנותית של אז היתה השפעה בכל תחום, החל במתנ־חש ברבנות הראשית שבראשה יכלו לעמוד אז רק פרו־ציונים, וכלה בכמעסטרות שעלה בידי בן־גוריון להטיל בעזרת נחום גולדמן על ארגו־נים לא־ציוניים כמו הועד היהודי האמרי־קאי, שעמדתו היתה מכרעת במגע הציוני עם הסטייט־דיפרטמנט בוא־שינגטון.

חלוקת הכיסאות במוסדות שונים לא שיקפה את יחסי הכוחות הנכונים בין השמאל לבין הימין. בפועל היתה ההשפעה בידי בן־גוריון ומפלגתו מפא"י. הם החזיקו בצרכם בחוטי הבי־רוקרטיה־הביטחון וחלק ניכר מהמשק הלאומי... גם הקל על ניהול המאבק בבריטים, ההגנה אחת שלטה על מוסק הנשק בקיבוץ יגור ועל שיחוק ההלב מריפתו. אמנם לא הצטיירה תמונה של שלטון משוכלל ומשוקלל במסגרת האוטונומיה־בפועל שקיים היישוב העברי לפני הקמת המדינה, אבל המרות והריכוזיות חיזקו את כושר ההכרעה הציוני, למרות שה־תנהלו בתנאי מחלוקת פוליטית דמו־קרטית, חופש־עיתונות ומאבקי בחירות.

מדינת הפלשתינים

מאת אורי ניר

זה יותר מ־15 שנה בונים פעילי הציבור המזוהים עם אש"ף תשתית מוסדית־לאומית רחבה, שלפי התפיסה האש"פית תשמש יסוד לישות מדינית עצמאית בעתיד. העשייה החברתית המאורגנת ירדה למחתרת, אך במקביל הפכה עממית יותר ובעלת פריסה רחבה ועמוקה יותר

ביום חמישי ה־4 באפריל 1986, היתה העיר שכם שוממה ואבלה. בקמפוס האוניברסיטה העירונית "א־נג'אח" התקיים טכס האזכרה במלאת 40 לרצח ראש העירייה, זאפר אל־מצרי. הטכס היה אירוע לאומי פלש־תיני ראשון במעלה, שכמותו אין רואים הרבה בשטחים. המימשל הסתפק בדימונם של כמה מתנאמים לשיחה ההד הירס לכל ישמיעו דברי הסתה בטיס. היו גם כמה מעצרי מנע. הדבר לא מנע הצפת כמה דגלי פלשתין גדולים בר־חבת האוניברסיטה, הפצתם של מאות דפי תעמולה מטעם ה"פתח", וכמובן, התכנסות של רוב האישים הבולטים המזוהים עם הזרם הפלשתיני בשטחים, מרביתם מזוהים פוליטית עם אש"ף.

כל זה לא הפתיע. ההפתעה האמיתית באה בסיום הטקס, שעה שמרבית המתכנסים כבר עמדו לצאת מחצר הקמפוס. כמה עשרות ילדים סבבו בין הנוכחים, נושאים בידיהם חבילות של ספרונים. על הכריכה האחורית הד־פיסה תמונת דיוקנו של זאפר אל־מצרי, והמצאית הביוגר־אפיה שלו. הכתוב בכריכה הקדמית גרם לאנשים רבים לשפשף את עיניהם בתדהמה. היה זה תרגום לערבית של "מדינת היהודים", ספרו של תיאודור הרצל. הקדמת המתרגם (האלמוני) אמרה: "ניזוכר נא כיצד חלם הרצל על מדינה, על מוסדות מדינה, ועל הדרכים להקמתה, שעה שחי בלב אירופה, ובסופו של דבר הגשים את חלומו באמ־צעים קולוניאליסטיים והמדיניים. על אחת כמה וכמה אנחנו כאן, אין מתירים לנו לחיות כיתר העמים, על אדמת ארצנו הקדושה".

כתובת על הקיר

האופן שבו התקבל רצח זאפר אל־מצרי בשטחים היכה בתדהמה את מנהיגי ישראל, שכן הוא נתפס תמיד כאחד מעמודי התווך של השפעה הירדנית בגדה, אמנם בתמי־מות להזיק אש"ף כ"שהיד" (חלל מלחמת קודש), ולוויתו היתה להפגנת תמיכה חסרת־תקדים באש"ף. בעיני ישראל וירדן, שעמדו על מינויו של אל־מצרי לתפקידו, וקיוו אולי לתחילת התגבשות מערכת של אוטונומיה פונקציונ־אלית בגדה, היה האירוע כולו כבחינת כתובת ברורה על הקיר הפלשתיני, התעצמות אשליות בדבר אפשרות מי־מושה הדרגתי של אופציה ירדנית בדרך של האצלת סמכויות למקורבי ירדן.

ההשתלטות של אש"ף על הרוב הפלשתיני בשטחים ועל המערכת המוסדית של הקהילה הפלשתינית באיזור לא החלה לפני שנתיים. כבר יותר מ־15 שנה בונים פעילי הציבור המזוהים עם אש"ף, בברכתו ולעתים אף בהנחייתו של הארגון, תשתית מוסדית־לאומית רחבה וענפה, שלפי התפיסה האש"פית תשמש יסוד לישות מדינית עצמאית בעתיד. בעזרת כספים רבים שהוזרמו מבחוץ, בהסתמכות על קאדרים רחבים וצעירים והרוי אמונה ומו־טיוואציה, נוצרה מערכת מרשימה למדי של מה שמכונה בפי הפלשתינים "המוסדות הלאומיים". ואולי לא במקרה הם מכונים כך, בדיוק כפי שכונו מוסדות המדינה היהודית שבדרך.

נטילת דוגמה לתהליך "בניית האומה" (Nation Building) אצל הפלשתינים מתהליך בניית האומה היהו־דית־ציונית אינו בבחינת אנכרוניזם. במידת־מה אפשר לומר שמדובר בסקטיקה הסכרתית, ואולי בהתנהגות מכ־עית בלתי־מודעת הנובעת מקירבה בזמן ובמקום. גם כך, ההקבלות – בעיניים ישראליות – הן לעתים קרובות מפתיעות.

התארגנות הפנימית המוסדית של הפלשתינים בשט־חים היתה בראשיתו של דבר (אחרי 1967) נחלתם של אנשי המפלגה הקומוניסטית, היחידים שהנהגתם ועיקר הקאדרים שלהם היו בתוך השטחים. יתר הפלגים הפלש־תיניים התמקדו בהתארגנויות של טרור. בתחילת שנות ה־70' פתחו גם הפלגים המרכסיסטים (ה"חזיתות" העממ־ית והדמוקראטית) בבנייה מוסדית. ה"פתח", שכיום מחזיק בידיו את מרבית מאחור ה"מדינה־שבדרך", הצטרף ליוזמות הללו רק לקראת סוף שנות ה־70'. רבים מאותם מוסדות של תשתית עצמאית לקראת כינונה של ישות מדינית פלשתינית בשטחים הם מוסדות שירדן פיתחה וטיפחה, ובהדרגה עברו להשפעה מובהקת של ה"מחנה הלאומי" המזוהה עם אש"ף, עוד לפני הודעת המלך חוסיין על הינתקותו מהשטחים.

תשתית מפוצלת

פעילי ציבור פלשתיניים בגדה ששאלנו אותם באיזו מידה מבטה החברה הפלשתינית בשטחים להקמתה של ישות מדינית עצמאית, הצביעו על שלל מוסדות שכבר קיימים בשטח בתחומי חיים שונים, שיוכלו לשמש להערכתם בסיס איתן לניהולה של המדינה בעתיד. הבעיה העיקרית תהיה יצירת ממשלה, שבוודאי תעודד מחלו־קת ופירוד, יצירת מערכת פרלמנטארית יציבה, חוקה ומערכת מפלגתית. כל היתר – הם אומרים – כבר קיים, ויזדקק רק לאירגון ודיבוח.

החינוך האקדמי והבריאות, שני תחומי שירותים בסיסיים, נתונים באופן כמעט בלעדי בידי המינהל האזר־חי. כוח־האדם הוא כמובן פלשתיני־מקומי, אבל התשתית האירגונית, ההכשרה המקצועית והניהול הם נחלתו של המינהל האזרחי. החינוך העל־תיכוני הוא מערכת פלש־תינית־עצמאית, שבראשה "מועצה להשכלה גבוהה" ומערכת של שש אוניברסיטאות, כתריסר סמינרים למורים, מכללה פוליטכנית, שתי מכללות למסחר ועוד. הממשל רואה באוניברסיטאות חממה לפעילות חתרנית במסווה של פעילות אקדמית, ואילו האוניברסיטאות רואות לעצמן תפקיד להכשיר קאדרים של מנהיגים ומש־כילים, שישרתו בעתיד את צורכי המדינה הפלשתינית. בתחום הרפואה עומדת מערכת הבריאות בעיקר על בתי־החולים ה"ממשלתיים" הפועלים במסגרת המינהל האזר־חי, אך ישנן גם אגודות רפואיות עצמאיות כגון "הסהר האדום הפלשתיני" או בתי־חולים פרטיים. הצוות הרפואי, על כל פניו, הוא פלשתיני מקומי.

בתחום התעסוקה יש בשטחים מערכת מפוצלת, המאורגנת לפי משתח אירגוני של איגודי עובדים ואיר־גוני פועלים. לקומוניסטים, לשתי החזיתות ול"פתח", יש אירגונים יוניוניסטיים משלהם. כללית, פועלים בגדה המ־ערבית שני סוגי איגודים מקצועיים. אחד של מקצועות ה"צווארון הלבן" (רופאים, מהנדסים, עורכי־דין), שעד כה היו מסונפים לאיגודי־האם שלהם בירדן. סוג שני הוא של בעלי "צווארון כחול", שהעדיפו מאז ומתמיד לשמור על הזהות הפלשתינית העצמאית שלהם ולא להתקשר לפדראציה של איגודי העובדים בירדן־עמן.

את מערכת ה"ואקף" המועצה המוסלמית העליונה מציעים בני־שיחנו הפלשתיניים להכשיר כיסודות למיניסטריון לעניני דתות; את בתי־המשפט המקומיים (שהיו שייכים למבנה הירדני) ובתי־המשפט השרעיים – הם אומרים – אפשר להפוך למערכת משפטית עצמאית; את האגודות הקואופרטיביות לשיווק חקלאי אפשר יהיה לעצב תוך מיזוג ותיאום, למערכת של אירגון ותיכנון חקלאי (ניסיון ליצור מוסד מעין זה כבר נעשה לפני כחו־דש, ונתקל בהתנגדות הנלהבת של הממשל). יש חברת חשמל מזרח־ירושלמית, שתהווה בסיס למערכת אספקת אנרגיה, ויש סידרה ארוכה מאוד של מוסדות חברה וסעד (אגודות שיקום המשפחה, שפע אגודות צדקה וסעד חברתי, התאחדויות נשים וכדומה), שיכולים לשמש בסיס להתארגנות חברתית במדינה הפלשתינית בבוא היום; לשכות המסחר (שהיו מאז ומתמיד זרועות הקשורות לירדן) יתפתחו לכדי מנגנון מסחר מרכזי.

האולם כל המוסדות שנמנו לעיל עשויים לשמש בסיס איתן גם בהסדר אוטונומיה כלשהו שאינו כולל עצמאות לאומית פלשתינית, ולכן אין להסתפק בניסיון לתאר תמריט אפשרי של הפיכת מוסדות הקהילה הקיימים למו־סדות ציבור ממלכתיים במדינה מתוקנת. יש להבין כי כל הניסיונות והמאבקים להשתית מקיבת לאומית עצמאית בעלת זהות פלשתינית ייחודית, מלווים במגמה מתאמת של פיתוח תרבות פלשתינית ענפה, יצירת סמלים, מיתו־סים, עבה מיתולוגיה והוי חברתי, בעיקר בגדה המערבית אך גם בעזה.

המשל זוב שנער מוקר חלק מן המרכיבים התרבותיים הללו, בעיקר בכל הנוגע לאפיקי תקשורת (ממוסדים ובלתי־ממוסדים) בגדה המערבית, בספרו החדש "קולות פלשתיניים" (Palestinian Voices, Communication and Nation Building In The West Bank).

בין היתר מצביע הספר על השימוש הרב שעושים הפעי־לים הלאומיים הפלשתיניים באמצעים אמנותיים, כתיאטרון, שירה, ספרות, אמנות פלסטית וכיוצא באלה, לשם פיתוח וגיבוש המורשת והתרבות הפלשתינית.

במובן זה, אין המנמה בקביעה כי כמעט כל הפעילות האמנותית המתקיימת בשטחים היא פעילות "מגויסת" למאבק הלאומי. בתקופות שבהן המאבק הזה הופך לתוצאי האינטנסיבי במיוחד, כגון בעיקר ה"אינתיפאדה", מתחדד היכס העיסוק שבתרבות הפלשתינית עוד יותר, והיא מתעצבת לכדי "תרבות עימות" מובהקת, טעונת מאות הרגשות לאומיים העשויים אותה פלקטית מאוד.

פעילות מחתרתית

התקוממות בשטחים השפיעה רבות על אופי הפעי־לות של מוסדות החברה הפלשתינית. העשייה החברתית המאורגנת ירדה למחתרת מתוך גיסא, בעיקר בשל מאבק הממשל ב"מוסדות לאומיים" פלשתיניים (סגירת חלק גדול מהם, מעצר רבים מהפעילים בהם), אך מאידך גיסא, במקביל, הפכה עממית יותר, בעלת פריסה חברתית רחבה ועמוקה יותר, והתבטאה בעיקר באותן "ועדות עממיות" שהתגבשו כמעט בכל כפר, בכל שכונה ובכל מחנה פלי־טים בשטחים. ה"מוסדות הלאומיים" המסורתיים ירדו קימעא מחשיבותם, לא רק בגלל הצעדים שהממשל נקט נגדם, אלא גם משום שהאנשים הפעילים במסגרת המוס־דות האלה הם אנשים מבוגרים שנרתעו מנה להם עודת. הקאדרים של האינתיפאדה צעירים יותר, עממיים יותר, לא תמיד מוכרים כפעילי ציבור ולכן גם פועלים במחתרת. "ככל שיגבר המאבק של השלטונות הישראליים נגד המוסדות הלאומיים הגדולים והמוכרים שלנו, כך תי־גבר הפעילות הקהילתית המאורגנת במחתרת", אמר לנו פעיל פלשתיני מוכר, והציג בתור דוגמה קיצונית את מאבקם הנוכחי של השלטונות בתופעת ה"חינוך העממי" בגדה, לנוכח סגירתם הממושכת של מוסדות הלימוד שם בהוראת הממשל.

בתקופה שבה מתחדד ומתעצם המאבק הלאומי הפלש־תיני, כגון תקופת ה"אינתיפאדה", מתחדד גם ההבדל ה־יסודי שבין אורח פעילותה המוסדי של התנועה הלאומית הפלשתינית לבין זה שאפיין את התנועה הלאומית הצי־ונית: השלטון שהיה בארץ־ישראל בתקופת גיבושה של התנועה הציונית לקראת המדינה־שבדרך סייע ל"מוסדות הלאומיים", פיתח אותם ועודד אותם, משום שהדבר היה חלק ממשימתו של המנדט הבריטי, לפי הגדרתו, כשלב לקראת עצמאות מדינית. השלטון שהפלשתינים בשטחים נתונים למרותו, לעומת זאת, נאבק ב"מוסדות הלאומיים" שלהם, מתוך סיבות ברורות הנעוצות בצורך שלו להיות מסוגל לשלוט. כל יצירה של מסגרת פלשתינית עצמאית בשטחים נתפסת כאיום על יכולתן של רשויות השלטון הישראלי בשטחים לקיים שם ממשל תקין.

זו התפיסה המנחה את מדיניות הממשל, וכזו היא תישאר אלא אם כן יוחלט על מדיניות אחרת. ראשי הצי־בור הפלשתיני מודעים לכך. לכן רבים מהם התנגדו לבצע את תוכניות העצמאות החד־צדדית (כגון "מסמך חוסייני"). היה ברור להם שלמחרת ההצהרה, ברגע שבו תתקיים פעילות כלשהי לשם מימוש ההצהרה, ייעצר כל מי שיהיה מעורב בכך. זו אפוא הסיבה לכך, שהפעילות המאורגנת במישור הקהילתי החברתי בשטחים מתנהלת כיום במחתרת, במנותק מן ה"מוסדות הלאומיים" המוכרים.

באופן פרדוכסאלי, חשיבותם של ה"מוסדות הלאו־מיים", מוסדות המדינה־שבדרך, הולכת ופוחתת דווקא בתקופה שבה מתעצם המאבק לעצמאות מדינית. מוסדות כאלה, שחלק מחשיבותם הסמלית היא בהיותם גלויים ופו־מביים, יכולו לפעול בצורה תקינה רק אם השלטון בשטח יאפשר להם זאת, והדבר יתאפשר רק עם קבלתו של החל־טה פלשתינית ברורה בעניין.

בדרך להישג לאומי

מאת אורי ניר

מתי שטיינברג: 'אינתיפאדה' בערבית קדומה פירושה אורגזמה של גמל. כדי שהאינתיפאדה של הפלשתינים לא תהיה ראויה לשמה הקדום, מבינים כמעט כל הפלגים הפלשתינים את הצורך ביישום מדיני

הארגון לשחרור פלשתין נתפס מפתע ובלתי־מוכן בפרוץ התקו־ממות בשטחים, ולא תמיד הצליח לספק את מידת הגיבוי והתמיכה הממשית שמחוללי ההתקוממות בש־טחים ציפו ממנו. הוא נאבק אש־לם בפני דרישה ברורה מצד הרוב הגדול של תושבי השטחים, ליטול יוזמה מדינית ולעשות צעד, שיתרגם את הישגים קצרי הטווח של ההתקו־ממות להישגים שיעניקו תחושה של התקדמות במישור הפוליטי. לאש"ף, במבנה הנוכחי שלו, לא קל לעשות זאת. כמעט כל יוזמה שתצא מהארגון עכשיו, תאיים על האחדות שהושגה בין פלגיו (ה"פתח" ואירגוני השמאל) בשנתיים האחרונות. הבקיעים באח־דות מחוץ לשטחים עשויים לאיים על האחדות, שבתוך השטחים, המהווה בסיס להמשך האינתיפאדה, וכך לפגוע בהישגים שכבר הושגו ב־התקוממות.

מתי שטיינברג, חוקר במכון דייוויס של האוניברסיטה העברית בי־רושלים, מומחה בעל מוניטין לחקר־הארגונים הפלשתיניים, עוקב מקרוב אחר ההתפתחויות האחרונות באש"ף. באחרונה פירסם כמה מחקרים א־קדמיים הנוגעים לארגונים הפלש־תיניים. אחד מהם משווה בין עמדות הזרם הפרגמאטי באש"ף, לבין האי־דאולוגיה של הזרם הרדיקלי. אחר מנתח את השקפת העולם של ה"חזית העממית", ארגונו של ג'ורג' חבש, ומחקר אחר, בשיתופו של פרופ' יהושפט הרכבי, אשר ישמש בסיס ללימוד האמנה הפלשתינית בבתי ספר תיכוניים בשנת הלימודים הנוכ־חית, סוקר את סעיפי האמנה הפלש־תינית "במבחן הזמן והמעשה".

* * *

עד כמה מתייחסים משכילים ומנהיגים באש"ף לתנועה הציונית כאל תנועה שהצליחה להגשים את מטרותיה? האם יש נטייה אצלם להתייחס אל התנועה הציונית כאל דוגמה להצלחתו של מאבק לשחרור לאומי?

אין מגמה כזו באש"ף. יש אזכורים כאלה, אבל בדרך כלל הם דווקא מבכירים את הייחודיות שלהם, את המצב המיוחד של הפלשתינים, של הנהגה שלא מצויה בתוך עמה, של מדינות ערביות שמשלות על זרמים שונים באש"ף ומסבכות עוד יותר את הפילוג הפנימי בארגון. בישוב היהו־די, המערכת בעיקרה היתה מערכת פנימית, ואילו אצלם הזרמים הפני־מיים קשורים בסבכים בחלקם הגדול למדינות ערביות. באופן כללי, אפשר לומר שהפלשתינים אינם גורסים זיקה שווה בין התנועה הלאומית שלהם לבין התנועה הציונית. להיפך, הם דווקא מדגישים את הייחודיות שלהם.

מה המגמות השוררות עכשיו באש"ף בנוגע לנקיטת יוזמה מדי־נית, ומה ההחלטות הצפויות ב"פר־למנט" של אש"ף, המועצה הלאו־מית הפלשתינית, האמורה לקבל החלטות פוליטיות בכינוסה המיועד בחודש הבא?

לדעתי, שלושה זרמים עיקריים מתרצבים כיום באש"ף: הזרם ה־פרגמאטי, הזרם הפרגמאטי־רדיקלי, והזרם הרדיקאלי־רדיקאלי. הבעיה המנסר בולל הוא, איך ומתי לתרגם את הישגי האינתיפאדה לנכסים פו־ליטיים. הזרם הפרגמאטי גורס שנוצרו עכשיו תנאים כדי לנצות ולממש את ההישגים החלקיים של האינתיפאדה בדרכים מדיניות. צריך לתת קביעות להישגים החלקיים, אומרים אנשי הזרם, שאם לא כן, הישגים אלה יתמסמסו. ההישגים הללו צריכים לשמש קרש קפיצה להשלמתם. לפי משנתם, אין פירוש הדבר שהאינתיפאדה תחדל, וזאת לנוכח הטענה האומרת שעידוד הדיפ־לומאטיה באינתיפאדה עלול להע־לות אותה על שרטון. בניגוד לגישת ישראל האומרת שקודם תהיה רגיעה ואחר כך יהיה פתרון – גישתם היא שקודם יהיה פתרון, ואחר כך רגיעה. כלומר, ההישגים החלקיים הללו יש־משו כוח דוחף ומעודד לתושבי השט־חים שבמודם, הפעם, להישג סימבולי חיובי.

אנשי הזרם הפרגמאטי, חשוב לציין כי עתה נמנים עימו לא רק הפרגמטיסטים המובהקים ב"פתח" כגון יאסר עראפאת, חאלד אל־חסן, ובסאם אבו־שריף, אלא גם איש כמו צלאח חלף ("אבו איאד"), סגנו של עראפאת, לדידם אפוא, זה הזמן להגדיר את מטרות הפלשתינים כל־פן חיוביות. הסיבה לדחיפות בזמן, להערכתם, נעוצה בכמה גורמים: ראשית, צעד ההתנתקות הירדני, שיצר אצל תושבי השטחים אווירה ציבורית, שעכשיו תורם של הפלש־תינים לפעול. אפשר היה לראות אינדיקאציה לכך בהודעה של אש"ף בדבר אישורה את הרציפות החוק־תית בשטחים, שצריך להתייחס אליו במישור הסימלי, כאל אות לכמיהה לריבונות או לארבות בשטחים.

הכמיהה הזו סותה את כל דקדוקי העניות המשפטיים, ולכן יצרה סתירה, לכאורה, בין הקריאה לפרי־שה ולהינתקות ממערכת השלטון הישראלי, לבין הקביעה כי אש"ף מאשרר את החוקים התקפים הקיי־מים כיום באיזור. צעדי ירדן האיצו בעיניהם את התהליך ההסטורי, והם מחייבים תגובה מצידם. אגב, תחושה כזו שררה עוד לפני צעדי ירדן, ואפשר היה לראות זאת במסמך שהציג אבו־שריף, שקדם ליוזמה היר־דנית. עכשיו, אחרי שחוסיין פינה את הזירה הפך אש"ף כמעט הבלעדי מעודד לשטחים, ואכן הזרם ה־פרגמטי באש"ף מדבר עתה במונחים של הגורם הפלשתיני מול ישראל, "אופציה פלשתינית". שנית, תחושת הדחיפות נובעת מן הלחצים העולים מהשטחים, אשר התבטאו ברבים שנאמרו בשני הכרוזים האחרונים של "ההנהגה המאוחדת של ההתקו־ממות". גורם נוסף הוא החשש שמא האינתיפאדה, שהיא כלי פלשתיני יהו־דה, מעשה ידי הפלשתינים, תופקע מידי הפלשתינים, ותשמש את מדי־נות ערב, בעיקר את סוריה. בהקשר זה מציינים אנשי הזרם הפרגמאטי את מיתוס הטראומה של 1936, של קריאת מדינות ערב להפסקת השבי־תה, ואחר־כך הפניית עורף לפלש־תינים.

גורם אחר לתחושת הדחיפות הוא המציאות של מרוץ בחירות בארצות הברית, שהתוספה בעקבות הצעד הירדני. המציאות הזו מחייבת את הפלשתינים לבוא ולומר את דברם, כדי שיובן שבכל מהלך בעתיד במז־רח־התיכון, אש"ף יעמוד בראש הצד הערבי. ישנה גם התייחסות לבחירות המתקרבות בישראל. אנשי הזרם הפרגמאטי מתייחסים לכך שבמרכז מערכת הבחירות בישראל תעמוד הסוגיה הפלשתינית. להערכתם, הד־לך התחבר לישראלים שעיקר הסכ־סוך הישראלי־ערבי אינו עם מדינות ערב אלא עם הפלשתינים. לכן יש תחושה דחופה להכשיר את אש"ף בעיני הציבור הישראלי כשותף למשא ומתן.

מה כיסוד אם כן את הזרם הפרגמאטי. מה הבעיות שלו ומה ההתרונות שמהם הוא מונע?

לדעתי יש כמה נקודות כוח: ראשית, וזה עניין עיקרי, יש לו תמיכה חזקה בשטחים. יש לו גיבוי של מרבית תושבי השטחים, למעט הקצוות המוסלמים, והמיעוט ה־מרכסיסטי בשטחים. היום גם תומכי ירדן לשעבר נוטים להתמך בזרם הפרגמאטי הזה. הזרם הזה נענה, אפוא, לרצון השטח, וגם לרצון המע־רכת הבינלאומית, גם ברית המוע־צות, שנמנעת אמנם מלומר דברים מפורשים בעניין זה, תומכת במגמה של הזרם הזה. הבעייה של הזרם הפרגמאטי היא, שחרף היותו הזרם הדומיננטי, ניסיונו לנווט את אש"ף על פי גישתו עלול להוביל לפילוג בתוך אש"ף ובתוך השטחים, ולעצור את גלגלי האינתיפאדה.

כבר אנחנו רואים סימנים של פי־לוג פנימי, מייד כשנראו הסימנים הראשונים של הניסיון לתרגם את האינתיפאדה למהלך מדיני. אם הזרם המרכזי הזה יגמור אומר לנווט את דרכו, כחוד עימו, אך האינתיפאדה תחדל מלשמש כוח מניע לתהליך המדיני, הוא תיווצר סתירה פנימית, יווצר מילכוד: הניסיון לתרגם את האינתיפאדה להישגים מדיניים עלול לסיים את האינתיפאדה. שהרי האינ־תיפאדה מבוססת על אחדות במובן השלילי שלה, אחדות הנובעת מ־דחיקת חילוקי הדעות לשוליים. מהלך מדיני יעלה את חילוקי הדעות על פני השטח, ועלול לשמוט את הק־רקע מתחת להישגים שכבר הושגו.

מה אם כך הפתרון של הזרם הפרגמאטי? כיצד הוא יבכה להיחל־ץ מהמילכוד?

לדעתי, הניסיון של הזרם ה־פרגמאטי במועצה הלאומית הפלש־תינית יהיה לא להציג עמדה מגובשת ומפורשת, אלא בבעין עמדת־מוצא לקראת עמדה, שתובכה יהיה הכרזת עצמאות והקמת ממשלה זמנית בגו־לה. לגבי הכרזת עצמאות יש הסכמה בקרב כל הפלגים, אך לגבי הקמת ממשלה גולה יש בעיה. ג'ורג' חבש, למשל, שהביע הסכמה להקמתה של ממשלה גולה, נוכח עכשיו לדעת שהזרם המרכזי מייעד את הממשלה הזמנית לצורך שאותו הוא שולל לחלוטין, כלומר, להיות מבוא לתה־ליך מדיני. על כך מתנהל עכשיו הוויכוח, שלפי תפישת הפלגים השו־נים צריך להסתיים עוד לפני כינוס המועצה הלאומית הפלשתינית, כדי שיהיה אפשר להציג בה אחדות שורה.

מה אומר המחלוקת של הזרמים האחרים על תפיסותיו של הזרם הפרגמאטי?

ישנו הזרם הפרגמאטי־רדיקאלי, עימו נמנים אנשים כמו פארוק קדומי, (ראש הזרוע המדינית של אש"ף), אחמד עבד ארחמאן (עורך הביטאון הרשמי של ה"פתח", "פלש־תין אל־ת'אורה", ולשעבר דוברו של עראפאת), גם עוזרו הקרוב של עראפאת, צלאח חלף (אבו־איאד) נמנה בעבר עם הזרם הזה, אבל עכשיו הוא עשה תפנית ברורה והביע תמיכה מפורשת בזרם הפרגמאטי, ולכך נודעת חשי־בות רבה. הזרם הזה אינו שולל את התהליך המדיני בתרגום הישגי האינ־תיפאדה למושגים מדיניים, אך להע־רכתו עדיין מוקדם מדי לעשות זאת. לדידו, ההישגים של התקוממות עדיין חלקיים מדי, ועוד נכונו בעתיד הקרוב הישגים גדולים. צריך לחכות, למצות את הכוחניים מהאינ־תיפאדה, ולהביא לעימות הגדול בין ישראל לבין מדינות העולם, ובראשן ארצות הברית, אחרי הבחירות בישר־אל.

אחמד עבד ארחמאן מצייר בב־טאונו את המצב בישראל, המשחק לידי הפלשתינים, להערכתו. כלומר, האינתיפאדה גורמת להקצנה בישר־אל, ההקצנה היא אינטרס פלשתיני, היא תביא לעליית הליכוד, שתגרום למשבר עם ארצות הברית, והב־רית יובילו להתקרבות בין־מעצמתית, שתביא הכרה אמריקאית ובינלאומית באש"ף. אבל שיקול של העמדה הזה הוא שהכרזה על ממשלה גולה תגרום להעמקת המשבר ביחסי אש"ף עם סוריה, משום שבעיני הסורים הכרזה על ממשלה גולה פירושה שאש"ף שם את פעמיו לתהליך מדיני נפרד מהסורים, על שתרת התסגד ה־פלשתיני.

מה מבדיל המאפיין את הזרם הרדיקאלי הטהור?

ראשית, צריך להבהיר שהרדיק־אלים המוחלטים הם רק המוסלמים הפונדמנטליסטים, המהווים כח רציני בעיקר משום שבניגוד לפלגי אש"ף, הנתונים למצוא בתוך השט־חים. לדידים של הקצוות המוסלמים, אין כל אופציה מדינית, יש רק אופציה אלוהית. באשר לפלגים המרכסיסטיים, עיקר העניין צריך להתמקד בגישתו של ג'ורג' חבש, ראש החזית העממית, האומר, שבשום פנים ואופן אין לתרגם את האינתי־פאדה להישגים פוליטיים שמשמ־עותם ויתורים פלשתיניים. יש להביע נכונות לתהליך מדיני, אבל השותפות לתהליך המדיני צריכה להיעשות רק כדי להפיס את דעתם של הסובייטים, כדי להפגין היענות לרחשי הלב של העם הפלשתיני בש־טחים, ובעיקר כדי לשמור את צע־דיהם של אנשי הזרם הפרגמאטי. התפי־סה שלהם היא שתהליך מדיני נדון לכשלון ממילא, אך אם הוא יישנה, אין ברירה אלא להיכנס אליו, כדי לשמור שהזרם הפרגמאטי לא יסחוף את אש"ף לתהליכים שהחזית העמ־מית אינה מעוניינת בהם. החזית העמ־מית למעשה אינה מעוניינת בכל ויתור. אבל עצם הנכונות של החזית להיכנס לתהליך מדיני מהווה שינוי בעמדותיה. במסגרת החזית הדמוק־ראטית, אירגונו של נאיף חוואתמה, מתחילים להסתמן בקיעים, שמהותם נטייה מסויימת לפרגמטיסיזם בדברים שאומר סגנו של חוואתמה, יאסר עבד־רבו.

אחרי סקירת עמדותיהם העיקר־יות של הזרמים השונים באש"ף, הנוגעה שבלים יכבישו על הכרזת עצמאות והקמת ממשלה גולה. מה תהיה המשמעות המעשית של הכרזת עצמאות, ובמה חשיבותה של ממשלה גולה?

כל בר דעת יודע, שנסיון לממש את העצמאות המוכרזת בשטחים יתקל בנעבי נגד של ישראל. לכן, הכרזת העצמאות תהיה בבחינת צעד "על הנייר", תהיה זו בשורה מנטאלית, שתבקש לבשר לפלשתינים שהרי הם עולים על נתיב המימוש, ובכך לב העניין. מעתה אנחנו הפלשתינים מתחילים להוציא את הדברים מהכוח אל הפועל. הזרם המרכזי מבין שהכרזת העצמאות בלבד תהיה בעלת תוחלת קצרה, שיש לתת לה משמעות מוסדית, ולכן הזרם הזה תפס כלכך כממשלה זמנית שתיתן ביטוי מוסדי ליוזמה. המימוש אינו יכול להתממש בשטח, ולכן צריך ממ־שלה בגולה.

משמעותה הקלאסית של המלה "אינתיפאדה", בלשון הערבית ה־קדומה, אומר שטיינברג, היא לא אחרת מאשר... "אורגזמה של גמל". כדי שהאינתיפאדה הפלשתינית לא תהיה ראויה לשמה הקדום, מבינים עתה מרבית אנשי הארגון שיש צורך דחוק לממש אותה באופן המדיני, ולהעניק למהלכיה תוצאה של הישג לאומי.

אבא אבן מניף את דגל ישראל באו"ם, 1949. המאבק על המדינה תם לכאורה

התרחקות מהקוטב השלילי של הסכסוך

מאת שאול צדקא

אבא אבן: ההצהרות המעורפלות והמתחמקות של מנהיגי אש"ף הן בעוכרי העניין הפלשתיני; המסר היהודי היה ברור לחלוטין בכל שלב משלביה של התנועה הציונית. התגובה הישראלית על המתרחש היום בשטחים קשה יותר מזו של הבריטים בימי המנדט וההבדל אינו לזכותנו

להנהון

"אילו היו הפלשתינאים מקבלים את הסכמי קמפ דייוויד והיו מקימים מועצה מינהלית, היתה בידיהם האפ־שרות לקיים מוסדות ולהפעיל סמכויות בכל עיר וכפר. אראנו היו מתכנסים יום אחד במוזיאון ב־רמאללה וחוזרים על הטקס שאנו עצ־מנו ניהלנו בתל־אביב. אני יכול להב־טיח ש־100 מדינות היו מכירות בהם מיד..."

ח"כ אבא אבן אינו מתלהב כל־כך מן הבקשה לערוך השוואה בין הציו־נים של אז לבין הפלשתינאים של היום בניסיונם של אלה ואלה להקים מדינה משלהם, אולם ה"אילו" עולה על שפתיו בתכיפות רבה. "הערבים", הוא חוזר על מטבע לשון ידועה משלו, "אינם מחמיצים כל צ'אנס להחמיץ הזדמנות". זה אולי נשמע טוב יותר באנגלית, אבל גם בעברית הוא חולסי – התנועה הלאומית הפלשתינית לא גילתה קורטוב מן הגמישות והריאליזם של התנועה הלאומית היהודית. על כן היא נותרה היום וחרס בידה.

מנגד, אין יו"ר ועדת החוץ והבטי־חון פוטר כלאחר־יד את מה שמתרחש היום בקרב הפלשתינאים. אדרבה, רק עתה ניתן לדעתו לשים לב לעובדה שהם מתפכחים מן התעמולה ההיס־טרית של עצמם ופונים לשכל הישר של קהלם. "הם בהחלט לומדים היס־טוריה ציונית. אנשים כמו האלדי, סעיד, אבו לוחד ונוסייבה הצעיר, לומדים עתה שגם התקוממות בלתי יעילה מבחינה צבאית (כמו האינתי־פאדה) מעלה את הבעיה למרכז התודעה הציבורית. הם מבינים עתה, כי אין היום כל אפשרות לתבוע את הכל. אילו אנו ביקשנו בשעתו 100 אחוז שלטון, היה מספר התומכים בנו מגיע לאפס. הם הלכו על 100 וראה כה מצבם..."

בהתייחסו לממשלה גולה ול־הכרזה אפשרית על עצמאות, סבור אבן כי הפלשתינאים ישגו אם יקימו ארגון אשר ממילא לא יזכה להכרה מדינית. הקמת ממשלה בגלות היא אנטי־שיא נוראי, שממנו יכולה לבוא רק נפילה, כמו ניסיונו המגוחך של אחמד שוקיירי להקים בשעתו מעין יחידה מדינית ברצועת עזה. "איני רואה אף מדינה באירופה אשר תכיר בהם", הוא מסתבן בהומור, "בגלל הי־עדר אקסקלוסיוויות כלשהי מאוהדיהם".

רותם פה, צעקה שם

שר החוץ לשעבר ממוקם היטב כדי להביע את דעתו על ניסיונותיהם של הפלשתינאים לחקות את ההצל־חה הציונית של שנות הארבעים. כדיפלומט צעיר, הוא היה מעורב בעשייה המדינית של היישוב היהודי המאורגן וכיום הוא צופה מעמדה גבוהה בהלכי־הרוח השוררים במחנה הפלשתיני. בלונדון הוא עשה שבוע ימים וממנה הוא יצא לפני החג לבר־יסל, למדריד ולרומא כדי לעשות נפשות לעניין הישראלי, לפני נאומו של יאסר עראפאת בפרלמנט האירופי. אחרי ראש־השנה הוא יבקר בבון ובפאריס וגם שם הוא יאמר למנהיגים המקומיים את אשר הוא חושב – אכן ניתן להצביע על תפנית כלשהי, אולם את המחורה הפלשתינית באחרונה התרשה יש לבדוק כפל־כפליים טרם קביעת מגוונות בחרושה העולמית.

"הציונים עבדו בשטח ויצרו ישות קונקרטית. ב־1 במאי 1948 אמרתי באו"ם כי אי־אפשר יהיה לנטוש את החלוקה משום שזו תהיה החלטה מאוחרת מדי. פרט לדגל ולסמלים כבר היה לנו הכל, מאיגודים מקצו־עיים ועתונות צבאית. האגודות היו קיימים. כאשר התכנסנו אז במוזיאון, היינו רק צריכים לתקוע את הדגל ואת סמל המנורה..."

מן הדיוב הזה על מנהיגות היישוב ניתן להסיק מה דעתו של אבן על המתרחש במחנה הפלשתיני. "הם מב־קשים להשיג הכרה במשהו שאינו קיים. במשך השנים הם התמסרו לתעמולה והשתכרו ממנה. אנשים כמו קדומי ועראפאת התלהבו ממסעותיהם ברחבי העולם בבין שחיתות שכזאת. הם היו יושבים בוועידות אסלאמיות ומשחקים בדיפלומטיה שלא היה לה אחיזה במציאות. הדיפלומטיה הציונית הי־תה עוד עוז ועוד דונם בארץ, וצעקה בלונדון".

אבן המכיר בתמורה הנוכחית, המשיבה רוח חדשה במפרשים הפלש־תיניים האטיים, אינו חושך שבטו מן המנהיגות האש"פית. חבריה, במקרה הטוב, נהגו כמנהג של שתדלנים, כמסת נחום גולדמן ולא התעניינו בכלל בחיים היום־יומיים של תושבי השט־חים. "מאז 1917 לא היתה הציונות מנותקת מן העשייה שבדרך. אצלם, לא כללה האחריות את ההווה היום־יומית. עתה בא חוסיין ובמהלך מוחזר (מבית־מדרשו של הפרייד־ואפס הב־ריטי) עשה להם שירות. הוא לימד אותם שעצמאות איננה עניין של תעמולה צעקנית".

אבן אינו מנקה גם את המנהיגות המקומית מאחריות. הסגה הגדול, מאז מלחמת ששת הימים, היה שהפ־קידה את גורלה בידיים אחרות. הוא מעיד על כך מניסיונו האישי. אז, כאשר היה שר חוץ, הציע לו אליהו ששון לארגן את האישים הפלש־תינאים הבולטים למען עשייה משות־פת. נוסייבה התלהב מן הרעיון והד־ליס לנסוע מיד לעמאן כדי לקבל את הסכמתה. אל־מאסרי התמוגג וחש מיד לקהיר כדי לספר לנאצר. אפילו הבישוף קפוצ'י היה בסוד העניינים והוא מיהר לביירות להשיג אור ירוק מן המנהיגות הלבנונית.

"כולם ראו את עצמם כזרועים. למוסד המלכים והנשיאים יש חשי־בות רבה בעולם הערבי, והפלש־תינאים סברו כי אלה יפתרו בעבורם את הבעיה. הם חששו לקבל על עצמם אחריות והחלטה. בעולם הם נטו לסמוך על המדינות הערביות, על האו"ם ועל המעצמות. אורח המחשבה היה שהכל יבוא מבחוץ. הצעד האחד רק של חוסיין חשף את הפלשתינאים כבאלה המקיימים תנועה ללא כל תשתית. הוא תפס את אש"ף בכל חולשתו".

לעג לרש

אבל יש גם צד אחר למטבע, וזה עשוי לפעול לטובתם של הפלש־תינאים. כאשר היה אבן באחרונה בניו־יורק, הוא נסע בארבע מוניות ולא שילם אף באחת מהן. שלושת הנהגים הראשונים היו ישראלים והנהג הרביעי היה שלוח יהודי מבריח־המועצות. על כן הוא מקנא בזיקתם הבלתי־רופפת לאדמה, ב־קשר לבית ולסביבה, ב"צומוד" המגולם בתוכו את הכלל כי גם בעצם הישארותו במקום שנולדת בו אתה מקיים מצווה גדולה. מכאן נקל להבין כי הדרישה לטראנספר היא בבחינת לעג לרש ותו לא.

זיקה זו, כמו הברחים ההדרגתית של הפלשתינאים במציאות, היא שע־תידה לסלול בעבורם את הדרך לקראת עידן חדש אפשרי. "מן ההו־דעות שישראל צריכה להיעלם מן המפה, מן הדיבורים על הישות הצי־ונית כתופעה חולפת, מן הקריאה למחוק את המדינה היהודית בעזרת אללה, הם עברו להכרה כי יש לחתור להצלת העם מחורבן, מגלות ומד־תבוסה. אין ספק שזוהי התפתחות חשובה".

אבן מסכים כי בחוסר היענותה לאתגרים, פיגרה התנועה הלאומית הפלשתינית אחרי האירועים ולא לכדה אותם בשעת התהוותם, כשם שעשו אלה שאותם הם מבקשים לחקות. "לומר שהיא הגיעה לבשלות ולבגרות לא יהיה מדויק; לומר שאין אפשרות לפר"ם, לא יהיה אחראי. האמת מונחת איפשם בין הזלזול בתי־מורה שלה במחנה הזה לבין ההנחה שכבר בחודש הבא ניתן יהיה להגיע לשולחן הדיונים. אבל התהליך כולו התרחק יותר מן הקוטב השלילי..."

את ההתפכחות הזאת מייחס אבן להישגי הדיפלומטיה הישראלית ול־חוסנה הביטחוני של ישראל. תפקידה של ישראל אינו לחסל את האויב אלא לשנות את דעתו. שני גורמים אלה הביאו את הפלשתינאים ל־היואש מן האפשרות כי יוכלו לחסל אותנו ביום מן הימים. מצד שני, הם זרעו בקרבם את התקווה ודיכנו את הסדק שבעזרו ניתן יהיה ליצור מצב אשר יביא להידברות. השינויים הסקטיים מבשרים על תמורה נפשית ומשקפים את הסבל הפלשתיני. במשך 20 השנים האחרונות הם ראו בישראל ישות חולפת, מעין אפיזודה חולפת. עתה הם כבר אינם מזלזלים בעוצמתנו ועשו תפנית: אם אז רצו לפגוע בנו, הרי עתה הם פונים למטרה חיובית, דהיינו חיפוש אחר דרך וזהות.

האינתיפאדה משרתת מטרה זו. היא מכניסה לפלשתינאים אפיה בעולם והיא יוצרת מצב שאין ממנו חזרה. "בני־אדם מתנהגים בתבונה לאחר שמיצו כבר את כל האפשרויות האחרות", טוען אבן. עתה, אולי כמו בתקופת המנדט, מצויים הנפגעים משני צדי המתרס. מחד, תושבי השט־חים החשים את נחת זרועו של צה"ל וסובלים. מאידך, התיירות לישראל סובלת הפסדים, אירופה מתנכרת לנו, דעת־הקהל באמריקה רוטנת ולציבור כולו נמאס.

אלה וקוץ בה

אבן אינו מתרשם יתר על המידה מהכרזותיהם של הפלשתינאים כי בסך הכל הם מרכיבים בעצמם תורה שרכשו על ספסל הלימודים של בית־הספר הציוני. אם נכון הדבר לגבי כמה מן המנהיגים בשטחים ואינטל־קטואלים בחוץ ובפנים, הרי שחוסר אמינותו של ה"בוס" עראפאת, הנובע בהצהרות מעורפלות ומתחמקות, היא בעוכרי העניין הפלשתיני. המסר הי־הודי היה ברור לחלוטין בכל שלב משלביה של התנועה הציונית.

עם זאת, הוא טורח להדגיש כי המציאות בפלשתינה של שנות הא־רבעים ובשטחים המוחזקים של שנות השמונים אינה חופפת. אחת הסיבות העיקריות לכך היא דרך פעולתו של הכוח הכובש. "לא מקבל היום ללמד זכות על המנדט, אבל השלטונות הב־ריטיים איפשרו לנו ליצור גרעין של מדינה – למרות הויכוחים החוזרים ונשנים והחיכוכים הרבים עמם. הי־שוב היה מסוגל אז לבנות את עצמו תוך כדי עימות עם הממשלה."

אין הדבר כך תחת השלטון הישר־אלי. "הם באמת יכולים לטעון כי אינו עוזרים להם לספק מנהיגות. המינהל האזרחי רוצה 100 אחוז של שליטה. היו ראשי ערים שנאותו לשתף פעולה, אבל בא הנאמן מנחם מילסון, למשל, והדיח מעל כנם את אלה שהסכימו לכך". לא רק זאת, אלא שהתגובה הישראלית על המתר־חש היום בשטחים קשה יותר מזו של הבריטים. "וההבדל אינו לזכותנו. אז ניתן היה להפגין בדרכי שלום וללא הרעה. בעצרות המוניות, בנוכחות ראש העיר והרב הראשי, היו קורעים בהפגנתיות את הספר הלבן. אנחנו, לעומת זאת, מפזרים בכוח אפילו הפ־גנה של נשים וילדים. מה שמותר בי־מלה, אסור לעשות ברמאללה".

תמוה בעיניו אפילו יותר היא העובדה שהמגע היחיד הקיים היום בין תושבי השטחים לבין שולטיהם הוא מגע האלה. "הבריטים היו בעי־מות תמיד עמנו, אך הוסיפו לשוחח איתנו. גם בשבת השחורה, כאשר אסרו כמה ממנהיגי היישוב, הם המשיכו לשבת עם בן־גוריון או וייצמן. אפילו כאשר דיכאו את המרד הערבי, הם המשיכו לנהל דיאלוג עם האנשים התושבים. הבריטים לא ניסו להוריד את הדגל שלנו מכל תורן, וכאשר הנציב העליון קניב־גהאם היה מגיע לאירועים יהודיים, היתה התזמורת מנגנת את התקווה. מצבם של הפלשתינאים קשה יותר, שכן הממשל מכביד עליהם את ידו. אפילו הצרפתים התייחדו מאחוריהם מנהיגות עלית כאשר פינו את תוני־סיה. אנו אוסרים ומגלים, יוצרים חלל ריק, מענישים כאלה שהשתתפו בכנס צעצני ברומניה ולבסוף טוע־נים כי אין עם מי לדבר".

סוף דבר הוא שהפלשתינאים נשחקים בין פטיש המנהיגות שלהם לבין סדן מכבישיהם. היום הם מנסים לפצות את עצמם על ההצהרות המאוחרות של העבר. הציונים של אז לא הודבו אחרי מחוגיו של שעון ההיסטוריה. "אם ברצועת עזה של היום היו מתגוררים יהודים", מסכם אבן, "כל המדיסון סקוואר גארדן בניו־יורק היה נרעש ויוצא מדעתו".

שנה של התמוטטויות – וחינוך מחדש בדרך הקשה

מפעלים רבים – כור היא הדוגמה הטובה ביותר – התנהלו שלא על פי שיקולים כלכליים. תוספות שכר ניתנו מתוך הנחה שיהיה פיחות והוא יפתור את הבעיה. עתה מבינים המנהלים כי אין מי שימלא בעבורם את הקופה אם יפסידו. הם למדו כי מוטב שיבדקו שוב את תוכנית ההרחבה, אסטרטגיית השיווק ותזרים המזומנים

נחמיה שטרסלר, יהודה שרוני, אריה לביא, אבי גבאור, זהר בלומנקרנץ

לאחר שנתיים של צמיחה, הגיעה תשמ"ח עם שינוי מובהק בכיוון הרוח: בתחילת השנה עוד גרסו חוזי־העתידות ששנת תשמ"ח תביא איתה שמחה, שהרי שמה מעיד על כך, אך המציאות היתה שונה בתכלית. בכל אשר תיפנה תגלה פצע, חבורה ומכה טריה. לפיכך, בחרנו להציג הפעם את הכשלונות והבעיות בתחום הכלכלי.

מי שלא הבין שהכלכלה מתנהגת במחזורים ושלאחר שנתיים של גידול ראוי להיזהר ולהיערך בהתאם, שבר את המפרקת ויצא ממעגל העסקים וידיו על ראשו. הסיבות הורצגיות הן רבות: הריבית הגבוהה, שער־החליפין הקבוע, האינתיפדה – אך מעל הכל – הרכיב המכריע – הניהול.

התברר שמפעלים רבים – וכור הוא הדוגמה הטובה ביותר – התנהלו שלא על סמך שיקולים כלכליים. מפעלים הפסידו ואיש לא נתן דין־וחשבון מתוך הנחה ש"שולטן ישלם". תוספות שכר ניתנו מתוך הנחה שצפוי פיחות והוא יפתור את הבעיה, אך פיחות לא היה.

בפועל היתה שנת תשמ"ח שנת חינוך־מחדש למנהלים. עכשיו הם כבר יודעים שאין שר־אוצר שאליו יוכלו לבוא בבקשות. השנה האחרונה לימדה אותם שאין מי שימלא בעבורם את הקופה – אם תימצא ריקה. המנהלים למדו שבמקום לעלות לירושלים, מוטב שיבדקו פעם נוספת את תוכנית ההרחבה, את אסטרטגיית השיווק ואת תזרים המזומנים. סגנון מפסיד הלך הביתה, והדבר היה נכון גם בחברות־הענק של חברת העובדים, "כור", "סולל בונה" ו"הסנה", וגם בחברה קטנה כמו "צל תעשיות וייספילד", שנבהלה השבוע עקב הפסדים שהציג במאזן החצי־שנתי.

הלקח קשה ומכאיב, אך בלתי נמנע. להלן מי ששילם את מלוא המחיר בענפי התעשייה, החקלאות, המסחר, הביטוח, הבנייה והתיירות.

תעשיה

שנת תשמ"ח היתה שנה עצובה לרבים ממנהליהן של חברות התעשייה, ובהן כאלה הרשומות למסחר בבורסה. חלק מהמנהלים לא זכה להמשיך לאכלס את הבורסה המרוויחה, ואת מקומם תפס כונס נכסים.

בשנת תשמ"ח ירדו רווחי התעשייה לאחר שעלו בשנתיים הקודמות. השוק המקומי נכנס להאטה מסוימת, שלה תרמה גם האינתיפדה, בעיקר בענף הטכסטיל. והאטה הובילה להטחת האשמות בגורמים שונים. הממשלה האשמה על שלא פיחתה את השקל לעומת הדולר, משום שהאשם העיקרי, בעיני התעשיינים, שר־האוצר משה נסים, אינו מנהל מדיניות של צמיחה אלא מדיניות־בחירות. אך כמו תמיד בשנים האחרונות, גם השנה נותרה הריבית הגבוהה ("הרצחנית") הנושאת המרכזית באשמה.

בכל מקרה, היתה זו שנה של ירידה בתפוקה התעשייתית, של קיפאון בפריון, של ירידה בהשקעות וירידה במועסקים בתעשייה.

והפתעה באה מכיוון היצוא, שעלה במונחים דולריים ב־18% וב־מונחים ריאליים ב־2% – שיעור מרשים. כיצד ניתן להבין זאת על רקע הירידה ברווחיות היצוא? התשובה היא הסטגנציה בשוק המקומי, שלא איפשר מוצא אחר אלא הפניית תוצרת לחו"ל.

התעשיינים, כמובן, אינם מזכירים את תוספות השכר שנתנו כדי להשיג שקט תעשייתי; הם אינם מזכירים את הכי־הל הבנקאי שהביא לשפשטת־הדגל, אך בסיכומו של עניין, קביעתם נכונה: שנת תשמ"ח היתה שנה לא־טובה לתעשייה.

כור

"מטוס ללא טייס המנשיים בלילה ללא כיוון וללא מצפן", כך כינה בני גאון, המנכ"ל החדש של "כור", את הקונצרן עם כניסתו לתפקיד. בתחילת השנה דובר על הפסד של 100 מיליון דולר, אחר־כך העריכו העיתונים ש"כור" צברה ב־1987 הפסד של 150 מיליון דולר. איש לא ניחש את שיעור הקטסטרופה: הפסד של 250 מיליון דולר – גבוה יותר מהפסד כל שהוא שהיה אי־פעם במשק הישראלי. ב־1988 צפויה החברה להמשיך ולהפסיד.

היקף החובות של הקונצרן נאמד ב־1.3 מיליארד דולר, והפסד נוסף הגבוה מ־100 מיליון דולר, עלול לאלץ את "כור", בהתאם להתחייבותה למשקיעים בארצות־הברית, לפרוע אגרות־חוב שהנפיקה במועד מוקדם. מהלך כזה עלול להביא עליה מכת־מוות.

כיצד נקלעה "כור" לקשיים העסקיים? בראש ובראשונה, בשל בעיות ניהוליות. בנוסף כפתה חברת העובדים על ההנהלה צעדים שמבחינה עסקית אסור היה לה לבצעם (כמו תשלום תוספת הברטלה). המיסלקה הכספית המרכזית יצרה אצל מנהלי "כור" את התחושה כי ניתן למשוך כספים ללא הגבלה, ויהיה מי שיכסה עבורם את ההפסדים. הכל התנהל כלא מציאותי בתשמ"ח.

אורית

ענף הטכסטיל הוא אחד הענפים שנפגעו בשנה האחרונה בצורה קשה. חברות רבות סגרו מפעלים; למשל, "אורית פיק". "אורית" צברה חובות בסך 15 מיליון דולר כתוצאה מהעלויות הגבוהות שהיו כרוכות בהקמת מפעל החברה בקרית שמונה. אילו היו מנהלי החברה רואים את הנולד, בוודאי היו נמנעים מהקמת המפעל.

בניסיון למכור את המפעל "בעסק חי", נוהל משא־ומתן עם משקיע אמריקאי ועם חברת "חוטי קיסריה" מקבוצת שטיחי כרמל. כמו כן, נוהלו מגעים למכירת חלק מהמקרקעין של החברה, כדי להקטין את מצבת המחויבות.

אינקובה

דירקטוריון הבורסה החליט, בישיבה שקיים לפני שבועיים, לפתוח בהליכים למחיקת מניות "אינקובה" מהרישום למסחר. כיצד הגיעו הדברים לידי הוצאה זו? חברת ההשקעות "אינקובה" צברה מאז 1982 הפסד כולל של 17 מיליון שקל. ההפסדים נבעו כתוצאה מהשקעות כושלות, הוצאות־מימון גבוהות וניהול תבכבי. בשנים האחרונות עסקה החברה במימוש נכסים, כדי לצמצם את הוצאות־המימון. אחת מבקורות־המצבה הבנקאות בחברה

היתה גיוס הון בתחילת 1987, שתמורתו נועדה לשמש להחזר חובות החברה לבעלי השליטה שלה. מאז הם נעלמו.

אליאנס

החברה פרסמה בימים אלה את הדו"חות לשנת 1987, אשר הצביעו על הפסד של 13.4 מיליון שקל, לעומת הפסד של 6 מיליון שקל בשנה הקודמת. ההון העצמי של החברה הפך לשלילי, בגובה של 1.6 מיליון שקל. הדו"חות מאפשרים להבין את תוצאות הקשיים שאליהם נקלעה החברה.

הסיבות למשבר "אליאנס": תחרות עזה בשוק הצ"ל, ירידה בתמורות הייצוא והוצאות־מימון גדולות. בתחילת 1988 היה לעובדי "אליאנס" תיאבון גדול: הם החליטו לדבוק בכל מחיר בהסכם התשלומים שעליו חתמה ההנהלה, ולתבוע את יישומו. לפני 3 חודשים חלה תפנית בעמדת העובדים, והם הסכימו למינוי מפרק זמני לחברה. עמרם בלום, המפרק הזמני, מתנה את המשך הפעלת החברה בהזרמת 10 מיליון דולר נוספים.

"אליאנס" אמורה היתה להיפתח ב־1 בספטמבר על־פי תכנית ההבראה. העיכובים בפתיחת המפעל נובעים מכך, שההנהלה הצליחה לגייס רק 4 מיליון דולר מתוך 10 מיליון הדולר הדרושים לקיומה.

אלקול

גם במניות חברה זו אין מסחר בבורסה, לאחר שהנהלת החברה החליטה להפסיק את הייצור במפעל. "אלקול" עסקה בשנים האחרונות במרצפות צפות, אך היא עצמה לא הצליחה לצוף. מנהליה החליטו על הפסקת הייצור בטענה כי "אין טעם בייצור מוצרים לארדווזים ללא גיבוי פיננסי".

ניסיון לגיוס הון נוסף על־ידי הנפקה בבורסה וצירוף משקיעים זרים לא עלה יפה, ואת השנים 1986/87 סיימה החברה בהפסד של 5.1 מיליון שקל. נגד החברה תלויה ועומדת בקשה למינוי מפרק.

בגד עור

"בגד עור" נשלטת על־ידי חברת הטכסטיל "פולגת", שרכשה אותה ממייסדה, לאסלו פולק, לפני 7 שנים. "פולגת" ומפעליה האחרים נרכשו בתחילת 1988 על־ידי קונצרן כלל. עם רכישת המפעל הונף גרזן היעילות. נסגר מפעל "לבנה" באור יהודה ול־120 עובדי "בגד עור" שבמגדל העמק נשלחו מכתבי פיטורים.

"בגד עור" צברה הפסדים בגובה 5 מיליון דולר בגלל הפסד כושר התחרות בייצוא, ירידה משמעותית בביקושים בשוק המקומי ובגלל הירידה בענף התיירות. היקף הייצוא של "בגד עור" ירד מ־4.5 מיליון דולר בשנת 1984 ל־1.5 מיליון דולר בשנת 1987. אפשרות רכישת המפעל על־ידי מייסדו או תיפעולו על־ידי עובדיו, ירדה מהפרק.

גולדפרוסט

גם חברה נוספת מקבוצת כור, שגם עליה ניתן לומר כי "הקיזה את דמו" של הקונצרן: "גולדפרוסט" עוסקת בייצור מוצרים מוקפאים ובשיווקם, והיא פעלה בתנאים זהים לאלה שבהם פעלה חברת "סנפרוסט". אך בעוד שהאחרונה הצליחה לצוף מעל המים, הרי הראשונה שקעה בקיפאון עמוק. את 1987 סיימה בהפסד של 8.4 מיליון שקל, ועברה לגירעון של 5.3 מיליון שקל.

"גולדפרוסט" שקעה בהפסדיה בעיקר בגלל חוסר יעילות ניהולית. העובדה שמנהליה היו צמודים כל העת לפיטמת המימון של קונצרן כור, הקהתה את חושיהם העסקיים ואיפשרה להם למשוך כספים ללא בקרה. "גולדפרוסט" לא פיתחה במועד שוקי־ייצוא והיקף מכירותיה הלך וקטן. בתוכנית ההבראה של כור קיימת מגמה להפוך את "גולדפרוסט" למחסן שיווק.

דובק

פרשת "דובק" החלה להתגלגל כאשר שלטונות המכס החלו לחקור חשדות למעשים פליליים שנעשו בחברה. מאז ועד היום מתנהל מחול־שרים בחברה, שעיקרו שינויים תכופים בדירקטוריון, בהנהלת החברה ובבעלות על מניותיה. גיבור הפרשה, זאת גוזל, שוהה בחו"ל "לצרכים רפואיים". הבטחותיו החוזרות ונשנות לחזור לארץ לא מומשו, לפי שעה.

ב"דובק" מסתייעים בקצב־רזות לעידכון מחירי הסיגריות, ובינתיים ממשיכים האוצר ומשרד המסחר לאיים במתן רישוי להקמת מפעל סיגריות חדש. כצעד ראשון הודיעו משרדים אלה על הפחתת המכס על סיגריות מתוצרת־חוץ. על רקע עובדות אלה, ניתן להבין טוב יותר את התוצאות העסקיות של החברה ל־1987.

"דובק" סיימה את 1987 בהפסד של 3.6 מיליון שקל בהשוואה לרווח של 3.9 מיליון שקל בשנה הקודמת. "דובק" הסבירה את ההפסד בהתייקרות תשומותיה ואי־העלאת מחירי הסיגריות. רואי־החשבון של "דובק" כללו במאזני החברה הסתייגות ולפיה מתנהלת חקירה נגד "דובק" על־ידי רשויות מסוימות. בשלב זה לא ניתן לקבוע את תוצאותיה או השפעותיה על הדו"חות הכספיים של החברה.

חוסם, אמקא

שתי חברות אלה נשלטו על־ידי איש־העסקים גיל מרוז. "חוסם" עסקה בייצור מנעולים לדלתות ו"אמקא" עסקה בשיווק מוצרי חשמל. לכאורה, אמורה היתה הפעילות בעסקים אלה להיות רווחית, שכן רמת הסיכון נמוכה יחסית. ואולם, קשיים שאליהם נקלע גיל מרוז בעסקיו האחרים גררו גם את מצבן של "חוסם" ו"אמקא", עד להגשת בקשה לפירוק.

גיל מרוז פעל בחודשים האחרונים בשוק האפור, בניסיון להשיג מימון כדי לשפר את מצבו. מתווכי השוק האפור לא גילו אורך־רוח, ובאחד המקרים אף הצמידו רימון לדלת מכוניתו של מרוז, בניסיון "לשכנע" לפרוע הלוואות שקיבל.

לנדקו רובינשטיין

הפסד של 44 מיליון שקל בשנים האחרונות מתמצת את סיפור התמוטטותה העסקית של חברת "לנדקו רובינשטיין". חברת השקעות שהיתה גאות משפחת רובינשטיין, דעכה עד שאהרון רובינשטיין, יו"ר הדירקטוריון, הודיע על התפטרותו. היום נמצאת החברה בפועל בתהליך של כינוס נכסים.

צוות מצומצם של דירקטורים עוסק היום במימוש נכסי החברה, כאשר תמורת המימוש מועברת לכיסוי חובות החברה לבנק לאומי. עומק של 10 מיליון דולר בהתחייבויות. על הנכסים מתווה עוזבה לחיסולה העתידי של החברה. הסיבות לכישלונה: השקעות לא־נבונות בענף המלונאות והתיירות והוצאות־מימון גדולות.

מנועי בית־שמש

אחד מנפגעי משבר התעשיות הביטחוניות היה מפעל "מנועי בית־שמש", שבגלל ירידת ההזמנות ממערכת הביטחון עמד על סף סגירה. "מנועי בית־שמש" צבר בשנת 1987 הפסד של כ־20 מיליון דולר, והוא צפוי להמשיך ולהציג הפסדים גם במחצית הראשונה של 1988. היקף חובותיו לבנקים נאמד ב־100 מיליון דולר. בשלב מסוים של המשבר עמדה האפשרות למציאת קונה למפעל שימשיך להפעילו, ברם אפשרות זאת ירדה מהפרק.

בסופו של דבר, סוכם על תכנית הבראה, שבמסגרתה פוטרו כ־300 מעובדי המפעל, בפיצויים מוגדלים. "כלל" מתכנן: ההבראה מרוכזת בכיסוי לאפשרויות שלא מתאמות התעופה.

שטיחי כרמל

הקשיים שאליהם נקלעו מפעלי השטיחים של אברהם שפירא לא היו בגדר סוד, והדברים פורסמו ב"הארץ". פורסם על עיכובים בתשלום המשכורות וירידה בהיקף המכירות. ואולם המשבר בשטיחי כרמל קיבל תאוצה כשחלק מחברות הקבוצה הוכרזו לקוחות מוגבלים לאחר שהבנקים החזירו להם שיקים.

מפעלי שפירא כוללים את חברות "שטיחי כרמל", "חוטי קיסריה", "כרמל" ו"גלנויר". חובות החברות לבנק לאומי, הבנק לפיתוח התעשייה, בנק הפועלים ובנק המזרחי נאמדים ב־39 מיליון דולר. נוסף להם, וכמקור מימון נוסף, ביצעו מפעלי שפירא פעילות ניכיון שיקים בשוק האפור באמצעות חברת צמיתה.

עתה מבצעים מפעלי שפירא מאמצי התייעלות, והם מבקשים לפטר חלק מהעובדים. העובדים אינם מקבלים צעד זה והם משבשים את העבודה. שפירא מנסה לגייס הון נוסף בחו"ל על־ידי צירוף משקיעים חדשים, כדי להפחית את הוצאות המימון.

מתכת סדום

התמוטטות על מפעלי ים־המלח בקריין יוחד וניהול תבבבי של החברה, הביאו את "מתכת סדום" אל עברי פי פחת ולקשיי נזילות גדולים. כדי להיחלץ מהקשיים, סוכם על פיטורי 70 מתוך 170 עובדי החברה. העובדים עצמם ביקשו למנות לחברה מפרק מפעיל, שכן לטענתם החברה לא העבירה אליהם את כל המגיע.

מנכ"ל החברה ביקש לשאת באחריות ולהתפטר מניהולה, ברם מועצת המנהלים לא קיבלה התפטרות זאת. לנוכח אירועים אלה, הפסיקה הבורסה את המסחר במניות החברה.

סולתם

לפני שנתיים כינסו ראשי משק העובדים פגישה עם כתבי כלכלה. אחד הכתבים שאל מה יהיה אם מכירות "סולתם" ייפגעו כתוצאה ממשבר בתעשיית הנשק בעולם. ישעיהו גביש ענה אז, ספק בצחוק: "סולתם" תייצר סירים. סירים "סולתם" לא ייצרה מאז, אך הפסדים היא ייצרה, ובשפע. "סולתם" נפגעה מהמשבר בתעשיות הביטחוניות ומהקפאת שער הדולר.

בני גאון, המנכ"ל החדש של כור, טען כי "סולתם" אף היא "הקיזה את דמו של הקונצרן". החברה צברה ב־1987 הפסד של 40 מיליון דולר, ובשנתה מלאי נוסף לא־מכור בהיקף של 80 מיליון דולר. העלות החודשית של אחזקת המלאי נאמדת במיליון דולר. גם ל"סולתם" הוכנה תכנית הבראה, שבמסגרתה צפויים פיטורי עובדים והוצאת חלק מהם לגמלאות.

שנהר

כמכתב שביט המאיר העולם, כך פרצה חברת "שנהר" לבורסה. מניות החברה הרקיעו במאות אחוזים, וההרגשה שאמנה בכל היתה שהשמים הם הגבול. אולם, כל מה שעולה – יורד, ומה ניתן לעשות אם פזונים הכסילים האמינו להבטחות מנהלי החברה?

"שנהר" הבטיחה נפלאות עם עץ בגזי שעמדה לשווק, אך דבר לא יצא מהפרוייקט. נגד החברה תלויה ועומדת בקשת פירוק. הבורסה פתחה בהליכי מחיקת הנייר מהרישום למסחר.

תגל

איזו חברה יכולה להמשיך ולהתקיים לאחר שבשנים האחרונות צברה הפסד של 53 מיליון שקל, ובמחצית הראשונה של 1988 היא צפויה להפסיד 9 מיליון שקל נוספים? כיוון שמנהלי "תגל" אינם קוסמים, וכיוון שמנהלי כור החליטו לנתק את החברה מפיטמת האשראי, הגיעה "תגל" אל עברי פי־פחת. את מצבה הקשה של "תגל" ניתן לתלות בסיבות מקרו־כלכליות (כמו הקפאת שער החליפין), אך הסיבות העיקריות הן פנימיות, כמו ניהול תובבני.

120 מעובדי החברה פוטרו וקיבלו 130% פיצויים. מנהלי כור מתאמצים למצוא קונה לחברה. הבורסה הפסיקה את המסחר עד לסיום המגעים למציאת הקונה.

מושבים

המשבר במושבים לא החל השנה, וסיבותיו רבות: החל מהריבית הרצחנית, דרך ההשקעות הכושלות והניהול התפתקי של ארגוני הקניות, וכלה בעליה ברמת־החיים בלי בסיס כלכלי מתאים.

במאי 88' הגיש את מסקנותיו צוות שמעון רביד, שעמד בראש הוועדה לבדיקת מצבם של המושבים, והציע לממשלה ולשאר הגורמים הקשורים במשבר המלצות לפתרונו ולהבראת הענף. ועדת הכספים של הכנסת אישרה את מסקנותיו של רביד רק בספטמבר.

ב־26 בינואר 88', לאחר משא־ומתן מייגע בין הבנקים, הסוכנות היהודית, האוצר וארגוני ההתיישבות, חתמו כל הצדדים (למעט בנק המזרחי) על הצהרת כוונות להסכם, אך רק בחודש מרס חתם היישוב הראשון – קיבוץ מבוא חמה – על ההסכם ו"הגיע להסדר" של פריסה ומחיקת חובות עם הבנקים.

היום, על־פי נתונים שנמסרו ממנהלת ההסדר, רק 25 יישובים "הגיעו להסדר" וקיבלו כספים, הלוואות ומענקים בהיקף של 100 מיליון שקל. 63 יישובים, רובם מושבים, נמצאים בהליכי ביצוע של ההסדר עם הבנקים וכ־90 יישובים נוספים נמצאים בשלבי הכנת תבנית פיננסית מתאימה.

מתוך 350 היישובים המשתתפים בהסדר, כ־70 נמצאים בהליכי מעבר לסטטוס של "יישובים קהילתיים", כלומר יוותרו על מעמדם כיישובים חקלאים ועל נחלותיהם הכוללות קרקע ומים. כ־50 יישובים אינם מוכנים להשתתף בהסדר, ואילו הנותרים עדיין שוקלים האם ובאלו תנאים ישתתפו.

האם המצב מעודד? לאו דווקא. אנו שומעים מדי יום על התמוטטויות של מושבים נוספים ועל ניסיונות לעקל את רכושם של חברי מושבים, כמו אלה מיישובי התענכים, מושב גנב, כפר ברוך, היוגב ואפילו נהלל. ראשי היישובים ברמת הגולן ובבקעת הירדן, שחובם מגיע לחצי מיליארד שקל, אינם באחרונה בהכנת "תבניות מלהתחזות" הם לעתירת כספי הסיוע, אבל חובות המושבים ממשיכים לצמוח ונראה כי גם בשנת תשמ"ט נמשיך לעסוק במשבר.

האחים הורביץ

מי ששמם נקשר פעם רק להצלחות, היו האחים יואב ויונתן הורביץ, בניו של השר יגאל הורביץ. כשם שעלו במהירות מטאורית, כך נפלו עקב השקעות לא־נבונות, ניהול תובבני, גלגול כספים והריבית הגבוהה. עתה הם מסתבכים עם חברות בפירוק ומתובים על גבם חובות המוערכים ב־60 מיליון דולר.

ההסתבכות של האחים הורביץ יצאה לכותרות ביוני 88', אך היא לא החלה בתשמ"ח. כבר בספטמבר 87' נדרשה עיריית רמת־גן לקבל לידיה את המגרש של מחלבת "טנא נוגה" שאותה שיעבדו האחים לבנק דיסקונט ולבנק לאומי.

חברת "ידיב הספקה בע"מ", שאותה ניהלו האחים, הועברה בספטמבר 87' לידי כונס נכסים, ותחום התמחותה בייבוא גרעינים ומספוא נמכר ל"חברה לישראל" תמורת 1.73 מיליון דולר. בנובמבר ניסה שר החקלאות, אריה נחמקין, לסדר לאחים הורביץ – שחזרו לעסוק בחקלאות בכפר ורבורג – מכסות חלב כדי שיוכלו להקים רפת, ובפברואר 88' ניתן צו לפירוק חברת "ידיב הספקה" לבקשת חברה זרה שלה היו חייבים האחים 611,000 דולר.

ביוני התברר, שחברה אחרת שבה היו האחים שותפים (עם אודי לוברבי) חייבת 61 מיליון דולר בפורטוריקו. בסוף יוני נמכרו באשדוד מגרשים שהיו בבעלות חברת "אורן מבנים", שהיתה אחת החברות שבבעלות האחים הורביץ, ואז התעורר בנק לאומי ופנה לשר יגאל הורביץ שימלא אחר התחייבותו כערב ויכסה 3.25 מיליון דולר מחובות הבנים.

ממידע שמסר מפרק החברה, עולה שאמם של האחים קיבלה במשך 7 שנים 120,000 דולר בעבור הפקדת שיקים בבנק, ומפרק החברות של האחים האשים בני־משפחה נוספים שקיבלו שכר ורכב מהחברות, אף שלא הועסקו על־ידן כלל.

הפרשה לא תמה. האחים הורביץ עסוקים כרגע בקטיף האפרסקים והמשמש במטע המשפחתי, ובאיסוף האספסת. יוני הורביץ מסכם ואומר: "מה שמציק לי זה הכסף שאנו חייבים ועוגמת־הנפש הגרמת לאבא".

מילואות

פרשת תשלובת "מילואות" התפרצה כרעם ביום בהיר. ענק כלכלי המאגד 26 קיבוצים מהגליל המערבי ושורה ארוכה של מפעלי מזון, המגלגלים מאות מיליוני דולר, נחשב עד לנפילה כסמל להצלחת התעשייה הקיבוצית.

ראשית הפרשה בפרסום הדו"ח של פרופסור חיים בן־שחר, שממנו עלה כי חובות התשלובת מגיעים ל־385 מיליון שקל, והם נובעים מניהול בזבזני וכושל של מנהל החברה הקודם, אשר פרידמן, שעמד בראש התשלובת 22 שנה.

הפרסום היכה בתנועה הקיבוצית, והתק"ם הודיעה כי היא מודאגת ממצבה של "מילואות" וחוששת שלא תוכל לסייע למפעליה. הנהלת "מילואות", בראשות אריה בגאי, מסתגרת ומתרחקת מהתקשורת. רק לאחר שתיקה ארוכה וישיבה סוערת עם נציגי הקיבוצים הודתה כי החוב קיים, "אבל נקטנו כבר צעדי הבראה וייעול והמצב משתפר והולך". אשר פרידמן מטיל ספק בחישוביו של בן־שחר. הוא פנה למשרד ייעוץ כלכלי פרטי וביקש את בדיקתו תוך הכנת דו"ח חלופי. גם נציגי הקיבוצים לא ששו לקבל את הדו"ח של בן־שחר, שעבור הכנתו קיבל 200,000 דולר. ההתקשרות עם הפרופסור נותקה.

פרידמן הגיש את הדו"ח שלו, המדבר על חובות של 268 מיליון שקל בלבד, אבל הנהלת "מילואות" שבודקת את הדו"ח החדש, דוחה את מסקנותיו ומאמצת דווקא את אלה של פרופסור בן־שחר.

"כל חיטוט נוסף בעסקיה של תשלובת "מילואות", אמרו מנהליה עם פרסום המסקנות, "יגרום נזק ויקשה על תהליך ההבראה שלה". אמנו, וידוי מהכותרות.

יכין חקל

"יכין חקל", שפעילותה מקיפה כ־20% מהמתרחש בענף ההדרים בישראל, מהווה אולי סימפטום לשיטות ולתפישה שנגדה יוצאים הפרדסנים, המבקשים עצמאות ושליטה על רכושם. "יכין חקל", קבלן ההדרים הגדול במדינה, נמצאת בבעלות משותפת של הסוכנות היהודית וחברת העובדים. עסקיה תבקים את ענף ההדרים מכל צד וכוללים קטיף, אריזה, עיבוד פרדסים ותעשייה.

פדיונה של "יכין חקל" הסתכם ב־87' ב־146 מיליון דולר, אבל החברה סוחבת על גבה הפסדים כבדים וכבר ב־1985 הציגה הפסדים מצטברים המסתכמים ביותר מ־10 מיליון דולר. ההפסדים נובעים בעיקר מפעילותה התעשייתית באמצעות מפעלי "יכין, תעשיות שימורים". מאז צמחו הפסדים של החברה. דו"ח מבקר ההסתדרות הצביע במפורש על השקעות לא־מוצקות שנעשו בחברה, על שיווק לקוי של מוצריה ועל היעדר תגובה בייזום ובפיתוח, כגורמים המרכזיים להפסדים שצברה החברה בשלוש השנים האחרונות.

הבראתה וקשייה של "יכין חקל" הביאו את הסוכנות היהודית למסקנה שלא כדאי לה להמשיך ולהחזיק בחברה. על־פי מידע שפורסם ב"הארץ", הפסידה "יכין חקל" מדי שנה בארבע השנים האחרונות בין 2 ל־5 מיליון דולר. ביוני ביקשה הסוכנות היהודית למכור את חלקה בחברה ודרשה עבור 50% מהמניות 20 מיליון דולר. בחברת העובדים היו מוכנים לשלם תמורת מניות הסוכנות 8 מיליון דולר בלבד. בינתיים מונה אריה גבע, איש בנק הפועלים, לתפקיד המנכ"ל. החברה שהכריזה על מהלכי הבראה החליטה לצמצם את פעילותה, לסגור 2 בתי־אריזה ולהעביר את משרדיה ממרכז ת"א.

מסחר

בזכרון הסוחרים תיזכר תשמ"ח כשנה רעה. אמנם היו חברות ובתי־עסק שעשו חיל, אבל אחרים התמוטטו. זו היתה שנה של האטה לאחר ששנת תשמ"ז היתה שנה של האצה וגאות במסחר ובתעשייה.

ירידה משמעותית נרשמה השנה במכירות, בשיעורים של 15%־10% בענפים מסוימים, החל בחנויות כלי־הבית וכלה בחשמל, ועד ל־60%־50% בענפי הטכסטיל וההלבשה. במהלך השנה נסגרו ברחובי הארץ עשרות חנויות רהיטים וחנויות לחומרי בניין.

חלק ממצבו הקשה של המסחר נבע מהאינתיפדה. עיקרי השטחים מחרימים סחורות ישראליות, והיו גם כאלה שהתקשו לשלם. האינתיפדה גם גרמה בעקיפין לירידה בתיירות, הגוררת גם היא ירידה במכירות. גם מצבם הקשה של מגזרים במצוקה, כמו המושבים, גורר ירידה בהיקף המכירות, שכן אלה חוסכים יותר.

מעבר לכך, תחושת אי־הוודאות של החודשים האחרונים גורמת לכך שאין השנה מירוץ קניות האופייני לתקופת החגים, למרות שאנו עומדים היום פחות מחודשיים לפני הבחירות.

דניש

באוגוסט 87' התברר שרשת חנויות הרהיטים היוקרתית "דניש" הסתבכה בקשיי נזילות וחובותיה מסתכמים ב־3.5 מיליון דולר. הבנקים, לאומי והמזרחי, לוחצים על אברהם טביב, בעליה של החברה, למצוא משקיעים חדשים.

טביב, שרכש את "דניש" מ"רים", הסתבך בצורה הקלאסית, נטל הלוואות בשוק האפור והבנקים כדי לגלגל את עסקיו, אך המכירות לא הצדיקו את הוצאותיו. עצם פרסום הקשיים גרר נהירה של לקוחות מבוהלים למשרדי "דניש", ולחץ מוגבר של הנושים. בליל ניסה להפעיל את החנויות תוך הקפאת חובות, כשהוא מציב שומרים בחנויות, אבל בהדרגה נסגרו כל חנויות הרשת.

ב־17 בספטמבר מונה עו"ד משה דרוקר לכונס הנכסים של החברה. נותרו מאות לקוחות ללא הרהיטים שהזמינו ושילמו.

במרס 88' נרכשה החברה־הבת "דניש פלוס" על־ידי אשת־העסקים דיאנה וולפסון, שעלתה מארה"ב והקימה בישראל גם את רשת חנויות הצילום "קולור אכספרס". וולפסון הרחיבה ופיתחה את "דניש פלוס", ולא מכבר אף קנתה מידי המפרק את החברה־האם "דניש".

חוות הרהיטים

מתוך מקריות מוזרה, ממוקם הבניין של "חוות הרהיטים" באזור התעשייה של פתח־תקווה, מול בניין "דניש". בינואר 88' הסתבכו בעליה של החברה, ממשפחת ליפסון, בחובות של כ־4 מיליוני דולר לבנקים ולשוק האפור, ונעלמו.

תחילת הפרשה ב־18 בינואר, שעה שבנק הפועלים ביקש מבית־המשפט הוצאת צווי עיכוב יציאה מהארץ נגד בעלי החברה, שהיו חייבים לבנק 175,000 שקל. חובות המפעל נחלקו בין בנק הפועלים ובנק המזרחי, והשאר נבעו מהלוואות בשוק האפור שנטלו בעלי החברה והתקשו להחזיר, וחובות לספקים וללקוחות ששילמו עבור רהיטים שלא קיבלו. ל"חוות הרהיטים" היו מפעל וחנויות בכפר אז"ר ומפעל וחנויות בפתח־תקווה וחיפה.

התמוטטות החברה הותירה לפחות 250 לקוחות מרומים, ששילמו עבור רהיטים ולא זכו לקבלם. אלה שהגיעו למשרדים הראשיים ולמחסן המרכזי של החברה בקריית־אריה, מצאו קירות עירומים ועשרות מעובדי החברה שחיכו לקבלת המשכורת. בעלי החברה, מתתיהו ליפסון ובניו מוטי ואברהם, נפגשו עם חברי מועצת הפועלים בפתח־תקווה והבטיחו לשלם את משכורות העובדים, אך לאחר זמן־מה נעלמו והותירו גם את העובדים ללא משכורות עבור חודש וחצי ואת הלקוחות ללא מאומה.

עו"ד דינה גרוס, שמונתה לפרק את החברה, התפטרה לאחר שראתה את מצבה הקשה. המפרק החדש אהוד הוברמן שמונה על־ידי בית־המשפט, נתבקש על־ידי 60 העובדים לפטרם מהעבודה כדי שיוכלו לפנות ללשכת התעסוקה ולבקש עבודה או דמי אבטלה. מי זוכר אותם היום?

קפריש

ב־15 ביולי פירסם "הארץ" את סיפורו של נתנאל מור מאשדוד, שהזמין ב־20 באוגוסט 87' מכונית דלתא בסוכנות המכוניות "קפריש". הוא ביטל את הזמנתו, אך המתין כמעט שנה כדי לקבל לידיו את המקדמה בסך 1,000 שקל – וזאת רק לאחר התערבות "הארץ".

סיפורו של מור הדליק נורה אדומה. ואכן, ב־12 באוגוסט מינה בית־המשפט כונס נכסים ל"קפריש", לבקשת הבנק הבינלאומי הראשון, שלו חייבת הסוכנות כ־870,000 שקל.

מינוי כונס הנכסים גרר סגירה מיידית של משרדי החברה והמוסכים ומאות לקוחות מאוכזבים, ששילמו עבור מכוניות דלתא ואלפא רומיאו, נותרו עם קבלות בלבד. האחים ארנון ורמי אילין, בניו של התעשיין אפרים אילין, שחקים (ושתם את הגולגל) על תעשיית הרכב הישראלית, המסתתרים במקומות־מסתור בתל־אביב, בעוד שמאות הלקוחות הזועמים – שכולם לסיוע מצד המועצה לצרכנות – צבאו על משרדי החברה בתל־אביב ותבעו לקבל את המגיע להם.

נפילת "קפריש" נבעה בעיקר מהעובדה שציפיותיהם של האחים אילין למכירה מאסיבית של המכוניות הרומניות לא התממשו. אלפים אמנם הזמינו את המכונית, אבל מרביתם ביטלו את הזמנותיהם לאחר שמבקרי הרכב קטלו את המכונית ואת ביצועיה. הצמצום שחל במחזור המכירות של החברה הביא לקשיי נזילות, וההידרדרות החלה. חובות החברה מסתכמים בכ־5 מיליון דולר. לצד החוב לבנק הבינלאומי, יש חובות לבנק דיסקונט, בנק אמריקה־ישראל ולבנק כללי. כמו־כן, מדובר בחובות כבדים בשוק האפור.

ביטוח

בשנים עברו היו עיקר הקשיים בענף הביטוח בחברות קטנות ובינוניות (במסגרת זו נפלו "לביא", "ירדניה", "לבנון" ו"אושיות"), אך בשנה שחלפה בלטו קשיי קונצרן הביטוח ההסתדרותי "הסנה", שהוא הגדול ביותר בתחום הביטוח האלמנטרי.

ענף הביטוח סבל מקשיים, בעיקר בתחום הביטוח האלמנטרי. אפילו חברת־ביטוח איתנה כמו "הפניקס הישראלי" רשמה הפסדים בענף האלמנטרי – מה שלא הפריע לבעלי החברה ומנהליה, דוד רוסי וחכמי, למשוך לעצמם את השכר הגבוה ביותר במשק הישראלי: 60,000 ש"ח לחודש לכל אחד, כולל הפרשות סוציאליות. גם חברות אחרות הצביעו על הרעה בתוצאות העסקיות בענף.

ההפסדים בביטוח האלמנטרי נבעים בעיקר מהפסדים בענף הרכב. בשנה שחלפה נרשמה עלייה ניכרת בהיקף התביעות בענף הרכב, בנוסף לגידול בסכומי התביעות. התביעות של חברות הביטוח לייקר את התעריפים של ביטוח הרכב, הן ביטוח חובה והן רכוש, נענו חלקית.

הפסדים נרשמו לחברות גם מביטוח דירות, אף כי היתה התמתנות בהפסדים בענף זה לעומת השנים שעברו. ההפסדים שהוערכו לפני כשנתיים על־ידי מנהלי החברות בביטוח דירות בשיעור של כ־15% מהפרמיות, ירדו לכ־8%–10% מהפרמיה.

החל מאפריל השנה נרשמה ירידה גם במכירות ביטוח חיים, לאחר השינויים שהוכנסו בהסדרי ההצמדה של הפוליסות הללו במסגרת מאמצי הממשלה לצמצם את מעורבותה בשוק ההון.

אושיות

לפני כשנתיים חדלה "אושיות" להיות חברת־ביטוח, אף כי רשיון המבטח לא נשלל ממנה על־ידי המפקח על הביטוח. החברה הפכה מחברת־ביטוח קטנה לסוכנות־ביטוח ענקית, אך המהלך לא שיפר את מצב החברה, שסבלה מכך שמכרה ביטוחים במחירים נמוכים תוך תחרות בכל חברות־הביטוח. ההכנסות מפרמיות הדרושות לא הספיקו כדי לשלם את התביעות, ומצבה של החברה התמיד.

דנגבריג עשה מאמצים למכור את החברה לשורה של גורמים, ובכלל זה לשותפות של כמה מחברות הביטוח הגדולות, אך כאשר רעיון זה לא יצא אל הפועל, נולד במוחו של דנגבריג הרעיון להעביר את עסקי החברה לקבוצת "הסנה". מנכ"ל "הסנה" דאז, אלפרד גולץ, שביקש להרחיב את עסקי החברה, קפץ על ההצעה, וכך הושג ההסכם בין "אושיות", לבין "רותם", חברה־הבת של "הסנה", ועסקי הביטוח של "אושיות" עברו ל"רותם". ההכנסות הגדולות שהיו לחברה עקב ההסכם עם "רותם", הועברו לסילוק תביעות מהעבר של "אושיות", אך הם לא הספיקו לשלם את התביעות וחברת "אושיות" חדלה לעמוד בהתחייבויותיה.

הסנה

קבלת עסקי הביטוח של "אושיות", סיבכה את חברת־הביטוח ההסתדרותית "הסנה". עם זאת, יש לציין שמהלך זה, שעליו שילם מנכ"ל החברה אלפרד גולץ בכיסאו, היה רק אחד מהגורמים לקשיים שבהם נתונה "הסנה".

הקבוצה המשיכה לסבול מהפסדים כבדים עקב קבלת עסקי חו"ל בצורה מאסיבית, בלא שאלה נבדקו כראוי. החברה אמורה לשלם תביעות בהיקף ניכר כתוצאה מקבלת ביטוחים בחו"ל. גורם נוסף לקשיי "הסנה" הוא העסקים הגדולים של החברה בביטוח אלמנטרי. "הסנה" היא המבטחת הגדולה ביותר בארץ של כלי־רכב, ואלה גרמו להפסדים במרבית חברות הביטוח. החברה גם נתנה סדרה של הנחות וזיכויים ביותר למספר לקוחות גדולים, והפסידה בגינם לעשרות מיליוני דולר. העריכות בענף הביטוח אומרות, שרק אם יוזרם הון חדש – כפי שחברת העובדים כבר מתכננת לעשות – לצד הארגון מעמיק, ניתן יהיה להציל את ענק הביטוח ההסתדרותי.

רותם

חברת־הביטוח "רותם", השייכת ל"הסנה", שהיתה קשורה בשרשי לעסקת "אושיות", עוברת להצטרף לחברות־הביטוח שחדלו להתקיים. "רותם" פעלה בעיקר כחברת־ביטוח הקולטת עסקים מתחכים. כתובר, שמרביתם של אלה העבירו לה עסקים גרועים. "רותם" פעלה עם סוכנים גדולים ושילמה להם עמלות גבוהות בביטוח. בתוספת לתעריפים הנמוכים שקיבלה בהגברת התחרות הפרועה בענף הביטוח, קל להבין מדוע נקלעה החברה לקשיים כספיים.

דרך אגב, מנכ"ל החברה, אלכס פלד, התריע בכתב בפני קבלת עסקי "אושיות", בטענה שהחברה אינה מסוגלת לקלוט עסקים אלה, אך מנכ"ל החברה־האם, אלפרד גולץ, התעלם מכך. "רותם" עוברת לסיים את פעילותה כחברת־ביטוח, ויחד איתה צפויה פרישתו של מנכ"ל החברה, פלד. החברה־האם "הסנה" נטלה על עצמה את התחייבויות "רותם".

בנייה

בענף הבנייה לא היו כמעט חברות חדשות שנקלעו לקשיים עסקיים או התחסלו, בדומה לשנים עברו. הקשיים באו לידי ביטוי בעיקר בחברות הבנייה הגדולות, שהבולטת בהן היא "סולל בונה".

הקשיים בענף הבנייה נבעו בעיקר מהתחרות בענף, הגורמת לכך שחברות מנסות לזכות במכרזים גם אם ברור להן שהן מציעות מחיר הפסד. מרבית מנהלי החברות מעדיפים להמשיך ולגלגל את העסק, מאשר לפטר עובדים.

המכה שהתחוללה השנה על הענף נבעה מההתקוממות בשטחים, שהחלה ב־9 בדצמבר 87'. פועלי הבנייה מהשטחים, שהיו כ־40% מכלל כוח האדם בענף הבנייה, חדלו בחלקם להופיע, והאחרים מגיעים באופן לא־סדיר. חברות הבנייה החלו לגייס פועלים זרים, והן מנהלות מאבק ממושך עם שר העבודה והרווחה במטרה שיתיר להן לייבא ארצה לפחות 3,000 עובדים.

המשך בעמ' 9ב

MASTERPIECE at MASADA

ארוע מהגדולים והמיוחדים בעולם, יתקיים בישראל ב:

13 באוקטובר 1988 בשעה 20:30

הפילהרמונית במצדה

מנצח
זובין מהטה

מנחה
גרגורי פק

אורח כבוד
איב מונטאן

בתכנית: התזמורת הפילהרמונית הישראלית, בניצוחו של זובין מהטה, הסולניות פלורנס קוויוואר וסילביה מקנייר ומקהלות יבצעו את הסימפוניה מס' 2 של מאהלר "התחייה" לגבורת המצדה.

הקונצרט על רקע הר המצדה, שיואר באפקטים מרשימים של תאורה היקודים בזרות הסימפוניה, יהיה הארוע אשר יקיים את חגיגות ה־40 לעצמאות מדינת ישראל.

הארוע יתקיים בנוכחות:
נשיא המדינה - מר חיים הרצוג
יושב ראש הכנסת - מר שלמה הלל
ראש הממשלה - מר יצחק שמיר
ממלא מקום רוה"מ - מר שמעון פרס

בחסות

"אמפיתאטרון" המכיל 4000 מושבים וקונכיה אקוסטית הוקמו באתר במיוחד לארוע זה.

כרטיסים במספר מוגבל למכירה בארץ:
תל־אביב: הדרן - 03-248787
קסטל - 03-447678
רמה"ש: השרון - 03-494786
ירושלים: קלעים - 02-231624
ביטוח - 02-240896
חיפה: נבר - 04-384777

אוטובוסים מפוארים לארוע וחזרה יצאו מת"א ומירושלים.

אגד - המוביל הנבחר של אורחי הארוע

هكذا من الاصل

مكنز من الاحل

ציד הציפורים

מאת מיכאל הנדלזלץ

בבניה והאחרונות הסיבה המרכזית לביקורים בבהודי־ירושלים עבודי הזו הבגות הבכורה של תיאטרון הפלש־תיני "אל חכואתי". בפעם הראשונה ראיתי אותם בהצגת "מהג'וב מהג'וב" באולם של קלנ' בין חומות העיר העתיקה. ב־1984 הם מופיעים בבניין מילהם במסקף רחוב צלאח־א־דין.

עכה הם בעלים את "הציפורים". כבה שלוש שנים קיימים ב"אל חכואתי", ששמעו יצא גם בפסטיבלי תיאטרון בחוץ לארץ, שני פלגים אבבהיים. בנהיג הקבוצה הוא עדיין פרנסואה אבו־סאלם, הבמאי־המחזאי הבייכר. אשתו, ג'קי לוביק האמרי־קאית (שבובא יהודיה) היא המעצבת, המעניקה את הצורה הסופית לטקסטים הכתבים בעבודה קבוצתית ואחת ההתקניות.

הצגת "הציפורים" נכתבה על ידי איברהים חלילה, אחד השחקנים. הוא ראשי בהאזה במתחים פעילות שהיא בעין "בבה 2" של "אל חכואתי". הבחזות שלהם לפעמים פוליטיים באופן ברור יותר מאלה של "אל חכואתי" הגדול, ששמו יצא בהיאבדליות שלו, שאף פעם אינה מאפשרת לתבנת אותו למבר פוליטי חד משמעי.

לבאי התיאטרון מהלק הקהיר היגבנה באנגלית. הם יודעים היטב שלא כל הקהל מבין ערבית. בחר־דיים האחרונים פחת בכלל מספר הצופים הבאים לתיאטרון. והצגה בהוליה בזמנים אחה"צ, כדי לאפשר לצופים להגיע לבתיהם לפני שיהיה מאוחר מדי, אם כי בחודשים האחרו־נים במעטים הצופים בעיר הגדה להגיע.

תקיעת שופר

שתי ציפורים מעץ תלויות מ־למעלה והצל שלהן מוטל על קיר בצבע חום בהיר. לבמה פורץ הצייד, אתו כמשוק הכובר. בתיאטרון ישר־אלי הוא היה כן הכתם עוסה מדי בה"ל ובהויק עוזי או קלצ'ניקוב. אבל בתיאטרון הפלשתיני הוא לובש בגד הום, קסה הכובה את פניו כטיכן בסיכה ובידו מקלע. הוא מנסה לצוד את הצפורים, אך הללו נבלטות ממנו כלפי מעלה. הוא מסאיד על הבמה מלמודה ויוצא.

לבמה עולה האיש הזקן (מאק חלייבה) עם סולם על גבו. הוא מיטהו של הצייד, שהולים ש"אשר פידוטו להיות לבר ולקבל את מנת גודלך". הוא נופל מן הסולם. לבמה נכנס צייד (איסמעיל דבאח), העוזר

הקהל היהודי רצוי, אבל "אל חכואתי" פונה בעיקר למודעות הפלשתינית בדרישה לנקוט עמדה

לו להולך ממצוקתו. גם לצעיר מקלע וגם הוא מנסה לצוד ציפורים. הוא מגלה את המלכודת ומתעניין בה, לכרות אוהדותיו של הזקן.

הצייד חוזר לבמה. הפעם בידו אלה שחורה. הוא מאשים את הזקן והצעיר בגניבת הטרף שהיה במל־כודת וצועק "הכל כאן שייך לי — השמיים, הציפורים, הארץ". לצעיר הוא אומר: "נפלת למלכודת שלי — אתה שלי". הוא מכריז על פתיחת משפטם של הגנבים, כשהוא תוקע בשופר. הוא מאשים את הזקן בכפיות טובה ובגניבה ואילו את הצעיר בשוד וביזה. "אתם אשמים. אתם פושעים. אתם מחבלים," הוא אומר ודן אותם למוות.

הזקן מתחנן על חייו. הצייד מעניק להם חופש: את החופש לבחור את צורת מותם. הוא מנופף באקדח וכובל את השניים בשלשלאות. בבית הכלא מנסה הצעיר לשכנע את הזקן להרוג את הצייד, אבל הזקן טוען שהצייד היה טוב אליו, ומצהיר שלא יהרוג איש.

בחלום האסירים מופיע הצייד בד־מות מלאך המוות ואחר כך מוליס שהוא שיקבע את צורת המוות ומועדו.

הקהל מעורר

הוא מוליס להכריח את האסירים לחפור. "מה לחפור?" שואל הזקן. "את הקבר שלך, חמור" עונה הצייד שמסרב לעבוד. הזקן עובד ומקבל תמורת עבודתו פירורי לחם וטיפות מים. הצעיר לועג לזקן, מסרב לעבוד ומרגיז את הצייד. הקהל מעודד אותו בהכאות כפיים. הצעיר מתנפל על הכבלים עם המעדר, והקהל שוב מוחא לו כפיים. הזקן מנסה לשכנע את הצעיר שיצטרף לעבודה. "הצייד יהיה טוב אליך". אבל הצעיר אינו מוכן. הוא מנסה אפילו למלא חזרה את הבור שנכרה.

הצייד חוזר לבמה, ושר שירי תהילה לעצמו. הוא ניצב בראשו של הסולם, מעל העבדים, כשומר במגדל שליד גדר של מחנה עבדים. הפעם הוא מחזיק בידו רובה. הוא מבקש מהזקן לחפור ולמצוא תולעת אדומה שתהווה פתיון לציפורים. אם ימצא

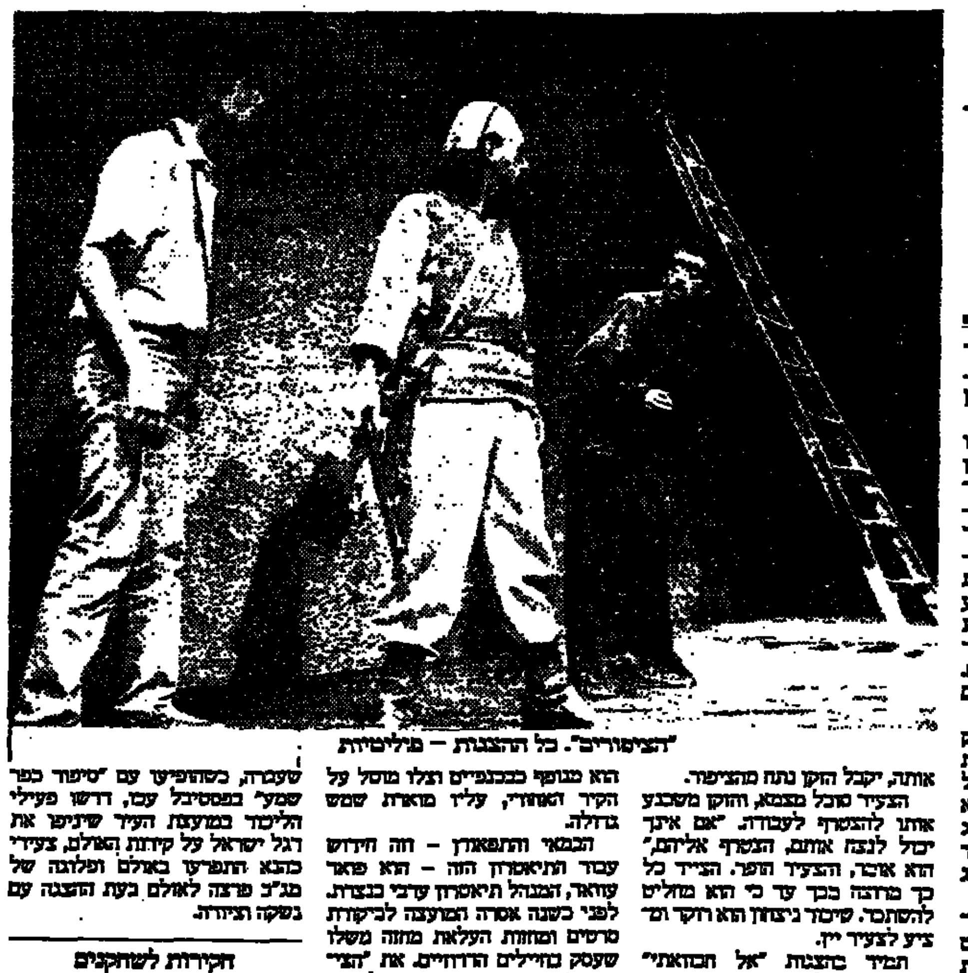
"הציפורים". כל ההצגות — פוליטיות

אותה, יקבל הזקן נתח מהציפור.

הצעיר סובל מצמא, והזקן משכנע אותו להצטרף לעבודה. "אם אינך יכול לנצח אותם, הצטרף אליהם," הוא אומר, והצעיר חופר. הצייד כל כך מרוצה בכך עד כי הוא מוליס להשתכר. שיכור ניצחון הוא רוקד ומ־ציע לצעיר יין.

תמיד בהצגות "אל חכואתי" נמצא מי בקהל שמבחין כי אני עוקב אחרי העלילה מן הדף באנגלית ומת־נדב לעזור לי להבין. ב"מהג'וב מהג'וב" ב־1981 היה מי שהפנה את תשומת לבי לצבע צעיפה של אחת הדמויות: אדום, שחור, ירוק. הפעם מסביר לי אחד הצופים באנגלית כי הצעיר מסרב לשתות כי הוא מוסלמי, אבל אחר כך מוכן לשתות כדי לאבד את הקשר עם המציאות. הצעיר משת־כר, מספר לזקן על נעוריו ורוקד אתו סגנו כנהוג. רוח המרד מתעוררת בו שוב, אבל הזקן מרפה את ידיו: "לא יכולת לנצח אותו כשהיית פיקח וחזק — אתה חושב שתוכל לו כשאתה שיכור?"

פוליטיקה ופיוט

הצעיר מוליס לא לשתות יותר. אחרי השיכרון באה ההתפכחות ואחריה ההתעוררות. הזקן רוצה רק לחפור, למצוא את התולעת למען הצייד ולמות. הצעיר מוכן לעזור לו בכריית הקבר. הצעיר מוצא את התולעת האדומה שבאמצעותה שיתף הזקן פעולה עם הצייד. הוא דוחק אותה לגרונו של הזקן: "אכול אותה לפני שהיא תאכל אותך".

הצעיר עוטף את גופו של הזקן בתכריכים ומניח אותו בקבר. דור המדבר של העבדים קרב אל מותו. הצייד מגיע שוב ובועט. הוא טוען שזהו מרד ומוליס לקבור חיים את הצעיר. הצעיר נאבק עימו ולוקח את רובהו. הוא כובל את הצייד, וקובר את הרובה באדמה. אז הוא מטפס על הסולם למעלה והופך לציפור. בידיו

הוא מנופף בכנפיים וצלו מוטל על הקיר האחורי, עליו מוארת שמש גדולה.

הבמאי והתפאורן — וזה חידוש עבור התיאטרון הזה — הוא פואד עוואד, המנהל תיאטרון ערבי בנצרת. לפני כשנה אסרה המועצה לביקורת סרטים ומחזות העלאת מחזה משלו שעסק בחיילים הדרוזיים. את "הצי־פורים" הצנזורה אישרה, אבל כדי להציגו במקום כלשהו בגדה המער־בית אישור כזה אינו מספיק. שם תלוי הכל בהחלטה של המושל הצבאי המ־קומי.

פואד עוואד הוא זה שהביא לכך שהזקן במחזה — שבגירסה המקורית לא היה קשור לצייד — יהיה למשרתו ונושא כליו. אם ההצגות האחרות של "אל חכואתי" הן ארוכות, צבעוניות ורבות פרסים ואביזרים, הרי זו קצרה, חסכונית בשימוש באביזרים ורבי מש־מעות ועושה שימוש מרתק בחלל. אי אפשר להחמיץ את המשמעות הפולי־טית שלה, אבל היא מקפידה להישאר בגבולות המשל הבימתי והמריאה לפיוט. וכמובן, הסוף מדבר בעד עצמו: המורד קובר את הרובה, וממריא אל החופש.

כל הצגות של "אל חכואתי" הן תיאטרון פוליטי, המכוון לעורר את המודעות העצמית של הצופים הפלשתיניים.

התיאטרון של "אל חכואתי" פונה למודעות הפלשתינית ודורש ממנה לנקוט עמדה. הקהל היהודי־ישראלי רצוי מאוד, כצופה, כתומך, כמתעניין במודעות הזאת. אבל ההצגה איננה ממוענת אליו. בכל מקרה הוא מייצג את הצד של הצייד. "אל חכואתי" הופיע עם ההצגות שלו בתיאטרון בוזה צדק ובבוזתא. יוסף אבו וורדה מתיאטרון חיפה שיחק שם את "מיססרה בחטף". פרנסואה אבו־סאלם היה אמור לביים בתיאטרון חיפה את "הכת הלבנה", של דורון תבורי, אבל כתיבת המחזה לא נסתיימה. בשנה

שעברה, כשהופיע עם "סיפור כפר שמע" בפסטיבל עכו, דרשו פעילי הליכוד במועצת העיר שינעלו את רגל ישראל על קירות האולם. צעירי כהנא התפרעו באולם ופלוגה של מג"ב פרצה לאולם בעת הצגה עם נשקה הצירה.

חקירות לשחקנים

העובדה שלתיאטרון זה יש בית שכור ומצייד משלו במזרח ירושלים הקלה על חייו, כמובן, אבל גם הקשתה עליהם. תחילה מירדה העי־ריה את חייהם כי לא היה להם רשיון, והציבה מכשולים רבים בדרך להשגת הרשיון. אחר כך נלקחו השחקנים לחקירות, ואחר כך נסגר התיאטרון בפקודת אלוף הפיקוד כל פעם שהושכר לאחד האירגונים המקצועיים שבגדה להתכנסות שלהם. לא פעם אף פעמים על "סגירות" אלה וניסיתי להוציא מהם סיבה אמיתית לסגירה, או לפתות לשכנע אותם שמדובר בתיאטרון. אפילו א.מ.י., תא מבקרי התיאטרון ומשרד החינוך והתרבות יצאו — בצעד לא שגרתי — להגן על התיאטרון הזה, באשר הוא תיאטרון ופועל במסגרת החוק.

אבל מאז האינתיפאדה (והמחזה הזה, כך אומרים, נכתב עוד לפניה) התגובות של האירגונים נערכות כב־תום, והתיאטרון ממשיך לפעול. מיסרים מקריטים יותר ויותר תשומת לב להופעות בפסטיבלים באירופה והוא רצוי שם מאוד. "סיפור כפר שמע" התחרק הפך להצגה קוסמ־קסית המגוללת את סיפורם של פליטי הכפר בחיפוש אחרי זהותם. בארץ (מה אומר המושג "הארץ" לגביהם, בעצמו) נשארים אנשי תיאטרון כמו פואד עוואד ואיברהים חלילה, ששניהם ערבים ישראליים, והם מקיימים את התיאטרון הפלש־תיני הזה על אביזריו וסמליו: רובטקה, אלה, שופר, אקדח, כבלים, קבר, תולעת, וציפורים.

לא גומרים את החודש

מאת עטאללה מנצור

במצרים קל יותר כיום להתלונן, והמצרים מרבים לעשות זאת — על יוקר המחיה, האבטלה הרווחת, הקיטוב החברתי. בעיותיה הכלכליות של מצרים רק הולכות ומכבידות

קהיר

את ביקורי האחרון במצרים ערכתי בראשית ימיו של חוסני מובארק כנשיא מצרים. אלפי פעילי ציבור ואנשי דת, מוסלמים ונוצרים כאחד, היו עדיין במעצר. הפטריארך הקופטי שנודה השלישי ישב במעצר מינהלי. גם ראשי האחים המוסלמים, הקומוניסטים, ויתר אנשי האופוזיציה מילאו את בתי המעצר. כיום הולך ומתפתח במצרים משטר של דמוקר־טיה פרלמנטרית. מפלגות של ממש מתחרות בבחירות ובידי האופוזיציה 25% ממושבי הפרלמנט. גם העיתו־נות הלאומית (המכונה ממשלתית) שמטה את המונופול שהיה לה. ואפד, מפלגת האופוזיציה המבנה להחזיות מפלגה בשם זה שפעלה במצרים עד להפיכת הקצינים ב־1952, מפרסמת זה שנה יומון רציני, הנקרא על־ידי חוגים נרחבים. השמאל המארקסיסטי והפרו־סובייטי מפרסם שבועון, הסיד־נאצר והמעמד קיאומי מפרסמים שבו־עון, מפלגות העבודה והליברלים מפרסמות שתיהן שבועונים. על כך יש להוסיף את ירחוני האחים המוסל־מים, והתמונה המצטיירת היא של חופש ביטוי לא־מבוטל.

משיחות שניהלתי עם מצרים, מתומכי המשטר ומתנגדיו, קל לאשש את התמונה הזאת. המצרי חש עצמו חופשי לומר את אשר על לבו, ולהת־לונן. עיקר התלונות מתייחס ליוקר המחיה הדוהר. מתלוננים גם על מחסור במצרכי מזון בסיסיים, המסוב־סדים. גם בני המעמד הבינוני־גבוה טוענים כי אינם יכולים לגמור את החודש והם פונים לשוק השחור.

המקורות הרשמיים טוענים כי עליית המחירים בעולם משבשת את חישוביהם. אשתקד נאלצו להוסיף כמיליארד דולר בגלל עלייה בלתי־צפויה במחירי הדגנים המזון בעולם. המדינה חייבת להבטיח לכלל המצ־רים את מוצרי היסוד: המצרי קונה פיתה עממית בשני גרושים (1.5 אגורות ישראליות) בעוד היא עולה 12 גרושים (תשע אגורות) לאוצר המ־דינה. המדינה מסבסדת את החשמל והדלקים (ליטר סולר עולה כארבע אגורות, וליטר בנזין פחות משלושים אגורות).

צרכן החשמל הקטן נדרש לשלם סכום השווה ל־1.5 שקלים לחודש (תמורת 100 קילוואט). צרכן ממוצע נדרש לשלם פחות מ־15 שקלים לחו־דש (תמורת 500 קילוואט). צרכן גדול מגיע ל־350 שקלים לחודש לצריכת 5,000 קילוואט. אלה מחי־רים מעודכנים שקבעה הממשלה בני־סיון לרסן את צריכת החשמל.

הצריכה לא ריסנה

מדוע היה צורך לצמצם את הצר־יכה? סכר אסואן המספק את עיקר התצרוכת העמיד את המצרים במצב עדין. תצרוכת המים במצרים בעשור האחרון עלתה על כמות המשקעים שירדה באיזור אפריקה והגיעה דרך הנילוס הלבן אל הסכר. מאז 1978 צרכו המצרים מדי שנה יותר מים מאשר המים שנאגרו מאחורי הסכר, וגובה פני המים ירד מ־170 מטר ל־150 מטר. האומדים אומרים כי אם יוסיף מפלס המים לרדת ויגיע לכדי 147 מטר, יפסיקו הטורבינות לפעול ועלטה תשתרר במצרים. כדי לקדם את פני הסכנה הזמינה הממשלה ארבע תחנות לייצור חשמל, ועתה עוסקים בהתקנתן. בראשית השנה הבאה יתוסף כושר ייצור חשמלי שיכפיל את הכושר הנוכחי מ־1650 מגוואט ל־3200 מגוואט.

התחנה הגדולה נבנית בעיר הנ־מלית דמיאט, בכושר ייצור של 850 מגוואט. בדרום קהיר מקימים תחנה בכושר ייצור של 350 מגוואט, בשוברא אל־חימה — 325 מגוואט, בסתאקה לחוף ים האדום — 125 מגוואט. אך הבהילות שבה הוקמו ה־תחנות (על אף התנגדות הבנק העולמי, ובמימון חלקי של הבנק ה־אפריקאי) תסייע לשר האנרגיה לממש את הבטחתו: חשמל כל הכפ־רים בתוך חמש שנים.

נראה כי צריכת החשמל לא רו־סנה, חרף החשש משיתוק הטורבינות. החנויות הכליבו ברבעים המסחריים של קהיר מפעילות מיזוג־אויר מלא. העובר על המדרכה לפני חנויות אלה יחוש במשב הרוח הקרירה, כמו גם בקטורת, המיועדת למשוך את עש־רות אלפי התיירים הפוקדים את קהיר.

צריכת המים עדיין גבוהה. כישלון החקלאות המצרית בייעול השימוש במים מונע מהממשלה להרחיב במידה ניכרת את השטחים הראויים לעיבוד חקלאי. מאז 1952 נוספו לשט־חים הראויים לעיבוד חקלאי, המשת־רעים על 21 מיליון דונם, כארבעה מיליוני דונם בלבד. משרד החקלאות מבטיח כי בעוד עשר שנים יתוספו עשרה מיליוני דונם, עם הזרמת שי־טות השקיה המשוכללות. בכך מסייעים הישראלים, בשלוש חוות הפועלות בחוות־הדגמה סמוך לכביש קהיר־אלכסנדריה.

מרשימים מהאינתיפאדה

החקלאים באזור רפיח שלמדו שי־טות השקיה מחקלאים ישראלים בימי כיבוש סיני, גאים בידע שרכשו. שדו־תיהם, ושטחים נרחבים של נטיעות צעירות — שקדים, זיתים ותשירים — צובעים את המדבר בירוק. צינור מי הנילוס המשקה את אל־עריש, שייח־זואיד ואזור רפיח יכול לשמש עדות משכנעת בזכות השלום. אבל את החוות החקלאיות הישראליות בכביש המדברי מרבים להזכיר דווקא חוגי האופוזיציה, ובמיוחד הנאצריסטים. הם טוענים כי שכר הישראלים הוא אגורי בהשוואה לשכרם של העובדים המצריים.

דוברים רשמיים בקהיר חוזרים ומשננים כי הם אוהדים את אש"ף, מרבים לסייע בכל דרך לניצחון המאבק הפלשתיני וגם לשמש בסיס לממשלה פלשתינית גולה. גם דוברי אש"ף מרגישים את ההסכמה השוררת בינם לבין נמשל מובארק. אבל שני הצדדים מתעלמים מגורם חדש, הדוחף לקיום ההסכמה הזאת: התוצ־אות השליליות הגדולות מהאינ־תיפאדה על הרחוב המצרי, ובמיוחד על הגורמים הרדיקליים — סטודנטים וצעירים מובטלים הנתונים להשפעת קבוצות דתיות קיצוניות. מראה התנגשויות של נערים וילדים, שאין בידיהם נשק חם, בחיילים בסיסמאות מתנה הפלישים בקיצוניות עזה ובגדה, מעוררים רבים בשכונות העוני של קהיר ואלכסנדריה. הטלוויזיה המצ־רית אמנם אינה מרבה בהצגת מראות

אלה, אך גם המעט המגיע לצופים ולקוראי העיתונות המצרית אינו נופל על קרקע צחיחה.

תיאור ההתנגשויות בין כוחות הביטחון המצריים למתפללים במסגד אדם שבשכונת עין־שמס, מעיד כי "המתפללים" השתמשו בבקבוקי תב־ערה ובחולקי בלוקים בהתקפתם, שנמ־משכה ארבע־וחמש שעות, עד אחרי חצות. רבים שנקהלו לשמוע הידיעות התערבו לטובתם. מאות נעצרו, וכמאה איש נפצעו — ביניהם כעשרה אנשי ביטחון.

השוק בקהיר. הממשלה מסבסדת כמעט הכל

משכיל מצרי ידוע הנמנה עם האו־פוזיציה השמאלית אומר לי, כי ביסוד התנגשות האוהדים העירית את כוחות הביטחון מונח הסכסוך הכלכלי. רבים חיים חיי מצוקה בשל עליית המחירים ופריחת השוק השחור. מכאן החלטת הממשלה להעניק, באופן חד־פעמי, תוספת משכורת לכל העובדים במגזר הציבורי לקראת תחילת שנת הלימו־דים. גובה המענק ינוע בין 25 ל־70 ל"מ. הסכום שווה למחירם של כשני קילוגרם בשר מאיכות ירודה באוליה או ארוחה ליחיד, ללא משקאות וחי־פים, במסעדה טובה, ולא יותר מארוחה כזאת לשניים.

כמעט 3 מיליוני מובטלים

אך לא כולם מועסקים במשרות ציבוריות. מצב התעסוקה מחמיר. כאשר הוליס סאדאת לבקר בישראל היה אחוז המובטלים במצרים כ־8. כאשר נורה, באוקטובר 81', היה חלקם קרוב ל־10%. מאז מותו ועליית מובארק לשלטון, תופח אחוז המובטל־לים בצורה מבהילה. ב־1986 הוא עמד על קרוב ל־29.

— במספרים מוחלטים, מגיע מספר הבלתי־מועסקים במצרים ל־2.8 מי־ליונים, מגיל 12 ומעלה. 12 מיליון מצרים מועסקים בארצם, 1.4 מיליון מועסקים בארצות חוץ, בעיקר בעי־ראק ובארצות הנפט, כמו סעודיה ונ־סיכויות הנפט.

על הרקע הזה פורה הציבור על גזרות הגילום. הכלכלנים המצרים אומרים כי המצוקה הולכת ומחמירה בקרב האקדמאים הצעירים מחוסרי העבודה, שעד לפני מספר שנים יצאו בהמוניהם מיד עם סיום הלימודים

לעבודה בארצות הנפט. כיום רפתה הדרישה למורים, מהנדסים או רו־פאים מצרים בארצות־ערב, עקב האטה במפעלי הפיתוח ועליית כוח אדם מקומיים.

כאשר היכיתי מספר דקות בפתח כנסיית מארי גרגס, בכיכר תג'אן, לפי גישה עם ידיד משכתי את תשומת לבם של שני הקיסים. חיילי כוחות הביטחון המרכזי הזמנתי לשבת בחברתם. שניהם כפריים הנמצאים בקהיר עקב שירותם הצבאי. אחד נמצא בראשית דרכו, השני עומד

להשתחרר בעוד מספר שבועות ומתעתד לצאת לחו"ל. לאן הוא אינו יודע בוודאות. אולי ייצא לעיראק (השיחה התקיימה לפני הכרזה על הפסקת־האש בחזית עיראק־איראן). העיראקים יבטיחו לו חלקת קרקע ואישה כאשר יצטרף לחזית הלוחמ־מות בחזית. הבנים רבים שלו הלכו במסלול זה.

זה, אכן, מסלול חדש לפתרון מצוקתם של צעירי מצרים. אבל אין בו כדי לצמצם את בעיית התעסוקה המקומית. וכאשר יש אבטלה כה חמורה, קל לחזות הפרות־חוק ומעשי אלימות. שר הפנים המצרי הגנרל זכי בדר אומר כי בשנתיים האחרונות עצרה המשטרה 1,458 חשודים ב־277 תיקים של פעילות טרוריסטית. המש־טרה חשפה מאות קילוגרמים של חומר־נפץ, מאות רימוני־יד וכלי נשק שונים. אבל הוא משוכנע כי פעילות הגורמים הקיצוניים מתמעטת. עתה הוא מייחס זאת להצלחת כוחותיו באיתור התאים הללו והכישלון האב־טיפוס החומייניסטי. בראיון לשבועון "אל מצאור" מגלה בדר את דעתו הנחרצת. נגד הגורמים הדתיים קיצוניים. הוא מגיע כי עיקר מגוייסים לספיגת, וקשורים במשקיים ומו־מנים את פעולתם מחוץ למצרים. כאשר נשאל על מידת האמת בש־מועות כאילו אנשי "המוסד" פעילים במצרים, אמר בדר: מפיצי השמועות האלה שואפים לפגוע בהסכמי קמפ דייוויד ולסכסך את מצרים מחדש במ־לחמות עם ישראל.

חוגים אופוזיציוניים אחרים אינם שותפים לאופטימיות של בדר. לדעתם, הקיטוב בין עשירים לעניים מרווחים רווחי רבים לחפש מפלט אצל

גורמים קיצוניים ופתיחת שנת הלי־מודים באוניברסיטאות עלולה להוות מנוף־כוח לציבות החזית הפנימית.

ביקור ב"מדבולי"

על פי הנאמר והנכתב במצרים, ישראל היא האחראית לעיקר מצו־קותם של המצרים והערבים בכלל. שעה ארוכה סבבתי בחנות הספרים "מדבולי" המפורסמת בקהיר, ליד בית־הקפה "גרופי". שמות הספרים המוצעים לקוראים והדיון בהם לא השאירו ספק בלבי כי ישראל, והיהו־דים, תופסים מקום נכבד במוחן התרבותי הצבוע כאן. בין השאר — מרגלי "המוסד", דיכוי הפלשתינאים, "ניסיון ישראל לייהד את המצרים בתקופת כיבוש סיני" מאת מרזוק אבו־בקר, מדינת הנחשים, ועוד. כמו־נות המרוחות שני כתלים עם ספרות דתית. אחד הספרים שרכשתי, "ה־קוראן והחרב — המאבק בין הדת למדינה במצרים" מאת נביל עבד אל־פתאח, מטיל על ישראל חלק מהאשמה לפתיחות בין קופטים לבין מוסלמים בימי מבארע: עצם קיומה של ישראל כמדינה דתית, עודד גור־מים בקרב הקופטים לפעול למען תחייה לאומית.

שבועון השמאל של מפלגת "המעוד הלאומי־פרוגרסיבי הפאן־ערבי" טוען בגיליונו האחרון כי בתחנת הגבול של רפיח "התגלתה" משלחת צבאית ישראלית, שהוזנה בדרכה למצרים כדי להפיץ בה את מחלת האיידס.

ישראל אינה מצליחה להשיב מל־חמה. עיתוני הממשלה והאופוזיציה סגורים בפני הסיקון הישראלי. אבל גם "קול ישראל" בערבית אינו נקלט במכשיר הרדיו הרגיל אפילו בצפון מצרים.

בעיתונות המצרית והערבית מור־גשת נוכחות ישראלית חזקה, ואינה מתכוון רק לידיעות על האינתי־פאדה. ב"אל־קבס", היומון הכוויתי, מפרסמים בהמשכים ספר המבוסס על הפרוטוקולים של זקני־ציון, עם "פרשנות" של אחד שפיק אל־חליל. ב"אל־שרק אל־אוסט" (המזרח התי־כון) הסעודי מתפרסם מאמר המד־יחס בהערכה לאמיל חביבי, עורך ביטאון רקח. הכותב, ד"ר מוחמד סנטי, קובע כי ביצירתו חביבי הוא ישראלי ובעל גישה אינטרנציונליס־טית, ואינו ערבי לאומי.

המשורר סמיח אל־קאסם זוכה לביקורת שלילית בשבועון "אל־יום אל־סאבע" היוצא אור בפאריס. "אל־ג'ומהוריה" המצרי מקדיש עמוד שלם לספרו של מירון בנבנישתי על מדי־נות ישראל בשטחים. "אל־אהראם" מדגיש את העובדה שהערבים אזרחי ישראל כמעט שאינם נוטלים חלק פעיל באינתיפאדה. היומון מפרסם מאמר־"מדעי" מאת ד"ר עבד אל־באסט עבד אל־מועטי, יו"ר החברה הערבית לסוציולוגיה ומרצה באוני־ברסיטת עין־שמס הקהירית, המבוסס את הטענה, הוא מוכיח מספר עובדות. למשל, כי הוועד הארצי של ראשי הרשויות הערביות קרא לשביתה בפברואר '88 וכי קיימות עדויות לאי־ סוף תרומות וסיוע לשטחים. אבל הוא מסייק, מבר, מסקנות, מרבמות, מרעשי קובע כי "האינתיפאדה באה כתשובה למאבק של הפלשתינאי הנתון לכי־בוש מאז 1948 בהשראת המאבק נגד הציונות, של ייהוד הפלשתינאים וקליטתם". אבל השוקן יוסי שי־לוה, הסוכב בישראל מתוביתי־ייהוד של ספרות פלשתינית, זוכה ליחס הנבוי ביותר. השבועון "אל־שעב" (של מפלגת העבודה הסוציאליסטית) מאשים בשוד הפולקלור הפלשתיני — לאחר שגשרו מולדתם הארצית של הפלשתינאים.

רואים ואינם נראים

מאת דניאל דגן

פרנקפורט

בעוד פחות מחודש תתכנס כאן עצרת מרכזית לציון 40 שנה ל"ליל הבדולח" — אירוע המציין את תחילת הרדיפות המאורגנות על יהודי גרמני־ה, ומהווה תמרור חשוב בתהליך שהוביל לקראת "הפתרון הסופי". בין הנואמים בעצרת יהיה הקאנצלר הלמוט קוהל, שהוזמן על־ידי ועד הק־הילה היהודית בפרנקפורט. מאוחר יותר, ביקש הפרלמנט של הקהילה לבטל את ההזמנה, אך התברר שלא היתה לו סמכות לכך. בנוסף, מיתנו המתנגדים להופעת הקאנצלר את ביקורתם.

מדוע בכלל להזמין את הקאנצלר? מן הסתם, כדי לתת אופי ממלכתי לאירוע, ולאלץ בכך את הממשלה לראות עצמה כמשתתפת. כבר לפני חודשים נשמעה ביקורת על כך, שאיש בבון לא חשב על הצורך באי־רוע ממלכתי מכובד. פשוט הניחו לי־הודים לזכור ולהזכיר את הרדיפות נגד אחיהם.

מדוע לא להזמין את הקאנצלר? מפני שמתנגדיו הפוליטיים (כאלה יש גם בתוך הקהילה) רוצים להבליט את עמדותיהם. הסיבות לביקורת רבות: קוהל לא הפגין רגישות מספ־קת בעת ביקורו בישראל לפני שנים מספר. הוא הזמין את הנשיא רייגן להניח זר פרחים בבית קברות שבו מוטמנים חללי האס.אס. ואחד מחברי הפרלמנט של מפלגת השלטון השמרנית השמיע הערות אנטי־שמיות.

המחלוקת סביב הזמנת הקאנצלר אופיינית לקהילה קטנה והדורה, המב־גינה הסכנות היעוד ביטחון עצמי. בעבור יהודי החי בגרמניה, ביקור בני־יורק או בפאריס יכול להיות משב רוח מרענן. בערים אלו ואחי־רות, אפשר לטייל "ברחוב יהודי", להיכנס ל"חנות יהודית", או ל"מסע־דה יהודית", להיתקל ברחוב באנשים בעלי "מראה יהודי".

בגרמניה, העולם היהודי הזה אינו עוד בנמצא, או שהוא קיים רק במידה מוגבלת. היהודים המעטים החיים כאן, אינם מרוכזים ברובעי מגורים מסויימים ואינם בולטים לעין. נהפוך הוא, מתעורר רושם שהם מצטנעים, כמעט מסתתרים. כאן היהדות כאילו רוחשת מתחת לפני השטח, ויהודים יכולים להופיע כרואים ולא־נראים.

מסעדות כשרות בוודאי יש, פוע־לים גני־ילדים יהודיים, אירועים דתיים ותרבותיים יהודיים הם חלק ממציאות החיים. אך כל זה נעשה מאחורי הגדרות והחומות של המרכ־זים הקהילתיים. מערכות אבטחה יק־רות, היוצרות חיץ פיסי בין "היהו־דים" לבין העולם הסובב.

לפני חודשים מספר אירע פיצוץ בפתח המרכז הקהילתי בפרנקפורט — בניין מעניין במיוחד שנבנה בהשקעה גדולה, וצוייד במכונית משוריינת וב־אמצעי ביטחון האיים לשגרירות מבוצרת. יושב־ראש הוועד המרכזי של הקהילה היהודית במערב־גרמניה, היינץ גלינסקי, דרש מהממשלה אמצעי ביטחון נוספים. פחות משנה לאחר הכרזתו פירסם הקאנצלר הוד־עה, המבטיחה ליהודים שמירה.

אמצעי ביטחון קפדניים

אפשר בקל להוכיח, כי אמצעי הביטחון הקפדניים הכרחיים. גדי־דים יהודי יכול לפעול כאן רק תחת עינם הפקוחה של שוטרים גרמניים. כבר היו התקפות ואיומים מצד טרור־יסטים של אש"ף, קבוצות ימניות קיצוניות, ושמאלנים "אנטי־ציונים". על כן אסור לקחת סיכונים מיותרים.

אבל אמצעי הביטחון האלה משק־פים מציאות יהודית לא פחות מכפי שהם שומרים עליה. בארה"ב, סובבים היהודים בחברה כאמריקאים וכיהוד־ים כאחד. בגרמניה, אין "יהודים גרמנים", מסיבות היסטוריות האחרות (עצם הכינוי עלול לעורר חלחלה). יש, לעומת זאת, יהודים החיים בגר־מניה (בדיוק כך קרוי הגוף המרכזי של הקהילה כאן — הוועד המרכזי של היהודים בגרמניה).

כל זה עשוי להשתנות כאשר דור חדש של יהודים יגיע לעמדות השפ־עה. הדור הזה, של אנשים שצמחו בתרבות הגרמנית, מתקשה מאוד להגדיר את זהותו. הוא עלול להיעלם כדור יהודי, או להגר לארצות אחרות (ובתוכן, מן הסתם, גם ישראל). או להכות שורשיו כאן. האפשרות הא־חרונה, אם אכן תתגשם, תחייב הגדרות חדשות של היחסים עם הסי־ביבה הלא יהודית. לאורך זמן, קשה לתאר חיים יהודיים פעילים עם זהות מוצנעת, כמעט מוסתרת.

גניבת כספי הוועד

ליהודים רבים, הזהות הזאת בוודאי לא היתה מקור לגאווה בחו־דשים האחרונים. מאז נחשפה כאן פרשת המעילה של הרבר נחמן. היושב־ראש המנוח של הקהילה האר־צית, שנפטר בחודש ינואר השנה, גנב יותר משלושים מיליון מארק מכספי הוועד. המעילה בוצעה, בחלקה הגדול, בקרן שנועדה לתשלום פיצו־יים לנפגעי הנאצים.

המזכיר הקודם של הוועד, אלכ־סנדר גינצבורג, היה בעל זכות חתימה על החשבונות שמהם נגנבו הכספים, ונהנה בעצמו מהעברות נריבות. החקירה בפרשה נמשכת, אך עד כה לא היו מעצרים. מן הסתם מפ־גינה התביעה הכללית זהירות מיוח־דת בגלל רגישות הנושא. בסופו של דבר, יסביר כל גרמני אזרחי, המוד־בר ביהודים שמעלו בכספי יהודים, שנועדו לקורבנות יהודים. מה אפשר כבר לעשות? למה לא פיקח הוועד על הכספים שגזלו נחמן וגינצבורג? מדוע לא פיקחה הממשלה על סכומי הענק שהעבירה לקרן הפיצויים? מדוע לא מתנהלת חקירה נמרצת אשר תוביל למעצר משתפי הפעולה? גלינסקי אומר: "לא ייתכן שנחמן פעל לבדו... הדבר פשוט אינו אפשרי".

שאלות אלה ואחרות, ממתינות עדיין לתשובה. אך לא מן הנמנע שניתן למצוא להן הסבר חלקי כבר עתה. מערב־גרמניה ביקשה לעודד צמיחת קהילה יהודית, ואף עשתה זאת באמצעי הנוח ביותר שעמד לרשותה: תמיכה כספית. נחמן, שייצג כלפי הממשלה את "העניין היהודי", קיבל יד חופשית. כללים בסיסיים של פיקוח ציבורי נשכחו והונחו. המטרה העליונה היתה לתת לנחמן ולי־הודי־דיינ הרגשת בית נוחה, ולחזק את מעמדה של הקהילה.

המעילה של נחמן היא, לדברי גלינסקי, "המכה הקשה ביותר שני־חתה על הקהילה מאז הקמתה אחרי המלחמה". בגלל הרקע הפוליטי־הסבוך, מעילה זאת בוודאי אינה עוד מקרה רגיל של גניבת כספי ציבור. אחד הלקחים החשובים שלה: לא ניתן להקים קהילה יהודית במחי יד, בוודאי שלא על ידי הענקת שליטה בתקציבי ענק. צמיחה של חברה יהו־דית "נורמלית" אפשרית רק בתהליך ממושך ומייגע, תהליך שפרשת נחמן תגרום בוודאי להארכתו.

רשות השידור
מרכז ההדרכה

מרכז ההדרכה של רשות השידור

מכריז על פתיחת קורסים במקצועות הבאים בתחום העתונאות האלקטרונית:

1. קורס קריינים, מגישים ומנחים לחדשות ולתכניות בטלוויזיה וברדיו.
2. קורס כתבים ועורכי חדשות בטלוויזיה וברדיו.

מתכונת הקורס:
הקורסים יתקיימו בירושלים ויפתחו בחודש ינואר 1989 וימשכו כשלושה חודשים (שלב א') + תקופת התמחות בת שלושה חודשים (שלב ב'). בסוף שלב א' ו־ב' יתקיימו בחינות, בין היתר בחינות התאמה לרדיו ולטלוויזיה. הקורסים יתקיימו במתכונת של שלוש פגישות בשבוע בשעות אחר הצהריים.

תנאי הקבלה:
1. תעודת בגרות מושלמת. עדיפות תינתן לבעלי השכלה גבוהה ו/או בעלי נסיון עתונאי.
2. ידיעה טובה מאד של השפה העברית.
3. השכלה כללית רחבה.
4. ידיעה טובה של השפה האנגלית. רצויה ידיעת שפה נוספת.
5. קריינים ומגישים ברדיו יידרשו להתמצא במוסיקה קלאסית ו/או קלה.
6. המועמדים יידרשו לעמוד בבחינות קול, בבחינות מסך, בבחינות בכתב.
7. יורשו להגיש מועמדותם בני 21 ומעלה.

סדרי הרשמה: המועמדים מתבקשים להגיש מועמדותם בכתב אל: רשות השידור, מרכז ההדרכה, ת.ד. 6387 ירושלים, מיקוד 91061 ולצרף:
– אישורים על השכלה, קורות חיים ותמונה.
– המחאה על סך 25 ש"ח לפקודת רשות השידור כדמי הרשמה.
– על המועמד לציין את שם הקורס המבוקש.
– המועמדים יציינו את כתובתם המדויקת ומספר הטלפון שלהם בבית ובעבודה.

המועד האחרון להרשמה: 7.10.88

ההחלטה הסופית על קבלה לקורס היא בידי ועדת הקבלה המקצועית של רשות השידור.

הערות:
1. רשות השידור אינה מתחייבת להעסיק את בוגרי הקורס.
2. דמי ההרשמה לא יוחזרו.
3. שכר הלימוד לא יעלה על 960 ש"ח. הסכום המדויק ואופן התשלום יקבעו במועד מאוחר יותר.
4. המתקבלים לעבודה יידרשו לגור בירושלים או בת"א.
5. בוגרי הקורס יהיו חייבים עפ"י דרישת הרשות לעבוד ברשות השידור במשך שנתיים מיום סיום הקורס, בתנאים המקובלים ברשות השידור.
6. בוגרי הקורס יוכלו להגיש מועמדותם למכרזים פנימיים ברשות השידור, בתנאים שבו סיימו את הקורס.
7. רשות השידור אינה מתחייבת להעסיק את בוגרי הקורס.

וגה ספנות בע"מ

חוגגת 3 שנים להיוסדה
ומברכת את קהל הלקוחות והידידים

בברכת

שנת עסקים פוריה

VEGA SHIPPING LTD.
משרד ראשי: חיפה, בנין סטרקו, כיכר סטלה מריס,
טל. 04-337555, טלקס: 471188. פקסימיליה: 04-337171.

קרן קיימת לישראל

מאחלת לכל בית ישראל
שנה טובה
שנת שלום, צמיחה ושפע יבולים
כבד את מכריך וידידך
בנטיעות עצים לכבודם
תעודות עצים ניתן לקבל במשרדי הקק"ל:

ירושלים – רח' הקק"ל 1	נתניה – רח' רזיאל 7	
תל־אביב – רח' שפירא 11	רחובות – אחד עם 25	
חיפה – רח' הרצל 16	באר־שבע – ההסתדרות 112	

"ונדליקה שוב את האדמה
בשלהבת ירוקה"

עמיתי ירושלים
תכנית לפיתוח מנהיגות
לחינוך יהודי לתפוצות
בחסות
הסוכנות היהודית לארץ ישראל

התכנית מיועדת לאנשי חינוך מצטיינים, בעלי תואר מ.א. לפחות, מתחת לגיל 40,
ובעלי לפחות 3 שנות נסיון בתחום החינוך היהודי לתפוצות.
ההכשרה ומשכה שנתיים וכוללת קורסים משותפים, תכנית לימוד אינדיבידואלית,
ועבודת מחקר. המשתתפים מקבלים מלגה. המסיימים ישרתו בתחום החינוך היהודי
לתפוצות בארץ או בחו"ל.
תאריך סופי להגשת מפסי מועמדות לשנה"ל תש"ן (1989–90)
הוא כ"ב כסלו תשמ"ט (1.12.88)

לקבלת מידע וטפסים נא לפנות ל"עמיתי ירושלים",
רח' הצפירה 22 א', ירושלים 93102. טל' 02-662901

משרד האוצר

הערכת שווי תאגידים בנקאיים —
קביעת מועד סופי

בהמשך למודעה שפורסמה בעיתון זה בגדון ביום 30.8.88, מודיעה בזה ממשלת ישראל כי המועד האחרון להגשת בקשות, להיכלל ברשימת המעוניינים לבצע את עבודות הערכת שווים של התאגידים הבנקאיים, הוא י"א בתשרי התשמ"ט (22 בספטמבר 1988).

מנהיגות בעתות מלחמה

מאת פרופ' שלמה אבינרי

ב"פילוסופיה של המשפט" קבע הגל, כי מה שמאפיין את דמותה של האישיות המודרנית, בהיסטוריה או במדע, הוא יחסה הדו־ערכי לדעת־הקהל בימנה: מצד אחד, חייבת אישיות זו לבטא את האמת הפנימית של דעת־הדור, את ה־zeitgeist; מצד שני, לעתים היא צריכה להיות משוחררת ממנה, להתעלות עליה ולהתייצב, אוטונומית ובהחלטיות, אל מול פני המשפטים הקדומים המאפיינים את הדור. כיוון שדעת־הקהל כוללת, לפי הגל, את כל מה שהוא אמיתי, כמו גם את כל המקרי והחולף שבהוויית העולם, הרי היכולת לברור את התבן מן המוץ היא המאפיינת את האישיות ההיסטורית.

כל המכיר את יחסו האמביוולנטי של דוד בן־גוריון לדעת־הקהל ולעיתונות יודע כי תשעה קבין מיחס זה שייחס הגל לאישיות ההיסטורית כלפי דעת־הקהל נטל בן־גוריון. מי כמוהו ידע, בעת הצורך ולעתים שלא לצורך, לבוז לדעת־הקהל — ומי כמוהו ידע עם זאת, כי סוד מנהיגותו טמון ביכולתו לכוון לדעתה של דעת־הקהל, להזדקק למאווייה הכמוסים ולבטא, במודע או שלא במודע, הרבה מאמיתותיה, הגלויות והנעלמות מן העין.

יכולת זו לפרוץ במוסכמות — וביחד תוך כך להפוך את המציאות עצמה למוסכמה חברתית חדשה — ניתנת לבחינה במיוחד במצבי מלחמה. אין כמלחמה לערעור סדרי עולם קיים ויציב על אמיתותיו ומוסכמותיו המקובלות, ואין כמלחמה לבחון את יכולתה של מנהיגות פוליטית להתמודד עם מציאות בלתי־שגרתית ולהתוות מפת־דרכים חדשה לאומה ולחברה בשעה שציוני־הדרך המקובלים מיטשטשים ואיש אינו יודע עדיין מה הן והיכן הן אבני־המיל החדשות שיוצבו בשולי דרכיה המתחדשות של ההיסטוריה.

מרבית בני־האדם רואים במלחמה רק המשך של מה שקיים לה, אם כי באינטנסיביות יתרה; אך לפשוט מבחינה אחת לא צדק קלאוזביץ באפיינו את המלחמה כהמשך הדיפלומטיה קטסטרופה. עם זאת, היא מבחן

כדרכים אחרות. אותן "דרכים אחרות" הן כה שונות ממה שמקובל ומצופה, וכרוכה בהן אלימות כה מרובה, עד שכל מלחמה היא התפרצות אל עולם בלתי־ידוע ול־עולם היא טומנת בחובה הפתעות ותוצאות השונות לחלוטין מאלה שציפו להן אותם שיזמוה. כל מלחמה היא בחזקת נעלם גדול, שכן במלחמה הבלתי־ידוע והבלתי־מצופה רב חזקו מן הקיים והנודע. לפיכך אין מי שלא יוצא מן המלחמה — ואפילו ידו על העליונה — חצוי תאוותו בידו. די לראות את אנגליה, מנצחת מלחמת־העולם השנייה, לפני המלחמה ולאחריה כדי להוכיח בכך שגם למנצחים מגלה יאנוס, אל המלחמה, את הדו־אנפין האמביוולנטי שלו ללא רחם. והדבר הלמד מעניינו הוא, כי אם היתה אחת ממטרות המלחמה שהכריזה אנגליה על גרמניה ב־3 בספטמבר 1939 שמירת עצמאותה וריבונותה של פולין, הרי האמצעים שהיו נדרשים כדי להכריע את גרמניה הנאצית ממילא הפכו את השגתה של מטרתה הראשונית זו לבלתי־מוגבלת עקרונית, עד שכל תחזית — היוצאת מנקודת הראות של ציפיות מוגדרות בפראמטרים מוכרים ומודדים — אינה יכולה שלא להתבדות.

מרביתם של המנהיגים המדיניים ממשיכים, עם פרוץ מלחמה, להתנהג פחות או יותר כאילו לא השתנה דבר, כאילו אין המלחמה אלא הגברה כמותית בדיגא של תהליכים וכוחות שפעלו בשעה לפני פריצתה. משום כך, במרבית המקרים, מנהיגים פוליטיים כאלה אינם רלוונטיים והם מוצאים את עצמם בשולי המאורעות — ובשולי השלטון או מחוצה לו. יסוד אי־הוודאות שבמלחמה מביא את יכולת המנהיגות למבחנה הקשה והמכריע ביותר: היש בכוחו של המנהיג לקרוא נכונה את כתב־החרטומים של ההיסטוריה בשעה שכתב זה אינו חרות עדיין באבן, אלא מתעתע בכל מי שמבקש לפענחו מבעד לערפל הקרב ואי־הוודאות של ההזדקקות הנרחבת לאלימות, המערערת כל קיים, יציב ונצפה.

כדי להסיר ספקות: אין לראות בדברים אלה בשום פנים ואופן הערכה חיובית כלשהי למלחמה או למה שמתרחש בה; ביקשתי רק לקבוע קביעה עובדתית, כי במצב הלחץ של מלחמה נמדדת יכולתה של הנהגה פוליטית בצורה המועצמת ביותר, כשם שברעידת־אדמה נמדד חוסנם של בניינים וכושרם של צוותי־חילוץ. כרעידת־אדמה, כל מלחמה היא

לכשר־פעולה שאי אפשר להתעלם ממנו.

בעקבות הערות־פתיחה אלה, אסקור את מבחן ההנהגה של בן־גוריון בשלושה הקשרים שיש להם זיקות למלחמה: עמדתו כלפי השתתפות היישוב והתנועה הציונית במלחמת העולם הראשונה; קביעת עדיפויות מדיניות ערב מלחמת־העולם השנייה תוך כדי הערכה־מחדש של יחסו לבריטניה; ויחסו למטרות מלחמת סיני במהלך התרחשותו של מבצע זה ומיד לאחריו.

בשלושת המקרים נראה כי בן־גוריון הוא מן הראשונים התופס כי מצב המלחמה — או ערב המלחמה — מחייב שינויים רדיקליים בתפיסות ובהערכות: לאחר תהיות וחיפושי דרך, לעתים תוך הרבה עקלתון ואי־ודאות, הוא משנה מסלול בימי המלחמה ומצליח בדרך זו להתמודד עם מצבי אי־הוודאות וליצור עובדות חדשות, הניזונות מן ההזדמנויות שאיפשר מהלך המלחמה, תוך הקפצת הבוקים שעצם המלחמה ותוצאותיה גרמה ובסופו של דבר בהפכת גישתו הנון־קונפורמיסטית החריגה לכאורה לדרך־המלך שבה צועדת תנועתו לאחר המלחמה.

אם תחת לחץ מלחמה נבחן חוסנה של ההנהגה, הרי גדלותו של מנהיג נמדדת ביכולתו לקרוא נכונה את כתב־החרטומים של ההסטוריה כשזה אינגו חרוט עדיין באבן ומתעתע בכל המנסה לפענחו. תחת השפעת שתי מלחמות העולם ומערכת סיני השכיל דוד בן גוריון לקרוא את השינוי המתחולל ולבצע תפניות חדות במהלכיו ועמדותיו. כך הצליח ליצור עובדות חדשות הניזונות מן ההזדמנויות שאיפשר מהלך המלחמה וגישתו החריגה לכאורה היתה לאחר המלחמה לדרך המלך

א.
מלחמת־העולם הראשונה

פרוץ מלחמת־העולם הראשונה בא לבן־גוריון כהפתעה, כלרבים אחרים מבני העלייה השנייה. הצטרפותה של טורקיה למלחמה לצד גרמניה ואוסטריה העמידה אותו ואת חבריו, שהיו רובם ככולם נתיני רוסיה הצארית, במצב חדש וקשה. בהיעלם אחד מהם מפיתוסים הזכאים להגנת קונסולים זרים מפני שרירות־לבה ושחיתותה של האדמיניסטרציה העותמנית, לנתיני ארץ אויב. במקרה הספציפי של בן־גוריון (ובן־צבי), טרפה המלחמה גם את תוכניות לימודיהם בקושטא, שהיו חלק מאסטרטגיה מקדימה לקראת התעצמות בתנאים המשתנים של המציאות הארץ־ישראלית לאחר מהפכת הטורקים הצעירים. תגובתו הראשונה של בן־גוריון מעידה כבר על הבנתו כי

למלחמה — אף שהסיבות לפריצתה היו רחוקות ת"ק על ת"ק פרסה מארץ־ישראל — מיהרה הקצפה על מעמד היישוב בארץ עותמנית. הוא הבריז ב"פועלי ציון" בארץ יוצאים בקול־קורא: לחלוצים, נתיני רוסיה, לוותר על נתינותם הרוסית, לקבל עליהם דין הממלכה העותמנית ונתינותה, ולהתגייס לצבא הטורקי.

למרבית תושבי א"י נתיני רוסיה היתה זו עמדה בלתי־מובנת והזדמנות: גיוס לצבא הטורקי נתפס כמרשם בדוק לגזר־דין מוות, ולפחות לחוליים וסבל בתנאים "אסיאתיים". אך לגבי בן־גוריון הנימוקים ברורים: הטורקים איימו בגירוש המוני של הנתינים הזרים של ארצות האויב מן הארץ; תוצאת גירוש המוני כזה של יהודים מא"י תהיה דלדול מרחיק לכת של היישוב היהודי בארץ, ובייחוד של היסוד הציוני שבו. (מסיבות היסטוריות, מרבית בני היישוב הישן היו נתיני אוסטריה־הונגריה ובחלקם גם נתיני גרמניה וארה"ב). מאידך גיסא, מי שישליך את יהבו על השלטון השולט בארץ למעשה — גם אם יסבול אישית תנאי לחץ לא קלים, ימצא את עצמו בארץ בסוף המלחמה ויהיה בעל עמדה כלשהי בצדה של המעצמה השלטת באזור, וממילא תהיה לו השפעה כלשהי על עתיד הארץ והאזור. אך מי שימצא עצמו מגורש לחו"ל, כבר לא יהיה פה.

בשלב זה אין בן־גוריון חוזה את מפלת טורקיה במלחמה וגם לא את ערעור שליטתה בארץ והתפוררות קיסרותה: מעטים הם אלה שחזו אפשרות כזאת בקיץ 1914.

השלטון הטורקי אינו נלהב מלהט ההתגברות של בן־גוריון. ניסיונות העותמניזציה של הציונים הסוציאליסטים ממוצא רוסי נראים לו חשודים, והשלטונות דוחים את אנשי "פועלי ציון" המתבקשים לקבל נתינות עותמנית ולהתגייס. בן־גוריון ובן־צבי מגורשים — יחד עם אלפי יהודים רוסיים אחרים — למצרים. גם כאן הוא פועל בצורה בלתי־שגרתית ורדיקלית: בשעה שמרבית המגורשים מנסים לשקם את חייהם ולבנות להם מסגרת פעילות נורמלית חדשה, ולו במקלט־לילה, בגלות מצרים, הרי בן־גוריון ובן־צבי יוצאים לארה"ב בתוך ימים אחדים כדי לעשות שם נפשות לרעיון לגייס אלפי מתנדבים יהודים אמריקאים צעירים להילחם בא"י לצד טורקיה.

מסיבות שיתבהרו להלן, מרבית הביוגרפיות הרשמיות של בן־גוריון, כמו גם שרטוטיו האוטוביוגרפיים, ממעיטים להבליט את העובדה כי מלכתחילה נועדה נסיעתו של בן־גוריון לאמריקה לגייס צעירים יהודים להילחם לצדה של טורקיה ונגד בריטניה. המבצע עצמו, שהיה חריג למדי מבחינת תפיסתו, לא הוכתר בהצלחה. אמנם בן־גוריון ובן־צבי זכו לתהילת גיבורים בארה"ב (our palestinian heroes) ופועלי ציון שם אירגנו בעבורם מסעות הרצאות ברחבי היבשת, שהיו חשובים כשלעצמם כבסיס להכרתו של בן־גוריון את יהדות ארה"ב; אך הרעיון לשכנע צעירים יהודים אמריקאים להתגייס לצבא הטורקי לא זכה, כמו שניתן היה לצפות, לתומכים רבים. מסע הגיוס של בן־גוריון התמסמס מעצמו, (הצהרתו שיש להביא לארץ 10,000 צעירים יהודים נתקלה ל־1,000 יהודים שגורשו הטורקים), התקבל באהדה עקרונית, אך מתגייסים בפועל לא היו. בן־גוריון מוצא עצמו שוקע בפעילות מפלגתית אפורה וביוזמקנות, בעריכת חומר־הסברה ובדיון אחרי מי שהתהיה תוך כדי המלחמה לאשתו, פולה.

ואז בא המהפך. ארה"ב מצטרפת למלחמה, ברוסיה פורצת מהפכה, בריטניה מפרסמת את הצהרת בלפור, הצבא הבריטי פולש ממצרים לא"י. גלגל המלחמה נהפך, וברור כי בריטניה, ולא טורקיה, תשלוט בא"י לאחר המלחמה. לא זו בלבד שטורקיה תימנה עם המנוצחים — גם השליטה על א"י תישמט מידה.

בן־גוריון משנה כיוון, רדיקלית: הוא פותח עתה במסע מחודש — הפעם כדי לשכנע צעירים יהודים אמריקאים להילחם לצדה של בריטניה. בכך הוא מצליח, יותר מכמה מאות יהודים אמריקאים הוא מתגייס לחיל הקלעים הבריטי. הצעיר שהגיע לארה"ב כפליט המבקש לגייס יהודים

בעוד אנגליה וצרפת נסוגו בבושת־פנים וללא תנאי מן המאחז הרופף שלהן בפורט־סעיד, עלה בידי ישראל להשיג הישגים של ממש. היא הבטיחה לעצמה באמצעות נוכחות כוח־החירום של האו"ם והבנות אמריקאיות, פירוז אפקטיווי של סיני וחופש שיט במצרים. זה היה הבסיס לתקופת הרגיעה הממושכת ביותר שידעה ישראל אי־פעם בתולדותיה: בין מארס '57 למאי '67 — תקופה קריטית לגיבושה החברתי כלכלי ולפיתוח עוצמתה ובטחונה

לצבא הטורקי, חוזר לא"י — דרך מצרים — כחייל בצבא הבריטי (תוך שהוא משאיר את רעייתו ההרה מאחוריו בארה"ב, כשהיא בהריון). מי שמבקש לגלות שינוי־עמדות דומה תוך כדי המלחמה, צריך ללכת אצל פילסודסקי או אצל לנין ומהלכי העקלתון שלהם תוך כדי מלחמת־העולם הראשונה. ההקבלה אולי אינה כה שרירותית כפי שהיא נראית, שהרי בן־גוריון לא היה זר לאווירה האינטלקטואלית של התנועות הסוציאליסטיות באירופה המזרחית, ברוסיה או בפולין, על הקשרים הלאומיים המפותלים.

הנימוקים לגיוס לצבא הבריטי היו אנאלוגיים לנימוקים לגיוס לצבא הטורקי: יש להיות בארץ; יש להתייצב לצד המנצח והשולט על הטריטוריה; רצוי להיות בעל גישות לנשק ולכוח; רק מי שנוכח במקום

יכול להיות שותף, בעצם נוכחותו ועוצמתו, בקביעת גורל הארץ. העמידה לצד המנצח — ובתוכו הצבא המנצח — יש לה גם סיכוי לאזן את חולשתו המספרית של היישוב מול הרוב הערבי.

ואכן, עם שובו של בן־גוריון ארצה דרך מצרים, בגשם הגדודים הבריטיים, המגוייסים על־ידי יהודים אמריקאים ועוד גולים ארץ־ישראלים שגורשו במצרים, בסיס להתארגנות הפוליטית החדשה של היישוב, לרבות ארגונה של "אחדות העבודה". נקודת הזינוק של בן־גוריון — ותנועתו — בא"י שלאחר 1918 תחומה ביכולתו לשנות את מהלכיו תוך כדי המלחמה, לגבש זיקה של ממש אל מוקדי השלטון והכוח החדשים, וזאת תוך תפנית רדיקלית במהלך המלחמה עצמה, כאשר התברר כישלונה הכפול של מדיניות ההתעתמנות ונסיון־הנפל של הגיוס לצבא הטורקי.

ב.
ערב מלחמת העולם השנייה

המנהיגות הציונית העומדת בעת ועידת סט' ג'יימס בחורף 1938/39 בפני ההכרה, כי בלחץ האירועים הבינלאומיים עומדת בריטניה לזנוח את תמיכתה במטרותיה של התנועה הציונית. המדיניות הבריטית, כפי שהתבהרה באורח פרטי תוך כדי הוועידה למנהיגות הציונית על־ידי מלקולם מקדונלד, שר המושבות, היתה כי לאחר עלייה יהודית נוספת מוגבלת, ינעלו שערי הארץ לעליית יהודים, מה שיבטיח כי היישוב היהודי יישאר בגדר מיעוט. מדיניות זו תגיע את היסודות להפיכתה של פלשתינה למדינה בעלת רוב ערבי,

הנימוקים שהביא בן גוריון בעד גיוס יהודים לצבא הבריטי היו דומים לאלה שעמדו קודם מאחורי קריאתו להתגייס לצבא הטורקי: יש להתייצב לצד המנצח והשולט על הטריטוריה; רצוי להיות בעל גישות לנשק ולכוח; רק מי שנוכח במקום יכול להיות שותף בקביעת גורל הארץ. העמידה לצד המנצח — ובתוכו הצבא המנצח — יש לה גם סיכוי לאזן את חולשתו המספרית של היישוב מול הרוב הערבי

תוך השמעת הצהרות חסודות לשמירת זכויותיו של המיעוט היהודי. בקבוצה, בסט' ג'יימס התברר כי הגיע הקץ הסופי למדיניות שפתחה בפני הציונות את האפשרויות הגלומות בהצהרת בלפור.

הסיבות לכך שבריטניה היתה נכונה לאמץ קו כה פרו־ערבי דווקא תוך כדי המרד הערבי בא"י, קשורות באירועים שהתרחשו מחוץ לאזור ושנשאו אופי פרובוקאלי למדי. דווקא לקראת סוף שנת 1938 התברר לממשלת צ'מברליין כי מדיניות הפיוס נכשלה, וראש הממשלה הבריטי, שביקש להשיג לעמו "שלום בזמננו", החל בהכנות לקראת אפשרות של מלחמה נגד גרמניה, שעתה הבין כי היא למעשה בלתי־נמנעת. בחורף 1938/39 נעשתה הערכה־מחדש של מדיניות החוץ והביטחון של בריטניה, שהביאה — בין השאר — להגברת

באמץ הזימוש והתיעוש הצבאי הבריטי. (למשל, הגברה משמעותית בייצור מטוסי־קרב וטנקים, פיתוח המכ"ם וכיו"ב).

במסגרת הערכה־מחדש זו הגיעה ממשלת בריטניה גם למסקנה, כי אם מדיניותה בא"י תתפרש על־ידי הערבים כנוטה לציונות ולמימוש הצהרת בלפור — ייחלש מאחזה בעולם הערבי (והמוסלמי). המרד הערבי, שפרץ ב־1936 על רקע התגברות העלייה לא"י, שימש לבריטניה את אותות לערעור מעמדה בעולם הערבי אם תמשיך להיתפס על־ידי הערבים כתומכת במפעל הציוני. הנטיות הפרו־נאציות והפרו־פאשיסטיות של ההנהגה הערבית בא"י (וכפי שיוכח אחר־כך בעיראק ובמצרים), היו אות מבשר רעה לבריטים דווקא בשעה שהבינו כי מדיניות הפיוס כלפי היטלר נכשלה. לנוכח חשיבותה של תעלת סואץ, הדרך להודו כבסיס לאסטרטגיה הגלובאלית וחשיבות הנפט, החלה בריטניה עושה את הצעדים הפוליטיים המתחייבים מהערכת־מצב זו, כדי לבסס את אהדתה בעולם הערבי.

כיוון שהתברר כי לערבים היתה אופציה מדינית אחרת — תמיכה בגרמניה הנאצית — אופציה שהיתה סגורה עקרונית בפני היהודים, החליט בלונדון לבצע מהפך ולעבור לתמיכה מפורשת יותר בקו הערבי בא"י. במקום דיכוי המרד הערבי — השקטת עלהדות לערבים ברמות הגבלת העלייה, הגבלת רכישת הקרקע ובפנוף באופציה של פלשתינה כמדינה עם רוב ערבי מוצק. חולשתם הבינלאומית של היהודים בזירה העולמית (התגברות האנטישמיות, כישלון ההנהגה היהודית למצוא מקומות־מקלט לפליטי אירופה וכיו"ב) הוכיחה גם היא, כי בהיות היהודים גורם חלש, נרדף וחסר־אונים, אין גם צורך לשלם עתה את מחירי ההזדקקות ליהודים כאילו היו בעלי עוצמה (כפי שנתפסו במלחמת־העולם הראשונה ערב הצהרת בלפור).

מדיניות זו של ריאל־פוליטיק בריטית בעת מצוקתו העמוקה ביותר של העם היהודי לנוכח הנאציזם, היוותה את אחת משעות השפל והחולשה הטראגיות ביותר של העם היהודי בעת החדשה. וכאן הפרדוקס: דווקא הסתלקותה של בריטניה ממדיניות הפיוס של היטלר והשתכנעתה באי־הנמנעות של מלחמה נגד גרמניה היא שגרמה לפיוסם של הערבים על חשבון היהודים בא"י. טועים החושבים כי מי שפייס את היטלר ביקש לפייס את המופתי; נהפוך הוא — מי שהכיר בכישלון הפיוס של מינכן וביקש לבסס את מעמדה הגלובאלי של בריטניה לקראת מלחמה נגד הנאצים הוא שגילה כי אינו צריך להתחשב יותר על המידה ביהודים, אלא חייב דווקא לחזר אחרי הערבים. מספרם הגדול של הערבים ושטחיהם הנרחבים, כמו גם נטיותיהם הפרו־פאשיסטיות האפשריות, הגדילו את חשיבותם על פני היהודים, שהיו גם מעטים בא"י וגם, כפי שהתברר מהצלחת המדיניות האנטישמית הנאצית ומעליית האנטישמיות באירופה המזרחית, חלשים ונעדרי השפעה פוליטית במישור הגלובאלי.

בעת ההיא היה כבר בן־גוריון יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית, שני לוייצמן בהנהגה הציונית ומנהיגו המובהק של היישוב היהודי בא"י. הזעזוע לו ולמנהיגות הציונית היה

עמוק וכמעט טראומטי. בשביל וייצמן היתה זו התמוטטות האוריינטציה הדיפלומטית הפרו־בריטית שלו, ששילבה קונסטרוקטיביזם ציוני עם דיפלומטיה שראתה בבריטניה את זו המאפשרת לתנועה הציונית לממש את מטרותיה. ז'בוטינסקי, שהיה רדיקלי מוויצמן באוריינטציה הפרו־בריטית שלו, שהיו לה היבטים צבאיים ואימפריאליים מובהקים, לא התאושש ממכה זו. רדיקלים במחנה הרוויזיוניסטי — כמעט לח"י לאחר פרוץ מלחמת־העולם השנייה — הולכו ביאושם לפתות חוטים לא רק אל האיטלקים אלא גם אל הגרמנים, מתוך ההנחה שניתן ברית עם הצורר האנטישמי נגד האויב הבריטי השולט בארץ והמפריע את העלייה.

בן־גוריון, כאחרים, הבין כי התנועה הציונית עומדת על סף פרשת דרכים, ביחוד לנוכח סכנת המלחמה. הוא גם הכיר כי התפנית הבריטית נובעת מן ההכרה שהמלחמה בפתח, וחדר יותר מן האחרים ממצב שבו תפרוץ מלחמה העם היהודי ימצא

שעה שהוויצמניסטים המשיכו באוריינטציה הפרו־בריטית ההיסטורית והרוויזיוניסטים הטלטלו בין שיתוף פעולה לא־ביקורתי עם הבריטים לגישושים אפלים כלפי איטליה וגרמניה, טבע בן־גוריון את הסיסמה: "מלחמה בהיטלר כאילו אין מלחמה בספר הלבן, ומלחמה בספר הלבן כאילו אין היטלר". זה מסר קשה ומורכב, מלא מתח פנימי; אין הוא רואה את העולם בצבעי שחור־לבן, אלא מתוך דירוג העדיפויות הלאומיות

עצמו נרדף על־ידי הנאצים ונתונה על־ידי הבריטים. אך בניגוד להנהגה הוייצמניסטית, שסקפה כרכרוך או המשיכה במאמציה העקרים לשנות את רוע הגזירה הבריטית (משום שלא ירדה לעומק השיקולים האסטרטגיים שהניעו את מעצבי המדיניות בלונדון), פותח בן־גוריון במהלך חדשני. כמו במלחמת־העולם הראשונה, גם מהלך זה הדגאה כבר בעליל את פתיחתה של מלחמה עולמית חדשה, קשור בארה"ב. תוך כדי ועידת סט' ג'יימס, בתחילת אביב 1939, עוזב בן־גוריון לפתע את לונדון, נוסע לארה"ב ועושה בה כמה חודשים. גם לאחר פרוץ מלחמת־העולם השנייה, הוא יוצא מן הארץ לניו־יורק ועושה באמריקה כמעט שנה, כאשר חלק מחבריו בהנהגה הציונית ובמפלגתו סבורים שהוא עושה את הצעד הלא־נכון בעוזבו את הארץ, ואת לונדון (שני מוקדי הפעילות הציונית), כשהוא מרחיק לאמריקה.

בן־גוריון קיבל את התזה הבריטית: אכן תהיה מלחמה. כפי שהבריטים קבעו לעצמם אסטרטגיה חדשה מתוך ההתכוננות למלחמה, כך צריכה לעשות גם התנועה הציונית. בן־גוריון הכיר בכך כי בריטניה בחרה כפי שבחרה מתוך אילוציה האסטרטגיים ולפי האינטרסים המעצמתיים שלה — והגיע למסקנה כי אין דרך לשכנע את בריטניה; וייצמן, לעומת זאת, אולי שבוי עדיין בקסם הצלחתו המדומה במלחמת־העולם הראשונה, סבר שניתן לשנות את המדיניות הבריטית. עם זאת הכיר בן־גוריון, כי מצד אחד יש להיות לצדה של בריטניה במלחמה — אך אם תנצח

בריטניה, ניצחון זה (ממש כמו במלחמת־העולם הראשונה) יתאפשר רק על־ידי תיסבין אמריקאים, והפעם תהיה השפעתה של אמריקה על גורל העולם מכרעת יותר. גורל העם לאחר המלחמה ייקבע במידה רבה יותר מאשר בעבר על־ידי ארה"ב ולכן הוא יוצא לשם, בבהירה כפולה.

המסע הארוך והמפתיע לארה"ב נועד, מצד אחד, ללכד את ההנהגה המפורדת של יהודי ארה"ב ולהביאם לרכז את מאמציהם המדיניים בכיוון אחד: למען א"י. שנית, בן־גוריון חותר להפוך את יהדות ארה"ב לחוד־חנית של המאבק למען מדינה יהודית, באמצעות גיבוש כוחה כשדולה הלוחצת על הממשל, על הקונגרס ועל דעת־הקהל. זה היה היסוד להפיכתה של יהדות ארה"ב למשאב המדיני המרכזי של התנועה הציונית — משאב, שלאחר הקמת המדינה ועד היום משמש בסיס למדיניות החוץ של ישראל. משאב זה הוכיח את עצמו באורח קריטי ודרמטי בשנות המאבק של 1945—1948, שהרי ברור כי ללא תמיכת יהודי ארה"ב לא היתה נוצרת הקונסטלציה הפוליטית שאיפשרה את החלטת האו"ם ואת הקמת המדינה.

יסודה של אותה מדיניות בחריש העמוק שחרש בן־גוריון את יהדות ארה"ב בשנה 1939, ולאחר מכן בשנות המלחמה, כשהפך אותה מקואליציה של ארגונים פילנתרופיים לשדולה פוליטית רבת־עוצמה. מה שנתפס כנסיעה תמוהה ותפוזה לארה"ב, אולי אפילו כבריחה מן המערכה בלונדון ובירושלים, הוכיח את עצמו כקריאה נבונה של הבמה הפוליטית.

פעילות זו התגלתה בד בבד עם הכנות לגיבושו של הכוח היהודי הלוחם בא"י לקראת המלחמה — ולקראת מה שיהיה אחריה. עם כל התמה על "אלביון הבוגדת", עשה בן־גוריון את הצעדים הבהירים לגבש בארץ כוח שיילחם לצדה של בריטניה במלחמה — אך תוך כדי המשך המאבק המדיני בה.

בעוד שהוויצמניסטים המשיכו באוריינטציה הפרו־בריטית ההיסטורית שלהם, הרוויזיוניסטים על שלוחותיהם היטלטלו בין שיתוף פעולה בלתי־ביקורתי עם הבריטים (דוד רזיאל ופרשת עיראק) לבין גישושים אפלים כלפי איטליה וגרמניה, טבע בן־גוריון את הסיסמה: "מלחמה בהיטלר כאילו אין מלחמה בספר הלבן, ומלחמה בספר הלבן כאילו אין היטלר". זה מסר קשה ומסובך, מורכב ואמביוולנטי, מלא סתירות פנימיות; אין הוא רואה את העולם בצבעי שחור־לבן, אלא מתוך האספקלריה המאבקת של דירוג העדיפויות הלאומיות.

מכאן גם אותה נחישות־דעת — אולי גם אכזריות — בהתבטאותו של בן־גוריון כלפי ראשי "ההגנה" בספטמבר 1939, מיד לאחר פרוץ המלחמה ונפילת פולין, כאשר הוא אומר כי אם מלחמת־העולם הראשונה נתנה לעם היהודי את הצהרת בלפור, המלחמה הזאת חייבת לתת לעם היהודי את מדינת היהודים. בעת שמרבית ההנהגה הציונית — ורוב היישוב — היו

המומים מפרוץ המלחמה ומודאגים ממה שעלול לקרות למיליוני יהודים המצויים עתה בכיבוש נאצי (אם כי איש לא שיער עדיין את הסכנה שישתית), בן־גוריון קובע סדר־עדיפות לאומי בעל מטרה מדינית הרה: הקמת ריבונות יהודית בא"י. הכרזה הסמכותית של הצלת יהודים, ככל שהיא חשובה (ובן־גוריון הקדיש לה זמן לא־מעט תוך כדי המלחמה), אינה יכולה להיות העדיפות הראשונה. אפילו ניתן יהיה להציל יהודים — לאן נביא אותם אם א"י תיהפך, כפי שביקשה ממשלת בריטניה, למדינה עם רוב ערבי? אם לא תהיה תשתית ליישוב יהודי, חזקה מבחינה צבאית ובעלת יכולת להגיע לעצמאות, ההצלה עצמה עשויה להתגלות ללא תכלית.

אכן ברירה טראגית, וכל האימפולסים ההומניים וההומניים פועלים לכאורה לכיוון ההתרכזות בהצלה; בדין הוא שהכרעתו של בן־גוריון זוכה עד היום לביקורת. אך זו היתה האסטרטגיה שאיפשרה את הקמת המדינה מתוך החורבן הנורא שפקד את יהדות אירופה. אין ספק כי קריאה נבונה של הבמה הפוליטית בסיטואציה כה תבוסה וכה אירונית, בעיצומה של מלחמת־העולם השנייה, חייבה הכרה קודרת, המתחדדות מרעיפות ואוטונומיה כפי להציל מידיים. היא גם חייבה צבירת עוצמה לכשעת, בלא להידרדר לבית־עסק או לצעדי "יאוש הנה תחילה, במגע ניכורותיהם של אנשי לח"י. שוב הוכיח בן־גוריון במלחמה את כושר התבונה האסטרטגי כריאל־פוליטיקה שלו.

ג.
מלחמת סיני

מטרתו של מבצע קדש — ומטרה זו התאפשרה הברית שנכרתה בסוד (sevres) עם צרפת ועם בריטניה — היתה להנחית על מצרים מפלה צבאית שתביא להתמוטטותו של משטר נאצר ולהקמתה של ממשלה פרו־מערבית בקהיר, שגם לישראל יהיה נוח יותר עמה ושבמסגרתה צרפת והאנגליה תבטל את הלאמת תעלת סואץ. לפי עדותם של אנשי־מדינה בריטים, היתה גם רשימה שמית של חברי ממשלה כזאת מונחת בכיסיהם של יוזמי המבצע. באווירה של שנת 1956 עוד ניתן היה להאמין כי תוכניות כגון אלה הן בנות־ביצוע. מבחינת ישראל, עמדה הפלת נאצר להקטין את האיום הצבאי עליה, לפורר את החזית הפאן־ערבית שהתגבשה בגבולה המזרחי, ולשים קץ להלוחות הפאן־ערביות, שהגיעו לשיאם החולך לגבות מחיר כבד, כמעוולת קלקיליה. פתיחת מצרי אילת לשיט ישראלי — כחזותה אנאלוגית בדעת־הקהל בארץ ובעולם להבטחת חופש השיט בתעלת סואץ, שאומץ כמטרה המדינית המוצהרת של מעצמות המערב — גם נועדה לשמש לפריצת חומת הבדידות האזורית שכפו מדינות־ערב על ישראל.

ואכן, בימים הראשונים שלאחר המבצע רואה בן־גוריון את הישגי ישראל במיגור הצבא המצרי בסיני במושגים כאלה. בנאומו הפרלמנטרי

בן־גוריון קיבל את התיזה הבריטית: אכן תהיה מלחמה. כפי שהבריטים קבעו לעצמם אסטרטגיה חדשה מתוך הכנה למלחמה, כך צריכה לדעתו לעשות גם התנועה הציונית. בן גוריון הכיר בכך כי בריטניה בחרה כפי שבחרה מתוך אילוציה האסטרטגיים ועל פי האינטרסים המעצמתיים שלה — והגיע למסקנה כי אין דרך לשכנע את בריטניה; וייצמן עדיין סבר שניתן לשנות את המדיניות הבריטית

בכנסת עם תום המבצע, רואה בן־גוריון את הסכם שביתת־הנשק עם מצרים משנת 1949 כבטל ומבוטל — "מת, נקבר, ולא יקום לעולם". המסקנה המתבקשת היא שרטוט גבול חדש עם מצרים — מסר שהיה גלום באזכורים על "מלכות ישראל השלישית" ובהענקת שמות עבריים לאתרים שנכבשו במצרי אילת: כך נהפכו שארם־א־שייח ל"מפרץ שלמה" והאי טיראן ל"יוטבת". אזכורים כאלה עלו גם בגישה של ההיסטוריון הביזנטי פרוקופיוס, שאותו ציטט בן־גוריון בתחילה בנאום הניצחון באומו בכנסת, תוך ייחוס דיווחו של זה על "ממלכה יהודית" באי בים סוף, לטיראן. (אך ברור שבאין מים באי, לא התקיים בו מעולם יישוב קבע; דיווחיו של פרוקופיוס מבוססים היו, מן הסתם, לגוזמת פרעון).

אווירת השיכרון מהישגי מבצע קדש איפשרה לבן־גוריון להגיע להכרזות אלה כמעט ללא שום התחייבות בביצוע; גם המשמעות המדינית של הכישלון הצבאי הבריטי־צרפתי טרם הובהרה לחלוטין בשבוע הראשון של נובמבר 1956.

גם מעורבותה של ברה"מ בימי המרד בהונגריה, כמו גם מערכת הבחירות לנשיאות בארה"ב, גרמו לכך שתגובת מעצמות־העל תשתהה ותהיה אטית יותר. כאשר באה התגובה — בצורת מכתב בולגאנין והאיום המפורש הכרוך בו, כמו גם ההבהרה האמריקאית כי אין לישראל מסריה אמריקאית מפני איום סובייטי זה — היא היתה חריפה ואדירה כמוה ואין ספק כי הדהימה את ההנהגה הישראלית. (עוד דוגמה להערכה מדינית־ביטחונית מוטעית מצדם של הגופים המופקדים על כך בישראל). באותו שלב כבר היה ברור כי משטרו של נאצר לא יתמוטט, לא יקום "פרוס־קונסוס" אנגלו־צרפתי במצרים, וכי כוונות המלחמה נכשלו למעשה. עם כישלון זה פג גם הסיכוי לשינויים טריטוריאליים בגבול ישראל־מצרים.

זו היתה איפוא מפלה דו־משמעית למטרות המדיניות של מבצע סיני, כפי שתוכנן על־ידי אדריכליו. אך משיגה של מפלה זו עלה בידיו של בן־גוריון לדלות ממבצע סיני — ובתנאים החדשים, הישג מרשים ביותר. מצד אחד הופיע בן־גוריון כמובס, ימים אחדים לאחר הכרזתו על גבולות הבית השלישי וביטול הסכם שביתת־הנשק עם מצרים, והודיע בנאום דרמטי לאומה כי הוא משיב על איגרת בולגאנין באוזנת כי לישראל אין שום כוונות טריטוריאליות בסיני וכל כוונתה היא חיסול הפדאיון והבטחת חופש השיט לאילת. נימתו התקיפה של נאום בן־גוריון, כמו גם ההתייחסות ל"נוסח־דין בולגאנין", היוו מסך עשן יעיל ביותר להתקפלותו המוחלטת של בן־גוריון בתוך ימים ספורים מעמדה שנקט רק ימים אחדים קודם לכן. בצד שני, לאחר הודעה פומבית זו על הסתלקות רשמית מכל מטרותיו של מבצע סיני, מנהלת ממשלת ישראל מו"מ קשה, עיקש ומפותל במשך חמישה חודשים כדי להבטיח — תמורת נסיגה בסיני ואף ברצועת עזה — כי לא יחזור הסטטוס־קוו שלפני מבצע סיני.

בעוד אנגליה וצרפת נסוגות בבושת־פנים, וללא תנאי, מן המאחז הרופף שלהן בפורט־סעיד, עולה בידי ישראל להשיג הישגים של ממש. אמנם באשר לאי־חזרתה של עזה לשלטון מצרי נכשלה ישראל, אך בכל השייך לסיני ולמצרים מבטיחה ישראל לעצמה, באמצעות נוכחות כוח־החירום של האו"ם והבנות אמריקאיות, פירוז אפקטיווי של סיני וחופש שיט במצרים. זה היה הבסיס לתקופת הרגיעה הממושכת ביותר שידעה ישראל אי־פעם בתולדותיה: בין מארס 1957 למאי 1967 — תקופה שהיתה קריטית לגיבושה החברתי־כלכלי ולפיתוח עוצמתה וביטחונה.

מתוך נכונות לשנות מהלכים מדיניים בימי המשבר עצמו — מעבר מ"תוכנית גדולה", גיאופוליטית, הכרוכה בשינוי המשטר במצרים ובחידוש ההגמוניה הבריטית־צרפתית בסואץ, ל"תוכנית מצומצמת", בעלת יעדים אסטרטגיים חשובים אך מוגבלים — הצליח בן־גוריון לנווט את ישראל כך שתצא מן המשבר ברווח פוליטי ולא בהתבוססות. לצרפת ולאנגליה היתה מלחמת סיני־סואץ שירת הברבור של שקיעתן האימפריאלית: גי מולה ואנתוני אידן סילקו, איש־איש לפי דרכו, את המחיר על כישלון המבצע, ומפלתה של צרפת באלג'יריה כבר היתה גלויה בחוסר יכולתה לחסל את נאצר. לעומת זאת בשביל בן־גוריון היה מבצע סיני מקור נכסים פוליטיים ואסטרטגיים, ותהילתו הגיעה בארץ ובעולם לשיאים ללא תקדים — כאשר שותפיו לברית־סתר נזרקו לאשפתות.

לא די לזכור כי היוזמה של ישראל, בהשוואה לכישלונן של צרפת ואנגליה, נבעה אך ורק בכך שצה"ל השיג את יעדיו בזמן, ואילו חיל־המשלוח הצרפתי־הבריטי נתקע ולא עלה בידו לכבוש אפילו את פורט־סעיד כולה. זו כמובן אמת, אך ההצלחה הצבאית היתה תנאי הכרחי — לא תנאי מספיק. ברור כי בלא הצלחתו הצבאית של צה"ל לא היה הישגו הדיפלומטי של בן־גוריון מתאפשר מעיקרה. אולם בלא גמישותו של בן־גוריון ונכונותו להגדיר מחדש את מטרותיו תוך כדי מהלכי המשבר, כאשר התברר כי הכוונה הראשית (הפלת נאצר) אינה מושגת — עלול היה ניצחונה הצבאי של ישראל להיות לה לרועץ. אמנם נאצר הפך מפלה צבאית להישג מדיני, אך גם בן־גוריון הפך מפלה אסטרטגית — מלווה אמנם בהישג צבאי — להישג צבאי רב־ערך.

נאומו של בן־גוריון שבו חזר בו מכל מה שאמר ימים ספורים קודם לכן בכנסת היה, ללא ספק, שעתו היפה ביותר כמנהיג. הוא התגלה בכל כושר מנהיגותו ותבונתו, כמנהיג המשתנה תדיר ומצליח בתוך כך להפוך איום וכישלון אפשרי להישג — ולגרוף עמו את ממשלתו ואת עמו. אישים פחות בוטחים ופחות נבונים מבן־גוריון היו נשברים — או נכנסים למלכודות של היצמדות למטרותיהם הראשונות, מה שהיה מביא בהכרח למפלה מדינית. וראה כיצד כשלונו הפוליטי של מנחם בגין במהלכי מלחמת לבנון, והסתלקותו בעוד צה"ל תקוע בלבנון.

* * *

אפשר היה לכלול נקודות־מפנה אחרות במפעלו של בן־גוריון (כגון התנערותו הבהירה מן ההחלטה של 29 בנובמבר 1947, בהל אבוד העצות של אחרים בבהלה הימים). אולם בחרתי בשלוש נקודות אלה, משום שבכל אחת מהן התפרצותה של מלחמה — או הליכה לקראת מלחמה — שינתה את הנתוי הפוליטי מעיקרו, טרפה את קלפי המציאות ללא הכר, ואיר נבחן כושר המנהיגות במודשנות, באלתור ובקריאה נכונה של שינויי המהלך.

רוב בני־האדם אינם תופסים, כאמור, במצב כזה כי נהר ההיסטוריה שינה את ערוצו בבהירות, ובספקי קבר הם ממשיכים להקים סכרים וגשרים במקום שהנהר אינו זורם עוד. במצב כזה, רבה הסכנה לעלות על שרטונות או לצלול תהומה. כאשר היווה בזמנים כאלה של העשייה ההיסטורית, כשהמורה המאורעות הוא כה מהיר ובלתי צפוי ועתה להתהות מעשיות בכיוונים מנוגדים, הוא המאפיין את דמותם של מנהיגים הנוטלים חלק בעשיית ההיסטוריה כפי שהיא אכן מתרחשת. טעות היא לחשוב כי מנהיגים כאלה מסוגלים לכפות את רצונם על מיבוי המאורעות של נהר ההיסטוריה: תפיסה רומנטית מעין זו אינה עומדת במבחן הביקורת. עם זאת מסוגלים מנהיגים הקוראים נכונה את מפת המאורעות, לחלץ את עמם מסכנה, להשיט את ספינת־אומתם על פני גליה הגועשים של ההיסטוריה ולהוליכה אל המים הנוחים, בלתי־ידועים לעתים גם להם. וכך, היתה לקשוטם ולציביתם כאחד, לטבוע את חותמם שלום על ההיסטוריה.

ב"ה
עירית בני ברק
שולחת ברכת שנה טובה
לכבוד נשיא מדינת ישראל
הרבנים הראשיים
אד"מורים, ראשי ישיבות, ותלמידיהם
ראש הממשלה, השרים, חברי הכנסת
צה"ל, מפקדיו וחייליו, תושבי בני ברק
ולכל בית ישראל במדינה ובתפוצות
תהא השנה הבעל"ט
שנת שלום וגאולה שלמה
משה אירנשטיין — ראש העיריה

פאל PAL
סוכני נייר בע"מ
PAPER AGENTS LTD
לכל לקוחותינו וידידינו
שנה טובה ומאושרת
תל־אביב 61110 • ת.ד. 11147 • רח' פרישמן 69 • טלפון 231876(03) •
טלקס (לועזי) 33819 • טלפקס: 237514(03)
TEL-AVIV 61110, ISRAEL • P.O.B 11147 • 69, FRISHMAN ST • TELEPHONE (03) 23 18.76
TELEX 33819 • CABLES: INDORIL

משגב ירושלים בערבון מוגבל
תל־אביב, לבונטין 4 ★ טל' 625438, 612412, 613036
פקסימיליה — 623110
חסכון ★ ייעוץ ★ ביצוע בכל ענפי ביטוח
מברכת את כל לקוחותיה
בברכת שנה טובה

هكذا من الاصل

שידורי ראש השנה

ערב ראש השנה

טלוויזיה

חינוכית
09.00 עד כאן, רצף הטלטכסט
09.05 שעת כושר
09.15 פרפר נחמד
09.40 "אם תהלך בבקעה היער"
11.00 הדרנה, שידור חוזר (כ)
13.30 עד כאן
13.32 פרס קולנוע
16.15 שביל באמצע שביל בכר

כללית
16.30 "כאנשי מלוך"
18.00 מתנה לראש השנה
18.20 פרס הנפשה
18.30 קיצור החדשות
18.32 חידושים והמצאות
19.00 עם הכוכבים. המצטיינים בעולם
19.30 חדשות
20.00 שופרות
20.30 אינבורגנו
21.00 חדשות
21.15 גלגל המזלות
22.50 "להיות שם"
24.10 פסוקים לחג וחדשות

ערוץ 2
18.30 בה נשדר הערב
18.35 אם תנחשו אין זו אגדה
19.10 חג המחזה המקורי
19.15 לחיי הספינות שבדרך
19.50 חג המחזה המקורי
19.55 סקירת שידורי ראש השנה
20.00 סיכום השנה בזמר העברי
20.45 חג המחזה המקורי
21.00 זמירות לחג
21.40 קליפ מי יודע
21.45 חג המחזה המקורי
21.50 קולות מן העולם השלישי
אידוע "אל הנגב"

ירדן ערוץ 6
16.00 שירים צרפתיים
16.30 רחוב קרנו
17.00 חדשות בצרפתית
17.15 לקט שירים
17.30 חדשות בעברית
18.00 חדשות בערבית
18.30 "האם משרתים אותך"
19.10 עקבות
20.00 חדשות באנגלית
20.20 מאגנום
22.10 המלון של פולטי

לבנון ערוץ 12
12.30 חיים אחרים (סדרה)
13.00 מועדון 700
13.30 מעשיות משפחות (ערבית)
14.00 מלך השחקים. סדרה
14.30 הבית המעופף (מצויר)
15.00 סרט (ערבית)
17.00 משפחת חלסון
18.00 60 דקות
19.00 שנה בחיים (סדרה דרמטית)
20.00 סרט. "סיפור ה אס.בי.איי"
21.30 מעשיות משפחות (ערבית)

רדיו

קול המוסיקה
06.02 צלילי בוקר
07.09 בהאזנה נינוחה
09.00 קונצרט בוקר
11.57 פינת השיר
12.00 אמנים באולפן
13.05 בהאזנה נינוחה
15.00 מוסיקה כאן ועכשיו
16.00 "פרקי מקהלה לחג"
18.00 "דפי מסגרת"
19.00 זמרות לערב חג
20.05 קונצרט ליל החג
22.30 מן המקורות
23.00 מחוזי יצירות

רשת א'
06.16 "והאר עינינו"
06.30 סיכום המשנה היומית
06.35 דף גמרא יומי
06.50 פרקי היום בתנ"ך
07.30 "ישן בעיניך"
08.05 "חוגה"
09.05 "סלודיר"
10.05 "שבני בוקר"
11.05 "ירוק ירוק"
12.05 "מעורב ירושלמי"
14.06 "בראש צעיר"
15.00 "תהל שנה וברכותיה"
16.05 "החקלאות בשנת תשמ"ח"
17.05 "פסיפס"
18.06 "זרמים ביהדות"
19.00 שידורים לעולים
22.05 "מבער המצעדים הים־תיכוניים"
22.05 מספורי הבעש"ט
23.05 "קולות מן המגרב"
00.05 "הוי ארצי מולדתי"

רשת ב'
06.06 "השכם בבוקר"
07.00 "הבוקר הזה"
09.05 "כוכב הבוקר"
10.05 "כל צבעי הקשת"
12.05 "אלף אלף ביבית"
13.05 "בוקר היום"
14.06 "דגש קטנה"
16.05 "ושמחת בחגך"
17.05 "להתחיל מבראשית"
18.06 "סוס בודד הייתי"
19.05 "פתח לבו שער"
20.05 רידי בילפסי ועובדי הג'אז בתיאטרון ירושלים

רשת ג'
06.04 "בחזרה לאושר"
07.07 "שיר בבוקר בבוקר"
09.05 "מה, כבר תשע"
10.05 "דברים טובים"
11.05 "עושים רוח"
12.05 "אהבה יומיומית"
13.05 "רק בערב חג"
15.05 "לפנות ערב"
17.05 "שירים הם חברים"
19.05 "זמר שכוח"
20.05 "פתרונות"
22.05 "שיר לילי"
23.05 ענג הוא הלילה

גלי־צה"ל
05.45 פרקי אבות
06.05 "צלילי בוקר"
06.30 "פרקים עין"
07.07 "תוספת בוקר"
08.00 בוקר טוב ישראל
09.05 "שירים מהסרטים"
11.05 "קולה של אמא"
12.05 "סגולי חג"
14.05 "קול שופר"
15.05 "בוחר וזה"
16.05 "שיר בשקט בשקט"
17.05 ראיון לחג עם שר הביטחון יצחק רבין
18.05 "איך עצב נגע בשורש, איך עץ נגע בעץ"
19.05 שירים לערב חג
20.05 "לא על הלחם לבדו"
22.05 "כל החלומות"
02.00 "לא רוצים לישון"
05.00 צלילי חג

צה"ל 1
19.05 עושים מדינה
19.57 הודעות לחיילים
20.05 שירי להקות צבאיות
21.00 מבט לחדשות
21.30 לילה לא שקט
22.05 על הדבש ועל העוקץ
23.05 עשרים וארבע

צה"ל 2
19.05 הרדיו הישן
22.05 הפסקת עשר
23.05 קול הג'אז הזה

א' ראש השנה

טלוויזיה

קולנוע
24.50 פסוקים לחג וחדשות

כללית
16.30 קיצור החדשות
16.25 "קופה קטנה"
18.05 זמרים אורחים
18.35 ספורט. יומן השנה
19.30 קולנוע
20.00 להיט בראש
21.00 חדשות
21.30 תשדירי שירות
21.15 הדרך לקולנוע הישראלי
22.50 "רשת שידור". סרט

ערוץ 2
18.30 מה נשדר הערב
18.35 "כיפה אדומה"
18.50 חג המחזה המקורי
18.55 חג המחזה המקורי
19.00 סיכום שנת תשמ"ח בספורט לנוער הישראלי
19.45 חג המחזה המקורי. ערב שירי תיאטרון
19.55 חג המחזה המקורי. "מי תהום"
20.00 "אתולו". אופרה

ירדן ערוץ 6
16.00 מספר זאת
16.30 רחוב קרנו
17.00 חדשות בצרפתית
17.15 מאגאזין ספורט
17.30 חדשות בעברית
18.00 חדשות בערבית
18.30 לגנבי ה. סדרה (קומי)
19.10 תחת הכיפרוס. סדרה
20.00 חדשות באנגלית
20.20 רס קולנוע

לבנון ערוץ 12
13.30 חיים אחרים. סדרה
14.00 מועדון 700
14.30 התעמלות
15.00 האזור הלוליני. סדרה
15.30 סופרבוק (מצויר)
16.00 שובבי הסלעים (לילדים)
16.30 סרט. "קפטן סקרלט" עם ריצ'ארד גרין
18.00 "המוהיה" (סדרה ערבית)
18.30 לורן ושירלי. סדרה (קומי)
19.00 חדשות בערבית
19.30 חדשות באנגלית
20.00 מאגנום (בלשי)
21.00 ביישבול
23.00 מועדון 700
23.30 חיים אחרים. סדרה

רדיו

קול המוסיקה
07.06 אוזן עולם
07.10 שחרית לחג
09.10 קונצרט לבוקר חג
11.57 פינת השיר
12.00 פרקי מקהלה
13.05 קונצרט לצהרי החג
15.05 מוסיקה ישראלית — תשמ"ח
17.00 מאולמי הקונצרטים
18.30 קולנוע
18.57 פינת השיר
19.00 הקונצרט שלי
21.05 מאולמי הקונצרטים בעולם

רשת א'
07.30 ישן בעיניך
08.05 שירים עבריים
09.05 רפואה כוללנית
10.05 ציוני דרך בספרות בשנת תשמ"ח
11.00 רדיו דרמה
17.05 אנתולוגיה לחג
17.30 סיפורדיו
18.06 קול התהלות
19.00 שידורים לעולים
22.05 מבער המצעדים הים־תיכוניים
תרבות אחרת
19.05 תשדורות של תשרי
20.05 להקת הרקיטלים של בוזר
22.05 חיילים יצאו לדרך
25.05 פגישה לאין קץ
00.05 הוי ארצי מולדתי

רשת ב'
07.09 זמר לחג
08.05 בראש צעיר
09.05 זכרונות לטוב
10.05 תן חיוך
11.05 תצפית משפחות ישראל אורחות
12.05 על הגדר בליל לבנה
13.05 ראיון עם נשיא המדינה
14.06 לסקר
16.05 הקולנוע בשנת תשמ"ח
17.05 קרנים נושא תיישים
18.06 בראשית העולם ביהדות

רשת ג'
07.09 כרטיס בכיוון אחד
09.05 תמרונים תמוטרונים
10.05 מקום באבחה
15.05 נעימה חמה
17.05 מגזין
19.05 זמר שכוח
20.05 פתרונות
22.05 שיר לילי
23.05 ענג הוא הלילה

גלי־צה"ל
07.05 יומי של שירים
08.05 מעל ומתחת לשמיכה
09.05 מקומה עליונה לחג
10.05 יומן השנה
11.05 בוקר זרה
12.05 אלי ישראלי עם אייק אינשטיין
13.05 האם היו אי פעם תולות בתל־אביב
14.05 אקורד ראשון
16.05 בוקר זרה, פרק רביעי
17.05 מתוק מתוק לחג
18.05 צבעונים בפגישה מחזור
20.05 להיטים
22.05 ספירת מלאי
02.00 לא רוצים לישון
05.00 צלילי חג

צה"ל 1
19.05 שירים מבאן
20.05 משירי עלי מוהר
21.30 לילה לא שקט
22.05 על הדבש ועל העוקץ
23.05 עשרים וארבע

צה"ל 2
19.05 הרדיו הישן
20.05 להיטים
22.05 הפסקת עשר
23.05 קול הג'אז הזה

ב' ראש השנה

טלוויזיה

כללית
16.30 קיצור החדשות
16.32 "ריטה הזורת". סרט קולנוע
18.05 קונצרט שירי התזמורות
18.35 ארבעים שנות רשות. סרט
20.00 שנה טובה
21.00 מבט לחדשות
21.15 תשדירי שירות
21.20 "תשמ"ח — הלכה שנה"
22.30 "מרגל מושלם"
23.25 סינוולה, תכנית בידור
24.45 פסוקים של מקום וחדשות

ערוץ 2
18.30 מה נשדר הערב
18.35 גמדי עץ האלון
18.50 חג המחזה המקורי
19.00 "שרה בסרבר". סרט
19.15 פינת המתנדבים
19.25 חג המחזה המקורי
19.30 קלוד־אס
19.50 חג המחזה המקורי
20.05 "80"70"60 להיטי הב"
21.05 תעודות הא־40 למדינת ישראל
21.25 שירים עבריים

ירדן ערוץ 6
15.30 העולם בין ידיך
17.00 חדשות בצרפתית
17.15 ירדן ביום
17.30 חדשות בעברית
18.00 חדשות בערבית
18.30 קלארנס. סדרה קומית
19.10 גיאות. סדרה
20.20 הצבר, סדרה בלשית
21.10 המעגל המושלם. סדרה
21.35 "זנגתי", "היש, חיי ושחר"

לבנון ערוץ 12
12.30 חיים אחרים (סדרה)
13.00 מועדון 700
13.30 התעמלות
14.00 האזור הלוליני. סדרה
14.30 הבית המעופף (מצויר)
15.00 שובבי הסלעים (לילדים)
15.30 סרט. "נערת הכפר" עם גרייס קלי
17.00 נסיעה בחלל (דמיוני)
18.00 חדשות ערבית
18.30 חדשות אנגלית
19.00 צוות לעניין (פעולה)
20.00 מקגייור (סוכן חשאי)
21.00 פרשות "היער השחור" (סדרה דרמטית)
22.00 מועדון 700
22.30 חיים אחרים (סדרה)

רדיו

קול המוסיקה
07.10 שחרית וקונצרט לבוקר חג
11.00 קונצרט ילדים מיום העצמאות
13.05 קונצרט לצהרי החג
15.00 קונצרט נוער מיום העצמאות
17.00 דוד הזהב
19.05 פניני אופרה
20.05 אינטרלוד
20.27 פינת השיר
20.30 מהקלטות החג
22.30 אנתולוגיה קטנה לשירה
23.00 מחוזי יצירות

רשת א'
07.30 ישן בעיניך
08.05 שירים עבריים
09.05 שרשים
11.05 התיאטרון בשנת תשמ"ח
12.05 ימי המוסיקה בגליל העליון
14.06 בראש צעיר
15.05 חשבון נפש
16.05 מעברים
17.05 סיפורדיו
17.30 שירים עבריים
18.06 זרמים ביהדות
19.00 שידורים לעולים
22.05 פרקי היום בתנ"ך
22.10 תכנית למוצאי־החג
23.05 הוי ארצי מולדתי

רשת ב'
07.09 זמר לחג
08.05 בראש צעיר
09.05 זכרונות לטוב
09.55 לאן נטייל בחג
10.05 תן חיוך
11.05 סולת שבחי
12.05 על הגדר בליל לבנה
13.05 זוכרים להיום
14.06 רבנים קטנים
16.05 הספורט בשנת תשמ"ח
17.05 לא ביום ולא בלילה
18.06 מפיק דרי
19.05 יש לי כורח
20.05 ראיון עם נשיא המדינה
21.05 חג ברכה
22.05 יומן השנה
23.05 מזמוטה, יובאל, בכר תבור ומצודה
00.05 הוי ארצי מולדתי

רשת ג'
07.05 אוזן עולם
07.09 כרטיס בכיוון אחד
09.05 הקסר 70414
13.05 נעימה חמה
15.05 בוא שיר עברי
17.05 שיר שלי ושלה
19.05 זמר שכוח
20.05 פתרונות
22.05 שיר לילי
23.05 ענג הוא הלילה

גלי־צה"ל
07.05 יומי של שירים
10.05 בוקר זרה
11.05 הקופה. ליאוני הורביץ ז"ל
12.05 אחרת נשה ללון
13.05 ראיון מיוחד לראש השנה עם ראש הממשלה
14.05 המוסיקה בתשמ"ח
16.05 לא אקספואלי
17.05 בין שתי ערים עבר — רק בבית ישר אחר
18.05 גלגל"צ
21.00 מבט לחדשות
21.30 לילה לא שקט
22.05 מסורת מסורת
23.05 סוכנים לכולכם
00.05 ברגל ימין
02.00 לא רוצים לישון
05.00 צלילי בוקר

צה"ל 1
19.05 משטר הכבול צפון
19.50 פינה חמה לליבי
19.57 הודעות לחיילים
20.05 ביתחי הגיד
21.30 לילה לא שקט
22.05 על הדבש ועל העוקץ
23.05 עשרים וארבע. היום שהיה

צה"ל 2
19.05 הרדיו הישן
22.05 הפסקת עשר
23.05 קול הג'אז הזה

קולנוע

תל־אביב
אורלי — עליית מורפי ערב חג 10.00 מוצאי חג 7.15, 9.30
אסתר — מפגש להוט יום שני 10.00 מוצאי חג 7.15, 9.50
בית לסין — מנגפי פיסון והנגים בהר לייזר 11.30
בן יהודה — מגלה את אמריקה ערב חג 10.00, 12.00 אלף הצחוק של ניו יורק מוצ"חג 7.15, 9.30
גורדון — התגובה של כאבם 7.30, 9.45
גת — בוקר טוב ויאטנם ערב חג 10.00, 12.20 מוצאי חג 7.20, 9.45
דקל — קרוקודיל דנדי ערב חג 10.00 מוצאי חג 7.15, 9.30
דיזנגוף 1 — קפה בגדד שני 10.00, 12.15 מוצאי חג 7.30, 9.50
דיזנגוף 2 — פקין בלות שני 10.00, 12.15 מוצאי חג 7.30, 9.50
דיזנגוף 3 — זאג דה קלודס שני 10.00 מכאן 12.15 הקיץ של אביה מוצאי חג 7.30, 9.50
הקולנוע — כמעיין המתגבר שני 10.00 גברת מס הכנסה 12.00 לול מוצאי חג 7.30, 9.30, 11.30
דרייב־אין — מגפיים לוהטים ערב חג 10.00 מוצאי חג 7.30, 9.30 סקס 12.00
הוד — אדי מרפי מגלה את אמריקה שני 9.45, 12.00 מוצאי חג 7.15, 9.45
חן 1 — פרנסיק שני 9.55, 12.20 מוצאי חג 7.30, 9.50
חן 2 — הקיסר האחרון שני 10.00 מוצאי חג 6.30, 9.30
חן 3 — בעקבות האיגואנה הגדולה שני 9.55, 12.20 מוצאי חג 7.30, 9.50
חן 4 — נעורים בהשאלה שני 10.00, 12.15 מוצאי חג 7.30, 9.50
חן 5 — תרגילים בריגול שני 10.00, 12.15 מוצאי חג 7.30, 9.50
לימור — שכיזון רושים 12.00 חצות מגפיים לוהטים שני 10.00, 12.00 מוצאי חג 7.15, 9.30
לב 1 — הנסיכה הקסומה מוצאי חג 8.00, 10.00
לב 2 — אהבנו כל כך מוצאי חג 7.15, 9.45
לב 3 — זה אגלה ברם מוצאי חג 7.20, 9.45
לב 4 — החבר של החברה שלי מוצאי חג 9.55
מוזיאון ת"א — עיניים שחורות 4.30, 7.00, 9.30 בגלל המלחמה ההיא 7–9
מקסים — מצלמה בלי בושה ערב חג 10.00, 12.00, מוצאי חג 7.15, 9.30
פאר — צללית בנזהה ערב חג 7.30, 9.40
סינמטק ישראלי — אוכלים את בסי 9.30
מיילת 1 — שם המשחק ערב חג 9.45, 12.00 מוצאי חג 7.30, 9.15
מיילת 2 — מרכבת ירח ערב חג 9.45, 12.00 מוצאי חג 7.30, 9.15
מיילת 3 — מחיר הבגידה ערב חג 9.45, 12.00 מוצאי חג 7.30, 9.15
פאר — כח משיכה 10.00 מוצאי חג 7.30, 9.30
פריז — לידי איב 10.00 בדאן בת עליון שני 12.00 חצות מלך ליום אחד שלישי 11.00 מציצים 13.00 ילדה כדולה + עוד בים 15.00 מגע הקולנוע של דוקי 17.00 לידי איב 7.15, 9.30 מציצים 11.30 חצות
צמון המחודש — כפר קטן שלי שני 10.00 מוצאי חג 7.30, 9.45
שני 10.00 — הקלות הבלתי נסבלת של הקיום מוצאי חג 7.30, 9.40
תמוז — נישואין פיקטיביים ערב חג 10 מוצאי חג 7.30, 9.40
תכלת — פרחים בעלית הגג 7.30, 9.50
תל־אביב — מחיר הבגידה שני 9.45, 12.00 מוצאי חג 7.15, 9.40
מקום ר"א — ביטל ג'וס 10.00, 12.00

רמת גן גבעתיים
אביבים — פרנסיק ערב חג 10.00, מוצאי חג 7.30, 9.50
אורדע — מצלמה בלי בושה 7.15, 9.30
הוד — אדי מרפי מגלה את אמריקה 10.00, 7.15, 9.30
לילי — כח משיכה 7.15, 9.30
שבים — הקיץ של אביה 7.15, 9.30
רב־גן 1 — בוקר טוב ויאטנם 7.25, 9.55
רב־גן 2 — מפגש להוט 7.30, 9.50
רב־גן 3 — משודים וחרשת 7.20, 9.55
רב־גן 4 — פרחים בעלית הגג 7.30, 9.50

ירושלים
אדיסון — אדי מרפי מגלה את אמריקה 7.30–9.30
אורגיל — בוקר טוב ויאטנם 7.30, 9.40
אורנמריה 1 — פקין בלות 7.45, 9.45
אורנמריה 2 — לול 7.45, 9.30
ארנון — פרנסיק 7.00, 9.15
בית אגרון — סודי ביותר 9.30 סרט מכוון 11.00 בליל ראשר 12.30 סודי ביותר מוצאי חג 8.00 בליל ראשר מוצאי חג 9.45 הקרב מוצאי חג 12.00
כביר — מילגרו 7.20, 9.40
מיטשל — פרחים בעלית הגג 7.30, 9.30
סינמטק 1 — 1001 שקרים על פיקסי ערב חג 10.00 דטמון מוצאי חג 7.30 הבר שפורה מוצאי חג 10.00
סינמטק 2 — מבנית בחורי 1940 8.00 הלקבנות 10.00
עדן — עליית מורפי 7.30–9.30
סמדר — הקלות הבלתי נסבלת של הקיום 6.45, 9.15
רון — מפגש להוט 7.15, 9.15
ת. ירושלים — תשוקה באמריקה 7.00, 9.30; קפה בגדד 7.00, 9.30

הרצליה
דוד — מצלמה בלי בושה 7.15, 9.30
תיכל — הקלות הבלתי נסבלת של הקיום 6.00, 9.00
דן אבניה — אדק את אמא מהרכבת 7.00, 9.30
מכון דניאל — שם המשחק 7.15, 9.30
תפארת — משודים ורשות 7.15, 9.30

חולון
מגדל — פרנסיק מוצאי חג 7.15, 9.40 ערב חג 10.00
ריגה — מצלמה בלי בושה 7.15, 9.30
סביר — אדי מרפי מגלה את אמריקה ערב חג 10.00, מוצאי חג 7.15, 9.30
ארמון — כח משיכה שני 10.00 מוצאי חג 7.15, 9.30

רחובות
בית העם — 3 גברים ותינוקת 7.15, 9.15
דוד — ביטל ג'וס 7.15, 9.15
חן — מצלמה בלי בושה 7.15, 9.15

נתניה
אסתר — אדי מרפי מגלה את אמריקה 7.15, 9.30
שרון — פרנסיק 7.15, 9.30
שרון — מצלמה בלי בושה 7.00, 9.30
רוד — חל סמרים 7.15, 9.30

חדרה
חדרה — הקיץ של אביה 7.15, 9.30
יפתח — המשימה מאמי 7.00, 9.15

כפר סבא
כפר — חשוד 7.00, 9.30
תן — מצלמה בלי בושה 7.00, 9.15

באר־שבע
תן — חרשה שני 10.00, מוצאי חג 9.30
היכל התרבות — מרכבת ירח ערב חג 10.00 מוצאי חג 7.15, 9.30 קולנוע 12.00

צפת
בית אלון — לול 9.15

חיפה
אורה — קפה בגדד 7.15, 9.30
אורלי — החבר של החברה שלי 7.00, 9.15
רב אור 1 — קרוקודיל דנדי 2, 6.45, 9.15
רב אור 2 — תרגילים בריגול 7.00, 9.15
רב אור 3 — נישואים פיקטיביים 7.00, 9.15
רב בת 1 — בוקר טוב ויאטנם 6.45, 9.15
רב בת 2 — פרחים בעליית הגג 7.00, 9.15
תן — עליית מורפי 7.00, 9.15
סינמטק — המים והסים 7.00 לו היית באן 9.50
שדרה — סינמה קפה — מחיר הבגידה 7.15, 9.15
עממון 1 — מצלמה בלי בושה 7.15, 9.30
עממון 2 — הקלות הבלתי נסבלת של הקיום 6–9
עממון 3 — שם המשחק 7.15, 9.30
כאך — פרנסיק 6.45, 9.15
רון — אדי מרפי מגלה את אמריקה 7.00, 9.15
שביט — אהבנו כל כך 7.00, 9.15
קרן אור המסדרש — התגובה של באבם 7.00, 9.15

קריות (חיפה)
אורות — מצלמה בלי בושה 7.00, 9.15
בית העם — אדי מרפי מגלה את אמריקה 6.00, 8.15
היכל — מולדים עירוניים 9.15
ביאן — אדי מרפי מגלה את אמריקה 7.15, 9.30
מבוזן — פרנסיק 7.00, 9.15
ספיר — כח משיכה 7.00, 9.15
כוכב — מפגש להוט 7.15, 9.15

פתח תקוה
היכל 1 — מצלמה בלי בושה שני 10.00 מוצאי חג 7.15, 9.40
היכל 2 — מגלה את אמריקה שני 9.30 מוצאי חג 7.15, 9.40
היכל 3 — הנסיכה הקסומה שני 9.30 מוצאי חג 9.40, 11.15

ראשל"צ
רון 1 — מצלמה בלי בושה 7.15, 9.15, 11.00
רון 2 — מגלה את אמריקה 7.15, 9.15, 11.00
רון 3 — סירונות 7.15, 9.15, 11.00

בית שאן
אולם מורים — הקיץ של אביה 9.15

רמת השרון
כוכב — סלמה ערב חג 9.30 מוצאי חג 7.15 שלושה רווקים ותינוקת מוצאי חג 9.35

ק. אונו
מרכז קולנוע — רמבו 3 ערב חג 10.00 מוצאי חג 8.00
כוכבת — פטיראונדר ליום אחר 7.15, 9.30

עכו
אודיטוריום — שם המשחק 7.00, 9.00

אשקלון
אסתר — מצלמה בלי בושה 7.30, 9.30

בת־ים
אורנים — מצלמה בלי בושה 7.15, 9.30
עצמאות — אדי מרפי מגלה את אמריקה 7.15, 9.30, 10.00

עפולה
היכל התרבות — הקיץ של אביה 7.00, 9.15
מתנ"ס — מפגש להוט 9.30

נהריה
הוד — מישע מבטל ילדה קטנה 7–9
היכל התרבות — מצלמה בלי בושה 7.00, 9.15

טבריה
יד שמואל — מצלמה בלי בושה 7.00, 9.15

מדריך הארץ

ערב ראש השנה

תורנות רופאים
הזמנת רופאים במקרים דחופים: מ־6 בערב עד לשעה 7 בבקר בתחנת מד"א טל' 101.
מגן דוד אדום:
ירושלים 523133
תל־אביב 5460111
חיפה 512233
גוש דן 781111
הרצליה 052"541333
נהריה 823333
רחובות 08"451333
בת־ים 5511111
חולון 803133
לוד־רמלה 08"221022
באר שבע 057"74767
מוקד מידע רפואי בקופ"ח הכללית:
בימים א'-ה' — 20.00–8.00
ביום ו' — 15.00–8.00
טלפונים: 03"433300
שיר"ן - שירות רפואי ביתי (24 שעות ביממה, כולל רופאות שיניים): ירושלים, מוקד יום — 660585, 669531, מוקד לילה, שבת וחג — 226191 מנוי מס' 1788 ולהשאיר הודעה לרופא תורן. תל־אביב, מוקד יום — 218820, 218898, מוקד לילה — 631011 מנוי 3752 ולהשאיר הודעה לרופא תורן מכון ב"ד.
"שקמ" — שירות רפואי לקבוצ
שרות ביקורי בית של רופאים מומחים לילדים ותינוקות בשעות 24–19: טל' 03"7549111 "שקמ" קוד מנוי 222
מרפאות שיניים לעזרה ראשונה תל־אביב:
דיזנגוף סנטר שער 3 (ליד המשביר) טלפון: 294869, 03–285822. המרפאה פתוחה כל יום כולל שבתות וחגים בין השעות 9.00–24.00, אחרי חצות בתאום טלפוני בלבד. בר כוכבא 49 טל: 03"284649 פתוחה בימים א'-ה' בין 21.00 עד 23.00 ימי ו' וערבי חג מ־18.00 עד 24.00
שבתות וחגים מ־15.00 עד 21.00
קשב לבית — שרות מניעים לרפואה, שיקום וסיעוד בבית.
מרכז רפואי הרצליה פיתוח 052–548575
7549111 איתורית 1500
ער"ן — עזרה ראשונה נפשית: (24 שעות ביממה):
ירושלים 227171
תל־אביב 5461111
ילדים ונוער 261113
חיפה 672222/3
נתניה 053"35316
באר־שבע 057"418111
מרכז רפואי באר־יעקב 08"223958
מרכז סיוע לקורבנות אונס (24 שעות ביממה):
תל־אביב טל' 234819
ירושלים טל' 02"245554
חיפה טל' 04"382611
מרכז סיוע למוכי להרץ מטעם "מקלט": א-ה 11.00–13.00, ב-ד 16.00–18.00 טל: 220031, רח' כאטר 13 תל־אביב
יד ביד - ארגון קשבת לילד ולהורים. תל אביב - "לילך" 226027 24 ש' ביממה להורים, בימים ב', ה' מ־17.00–20.00, 222732.
ירושלים - 243358
חיפה והצפון — 229488 מ־20.00–11.00
הגליל המערבי — 04"922222
קו אליי — העמותה להגנת הילד עזרה במצבי אלימות כלפי ילדים א'-ה' 16.00–20.00 261070
ערם לשירות אדם — חברה סיעודית לשירות הציבור בגוש דן 24 שעות ביממה 03"5461727/8
שח"ל - שירותי היכרות טיפול נמרץ לחולי לב בגוש דן 330848
ויצו — 24 שעות קו אדום לנשים מוכות טל: 03–5461133, 03–550506
הוועד למלחמה באיידס — הסברה וסיוע לחולים, מידע מוקלט 24 שעות בטלפון: 290101, 203121. קו פתוח בכל יום ב' 19.30–23.00 ת.ד. 33602 ת"א
תורנות מרקחת בטלפון — דזמון ת"א 611011, 246363, 239952
דזמון ירושלים 226335
דזמון חיפה 645334

תורנות בתי־חולים
תל אביב: תקוה — (ילדים, פנימית, כירורגית)
ירושלים הדסה ע"כ — (ילדים, עיניים, א.א.ג)
הדסה הר הצופים — (אורטופדית, נשים)
בקור חולים — (כירורגית)
שערי צדק — (פנימית)

תורנות בתי־מרקחת
תל־אביב צמח יהודה המכבי 33 449995
ברחוב שינקין 27 284791
ירושלים מסרמיים בורלא 5 639321
חיפה הנביאה הנביאים 22 231905
חולון תקוה כבר סטרומה 842428
בת ים עצמאות בלפור 75 865583
רמת גן התיכון ז'בוטינסקי 99 741949
נתניה המבך שד' ויצמן 13 22985
פתח תקוה רסל רוטשילד 89 911406
הקריות הרמן סטמת מוריעין ק. מוצקין 715136
חדרה הנשיא הנשיא 324231

דלת פתוחה
מרכז מידע וייעוץ לצעירים ע"י צוות מקצועי — ייעוץ ומידע בנושא חברות, משפחה, מיניות — אמצעי מניעה. ימים ב' ג' ד' — 16.00–19.00. רמב"ם 9 5101511/2
חיפה: ימים א' ד' 16.00–19.00 רח' הספורט 14 טל' 381520

מרכזי מידע — אגד
02–304304 03–432777 04–549121

א' ראש השנה

תורנות רופאים
הזמנת רופאים במקרים דחופים: מ־6 בערב עד לשעה 7 בבקר בתחנת מד"א טל' 101.
מגן דוד אדום:
ירושלים 523133
תל־אביב 5460111
חיפה 512233
גוש דן 781111
הרצליה 052"541333
נהריה 823333
רחובות 08"451333
בת־ים 5511111
חולון 803133
לוד־רמלה 08"221022
באר שבע 057"74767
מוקד מידע רפואי בקופ"ח הכללית:
בימים א'-ה' — 20.00–8.00
ביום ו' — 15.00–8.00
טלפונים: 03"433300
שיר"ן - שירות רפואי ביתי (24 שעות ביממה, כולל רופאות שיניים): ירושלים, מוקד יום — 660585, 669531, מוקד לילה, שבת וחג — 226191 מנוי מס' 1788 ולהשאיר הודעה לרופא תורן. תל־אביב, מוקד יום — 218820, 218898, מוקד לילה — 631011 מנוי 3752 ולהשאיר הודעה לרופא תורן מכון ב"ד.
"שקמ" — שירות רפואי לקבוצ
שרות ביקורי בית של רופאים מומחים לילדים ותינוקות בשעות 24–19: טל' 03"7549111 "שקמ" קוד מנוי 222
מרפאות שיניים לעזרה ראשונה תל־אביב:
דיזנגוף סנטר שער 3 (ליד המשביר) טלפון: 294869, 03–285822. המרפאה פתוחה כל יום כולל שבתות וחגים בין השעות 9.00–24.00, אחרי חצות בתאום טלפוני בלבד. בר כוכבא 49 טל: 03"284649 פתוחה בימים א'-ה' בין 21.00 עד 23.00 ימי ו' וערבי חג מ־18.00 עד 24.00
שבתות וחגים מ־15.00 עד 21.00
קשב לבית — שרות מניעים לרפואה, שיקום וסיעוד בבית.
מרכז רפואי הרצליה פיתוח 052–548575
7549111 איתורית 1500
ער"ן — עזרה ראשונה נפשית: (24 שעות ביממה):
ירושלים 227171
תל־אביב 5461111
ילדים ונוער 261113
חיפה 672222/3
נתניה 053"35316
באר־שבע 057"418111
מרכז רפואי באר־יעקב 08"223958
מרכז סיוע לקורבנות אונס (24 שעות ביממה):
תל־אביב טל' 234819
ירושלים טל' 02"245554
חיפה טל' 04"382611
מרכז סיוע למוכי להרץ מטעם "מקלט": א-ה 11.00–13.00, ב-ד 16.00–18.00 טל: 220031, רח' כאטר 13 תל־אביב
יד ביד - ארגון קשבת לילד ולהורים. תל אביב - "לילך" 226027 24 ש' ביממה להורים, בימים ב', ה' מ־17.00–20.00, 222732.
ירושלים - 243358
חיפה והצפון — 229488 מ־20.00–11.00
הגליל המערבי — 04"922222
קו אליי — העמותה להגנת הילד עזרה במצבי אלימות כלפי ילדים א'-ה' 16.00–20.00 261070
ערם לשירות אדם — חברה סיעודית לשירות הציבור בגוש דן 24 שעות ביממה 03"5461727/8
שח"ל - שירותי היכרות טיפול נמרץ לחולי לב בגוש דן 330848
ויצו — 24 שעות קו אדום לנשים מוכות טל: 03–5461133, 03–550506
הוועד למלחמה באיידס — הסברה וסיוע לחולים, מידע מוקלט 24 שעות בטלפון: 290101, 203121. קו פתוח בכל יום ב' 19.30–23.00 ת.ד. 33602 ת"א
תורנות מרקחת בטלפון — דזמון ת"א 611011, 246363, 239952
דזמון ירושלים 226335
דזמון חיפה 645334

תורנות בתי־חולים
תל אביב: תקוה — (ילדים, פנימית, כירורגית)
ירושלים הדסה ע"כ — (פנימית, כירורגית, אורטופדית, א.א.ג)
בקור חולים — (ילדים)
משגב לדך — (נשים)
שערי צדק — (עיניים)

תורנות בתי־מרקחת
תל־אביב צמח יהודה המכבי 33 449995
ברחוב שינקין 27 284791
ירושלים הר הזיתים הר הזיתים 287480
מרשמת רוממה המ"ג 28 525191
חיפה הנשיא 33 533512
חולון תקוה כבר סטרומה 842428
בת ים מזור הנביה רייך 20 583360
רמת גן הבנך ביאליק 30 723674
נתניה הרצל 24 22243
פתח תקוה עין גנים 90505
הקריות הרמן סטמת מוריעין ק. מוצקין 715136
חדרה הנשיא הנשיא 324231

דלת פתוחה
מרכז מידע וייעוץ לצעירים ע"י צוות מקצועי — ייעוץ ומידע בנושא חברות, משפחה, מיניות — אמצעי מניעה. ימים ב' ג' ד' — 16.00–19.00. רמב"ם 9 5101511/2
חיפה: ימים א' ד' 16.00–19.00 רח' הספורט 14 טל' 381520

מרכזי מידע — אגד
02–304304 03–432777 04–549121

ב' ראש השנה

תורנות רופאים
הזמנת רופאים במקרים דחופים: מ־6 בערב עד לשעה 7 בבקר בתחנת מד"א טל' 101.
מגן דוד אדום:
ירושלים 523133
תל־אביב 5460111
חיפה 512233
גוש דן 781111
הרצליה 052"541333
נהריה 823333
רחובות 08"451333
בת־ים 5511111
חולון 803133
לוד־רמלה 08"221022
באר שבע 057"74767
מוקד מידע רפואי בקופ"ח הכללית:
בימים א'-ה' — 20.00–8.00
ביום ו' — 15.00–8.00
טלפונים: 03"433300
שיר"ן - שירות רפואי ביתי (24 שעות ביממה, כולל רופאות שיניים): ירושלים, מוקד יום — 660585, 669531, מוקד לילה, שבת וחג — 226191 מנוי מס' 1788 ולהשאיר הודעה לרופא תורן. תל־אביב, מוקד יום — 218820, 218898, מוקד לילה — 631011 מנוי 3752 ולהשאיר הודעה לרופא תורן מכון ב"ד.
"שקמ" — שירות רפואי לקבוצ
שרות ביקורי בית של רופאים מומחים לילדים ותינוקות בשעות 24–19: טל' 03"7549111 "שקמ" קוד מנוי 222
מרפאות שיניים לעזרה ראשונה תל־אביב:
דיזנגוף סנטר שער 3 (ליד המשביר) טלפון: 294869, 03–285822. המרפאה פתוחה כל יום כולל שבתות וחגים בין השעות 9.00–24.00, אחרי חצות בתאום טלפוני בלבד. בר כוכבא 49 טל: 03"284649 פתוחה בימים א'-ה' בין 21.00 עד 23.00 ימי ו' וערבי חג מ־18.00 עד 24.00
שבתות וחגים מ־15.00 עד 21.00
קשב לבית — שרות מניעים לרפואה, שיקום וסיעוד בבית.
מרכז רפואי הרצליה פיתוח 052–548575
7549111 איתורית 1500
ער"ן — עזרה ראשונה נפשית: (24 שעות ביממה):
ירושלים 227171
תל־אביב 5461111
ילדים ונוער 261113
חיפה 672222/3
נתניה 053"35316
באר־שבע 057"418111
מרכז רפואי באר־יעקב 08"223958
מרכז סיוע לקורבנות אונס (24 שעות ביממה):
תל־אביב טל' 234819
ירושלים טל' 02"245554
חיפה טל' 04"382611
מרכז סיוע למוכי להרץ מטעם "מקלט": א-ה 11.00–13.00, ב-ד 16.00–18.00 טל: 220031, רח' כאטר 13 תל־אביב
יד ביד - ארגון קשבת לילד ולהורים. תל אביב - "לילך" 226027 24 ש' ביממה להורים, בימים ב', ה' מ־17.00–20.00, 222732.
ירושלים - 243358
חיפה והצפון — 229488 מ־20.00–11.00
הגליל המערבי — 04"922222
קו אליי — העמותה להגנת הילד עזרה במצבי אלימות כלפי ילדים א'-ה' 16.00–20.00 261070
ערם לשירות אדם — חברה סיעודית לשירות הציבור בגוש דן 24 שעות ביממה 03"5461727/8
שח"ל - שירותי היכרות טיפול נמרץ לחולי לב בגוש דן 330848
ויצו — 24 שעות קו אדום לנשים מוכות טל: 03–5461133, 03–550506
הוועד למלחמה באיידס — הסברה וסיוע לחולים, מידע מוקלט 24 שעות בטלפון: 290101, 203121. קו פתוח בכל יום ב' 19.30–23.00 ת.ד. 33602 ת"א
תורנות מרקחת בטלפון — דזמון ת"א 611011, 246363, 239952
דזמון ירושלים 226335
דזמון חיפה 645334

תורנות בתי־חולים
תל אביב: תקוה — (ילדים, פנימית, כירורגית)
ירושלים בקור חולים — (פנימית, נשים, א.א.ג)
שערי צדק — (כירורגית, אורטופדית, ילדים, עיניים)

תורנות בתי־מרקחת
תל־אביב צמח יהודה המכבי 33 449995
ברחוב שינקין 27 284791
ירושלים אל וייאת בית הכינא גת יעקב 859586
מרכזי חג — מרשמת רוממה המ"ג 28 523191
חיפה הנשיא שד' הנשיא 33 333312
חולון תקוה כבר סטרומה 842428
רמת גן הרצל הרצל 52 722372
נתניה מקסים סלומון 2 617836
פתח תקוה גנא ועוף חיים 6 910541
הקריות הרמן סטמת מוריעין ק. מוצקין 715136
חדרה הנשיא הנשיא 324231

דלת פתוחה
מרכז מידע וייעוץ לצעירים ע"י צוות מקצועי — ייעוץ ומידע בנושא חברות, משפחה, מיניות — אמצעי מניעה. ימים ב' ג' ד' — 16.00–19.00. רמב"ם 9 5101511/2
חיפה: ימים א' ד' 16.00–19.00 רח' הספורט 14 טל' 381520

מרכזי מידע — אגד
02–304304 03–432777 04–549121

מוגש כשירות לציבור על ידי
הסנה
חברה ישראלית לביטוח בע"מ

רפי. אומץ
שולחת ברכת שנה טובה
לכל חבריה ואוהדיה
ולמדינת ישראל
שנת ביטחון, שלום והתקדמות לעצמאות כלכלית
ותודה מיוחדת לכל אלה שחיזקונו
במאבקנו הצודק והעקרוני לקיום הסכמים

דפוס זהר יצחק פרץ
עבודות אופסט ובלט
לכל לקוחותינו ידידים ומכרים
שנה טובה ומבורכת
מאחלת:
משפחת דפוס זהר (פרץ יצחק) בע"מ
ראשון־לציון

פנחס פוסטל מציג • גדעון כץ מפיק
התזמורת הפילהרמונית הישראלית מארחת:
הפילהרמונית של וינה
WIENER PHILHARMONIKER
לאור הביקוש הרב - קונצרט נוסף ואחרון (מאהלר־שישית) ב־15.9
תל־אביב – היכל התרבות יום ה' 15 בספטמבר בשעה 20.30 בחסות שגריר אוסטריה ד"ר אוטו פליינרט
מנצח: ליאונרד ברנשטיין
בטהובן - הפתיחה "ליאונורה" מס' 3
ברנשטיין - "חליל" סולן: וולפגנג שולץ
ברנשטיין - מבוא, פוגה וריפס"
סולו קלרינט: פטר שמידל
בראהמס - סימפוניה מס' 4
תל־אביב – היכל התרבות
בחסות שר התיירות והמשפטים מר אברהם שריר
יום ג' 13 בספטמבר (מוצאי הה"ש) בשעה 21.00
מאהלר – סימפוניה מס' 6
תל־אביב – היכל התרבות יום ד' 14 בספטמבר בשעה 20.30 קונצרט גאלה חגיגי בחסות סגן הרה"מ ושר החוץ מר שמעון פרס, בשיתוף עם מועדון האריה בישראל והקרן להתרמות שוהם. (כרטיסים: טל. 232444, 235161, 03"344734)
20% הנחה למנויי התזמורת הפילהרמונית הישראלית לעונת 89־88, תלוש מס. 101
כרטיסים: • ירושלים: כהנא, טל. 02"222831, קלעים, טל. 02"221624, בימות, טל. 02"240898 ובכרטיסטים בהר הצופים ובגבעת רם • תל־אביב: הדרן, טל. 03"248844, 03"248787, קסטל, טל. 03"447678 • רמה"ש: השתן, טל. 03"494786 • ראשל"צ: הכרטיס, 03"998701 • חיפה: קופת חיפה טל. 04"662244 ובשאר המשרדים.
האמנים סוכנים
חניה בתשלום בחניון בית־אליהו
אוסטר' בערב חגה באותן המפיקים העצמאי.

משרדים להשכרה
בחיפה – בעיר
שטחים עד 1,500 מ"ר
עם טלפונים
לפרטים לטלפון: 04"671639
04"642126

למכירה
העולם הזה – 16 כרכים 1969 – 1955
לא ברוך (עלק) 1954 – 1947
מעריב 1-120
כתובת ראשית 1-300
במאבק חיל אויר גמ' 1
אמנר 3 כרכים מלא
את הדרך, את הארץ, 8 בערב, ספר רט ומוסה, שער, ערכים, דף יומי, כות חדש. עיתוני מלחמות העולם הד"2, חקיקות מנויות.
פרטים טל. 237501

תיאטרוני ישראל
הערב יום ג' 13.9
התיאטרון הבימה:
מעגל הגיר הקווקזי — 20.30
דודתו של צ'ארלי — 21.00
המלבוש — בבית התה: 21.30
אנשים קשים — בבאר־שבע
התיאטרון הקאמרי:
בית ברנרדה אלבה — 20.30
גשם — בצוותא: 20.30

הפסטיבל ה-9
לתיאטרון ישראלי אחר
עכו תשמ"ט 1988
חוה"מ סוכות טו'-יח' בתשרי 29.9-26.9
הכינו כרטיסים מראש
כרטיסים במכירה מוקדמת:
ת"א: "קסטל" - אבן גבירול 153 טל. 447678, 03-444725
"הדרן" - אבן גבירול 90 טל. 248844, 03-248787
חיפה: "גרבר" - הנשיא 129 טל. 04-384777
ירושלים: "בימות" - שמאי 8 טל. 02-240896
עכו: קופת האודיטוריום.

משרד החינוך והתרבות, המועצה הציבורית לתרבות ואמנות - מדור התיאטרון, משרד התיירות, הסוכנות היהודית, עיריית עכו, החברה לפיתוח עכו העתיקה, קרן תרבות אמריקה-ישראל, קש"ת - קשר ומפעלי תרבות, מפעלות דיסקונט לתרבות ואמנות.

ה"וירטואוזים של מוסקבה"
"התזמורת הקאמרית הטובה בעולם" ניו־יורק טיימס
"ללא ספק אחת התזמורות המעולות בעולם..." שלמה מינץ
"הם ללא ספק וירטואוזים, מבריקים..." צבי לביא, מעריב
נקיים, מלוטשים,
היכל התרבות ת"א 17,18,19,29.9 • התיאטרון ירושלים 26,27.9 • אודיטוריום חיפה 22,24.9 • קונסרבטוריון באר שבע 28.9
שירה • שקולניק

ביקורו של קרוב רחוק

מאת אורית גלילי

בשבוע שעבר נכנסה קבוצת תיירים רוסים, מהם יהודים ומהם לא־יהודים, אל הלובי קטן־המידות והממוזג של מלון סיטי בתל־אביב. בגדיהם, בצבעים כהים, כמעט אחידים, גזורים בקווים פשוטים – דגם זהה שעוצב בקאופרטיב. הצבעוניות הקלניות האמריקאית, מהם והלאה. התיירים הרוסים מהו את היכנה בידיהם. השם של סוף אוגוסט נעצר בקושי בדלת הזכוכית המכוסה מדבקות של כרטיסי אשראי.

זה סוג תיירות שצריך להתרגל אליו. התייר הרוסי דל־אמצעים. הקצבת המטבע שמתירה לו ממשלתו, וסומה 600 דולר לחודשיים וחצי – בקושי עשרה דולרים ליום. אין לו מעמד של בעל פנקס המחאות – מעמד הקשור להקנות עוצמה במדינות הקוקזת לכספו של התייר.

חדר־האוכל ערוך לארוחת־ערב חגיגית. כרגע, הרוסים הם המתאכסנים היחידים במלון. המלצרית, פולניה בת 19, שעלתה לארץ לפני חודשיים, מתקבלת על־ידי הקבוצה בחמימות ובסקרנות. אולם יחסם לעיתונות צונן.

הארוחה הסטנדרטית של מלון ארבעה כוכבים הוזמנה על חשבון הסוכנות היהודית, הרואה בתיירים אלה פוטנציאל לשליחי עלייה יעילים, לאחר שובם לארצם. הארוחה כוללת קציצת טונה ברוטב ורדרד, מרק תפוחי־אדמה, שניצל, גזר כתוש, וגלידת פירות. לרוסים אין טענות, הם אוכלים הכל ומהר. עוד בתוכנית, פגישה עם הסופר הרוסי, אפרים ברוך. למחרת תיכננו לסייר במכון ויצמן ובקיבוץ גבעת ברנר. לפני־כן, ביקשו מהמלווה של הסוכנות, ליאוניד רודין, כי ירשה להם לטבול קצת בים.

תחקירים משפילים

הגלסנוסט איפשר להם לבקר כאן את קרוביהם. עד לגלסנוסט, היה ברור למי שיצא מבריה"מ כי לעולם לא יוכל לשוב ולבקר את קרוביו – והם לא יוכלו לבקרו. על ההחלטה להגר הקשתה הידיעה שעם קבלת האשרה החדשה, מאבדים לתמיד את האשרה הסובייטית. הפירוש הוא שנוצרו תנאים נורמליים המאפשרים לשמור על קשר ישיר עם המשפחה והחברים בבריה"מ. בשנות השבעים, כשאורחים סובייטים רצו לבקר מחוץ לתחומי ארצם, הם נאלצו לעבור תחקירים משפילים ולהפגין נאמנות למשטר. נדרשה פרוטקציה בדרג הגבוה כדי לצאת מן המדינה. התהליך כולו היה מפרך – במיוחד ליהודים. אם ניתנו אישורים, הם הוגבלו רק למדינות מזרח־אירופה.

איסאק כוגן, תייר מבריה"מ, השבוע בתל־אביב. הוא סופר מטבעות, דמי ההקצבה: פחות מעשרה דולרים ליום. הסוכנות לוקחת אותו לטיולים. עד הגלסנוסט זה היה רק חלום

התהליך היה הדרגתי. בתחילה איפשרו לבקר קרובים בארה"ב ובקנדה, ולבסוף הותרו ביקורים גם בישראל. מדיניות הביקורים הורחבה ונעשתה דמוקרטית: הותר גם למהגרים רוסים לשוב ולבקר בבריה"מ. לפני שנה, התפרסם בעיתונות הרוסית ראיון עם פקיד בכיר ב"אוביר" (משרד ההגירה בברית־המועצות). בתשובה לשאלה, הכריז הפקיד כי תושבי בריה"מ שבידיהם מכתב־הזמנה מקרוביהם, יוכלו לצאת לביקור מוגבל בחו"ל. תוך תקופה קצרה הוצפו משרדי "אוביר" בבקשות של יהודים שקיבלו מכתב־הזמנה מקרוביהם בישראל.

לא תמיד תשובת הסובייטים חיובית. למרות הפתיחות, עדיין יש למדינה הזכות להחליט מי ייצא לביקור בחו"ל ומי לא, ואין לערער על זה. התהליך נמשך כמה חודשים, עד שמתקבל האישור ועד שמצליחים לארגן את היציאה. צריך לחסוך שכר של שנה שלמה. מקור הקשיים בכך שבריה"מ אינה בנויה עדיין לתיירות. מספר הטיסות ממנה ואליה עדיין מוגבל.

האם שלחה הזמנה

איסאק כוגן, בן 49, תייר מלנינגרד. הוא כבר חודש בארץ. אמו המתגוררת ברחובות שלחה אליו הזמנה. כוגן מסרב להצטלם. "לא אמרתי דברים היכולים להכשיל אותי, אבל כל מדיניות הפתיחות הזאת, שבזכותה אני נמצא כאן עכשיו, עלולה להיעלם ואי־אפשר לדעת מה יקרה לי אם השלטון יתחלף".

מתקבל הרושם שאיש מתיירים אלה אינו בוטח ביושבים לצדו. אולי חלק מהם מרגלים בכסות של תיירים. תייר מבריה"מ אינו תייר רגיל. הוא בא עם כמיהה פנימית גדולה יותר מכל תייר יהודי אחר. זו הפעם הראשונה שכוגן יוצא מחוץ לבריה"מ. רמת החיים כאן, לפי התרשמותו, גבוהה. ישראל היא בעיניו מדינה מערבית תופשית.

הוא מהנדס אניות, עובד במספנה בלנינגרד שמונה שעות ביום, 41 שעות בשבוע. אם יש צורך בשעות נוספות – נשארים, ללא תשלום נוסף. המשכורת היא 200 רובל בחודש. כוגן, גרוש, מתגורר לבדו בחדר אחד של 30 מ"ר, בדירה משותפת, "קומונלקה". השירותים משותפים לכמה דירות.

אנחנו רגילים פה לעולים מבריה"מ, לא לתיירים.

בעולם לא הגשתי בקשה לעלייה. לא הייתי בטוח בכלל שאני רוצה לעלות. הכרתי סירובניקים. היו כאלה גם במשפחתי. הכרתי אותם אך צפיתי בהם מרחוק.

איך אתה מגדיר את עצמך?

אזרח בריה"מ ויהודי.

בנקודה זו התפתח ויכוח בין המודעים. האם קודם יהודי או קודם אזרח בריה"מ? המדינה ניצחה.

במה עלה לך לבוא לארץ?

2,000 רובל. חסכתי הרבה שנים.

אתה מתעניין במצב הפוליטי כאן?

כשאני בבריה"מ, הכל נראה רחוק. כשאני כאן, אני לא מרגיש שאני חייב לחשוב על האינתיפאדה. זאת בעייה של שמיר.

בעקבות הביקור, אתה תחשב לעלות?

בלבי אני יודע שכל יהודי חייב לגור בארץ, לכן אני מבין גם את החלטת הממשלה על הטיסות הישירות. אבל בארה"ב יהיה לי יותר קל למצוא עבודה. בינתיים, אף אחד כאן עוד לא הפעיל עלי לחץ לעלות. אילו היו לי קרובים מקרבה שהיו מזמינים אותי, הייתי מעדיף להגיע קודם לשם.

הסוכנות לקחה אותו לטיולים בירושלים, במוזיאון ישראל, ביד ושם (מהביקור שם הושפע בעיקר), במצדה, ים המלח, בית התפוצות ויפו. הוא נסע לבדו לעכו, חיפה ואשדוד. הוא התפעל מאוד בבסקה, מחשב כל הוצאה, ולבסוף אינו מצליח לקנות שום דבר. אם היה נשאר לגור כאן, היה בוחר בירושלים בגלל מזג האוויר.

חודש וחצי לפני שובו לנינגרד, כוגן מתגעגע הביתה. מרגיש זרות. התקשה ליצור קשר עם ישראלים בשל אי ידיעתו את השפה. "חש כמו קרוב עני".

שלמה (עומד) ומלי נפתא. הבן השתתף עם חבריו הערבים באזכרה להללי דיר־יאסין

הזמן הכחול־לבן

מאת נדב שרגאי

הנפתאים, אב ובנו, כתבו את התשובה שלהם ל"זמן הצהוב". החומרים הם אלה של דוד גרוסמן, רק מנקודת מבטה של ארץ־ישראל השלמה. הקטעים הפולמוסיים נכתבו בידי האב

שלמה ומלי נפתא, אב ובנו, ישבו בארבעת החודשים האחרונים וכתבו את "הזמן הכחול־לבן", תשובתם ל"זמן הצהוב" של דוד גרוסמן. ספרם, שיראה אור כנראה בחודשים הקרובים, עוסק כמעט באותם החומרים שמהם רקח גרוסמן את הזמן שלו, אולם מנקודת־המבט של אנשי ארץ־ישראל השלמה.

אין הם מתיימרים להגיע לאיכות הספרותית של גרוסמן, ומגדירים מראש את ספרם "ספר תגובה". יש בספר, ואף בעמע, חומר עיתונאי בעל רשת, בסגנון המוכר לעתים את "פה ושם בארץ" של עמוס עוז, והתפלמסות ציונית, קנאית מעט, בעיקר של האב, עם גרוסמן הסופר. אין השניים תובעים תהילה כל שהיא, אך הם ממקמים עצמם בבירור ב"מחנה הלאומי".

שלמה נפתא (יליד פולין־גליציה), כיום בן 75, החל לפרסם מאמרים פובליציסטיים בגיל 19 ב"מומנט" האידישאי בוורשה. הוא הגיע לארץ ב־1934 והקים יחד עם אורי קיסרי את "החיים הללו", שבועון המצויר הראשון בארץ. אחר־כך פירסם תחת שם־עט מאמרים על הבריטים ועל המחתרות, ב"הבוקר" ובעבור זמן באה סדרה של חוברות פוליטיות ב"שאלות הישוב".

פרק אחר בחייו הוא הקמת בית־החולים "אליך" בירושלים ומרפאות לילדים משותקים בתל־אביב ובחיפה. לפני כשנתיים חזר לכתיבה פוליטית והוא מפיץ איגרת הסברה חודשית ב־1,000 עותקים. בין קוראיו נמנים כמה פוליטיקאים ידועים, השואבים, לדעתו, לא מעט רעיונות מהאיגרות הללו.

בנו, מלי (26), ששכנע את אביו לכתוב עמו את הספר, עבר מסלול ירושלמי שגרתי למדי: גמנסיה "רחביה", צבא (קצין בתותחנים), אוניברסיטה (לימודים לתואר שני בכימיה). הוא מרבה לטייל באזורים המיושבים ערבים ויהודים, בכל רחבי הארץ, משני צדי הקו הירוק. רבים עשה גרוסמן כמה עוולות בתוך את מסכנות הפליטים הערבים ואצמותם של הכובשים היהודים.

מולדת שצריכה להיגאל

ביקור אחד של נפתא הבן ב"התנחלות מעלה־החמישה", מוצא אתו מתווכח עם מרגה, קשישה סימפטית, ממקימות "ההתנחלות" בין הכפר ביתו, אבו־גוש וקטנה. מרגה, כמו נפתא האב, הגיעה לכאן מפולין. נפתא הבן שואל אותה מה התיישבה או בלב יישוב ערבי, ובכלל – מדוע באה לארץ־ישראל. מרגה אומרת לו, כי היא שייכת לכאן, "לעם ישראל, לכתבי התנ"ך. פה צמח עמי ופה הנוף שלנו. השאלה הזאת לא היתה קיימת אצלי, היא רוגזת עליו. "זו היתה גם ארץ מפלט, אבל קודם־כל – מולדת שצריכה להיגאל, כדי שיהיה לאלה שיהיו אחרי והיו לפני..."

מלי נפתא שומע מגרונה של מרגה את לוינגר וחנן פורת.

הלא הערבים היו פה לפניכם?

מרגה: על הערבים לא חשבנו.

אבל הערבים היו רוב בארץ.

מרגה: אז מה? אידיוט אינו מפחד. אדם נבון גם הוא אינו מפחד. הפחד מביא אותו לידי עשייה... לבעיה הערבית לא התייחסנו אז. נוכחנו לדעת במאוחר שהם קיימים והם עם.

הם היו כבר ולא ידעתם שהם קיימים. איפה הערבים מתכוונים ילכו?

מרגה: אני לא יודעת ולא מעניין אותי איפה הם.

דיברת על ארץ התנ"ך. האם ארץ זו אינה בעצם שכם, חברון, ענתות ותקוע?

מרגה אומרת, כי לחברון יש לה יחס מיוחד. היא אינה מוכנה לשרטט מפה ומוכנה לנסוע לשומרון בזהירות. את היישובים היהודיים אין צורך לפנות, לדעתה, אבל היא כועסת, כועסת מאוד אפילו, על המתיישבים ביהודה ושומרון.

אולי בגלל שהם בעצם ממשיכים את דרכך, שואל נפתא. ומרגה נחרצת: "לא היה כאן לוינגר וטען שאנחנו לא אוהבים את הארץ. זה לא נכון. בסוף הוא התנצל. אני אומרת, שהאזורים שבהם יושבים רק ערבים צריכים להיות מעבר לגבולות". נפתא מבקש להוכיח, כי ההתנחלות מעלה־החמישה כמוה כהתנחלויות ביו"ש.

נפתא הבן חוזר אל יואל ברנון מעופרה, שאותו פקד גם גרוסמן. בדרך לעופרה הוא מציג עצמו כסופר, ומעורר חשד והסתייגות. נהג האוטובוס מסרב להיפרד ממנו וגם ילדי עופרה שומרים מרחק. הוא חשוד בשמאלנות. ברנון מספר לנפתא, כי תושבי המקום התכוננו לערב ספרותי שליו, כפי שכתב עמם עמוס עוז, אבל גרוסמן איכזב את הנוכחים. הוא תקף על־מנת להוציא תשובות קיצוניות. ארבע שעות התנהל גרוסמן על ציר אחד, וכשלא עלה בידו להביך את בני־שיחו ולהציגם כקנאים, הוציא מהקדרין משלו על המקומיים. כתבתי אליו, אומר ברנון, אבל הוא לא ענה לי. אולי לא היה לו נעים.

גרוסמן, אגב, סירב להתייחס לכתבה זו, או לספרם של הנפתאים.

הקטעים הפולמוסיים, הוויכוח במיוחד, שייכים לנפתא האב. באחד מהם מתואר גרוסמן בשנת 2010, כשהוא עובר בכל חנויות הספרים בארץ־ישראל השלמה, קונה בכל "הצהוב" שלו ובוש בסופה־הלודות שלו.

"השנאה", שבעטיה לא ביקר גרוסמן בשטחים ואף לא בעיר העתיקה, זוכה גם היא לטיפול מיוחד של נפתא האב: "הרוצה לברוח משנאה ערבית ליהודים בשטחים, מוצא אותה בכל שטחי הקו הירוק, מדן עד אילת. מעל למיליון עיני שנאה מסתכלות בנו בתוך גבולות 1967. אולי בתוך השידור של גרוסמן בקול־ישראל אין שנאה ערבית, אבל אין הוא יכול להסתתר שם 24 שעות ביממה. בדרכו הביתה לתלפיות – עיני השנאה מלוות אותו. גם הערביה ששמה אמונה, העובדת בניקיון ביתו, שונאת אותו. היא היתה כבושה על המים ולכן הוא לא ראה את עיניה. קשה לדעת בלי לשאול אותה..."

שלמה נפתא מצא שנאה ערבית כמעט בכל מקום שביקר בו, והוא מתאר את ניסיונו האישי בדרכונו. גרוסמן, פוסק נפתא, הוא אדם מאושר. הוא אינו הולך לשטחים ולא לעיר העתיקה ולכן אין הוא מתנגש בשנאה הערבית. "אפילו בקו הירוק הוא אינו רואה אותה". יש לנפתא פתרון מדיני משלו, מפתיע מעט, והוא פורש אותו בקצרה. לא, לא טרנספר, אלא העברת הפליטים משכונת הגרה, הריסת המחנות ויישובם מחדש בתוך תחומי הקו הירוק, באזור השפלה ומישור החוף. "העברה ושיקום של הפליטים האלה תקטין את המתח בשטחים וגם תיראה כמעשה הומאני בעיני כל העולם". על הקרקעות שיתפנו בגדה הוא מציע להקים יישובים יהודיים. (נפתא הבן חושב אחרת). נפתא האב גם אינו פוסל פיצוי כספי לערביי ארץ־ישראל שברחו מבתיהם ב־1948, לאחר משא־ומתן.

הבעיה אינה ניתנת לחלוקה

שלמה נפתא, המתגורר בירושלים, אירח בביתו ידיד, פקיד אונר"א מהודישה, וקרא באוזניו פרקים מ"הזמן הצהוב". את המגבלות של ב"ד מביא נפתא באריכות. עיקרי הדברים: "הזמן הצהוב" מלא רחמים על מצוקת הפליטים וערביי השטחים, אך אין בו אף מלה על ערביי הקו הירוק. הבעיה אינה ניתנת לחלוקה. אי־אפשר לסמן על מצח כל ערבי את השתייכותו לפי מקום מגוריו. אין ערבים ישראלים וערבים פלשתינאים. כולם הם פלשתינאים. אפשר לחלק שטחים ולהעמיד גבול ביניהם, אבל אי־אפשר לחלק עם. זה הוכח בוויטנאם, זה יוכח בקוריאה ואפילו בברלין ובבלפאסט... בעינינו, מחנה פליטים הוא רגל, הוא מאגר הפוטנציה הלאומית לשיבת פלשתינאים למקום שממנו גורשו או שאותו עזבו. זו בעיה לאומית ערבית, ולא הומאנית. בכסף שמדינות ערב מימנו את המלחמות נגד ישראל, ניתן היה לשקם את כל הפליטים הפלשתינאים... כל מחנה פליטים הוא חלודראווה לסכסוך הישראלי־ערבי".

נ"ד אינו מסתייג מפעולות השמאל הציוני, "כל עוד הם משרתים את האינטרסים שלנו בהודעת רוח הלחימה אצל צעירי ישראל, וכל עוד הם זורעים אנרכיה מחשבתית במחנה היהודי בארץ ובגולה. יבוא יום והם יגלו בעצמם שאין להם שותפים לתרבויות שלהם ברחוב הערבי. לא עלינו מוטלת החובה להסביר זאת. השותפות בינינו ובינם תסתיים עם הקמת מדינה פלשתינית בכל שטח שישוחרר מכוחות צה"ל. אז הם יבינו שלא מחנות הפליטים מפריעים להשגת שלום בין היהודים והערבים. כל עוד לא תסולק הציונות מהאזור, לא יהא שלום, והם מכריזים על עצמם שהם ממשיכים לדגול בציונות... הפסקת העלייה ושיבת הפליטים הם תנאי ראשי להסדר שלום".

פרק מעניין אחר בספר הוא ביקור של הבן באזכרה השנתית להללי דיר־יאסין, יחד עם חבריו הערבים לספסל־הלימודים באוניברסיטה העברית בירושלים. העימות בין נפתא הבן לבין פעילי "החזית" אינו קל וסוער קשה ונסימי, ללא תקווה. בכד־עת הסטודנטים מבקש נפתא מיאבק, סטודנט ערבי, לדמיין את אלוקים מופיע בחלומו ומציג לפניו שתי ברירות: האחת – מדינה פלשתינית מהים עד הירדן, וכל מדינות ערב תיכבשנה על־ידי צה"ל; השנייה – הישראלים נשארים לשלוט במדינתם מהים ועד הירדן.

"יאובק", כותב נפתא, "ניסה להשתמט מתשובה ברורה, רצה להציע תיקונים ושיפוצים להצעתי, ואני לא איפשרתי לו לעשות כך. אימתי עליו שללא החלטה שלו, יפזק אלוקים קרבה להכרעה. לאחר היסוסים יאובק החליט, כי הוא מבכר את עצמאותו המדינית על עצמאות כל 21 מדינות ערב".

סטודנט ערבי אחר, האליד, אינו מוכן לראות בירדן מולדת לפלשתינאים. הוא נחרץ בדעתו כי המולדת שלו היא ממערב לירדן. "כמו בסנה־תק מהטיפה הזו האליד לדבר על האינתיפאדה. אף פעם זה לא יסתיים – התלהב האליד, ואני הבטחתי שזה יסתיים. האליד הראה לי קטע־עיתון על הסנה סוערת בשכם. אולי זה ייקח שנה או שנתיים, אבל היא תגיע לקיצה. לנו היהודים יש תוספת של 10 ימי מילואים בשנה, אבל למתקוממים אין דלק, יש עוצר, ולפעמים אין חשמל ואין לימודים. אידאולוגיה היא נכס. היא נותנת כוח רב, אבל גם לכוח הזה יש גבול. אי־אפשר לרכוב עם, והתפריע יאובק. אינני רוצים לרכוב אתכם, אלא את הלוכם להשתלט על ארצנו" – משיב נפתא.

שנת התמוטטויות

(המשך מעמ' ב1)

שטח התחלות הבנייה ב־1987 היה גדול יותר ב־16% מאשר בשנה הקודמת, והגיע ל־4.16 מיליון מ"ר. התחלות הבנייה היו ברמה קרובה לזו של 4.5 מיליון מ"ר, שאותם הגדיר ראשי מרכז הקבלנים כ"קו האדום". שר הבינוי עצמו הכחיש שיש ירידה משמעותית בענף הבנייה כתוצאה מהאינתיפאדה, ובשנת 1988 הוא אף צופה גידול של 5%–10% בהתחלות הבנייה.

סולל בונה

ענק הבנייה ההסתדרותי ממשיך לסבול מקשיים לאחר שהצעדים שננקטו בשנים האחרונות להוליכו מהמשבר, ובכלל זה תכנית ההבראה, זכו להצלחה חלקית בלבד. לפני כחודשיים התפטר מנכ"ל החברה, אהוד שילו, ולחברה עומד להתמנות למנכ"ל אפרים הניג, שהיה מנכ"ל חברת "יובל גד".

הקשיים החדשים של "סולל בונה" נבעו מכך שהסדרים שנעשו בעבר להבראת החברה גרמו לכך שהבנקים – פועלים (80%) ולאומי (20%) – דאגו להבטיח את עצמם על־ידי כך שנטלו רכוש מהחברה, לרבות רכוש פעיל כמו חברת "דיור". "סולל בונה" נשארה ללא הרבה יותר, ולטענת המנכ"ל הפורש, הכביד הדבר על פעילותה.

גורם נוסף לקשיי החברה נבע מהאינתיפאדה. פועלים מהשטחים לא הגיעו לעבודה. החברה לא יכלה לסיים עבודות, עקב כך לא קיבלה כספים מלקוחות. חובות הקונצרן לבנקים הגיעו לרמה של כ־350 מליון דולר, ונעשו שוב הסדרים המחייבים את הבנקים למחוק חובות לגבי העברת השליטה בחברה לידי החברה האחות, "שיכון עובדים". לצעד זה יש שורה של השפעות על חברות־בנות בקבוצת "סולל בונה". החברה להשקעות של "סולל בונה", שאף היא לא נהנתה מהגנה בשנים האחרונות, עברה להתפעל על־ידי "שיכון עובדים". החברה לעבודות־חוץ של "סולל בונה" ממשיכה להתנהל בנפרד.

רסקו

רסקו, שהיתה אחת מחברות הבנייה הגדולות במשק, ממשיכה לסבול מקשיי נזילות, אף כי מצבה שופר. החברה עוסקת במימוש נרחב של נכסים קיימים, והיא הסתייעה רבות בממשלה, אך חובותיה לבנקים עדיין גדולים.

הגורם בעטיו נקלעה רסקו לקשיים שנוי במחלוקת. השותפים הישראלים טענו שנכרי קרוש מדרום־אפריקה ביקש לנהל את החברה בשלטונו, והביאו גרם לקשיים. לצד זה היו לרסקו השקעות כושלות, חלק בתחומים שאינם קשורים לענף הבנייה. רסקו התעכבה בביצוע פרוייקטים שגרמו לה הפסדים, בנוסף לקשיים שהיו לחברות הבנייה, וכן הגיעה למצב בו היא נאלצת לקבל סיוע ממשלתי כדי להמשיך ולשרוד תחת פיקוחם של הבנקים, להם חייבת החברה מיליוני דולר.

יובל גד

חברת הבנייה בבעלות קונצרן כור צברה חובות של כ־20 מליון דולר, בעיקר לקונצרן כור שהחזיק במניותיה. בחודשים האחרונים הצטמצמה מכירת דירות על־ידי החברה, למרות שבנתה דירות בכמה פרוייקטים יוקרתיים כמו רמת־אביב ג'.

דווקא בסוף ימיה, במסגרת כור, זכתה החברה לעדנה ציבורית מסויימת, כאשר התברר שמספר גדול יחסית של גופים מעוניין לרכוש אותה. רק במחיר סמלי, וכלא ליטול את חובות החברה הזו. בין אלה, חברת שיכון עובדים, והמשביר ששלה בעבר, אפרים הניג, חברה בשליטת הקבלן הירושלמי, מרדכי יונה, המכהן כנשיא מרכז הקבלנים.

בסופו של דבר, סוכם שהחברה תימכר לשיכון עובדים, כאשר קיימת אפשרות שהקבלן הירושלמי מרדכי יונה ירכוש חלק ממניותיה. ההסכם הסופי לרכישת החברה על־ידי שיכון עובדים טרם נחתם, ויש המתחילים לחשוש שגם לא ייחתם בקרוב. חברת שיכון עובדים טוענת, שקונצרן כור לא השלים את התחייבויות שנטל על עצמו בקשר לפיטורי עובדים בחברת יובל גד.

אחים גולדשטיין

החברה, שנוסדה על־ידי אברהם גולדשטיין, מוותיקי הקבלנים, מייסד בנק הבנייה, ומי שהיה נשיא מרכז הקבלנים – פורקה כליל. אירוני, שהבקשה המשפטית הראשונה נגד החברה היתה של בנק הבנייה, בשליטת מרכז הקבלנים. בני משפחת גולדשטיין ניסו להציל את החברה ואת שמם. הם מימשו רכוש פרטי, אך התברר שהחובות שלהם היו גדולים מדי, והחברה פורקה.

כוכב השומרון

החברה, בבעלות קבוצה של אנשי עסקים שביקשה להקים את העיירה כוכב השומרון, עמנואל, נקלעה לקשיים כספיים. הקשיים נבעו משיקולים עסקיים מוטעים, אך בעיקר בגלל שורה של מעשים הנושאים כמעשי מרמה, שחלקם נחקרו על־ידי מבקר המדינה, וכן על־ידי המפרק, פרופ' יעקב נאמן, שהיה מנכ"ל משרד האוצר.

לאחר שהחברה הגיעה למפרק, מסתמן הסדר לפיו תחודש הבנייה...

מתתיהו ליפשיץ

חברתו של הקבלן הירושלמי, מתתיהו ליפשיץ, המשיכה לסבול מקשיי נזילות, למרות הסיוע שקבלה, וגיוס נוסף של הון. החברה סובלת מקשיים, בעיקר עקב הולכתה להתפרס על פני שטחי פעילות נוספים. במקרה זה, בניית מספר בתי־מלון. החברה לא הצליחה להשלים בעצמה את הבנייה, וניסיונותיה למצוא משקיעים לבתי־המלון, נכשלו תקופה ארוכה.

שטרן דוד

חברת הבנייה הפרטית של דוד שטרן, שהיה נשיא מרכז הקבלנים, וממשיך להיות נשיא הכבוד של המרכז סובלת מקשיי נזילות. החברה פועלת בעיקר כחברה קבלנית שביצעה בעבר גם פרוייקטים גדולים, כמו אצטדיון יד אליהו. קשיי החברה נבעים, בעיקר, כתוצאה מקבלת עבודות במחירי הפסד. לחברה חובות לבנקים, בעיקר לבנק הפועלים. קשיי החברה נמשכים, אף על פי שהחברה כבר זכתה לסיוע מצד הממשלה, במסגרת הסיוע לענף הבנייה. הבנקים הנושים מינו מלווה לחברה כדי לסייע לה להחלץ מקשייה. מקורביו של שטרן אומרים שהחברה כבר סיימה את המשבר ובקרוב תתחיל פרוייקט בנייה חדש בנוה צוף.

תיירות

אירועי שנת ה־40 למדינה, אמורים היו להוות שיאה של האבן השואבת לתנועת תיירות מחו"ל. גורמי מענף התיירות, החל מבתי־המלון, דרך מורי־הדרך וכלה במוכרי התיירות הבכנסות, נערכו בהתאם. המחצית הראשונה של תשמ"ח, נראתה מבטיחה. המספרים הצביעו על עלייה במספר התיירים – ואז באה ההתקוממות בשטחים.

האירועים בשטחים לא השפיעו מיד על תנועת התיירות לישראל. בתום שלושת החודשים הראשונים של האינתיפאדה, עדיין נרשם גידול בתנועת הנוסעים ארצה. באפריל התהפכה הקערה על פיה, ונרשמה ירידה בתנועת הנוסעים לישראל.

החל כישולי המנות החלה מסורבת ירידה תלולה, עד הפסקה כמעט מוחלטת, של הזמנות חדשות. גם ה־חתהעשה התיירות, כולל אל־על, סבלו מדיניות התנועה. מהקשים להרגיש, שהבעיות הכלכליות אשר פקדו את המלונות לא החלו רק עם פרוץ האינתיפאדה. הקשיים שהיו ברקע רק התחדשו, על רקע גידול בהוצאות המקומיות על שכר עבודה, מזון ומשקאות, מול הקפאת שער החליפין.

פלתורס

הרעה לא פסחה על משרדי נסיעות גדולים וותיקים. "פלתורס", בדומה לחברות תיירות גדולות כמו "אופיר טורס", "עמיאל טורס" ו"יונר־תורס", נאלצה לפטר עובדים, בינים עובדים קבועים, כדי להסתגל למצב הכלכלי הרע.

נתור

"נתור", המפעילת 270 סוכני נסיעות תיירות, נאלצה השנה להציג מאזן שהצביע על הפסד מתואם של כ־200 אלף ש"ח, לעומת אשתקד, עת, הציגה רווח מתואם של 300 אלף ש"ח.

פייגלין

עיקר הפגיעה בתנועת התיירות ארצה היתה דווקא מקרב המגזר היהודי, במיוחד מארה"ב. היו סוכנויות נסיעות קטנות, דוגמת "פייגלין" בחיפה, אשר לא הצליחו לעמוד במשבר, ונאלצו לסגור את עסקיהן ולהחזיר את רשיונן למשרד התיירות.

חקלאות

עונת החקלאות 88־87 (המסתיימת בספטמבר) היתה יכולה להיות מוצלחת ומבטיחה, אך מספר גורמים הפכו אותה לשנה בעייתית נוספת. הירקות הניבו יבולים מרשימים שזכו לתמורה באה באירופה; ענף הפרחים זכה להצלחה ובכותנה חלה התאוששות, אך בענף ההדרים והאבוקדו נוצרו בעיות קשות. יצואני ההדרים זכו להכנסה נמוכה, שנעה בין 100 ל־150 דולר לטונה, בעוד שהתעשייה המקומית היתה מוכנה לשלם להם מעט יותר. מועצת ההדרים התעקשה לשגר לאירופה אלפי טונות תפוזי ולנסיה לאירופה, והתמורות שהתקבלו היו נמוכות ומאכזבות. אלפי טונות של הדרים נתקעו באירופה עקב פרשת ההרעלות באיטליה והצפת השווקים בתוצרת זולה ממרוקו. החווה ארצה אלפי טונות, שחלקם השמיד וחלקם הועבר לתעשייה.

משבר הורגש השנה בענף המטעים, בעיקר באבוקדו. לאחר העונה הקשה של 87־86, שהתאפיינה בצמצום יבולי האבוקדו, ציפו המגדלים ל"אגרקסקו" ליבולים בהיקף של כ־80,000 טון, ואז באה השרב הקשה בחודש מאי. התוצאה היתה נשירת הצנעות והיבול רוב האבוקדו שהיה מיועד לייצוא.

האסון שפקד את ענף האבוקדו מאיים לא רק על החקלאים בעלי המטעים, אלא גם על חברת הייצוא "אגרקסקו".

מסעדה
"אולימפיה"
רחוב קרית־ספר, פינת קרליבך
טל' 5613312, 5610564 תל־אביב
מברכת את
לקוחותיה
מכריה וידידיה
בברכת חג שמח
לרגל החג
המסעדה תהיה סגורה
מיום ראשון 11/9
עד יום שלישי 13/9

"בזר שטיחים"
אשר
רח' דיזנגוף 184 ת"א
המרכז לשטיחים פרסיים וסיניים!!
למכירה: שטיחים פרסיים וסיניים
בוכרה • בלוצ'יסטן • קווקז •
קשמיר • קילים • אפגן •
שטיחים טורקיים וסוזנים.
שטיחים עתיקים!!
רחיצת שטיחים ותיקון
אומנותי במומחיות
• הרבה שטיחים במחירי הזדמנות!!!
ת"א דיזנגוף 184, 190,
טל' 03-234580, 243598
ללקוחותינו ולידידנו
שנה טובה ומבורכת

לכל ידידינו ומכרינו
ולכל בית ישראל
שנה טובה ומבורכת
שנת שגשוג והצלחה
וכל טובו
מאחלים:
משפחת גרוס
והנהלת מלון קרלטון־נהריה

הופיעה המהדורה השביעית של
מי ומי בישראל
תשמ"ח - תשמ"ט
1988
לכבוד שנת ה־40 למדינת ישראל
העורך הראשי: יצחק בן (בנדיטר)
הספר כולל כ־3,000 ביוגראפיות של אישים ישראליים הפעילים בכל תחומי החיים שלנו, וכן סקירות ומדעות של מאות מוסדות ומפעלים המשקפים את חייה המתוססים של מדינת ישראל במשך ארבעים שנות קיומה העצמאי. מחיר הספר הוא 80.50 ש"ח (כולל מע"מ ומשלוח). כריכה קשה, מוזהבת.
בדבר פרסים והזמנות לפנות אל:
מי ומי בישראל האישים יהודיים בעולם. הוצאה לאור בע"מ
רח' ריינס 55, ת.ד. 11245, תל־אביב 61 112; טל' 233040

IOW
The International Council
of Jewish women
wishes the people of Israel
a peaceful and happy New Year

אחים גפני בע"מ
בית לבעשקים חקלאיים
בני־ברק, רחוב הירקון 15
טלפון: 786289, 5791365
פקסימיליה – 707528
מברכים את קרוביהם, ידידיהם מכריהם,
עובדיהם וכל הבאים אתם בקשרי מסחר
בשנה טובה ומבורכת

האוניברסיטה העברית בירושלים
מודיעה כי
האוניברסיטה על כל יחידותיה
תהיה סגורה
מיום שלישי, ט' בתשרי (20.9.88)
עד יום שלישי כ"ג בתשרי תשמ"ט (4.10.88)
האוניברסיטה העברית מברכת את עובדיה, תלמידיה, מסיימיה, שוחריה ואת כל בית־ישראל בגמר חתימה טובה ומועדים לשמחה
* קליטת תלמידים בפקולטה למתמטיקה ולמדעי הטבע שנקבעה ל־22.9.88 תתבצע כמתוכנן. כמו כן תתקיים פגישת התלמידים בתכנית המצטיינים שהוזמנו ליום זה.

ב"ה
הסתדרות הפועל המזרחי בישראל
מברכת את חבריה ואת כל בית ישראל
בברכת שנה טובה ומבורכת,
שנת שלום, שגשוג,
צמיחה ובנין הארץ
אליעזר אבטבי –
מזכ"ל הסתדרות הפועל המזרחי.

איחולי הלבביים
לשנה טובה
שנת שגשוג ושלום
לכל החברות העובדות עמי
ולכל לקוחותי ומכרי
הנרי יוסף בנא
סוכן יפו חברת נפט בע"מ
ת.ד. 90 נצרת 16100 טלפון, 06-574114-5

עיריית נצרת עילית
לחיילי ומפקדי צה"ל וכוחות הבטחון,
לממשלה ולכנסת ישראל,
לידידינו, לתושבי נצרת עילית
ולכל בית ישראל
שלוחה הברכה
לשנת שלום, בטחון ושגשוג
מנחם אריאב
ראש העיר

مكنز من الأهل

תרבות וספרות

ש"י עגנון

ר' אפרים יוסף מספר מעשה של אין

פרק זה נמצא בין הפרקים והקטעים השייכים לספר תכלית המעשים (ראה הקדמה בגיליון של ערב פסח התשמ"ח, 1.4.88). קראתי שם לפרק לפי הדברים שהכניס אבי ז"ל "אחר כך מספר אני מעשה ר' אפרים יוסף, אחר כך מספר ר' אפרים יוסף מעשה של אין" ("האש והעצים", עמ' רה' וראה גם עמ' קצ"ג)
אמונה ירון

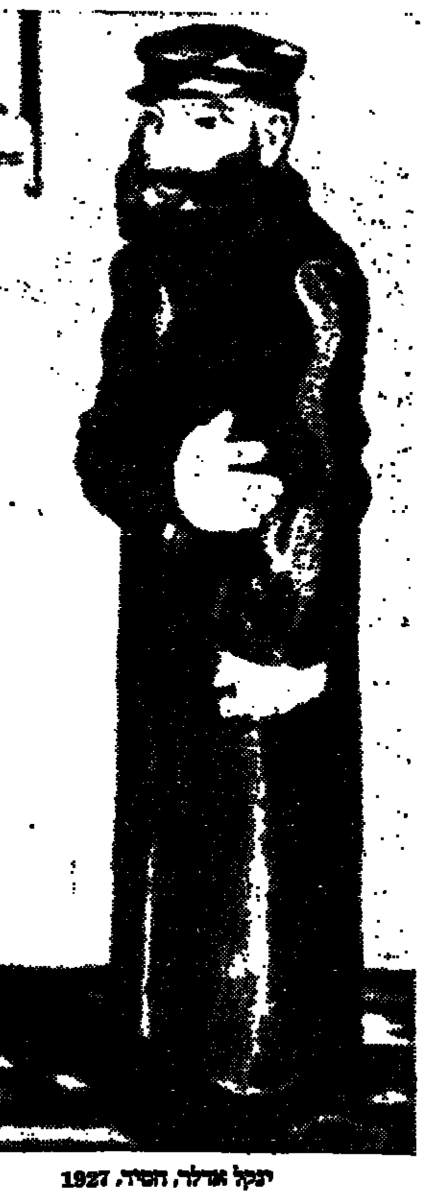
יעקל אורלה, הסיד, 1927

ההריסו רבותי, עדיין לא סיימתי את דברי. באורע מצין העניין יש לי לספר. פעם אחת בעשרת ימי תשובה ישבתי ביני לבין עצמי ופשפשתי במעשי והרהרתי איזוהי הדרך שאבור לי לילך בה בעבודת השם ולא מצאתי לגופי טוב ממדריגת אין, היינו לשום עצמי אין ואפס, שאם אתה עושה עצמך אין ממילא רוב החפציות שמעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו ממילא בטלים, שאם אתה אין לא כדאי להם ליטפל בך ונמצאים כל עתותיך בידיך לעבוד את בוראך בלא בטילים הרבה שאינך צריך לבטל זמן על אותם החפציות. ההלתי משבח את עצמי שניתנה בי בינה יתירה לבחור לי דרך נאה שכזו.

עמדתי במקומי וטיילתי ארוכות וקצרות, מטייל ומצייר לי מדת חשיבותה של אין שהיא בהה גדולה שאין אחרת באה הימנה. ספח עלי רוחי מהמת חכמתי שעמדה לי לברור לי את היפה שבמדות. בא אצלי זה שרגיל ומצוי עמי בכל יום ובכל עת ובכל שעה ואמר לי יישר כחך יפה בחרת, אף אני אומר שאין מדה יפה כמדת אין, שהיא היפוכה של גיאות, שאין מדה כעורה כגיאות, שמערבבת לבם של בעלי גאות ונוטלת את חייהם מן העולם, כאן לא נאה לשבת וכאן לא נאה ללכת ומלבוש זה אינו לפי כבודם ומאכל זה אינו לפי וסתו של אדם חשוב, וכן כל כיוצא עד שחייהם אינם חיים. עוד רעה אחת יש בגיאות, שמטפשת לב בעליה, כמעשה הפרנס של קראקא שמובא בספר תולדות יעקב יוסף. מעשה בעשיר מעשירי קראקא שמינוהו פרנס על הציבור. בלילה כשיצא מבית הועד לילך לביתו בא משרתו והדליק לו את הפנס והלך לפניו להאיר לו את הדרך. גער בו הפרנס בנזיפה ואמר לו, עז פנים שכמותך היאך אתה מעיז לילך לפני? אני שאני פרנס על קראקא, אי אתה יודע שכבודו של פרנס שהוא הולך בראש.

כך היה זה מדבר עמי בגנות הגיאות ובמעלת השפלות. לבסוף אמר לי בוא וראה כמה גדולה היא מדת אין שתחילתה אלף, שהוא תחילת אותיות לשון הקודש ובו פתח הקדוש ברוך הוא את עשרת הדברות ואף הקדוש ברוך הוא עצמו תחילת שמו באלף, הן שם אדנות והן שם אלוהו של עולם והן שם ייחודו אחד. ואף יצור כפיו שכל העולם נברא בשבילו תחילתו אלף, ואף האדמה שניתנה לאדם תחילתה אלף, ואף הארץ שניתנה לישראל תחילתה אלף, וכן אלף אלפין ישמשונך. וסופו של אין הרי נון, רמז לנון שערי בינה שאפילו משה רבינו עליו השלום לא זכה אלא למ"ט מהם. ואמצעיתו של אין הוא יוד, ומעלת יוד אין צורך לשבחו, די אם נזכיר שאדם שכמותך הוא מן היהודים. הרי שבאמת יפה בחרת. אשריך שבחרת בה ואשרי לה שבחרת בה. הגיעה מחשבתי לסוף דעתו של בעל דברי והכרתי כמה סכנות כרוכות בעקיביו של זה שמתפתה לראות את עצמו שבוחר לו מדת אין. נפל מאמר לתוך פי, אין תחת אין. מיד זקפתי עצמי על רגלי ומלאתי את לסתותי רוח והוצאתי את כריסי והורדתי את מקטורני עד למטה מטבורי כאילו ארוכה היא כאותן של העשירים והנגידים ואמרתי־לו משבח אני אותך שירדת לסוף דעתי, שבחרתי במדת אין משום אני ואפסי עוד, לא לחנם שמי כשם הקיסר*. ראה בעל דברי שאני כך ונסתלק לו הלך ומצא לו חכמים ממני. מכל מקום דבר זה למדתי מתוך דבריו שאין לשחק במדריגות, אלא צריך אדם לעבוד את השם בכל מדה ומדה שבאה לידו, אבל מה נעשה ואדם אין לעבוד את האדמה. לעבוד את האדמה, כל אדמה במשמע, בין זו שנתכוין לה רבי יעקב יוסף בין זו שנתכוין לה רבי אברהם יצחק.

* אפרים יוסף הוא פרנץ יוזף, כך הציג עצמו ר' אפרים יוסף (ראה "האש והעצים" עמ' קפ"ח).

בעמודים הבאים:
ביום חמישי

סיפור מאת ישעיהו קורן
פרחי השמש הרודיים

פרק מנובה
מאת דן בניהודי

כישוף של סתיו
סיפור מאת
יוזף פון אייכנדורף
מגרמנית: אלנה המרמן

פרק מתוך
"הגוארדיה הלבנה"

מאת מיכאיל בולגאקוב
מרוסית: נילי מירסקי

...אז ושרה סנדלי זהב
שים לרגליה

מתוך האודיסאה להומרוס
תרגום מעיבודו של
יוסף ג. ליבס

משאל הטובים
בספרי תשמ"ח

מאיר ויזלטיר /מתוך

חלונות ליד מלרמֶה

מורה דרך

מִלְחָמָה הִיא עִיר שֶׁל כְּלֵי וְכוֹכִית סְדוּקִים,
רֶסֶק תַּחְתִּיּוֹת מְעֹרוֹת בְּמִשְׁקָע
שֶׁל בֹּשֶׂם, שִׁקּוּי אוֹ נֶעֱלָם אַחֵר
מְעֻבֶּה בֶּעָפָר וּבַאֲבַק הַדּוֹרוֹת.

מַה שֶּׁהָיָה דָּם אוֹ דִמְעָה
הוּא אֶבֶן וְזַרְדָּה, פְּרִיכָה, אֲוְרִירִית
קַלָּה עַל כַּף הַיָּד, כְּעֶמְוֹן שֶׁל שְׁתִיקָה
צִבּוּרִית לְהַשְׁקִיף בָּהּ כְּבֶצֶל שֶׁתָּטִיל.

הַשְׁבִיל רַסִּיָּה עַל שְׁבִילִים אֲחֵרִים,
בִּלְתִּי חֲשׂוּפִים, מְפֻשָּׁטִים כְּסִימָן x
בַּמֶּה הַמַּגִּיד אֶת דָּמוֹ הָעַכְשָׁוִי –
וְהֵם הָיוּ הַנְּשִׁיקָה הַתַּמָּה שֶׁל כַּף הָרֶגֶל בֶּעָפָר.

מוּל נֶפֶץ הַחַלּוֹנוֹת הַנְּשִׁירִים, עֵצִים
נִבְלְעוּ כִּשְׁבִיסִים בָּאֲדָמָה. אֲבָנִים פָּרְחוּ.
צִפֳּרֵי הַבּוֹר בְּעֶצְפָּאִים הָיוּ הֲוִיוֹת,
מַפַּל הַכְּלוֹרוֹפִיל הַקַּיִץ נִקְרָה שֶׁתְּוָרָה בַּסֶּלַע.

אַךְ הָרֶגֶל שֶׁכָּלְתָה מִן הָעוֹלָם הוֹתִירָה דִּלּוּג
שֶׁהַסְּלָעִים מְבִישִׁים לְעֻמָּתוֹ כְּקַרְנַפִּים.
תַּחְתָּיו צִלְצוּל וְגוּגֵי, רַעַד הַמַּכְּתוֹת,
שַׁר, וְהָרוּחַ מִתְנַבֶּבֶת אֶל שְׁתִיקַת הַתֵּל.

חלום הקרחון

קֶפֶל קַרְקַע שֶׁל כְּמִיהָה וְדַם הַגּוּף
הַדַּק הַדַּךְ שֶׁלָּךְ יָשֵׁן,
גִּלּוּף שֶׁנָּהַב נוֹשֵׁם, כְּלִי נְגִינָה לוֹט בְּמַטְלִית,
אֶת הַחֲלוֹם הַיָּקָר, הַגָּנוּב.

הַשְּׂפָתַיִם הַקְּטוּפוֹת מִבְּבוּאָה
שֶׁל הַמְזֻמָּרוֹת הַפְּרוּדוֹת עַל הַבַּר
בּוֹלְעוֹת אֶת הַשִּׁיר הָאֶחָד הַמְּרֻחָק
כַּאֲבָקָה שֶׁל פְּרָחִים מֵאָה לְמֵאָה.

וְכַף רַגְלֵךְ אֻסְפָּה אֶת קַו הָאוֹר הַמְּסֻנָּן
מִבַּעַד לַתְּרִיס, וְכוֹ הוֹדֶפֶת אֶת מַשְׁבֵּר הַיּוֹם הַבָּא,
הַמִּתְנַשֵּׂא כְּבָר כְּקַרְחוֹן אֶל מוּל הַתָּוֶךְ,
בִּבְהֵי מְסֻנָּן כְּשֵׁל שֶׁהָיָה.

נהר במדבר

אַתְּ עוֹמֶדֶת בַּחַלּוֹן וְסוֹרֶקֶת שְׂעָרֵךְ
בְּפָנִים חֲתוּמִים שֶׁל מוּבָא לְדִין.
הַבָּתִּים שֶׁבֵּינֵינוּ קוֹרְסִים. אֲנִי רוֹאֶה
אֶת עִפְעוּף הַסּוּסָה הַמְּבֹהָל, הַתַּם.
"רַעְמַת שְׂעָרֵךְ הִיא נְהַר פּוֹשֵׁר,"
אֶתְרַגֵּם לָהּ. "בּוֹ תִּטְבַּע
בְּלִי פִּרְפּוּר הַנֶּפֶשׁ הַמְּבֻעֶתֶת
אוֹתָנוּ." אַתְּ שׁוֹמַעַת? "וְיִמְצָא
אוֹתוֹ אַיִן, שֶׁלָּךְ הוּא זָר לְגַמְרֵי."

"לְעוֹלָם לֹא נִהְיֶה אָנוּ מוּמְיָה אַחַת טְמוּנָה
תַּחַת דְּקָלִים עֲלִיִּים בַּיְשִׁימוֹן הַקַּדְמוֹן."
עָצוּב יָעוּט הַקַּיִץ עַל הָעִיר.
בַּלַּיְלָה יָגְעוּ הַצְּלָצָלִים, הַזְּמְזוּמִים
כִּמְעַט כָּלִיל. מִתּוֹךְ חַלּוֹן תִּבְקַע
זַעֲקַת הַיָּשָׁן הַחַי. מְכוֹנִית תְּגָרֵשׁ אוֹתָהּ.
רַק בַּחֲלוֹם עוֹד נַסְפִּיק לְהַלֵּךְ תְּמִימִים וּשְׁלוּבִים,
עוֹדֵנוּ הַגָּלוּי עוֹטֶה דוֹק שֶׁל חוֹל וּמֶלַח,
מוּל שֶׁמֶשׁ מִגְּנוֹ יְגֵעָה שֶׁל מוֹצָאֵי יוֹם.

חלון אל העתיד

הַמֵּאָה הַי"ט בְּמַגָּפַיִם שְׂרוּכִים
יוֹרֶדֶת מִן הַכִּרְכָּרָה אֶל אַבְנֵי הַגַּזִּיל
הַמְרֻפָּשׁוֹת שֶׁל שׁוּק הַדָּגִים.

בִּידָהּ טֶלֶסְקוֹפּ נְחֹשֶׁת שֶׁל יָד
בְּכִיסָהּ אַסְטְרָאוֹת עִם דְּיוֹקַן הַקֵּיסָר
וּבְלִבָּהּ חֲלוֹם הַמָּעוֹף כַּצִּפּוֹר.

עַל כִּיב הַסִּיפִילִיס מְסַפֶּרֶת מַלְמָלָה
(מַרְהוֹק הַגְּנִיחָה הָרְצוּצָה שֶׁל קֶשֶׁר פְּחָמִים)
בַּמֶּה הוֹמִיָּה הַמַּקְהֵלָה מַאֲנְטִיגוֹנָה.

עוֹד מְעַט קָט יִפָּעֲנַח כְּתָב הַחַרְטֻמִּים
אָהָה, לַשָּׁוְא
וַאֲבַק מִמְּאוֹרִים יוֹנֵחַ עַל הַשֻּׁלְחָן.

הדודים האבודים

וְאֶת הַכּוֹסִית הָאַחֲרוֹנָה
מִבַּקְבּוּק שֶׁל 50 ס"ל
הֵרַקְתֶּם בִּלְעָדַי.

הַמַּפָּה הָרְקוּמָה
הַחֻלָּה מִתְפּוֹרֶרֶת, פְּנֵי הַדּוֹדָה
הִתְכַּרְכְּמוּ, הִיא דוֹעֶכֶת.

רַק הַבַּקְבּוּק הָרֵיק
שָׁקוּף כְּמוֹ חָדָשׁ. תְּפִלִּין שֶׁל סַבָּא
נִתְּנוּ לְזָקֵן אַחֵר.

אֲפִלּוּ אֶת קוֹלְכֶם
שָׁכַחְתִּי. אֲנִי זוֹכֵר
גְּבִינִים שְׁחוֹרִים, כִּמְעַט

מַבָּט. בַּחֲלוֹם
הִצְטַוֵּיתִי לְהוֹלִיד שִׁבְעִים בָּנִים
כִּכְלָבִים יֶלֶק.

עוף השמים

סִירַת הַנְּיָר הוּטְלָה לִשְׁלוּלִית וְהָאֲגַם נִמְלָא צִפֳּרִים.
קָטְפָה הַצִּפּוֹר אֶת כְּנָפֶיהָ הַמְּיֻתָּרוֹת
תָּלְשָׁה אֶת מַקּוֹרָהּ וְלִקְלְקָה אֶת הַמַּיִם
מִהַפֶּצַע הַפָּתוּחַ, שְׂפָתַיִם חֲדָשׁוֹת. סוֹדִיסוֹת, אֲמָרָהּ,
הַנְּעָתִּי. רֵיחוֹת הָעֵשֶׂב הָרוּחוּ, שְׁרִידֵי קוֹצִים
אֲדָמָה אֲפוּיָה, כְּכָתוּף קָלוּשׁ שֶׁל מַיִם
בְּטַמְפֶּרָטוּרַת הַגּוּף. הַבֹּהַק הֶעָמוּם בְּתוֹךְ הָאוֹבֶךְ הוּא
הַשֶּׁמֶשׁ,
אָמְרָה הַצִּפּוֹר. אֱנָשׁ לַמְּלָאכָה, יֵשׁ לִבְנוֹת עִיר
וּמִגְדָּל, וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם.

גרשם שלום

מיסטיקה וחברה

א

אם ברצוננו לדון במיסטיקה ובחברה, בזיקה ההדדית שביניהן, מוטב שנתחיל בהצבעה על עובדה מתמיהה אחת. באותו שפע מתעתע של ספרות על נושאי המיסטיקה, שפע שבייחוד בשני הדורות האחרונים הגיע לממדים יוצאי־דופן ממש, אך בקושי נמצא מקום לעיון בבעיית המיסטיקה והחברה. נידונה דרכו של המיסטיקן בהשגת דבקות באל, או מטרתו בכלל. שיבקש להגדירה. כמובן נידונו די והותר העולם הרוחני המיוחד שבו הוא חי, נפתולי התיאולוגיה המיסטית המעניקה מסגרת מושגית לניסוח החוויה המיסטית, הקשר שבין אלה ובין הצורות המסורתיות של התיאולוגיה. אפילו תולדותיהן של התפתחויות כאלה במערכי־אמונה שונים ובדתות שונות עוררו מאוד ומעלם את עיונו של ההיסטוריון. ואולם להקשר החברתי של המיסטיקה השלכותיו נמצא אך מקום שולי בלבד, ככל הידוע לי, בדיונים אלה. והרי פוך הוא, על נקלה אנו מוזים את ההגבהה לעקוד את תופעות המיסטיקה הדתית מן ההקשר החברתי שלהן, לבודדן ולהדגיש את השוני הבסיסי שביניהן ובין התופעות ההיסטוריות החברתיות. בספרות שהוקדשה למיסטיקה הנוצרית מצוי אמנם יוצא מן הכלל אחד נכבד, אך למרבה התמיהה ההתייחסות אליו בדיוני המומחים היתה בדיוק למדי. אותו יוצא מן הכלל שאליו אני מתכוון הוא הפרק הארוך "המיסטיקה והספיריטואליזם" בחיבורו המקיף של ארנסט טרלטש Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen ("התורה החברתית של הכנסיות והקבוצות הנוצריות"), 1912.

מובן שהמניע של טרלטש לא היה עיונו במיסטיקה כשלעצמה, אלא הוא ביקש להציג את המשמעות החברתית הגנוזה בתורותיהן של הקבוצות הנוצריות השונות. על כן, כסוציולוג של הנצרות, הוא הגיע לידי דיון במיסטיקה, דיון שלדעתי הוא מעניין ופורה עד מאוד, על אף כל מה שאפשר להשיב על הבחנותיו השנויות במחלוקת. "אמר עוד דרך אגב שומן רב לפני הדיונים המודרניים בנושאי המיסטיקה הקדיש מצע נרחב ומאמץ רציני לקשרים ולהשלכות החברתיים של המיסטיקה הנוצרית, וזאת בספרו המונומנטלי של גוטפריד ארנולד Kirchen und Ketzer-Historie ("היסטוריה של הכנסייה ושל הכופרים") שגם אם ראה אור לפני 270 שנה לא איבד מכוח המשיכה שבו גם לא מן העניין והערך שלו.

מחוץ לתחומה של הנצרות לא ידוע לי על ניסיון מחקרי שישווה לשניים אלו, ועל כך יש להצטער מאוד בהתחשב בחשיבות החברתית הכבירה של המיסטיקה בכל הצורות המשוכללות של הדתות המאורגנות. כשאני פותח בדיון כללי מן הסוג הזה איני יכול לטעון, כמובן, לסמכות מעבר לתחום התופעות המיסטיות שבמסגרת היהדות, תחום אשר הקדשתי לו את עבודת־חיי. אך ככל שנעריך את חשיבותם של ההבדלים שבין הצורות שלבשה המיסטיקה בדתות השונות, עדיין עלינו להיות מסוגלים לבנות, למצער, את השאלות שתהיינה תקפות לגבי כולן.

מובן שאין פליאה רבה על כך שהמצב הוא כפי שהשתדלתי לתארו. אולי ככלות הכל, תהיה הגדרת המיסטיקה אשר תהיה, אין להכחיש שזו מפקיעה את האיש המתמסר לה מן ההקשרים החברתיים המסורתיים, ככל שהמדובר בדחף המיסטי המקורי המפעם בו. תוך שאני סומך ידי על השימוש שעושה טרלטש במושג זה, אנקוט כאן בביטוי "מיסטיקה" כשמשמעותו שאיפה למיידיות, להפנמה ולנוכחות של החוויה הדתית, מודעות להתנסות חיה באלוהי המוּמנת ליחידים החיים במסגרת הצורות המסורתיות והממוסדות של הדת. אני מסכים עם אלה הרואים במיסטיקה מצב משני של התפתחות דתית, מצב המתפתח מתוך מתח גלוי בינו לבין הצורות המסורתיות של הדת, הן באשר לפולחן והן באשר לתיאולוגיה. דת חברה מסורתית כרוכות זו בזו וזה ניכר באמצעות הסימנים היוצאים של ההדר המסורתי, או, אם לצטט סופר קדום, "באמצעות ההדר של הפולחן, מעשי העבודה של שליחותה, סגולות המשיפים הדר והתוך המסורתי". כל אלה נעדרים, וההיעוד הוא מהות העניין, במסכת היחסים שבין המיסטיקה לחברה – ואם הם מופיעים במסכת זו כי אז רק בדרך מקרה. המיסטיקן הוא אדם ששב ואינו מוצא סיפוק באותו סוג חוויה שהמסורת הדתית שלו מעניקה לו באמצעות ציבוריה ומוסדותיה. הוא יוצא למסע־חקר שהוא מבטא הפרטי בתהלום. הוא מחפש אחרי האמת, דעת, ויותר־על־כן, חוויה אשר לה כל סימני המיידיות, הבטחה הגמורה וההוראה. עליכן הוא פותח במסע כאינדיווידואליסט הפועל מכוח רצונו בלבד, אלא אם כן מתלווה אליו עצמו של מי שכבר עבר בדרך זו, של מדריך שפסע כבר בנתיבות נעלמות לפניו ועשוי להאיר את הדרך לבא אחריו, להוהיר כדבר נפתוליה וסכנותיה.

המיסטיקן, הם עשויים לעבור תהליך של ניכור. לפיכך עולה השאלה: כלום יכול הדחף המיסטי לשמר את זיהותו ואת משמעותו כשהוא מכוון אל מפעלותיו של המיסטיקן בתוך קבוצתו החברתית? במלים אחרות: אם נכון הדבר שהמיסטיקה במקורה צריכה להיראות כבעלת אופי אישי ואינדיווידואליסטי בתכלית, כלום אין זה עשוי להיות צודק באותה מידה שבמשמעה זו כרוכה גם דיאלקטיקה היורדת לה, אשר בה יבחן עד מהרה המתבונן הביקורתי? האם היא עשויה להיות נגזרת מתופעות המיסטיקה כאשר הן, אף שהיא עשויה גם שלא להיות נגזרת מהן? התיאולוג יכול להכחיש את קיומה של דיאלקטיקה כזאת. לגבי דידו כל מה שנחשב היא הדרך אל האל מה שהמיסטיקנים הגוצריים מכנים "זוי האלוהות"; רק לתופעה עצמה משמעות התורמת להבנת המיסטיקה, ואם יש לתופעה גם תוספת חברתית, אז אז יש לתוספת זו אופי של כישלון־בישייה (אנטיקלימקס). תוספת כזאת מהווה כעין הוליה שמקורה בטבע האנושי, ואפילו כאשר הביבה היא חולשה זו אין בדיבור על אחד

גרשום שלום בביתו, 1952.

יש בכל אלה משום טעמה של הדופקה המוציאה את המיסטיקן מכלל חברתם של אנשים רגילים, מבדילה אותו מהם ובמקרים רבים אף עושה אותו לחוכא ולאטלולא בעיניהם. החיים המיסטיים שהוא מנהל בתוך חייהם חיים פנימיים לדידו ולאלה, מטבע בריאתם, אין מקום תחת זאת קיימת התקרשות אידיאולוגית מחוויה אחת למשנה, המעניקה מן הקודמת. כל זה יוצר מרחק בינו לבין החברה שהרי מרכז עניינו נע לכיוון הנגדי בשיאה של החוויה המיסטית, בשעת האקסטאזה, ההתבוננות באל, השתתפות אתו או אפילו הדבקות בו — מאבד המיסטיקן, כביכול, כל מגע עם הבות בבריאתם. היבט זה של המיסטיקה הוא שמודגש ביותר הדגשה בספרות התיאולוגית של המיסטיקנים וכן גם בדיונים בריסוננו במהות המיסטיקה, אותם הדיונים שבהם שלטת הפסיכולוגיה מעל לכל. מקורות רבים מוסרים לנו שגם לאחר שוב המיסטיקן מאותו השגת־שיא של תוך הניסיון, הוא שומר על מרחק מהותי מסביבו החברתיים: פעילותו בעולם הנגלה של ההיסטוריה והחברה הן לדידו בעלות חשיבות משנית בלבד. יתר על כן, קייב. הסכנה, או שמא מוטב שאומר ההכרה המבלי שבשינוי חל באופיו של המיסטיקן לעת שובו אל עולם היחסים החברתיים. האינטנסיביות והייחוד האופי האישי של חוויתו עשויים להיעלם בהקשר החדש הזה, שבעצם הוא ההקשר הישן; הם עלולים לאבד את כיוונם המקורי ואת המשמעות שנודעה להם לגבי

תיה כדי להעמיק את הבנתנו במהות המיסטיקה. בדיונים למדיים מודגש עניין זה מתוך הקביעה בהיות החוויה המיסטית תוצאת הביטול של הדיכוטמיה אובייקט־סובייקט, החזרה אל התחום היסודי והמגוון, זה המבוסס על הקוטביות הזאת ועל הדאיות הזאת, אינה יכולה להיחשב לחלק המהותי שבסוד של המיסטיקן. למיטב זהו פרוז־עודף של הדבר האמיתי ולא חלק ממנו. אך יכולים אנו לשאול אם הראייה הדיאלקטית הזאת הינה התמונה הנכונה של מה שלפנינו? האין זה מוטעה לבודד את המתחולל בפינות הנידחות של הנפש האנושית מן המכלול של החוויה המיסטית אש לה שותפה הישות האנושית כולה? כלום אין העלייה־הירידה אשר הדכם עובר המיסטיקן רק בבחינת שני יסמקטים של ניסיון אנושי גדול אחד שאי־אפשר לבר אותה? רומני שזאת השאלה הראשונה אשר עלינו להתייצב מולה, ואנסה להעלות את הטעמים שלי לצידו עם אלה המאמצים את הראייה הדיאלקטית הזאת. אמת נכון שחוקר המיסטיקה ניצב מול פאראדוקסים לא מעטם שעה שהוא מנסה לנסח את תופעותיה בלשון המושגים הרגילים, עובדה המוכרת לכל מי שחוקר אי־פעם בתחום זה. אם נכון הוא האם אמנם נכון הדבר שיש פאראדוקס ביבור על הרישום החברתי של תופעה שהיא כביכול אסי־חברתית, מוטב לפחות שהוא יתגלה לנו כפאראדוקס יצירתי, והוא מה שדרוש לנו לדיוננו זה.

ב

למורה הסוציולוגיה הגדול, למאקס וֶבֶר, מיוחסת האימרה הזה: "לקדושה אין מקום בחיין של קולקטיב". אמרות כגון זו חוזרות ונשנות בפי הבריות. אך כלום יש בהן אמת? דעותיהם של רוב המיסטיקנים אינם תומכים בהן, ולגלויה זו אשוב בשלב מאוחר יותר. נראה שמן הבי מבעית זה, אפריורי, שהמשער שאליו הגיעה האישיות באמצעותו החוויה המיסטית ייעלם להולטין אישם במהדורת הביחים הרבים לאידמוף של מה שקרוי הפנימיות המהותי (seine Innerlichkeit, לפי המונח הטבע על התיאולוגיה הפרוטסטנטית) ולא ישאירו עקבות כלשהם בעולי הנגלה. בכללו של דבר אפשר לומר שככל שהאישיות עשירה יותר וככל שגבוה יותר המוחד שהיא שילה בעד התנסותו, כן תהיה קירבתה החברתית חזקה יותר. מובן שמיסטיקן אינו "מפתח" את אישיותו במובן המקובל של המלה. אבן, הוא מרכז את כוחותיו בכיוון אחד לגמרי: אין הוא מעצב את אישיותו אלא נוטה לבטל אותה או למצער, לצמצם בתהליך הדרגתי את המון הצורות והתמונות הממלאות את נפשו, מבקש לרוקן אותה מן תוכן הדחשני ולפרוץ ולהגיע עד לנקודה (אם כתובו ואם התהה לו, וזה עניין השני במחלוקת) שם הוא ניצב מול האחד, מול האחדות, מול השורש האלוהי של הקיום. אלא שפיגשות זה עם האלוהי, הנוטה ליהפך למגע או אפילו למצב של אחדות, אינו מוליל אותו כליל; ונהפוך הוא, במפגש זה הוא קונה לו איכות חדשה לקיומו, ויהיו אשר יהיו ההסברים התיאולוגיים השונים של האיכות החדשה הזאת. ודאי שהוא קנה לו מתוך המפגש הזה תובנה שלא היתה לו קודם לכן, והמפגש זה אף מילא אותו בכוח מחודש, אלוהי. מדוע, אם כן, לא יתגלה כוח מחודש שכזה, מדוע לא יגיע לידי ביטוי שהוא גם ביטוי חיצוני? יהיה עלינו לדון מאוחר יותר בצורות האותנטיות בעליל שעשוי ליצור רישומה של החוויה המיסטית על החיים החברתיים. צורות אלה עשויות להיות קונסטרוקטיביות או הרסניות מקודרות־דאות מסורתית, אך אין ספק שאלה הן צורות אפקטיביות בתחום החברתי. בשיטות השונות של המיסטיקה המזרחית והמערבית קיימות מלים רבות לציונו של מה שמקבל האדם אל תוכו בעת המפגש המיסטי עם האלוהי, אך יש טעם מועט מאוד להניח שאותו משהו, contemplatio infusa, חדי האיחוד, או לפי הביטוי של המקובלים, הדבקות, הוא דבר בעל אופי פנימי צרוף ואינו מתגלה כלפי חוץ אף אינו מקרין על החברה האנושית. יקשה למצוא מקרים רבים אשר בהם מתקיים אותו היעוד של קרינה חברתית. אלה עשויים להיות מקרים קיצוניים ופאראדוקסליים, אך גם לפי הסביר, הם ידועים לנו אך ורק באמצעות התוצאות החברתיות שהם יצרו, על אף הכל. הדוגמה הקלאסית למצב כזה עשוי להיות לאו־טסה, אם אמנם היה אי־פעם איש כזה, עדיין שלאגדתו נעשה שגור במחלוקת במידה יתרה. אפשר שהיו מיסטיקנים אחרים אשר הצליחו להסתיר את עצמם, עוקפים בכך את החברה ואת השפעתה על החברה. אך מיסטיקנים כאלה אינם יכולים להיות מוכרים להיסטוריה של המיסטיקנים ואיננו עשויים לדעת עליהם מאומה. אני מוכן להניח שהיו מיסטיקנים נסתרים כאלה, אך אני מסופק מאוד אם הם מייצגים את הקטגוריה שעל־פיה אפשר לגזור את הכללים הנכונים את הפעילות המיסטית.

המיסטיקן היחיד הוא בריה אנושית גם לאחר החוויה המיסטית שעברה עליו. משמע הדבר שהוא חייב לבטא את עצמו — וזהו עיקרו של העניין. ההתכנסות שלו, או ההתבוננות, ככל שתהיינה בלתי ניתנות לביטוי כשלעצמן, מולידות בתוכו תשוקה עזה להביע את שאינו ניתן להבעה, להידרש לשון אנושית — ורצה לומר, התופעה החברתית הבסיסית מכולן — לשם תיאורו של מה שאירע לו. אין זה ממש נכון שהדחף להביע את חוויתו עשוי להיות נעדר ממכלול החוויה הזאת. לדעתי זו אחת החולשות המרכזיות של התסבירים הפסיכולוגיים הרבים של המיסטיקה. אפילו כאשר אין המיסטיקן קושר קשר עם אחרים ואינו מביע את עצמו באוזני אחרים, הוא עדיין עשוי לדבר אל עצמו. אפילו אינו מסוגל לבטא את חווייתו

ההמשך בעמוד הבא

זהו פרסום מוקדם מתוך קובץ חיבוריו של גרשם שלום "עוד דבר", שיהווה המשך והשלמה לקודמו "דברים בגו". כינס וערך אברהם שפירא. קובץ זה יופיע במסגרת ספריית אפקים, עם עובד, בעריכת אלי שאלתיאל, סתיו 1988. המדור "מיסטיקה וחברה" התפרסם לראשונה בכתב העת Diogenes, גב' 58, קיץ 1967, תרגם יורם ברונובסקי.

עיצוב: בני ציפור

דליה רביקוביץ

שיר בסגנון ערבי, אולי

פִּצְעֵי עֹבֶשׁ טִפְּסוּ עַל הַוִּילוֹן בַּמִּקְלַחַת.
בּוֹא, חֲבִיבִי, מָה אַתָּה עוֹשֶׂה פֹּה?
הַטִּיט שֶׁמָּרַט עַל הָרִצְפָּה גּוֹרֵם לִי חֹסֶר מְנוּחָה.
אִי אֶפְשָׁר לְקַיֵּם סֵדֶר.
רַק כְּתָמֵי הַצֵּל מִתַּחַת לַשֻּׁלְחָן
נְסוּגִים,
צֵל עַז עַל צֵל חִוֵּר מַנַּח בְּמִבְנֶה מְרֻבָּע.
הוֹי, חֲבִיבִי, אַל יִהְיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
פְּעוּטִים בְּעֵינֶיךָ

לַמְרוֹת שֶׁגַּם גְּדוֹלִים אֵינָם.
הַקַּיִץ גַּם הִיא מְבַקֶּשֶׁת מְנוּחָה,
רוֹצָה כִּבְצָה לִיגִיעָתָהּ.

פְּתוּלֵי הַסּוֹרֵג חוֹזְרִים עַל עַצְמָם, קַו וְעִגּוּל,
בִּקֵּשׁ הַפֶּחָח לְשַׁוּוֹת לָהֶם צוּרָה.
וְהָרִצְפָּה מֵעֵבֶר לְתְחוּם הַצֵּל הַמְּרֻבָּע
פְּגָמִים נִרְאִים בָּהּ,
הַפְּגָמִים מַמָּשׁ מוּלָהּ,
וְזֶה הַדָּבָר שֶׁטּוֹרֵד אֶת הָעַיִן
וְנוֹטֵל אֶת הַמְּנוּחָה

כְּפִי הַכַּד הַגָּדוֹל, בְּתוֹךְ צִלְלֵי הַלַּיְלָה
נִרְאִים מַרְאוֹת הֲוַיִּים.
בּוֹא, חֲבִיבִי, מָה אַתָּה עוֹשֶׂה פֹּה?
מָה אַתָּה עוֹשֶׂה פֹּה עַל יָדִי
כַּאֲשֶׁר כֻּלָּם יְשֵׁנִים?

ימים גדולים עברו עליה

אֵיךְ זֶה הָיָה?
שֶׁלֹּא בְּדַרְכָּהּ מִהֲרָה לְהִזָּכֵר.
כֶּרֶם לֹא צָמַח מִן הָאֲדָמָה.
עָמַד שָׁם פַּרְדֵּס
חוֹלָנִי,
מֵאֵחַר לְהַצְמִיחַ.
עֵץ אֱגוֹזִים אֶחָד שֶׁפָּרַח וְלֹא הִבְשִׁיל.
כְּמִין יְסוֹד טִבְעִי מֵנִיב הָיָה חָסֵר בָּאֲדָמָה.
לִימוֹנִים יְרֻקִּים וְקָשִׁים.
דֶּשֶׁא מַקְרִיחַ.
שַׁלְוָה גְּדוֹלָה.
מִצַּד מַעֲרָב הִתְפָּרְאָה הַגָּדֵר הַחַיָּה
וְכַמּוּבָן יוֹנֵק הַדְּבַשׁ
(לַיָּמִים נִקְרָא צוּפִית)
אֵלוּ חַי עַד הַיּוֹם
כְּבָר הָיָה בֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה.
שָׁרוּ לָהּ בְּדַדְיוּ מִשִּׁירֵי צִיּוֹן.
הָיוּ מְרַדְּפֵי אָדָם בַּבִּקְעָה.
אֵשׁ בַּסְּבָךְ.
הַקַּיִץ בָּעַר כְּרָגִיל בְּאֵשׁ גֵּיהִנּוֹם.

הָעֶרֶב הִפִּיל צְלָלִים לְלֹא נֶחָמָה.
שָׁרוּ לָהּ מִשִּׁירֵי צִיּוֹן
בֵּין מָוֶת לְמָוֶת.
לֹא עָלְתָה עַל מִשְׁכָּבָהּ לִפְנֵי שֶׁהֵאִיד הַיּוֹם,
לִפְנֵי שֶׁצִּיְּצָה צִפּוֹר.

הִיא צָמְחָה מֵתָה שָׁלֹשׁ אוֹ אַרְבַּע פְּעָמִים
בִּשְׁנִים הָהֵן.
לֹא מָוֶת סוֹפִי וּמֻחְלָט,
מֵעֵין יִסּוּרֵי מִיתָה.
בְּגַעְגּוּעִים גְּדוֹלִים אָחֲזוּ בָהּ בְּחֵיק הַלַּיְלָה,
רְעִידוֹת נֶפֶשׁ אַדִּירוֹת.

הַשָּׁנִים דַּרְכָּן לְהוֹלֵל שִׁנּוּיִים
נִסְתָּרִים וּכְמוּסִים
קַל לָהּ לְהִזָּכֵר בְּזֹאת.
יָמִים גְּדוֹלִים עָבְרוּ עָלֶיהָ.
מַה חֲבָל שֶׁסָּמוּךְ כָּל כָּךְ לַסִּיּוּם
אֶבְדָה לָהּ לְפֶתַע הַיְּכֹלֶת
לְהִתְהַדֵּר בַּחַיִּים.

מיסטיקה וחברה

המשך מהעמוד הקודם

בלשונה של ספרות, עודנו מתרגם את שאין להביעו למלים, הרי זה עניין של מקרה בלבד אם מלים אלה מגיעות אל קהל־מאזינים ואם אינן מגיעות. תולדות המיסטיקה המזרחית אינן מבחינות כלל בין מיסטיקנים בודדים או מתבודדים המלחשים לעצמם את דבר חזונם ובין אלה המעלים את רגשותיהם בהמנונים מפוארים ביותר ודוגמת אלה של המיסטיקן הטיבטי מילרפה שזה לא כבר תורגמו לאנגלית. בין אלה הבודדים מן החברה ואלה המצביעים את עצמם לתלמידים כיוון שמפעם בהם אותו הדחף הכללי לשתף בריות אנוש אחרות בחייהם ובחוויותיהם.

אף שאפשרות המוות בעת האקסטאזה נצפית תיאורטית על ידי התיאולוגים של המיסטיקה שיש בהם (דוגמת מקובלים אחדים) המתפלאים שקיימת בכלל חזרה, אחרי ככלות הכל, מן המצב המרומם ביותר אל המצבים הנורמליים של החיים, הרי שזו אפשרות תיאורטית בלבד. למעשה שומר המיסטיקן על חייו ועל גופו. אפילו כדי לעבור את מה שיכול להיקרא "המוות המיסטי", כפי שהוא מתואר במקורות רבים של הספרות המיסטית, אפילו הוא משתוקק למות בשביל עצמו, הוא יכול להשיג את מטרתו רק על ידי שימשיך להיות. אם יורשה לי לנקוט אימאז' מתימטי, העקומה המתמשכת של חייו הארציים של המיסטיקן מגיעה לנקודה מיוחדת שבה חל נתק, אך אפילו נקודת־נתק זו כלולה בהשוואה הכללית שבאמצעותה ניתנים חיים אלה להבעה. אמת ונכון שבאקסטאזה שלו, החזון שלו, מהווה נקודת־נתק שכזאת, נקודת־מפנה בחייו, שלעתים קרובות מתפרשת בעיניו כפריצה לספירה שמחוץ לעולם הארצי. אך בדיוק כפי שהשגתה של נקודת־מפנה זו התאפשרה הודות לניסיון החיים הקודם שלו, כך יודגשו תוצאות ההתעלות שלו בחייו שיבואו לאחריה. ייתכן שהשיג סוג כלשהו של חירות הסופית, אך כיוון שהוסיף לחיות, צריכה היתה חירות זו להתאים עצמה לחוקי ההוויה האנושית הרגילה: עולם התמונות והדיבור שהשאיר מאחוריו אופף אותו שוב וטובע כל מה שקשור בחווייתו המיסטית. הוא מסתבך בקביעות סותרניות מתוך הצפי המיוחד של חווייתו, אך שוב אין הוא חופשי להימנע מהן. כי מן המחויב הוא שסתירות כאלה הן חלק מניסיונו להתייצב נוכח חווייתו. אם הוא בוחר לשים חיץ בין חווייתו המרכזית ובין תוצאותיה ואם, להיפך, הוא כורך את זו עם אלה יחדיו, הרי זה תלוי במידה רבה לא במהות החוויה עצמה, אלא בנטייתו היותרית לפעילות החברתית. התיאוריות המנסות להסביר את הבחירה הזאת – אני מתכוון לדון בכמה צורות יהודיות שלהן – הריהן אך השתקפות של מצב בסיסי זה. יתר על כן קיימת זיקה הדדית בין המיסטיקן לבין הקבוצה החברתית שלה בכל שהמתח המתפתח בינו לבינה יכול להיות גדול, וככל שהתוצאות של מתח כזה יכולות להיות דרמטיות, הזיקה ההדדית מתקיימת, להוציא מקרים שוליים אשר בהם מתחולל שבר אמיתי. בטבעה של זיקה הדדית הזאת אני מבקש לדון כאן. בדברי על זיקה הדדית אינני מתכוון, כמובן, לרישומו של המיסטיקן על החברה בלבד, אלא גם על רישומה של החברה עליו בעת ובעונה אחת. ומשמע הדבר שקשה לנסח תיזות כלליות על הזיקה הזאת, שהרי הנוגעים המשתנים שוב ושוב של החברה בהקשר חברתי נתון עשויים למלא תפקיד מכריע בהגדרתו של היחס הזה.

ג

המיסטיקה, כפי שאני רואה אותה, היא תופעה בתוך הקשר מסורתי של דת מאורגנת. היא עשויה ליצור משבר בדת כזאת, היא עשויה להינתק מעליה או ליצור הקשר חדש משל עצמה, אך לעולם היא תלויה במסגרת של הקשר מסורתי שכזה. אם נלך בעקבות המינוח של ליאו בק נוכל לקרוא לכך השלב הרומנטי של הדת, בניגוד לשלב הקלאסי שלה, שלב אשר בו עוצבו המערכות הדתיות הגדולות על גיבושיהן בצורות החברתיות, בפולחנים ובמסורות. כאשר באלה ניכרת הנטייה להתאבן ולהתנוון בא תור המיסטיקה, כאשר את דבריה נושאים יחידים המנסים לחזור וליצור את המגע המיידי עם המקור הראשוני שעליו ביססה הדת המסורתית את כוח־סמכותה. בקביעה זו כלולות, בזעיר אנפין, כל הבעיות העולות בעת דיון על חברה ועל מיסטיקה. יורשה לי למנות את הבעיות שבין הבעיות הללו:

1. הנבואה כדבר זהות המקור של התגלות הראשונית עם מקור התגלות המיסטית.
2. תפקידן של התמונות המסורתיות בהבעת ההתגלות המיסטית.
3. הקונפליקט הקיים בכוח, אם לא בפועל, בין סמכותו של המיסטיקן ובין הסמכות המסורתית.
4. הבנייה השמרנית או המהפכנית שעשויה להיות במערכתו החברתית של המיסטיקן.

ראוי שכל זה יובא בחשבון אם ברצוננו להבין את זיקת־הגומלין שעליה דיברתי. כל הטענות הללו מושתתות על הטענה הקודמת והיא שלפעילותו של המיסטיקן נודעת אמנם השפעה חברתית. שלוש דרכים להשפעה כזאת, ואמנה אותן מן הכלל אל הפרט:

(א) אם הוא מדבר או כותב בכלל, ממילא עושה פומבי את מה שהיה לפני כן ידע פרטי בלבד, ואפשר ידע אזוטרי השמור לו בלבד. כיוון שהוא מביע את עצמו, ויהיו אמצעי ההבעה הללו פאראדוקסליים בכל שיהיו, הוא זורע זרע העשוי להבשיל, מדעת או שלא מדעת, וליצור תגובות חברתיות;

(ב) אם הוא מושך אליו תלמידים ומקבל אותם, האלה מגלים לפניו את סתרי־לבם ונעשים לקרקע פורייה להעברת ההתגלות שלו, אם אמנם יש לו מה להעביר, ובכך יוצרים את היחידה החברתית היסודית שבאמצעותה הוא פועל;

(ג) אם הוא מבקש להשפיע על חוגים חברתיים רחבים יותר שלו ולהם משותפת מסגרת מסורתית מסוימת, או גם, אם תקרה התנגשות בינו לבינם, הוא משתדל לבנות קבוצה חדשה שהוא נעשה בעיניה לבעל סמכות דתית.

בכל הדרכים הללו המיסטיקן הריהו דמות יוצאת־דופן בחברה שלו. הוא מושרש באותה המסורת, אך הוא עובר את גבולותיה. נקודות־המגע בינו לבין קבוצתו הריהן בורות ורבות־עוצמה, הן עשויות ליהפך למוקד הסערה שביחסיהם. במקום זה עולה שאלת הפרשנות המחודשת, המיסטית, של המסורת הדתית. שהרי המיסטיקן דובר את שפתה של המסורת, אך בו בזמן הוא מחולל בה תמורות עמוקות. הוא מעניק משמעות חדשה למונחים הישנים ויוצר מונחים חדשים המתאפיינים באיכות זרה ומוזרה ובכוח המשיכה הרגשי הצפון בהם. הוא עשוי בנקל לשמש, באמצעות כל אלה, כאותו גורם שבאמצעותו מתגבשת התמורה, היוצרת כוחות חברתיים חדשים המחפשים להם ביטוי.

אמרתי שהמיסטיקן הריהו דמות יוצאת־דופן בחברה שלו. יכולתי לומר באותה המידה שהוא דמות דיאלקטית. מלכתחילה ניכר שיחסו אל החברה הזאת אינו נובע מלב קל ויחס זה חשוף למתחים קשים. כיוון החיפוש הראשוני שלו, זה שהובילו אל ההגשמה המיסטית, עקר אותו מחברתו, יצר מרחק ולעתים אפילו פער ותהום בינו לבינה. עכשיו, אפילו הוא פונה או מפנה חזרה אל החברה הזאת ומבקש לכונן זיקה פורה עם קבוצה חברתית, פנייה זו מצטיינת באופיה הדיאלקטי. יש בה סייגים מסוימים וזאת משום שאפילו בהתגבשות הפעילות החברתית נשאר המיסטיקן מודע לאותו דחף אנטי חברתי בתוכו שאפשר לו, בראש וראשונה, להיעשות למה שהוא עכשיו. כל צעד לכיוון פנים הסומך בחוץ המופנה לכיוון הנגדי. לעולם לא תוכל להתקיים זיקה באיזון או נעדרת־שבר בינו לבין החברה שלו, והדבר ניכר בעליל כאשר אנו דנים באותן ארבע בעיות־יסוד שמניתי לעיל.

קיימת, קודם־כל, טענתו של המיסטיקן לפיה הוא יודע את האל על־ידי חוויה. אלא שזו בדיוק הטענה שעליה מתבססת הדת המסורתית ותביעותיה. מייסדיה, נושאי ההתגלות המקורית, וכן גם נביאיה, טענו להוויית האלוהי לא בצורת העיון המיסטי אלא בצורת בשורה ברורה ומובחנת שקיבלו בשעת אותו מפגש ממשי עם מקור ההתגלות. היה זה האופי המיוחד של ההתגלות האחת שקבע את צביונה החברתי של המערכת הדתית ושל המסורת שנוסדה על־ידי כך, כוח המשיכה החברתי של המסורת שבמסורת הדתית עוררו, נעשה גשר החזק של המסורות הללו שכוננו המסורות נעשה לתמוך בהעברת החוויה הדתית, הזאת תפס, במידה רבה, את מקומו של המגע הישיר עם המקור הראשוני. אלא שעתה, כאשר המיסטיקה נכנסת, מתברר בעליל שהתוכן המצומצם של הדת המסורתית שוב אין בו די. הדחף הדתי אינו נפסק בשעה נתונה: הוא עולה שוב ושוב, ואם אין הוא לובש לאלתר צורה של בשורה חדשה ומערכת חדשה אלא מתאמץ להוסיף ולהתקיים במסגרת המסורתית, או אז הוא נוטה להיעשות מושגם במערכת הישנה, וליהפך למיסטיקה. המיסטיקן אינו טוען עוד שההתגלות שלו מתחרה עם ההתגלות הקדומה יותר, אך עודנו טוען שהוא עצמו היה במקום שממנו נבע הכל. ההתגלות המיסטית שהיתה מגדלוקי, החוויה של האיחוד המיסטי או הדבקות עם אלוהים, שוב אינה מגובלת ומוגדרת היטב. ונהפוך הוא, לאחר שהופנמה בשלמות היא נעשתה אמורפית, לא ניתנת להבעה, חולת מלים. אף־על־פי־כן הטענה היא שמקורה של התגלות זו זהה למקור ההתגלות ההיסטורית: לדידי הרי זו הנחה מרחיקת־לכת במידה יתרה, ועשויה לעלות השאלה אם אין הנחה זו בריונית בתכלית. אני אינני מיסטיקן ולא לי על כן להחליט בבעיה זו של מהות המקורות. הלבטים שלי בעניין זה מבוססים אך ורק על התבטאויותיהם של המיסטיקנים עצמם ושל התיאורים שלהם. מאמץ כביר נדרש לזיהוי מקור ההתגלות של משה או של מוחמד עם המקור של המקובלים, של ר' יצחק סגי־נהור או ר' יצחק לוריא, או של אבן ערבי או של האלאג'. אלא שבהיעדר ההנחה הזאת לא היו המיסטיקנים יכולים לחלום אפילו על התקיימות בחברה הדתית שלהם, שלא לדבר על השפעה על החברה הזאת. בלא זיהוי המקורות עשויה היתה להיות יומרתם להמשכת ההתגלות ריקה מכל תוכן מתחילתה. אכן, זו האשמה שהעלו לעיתים קרובות אויביהם ומתנגדיהם של המיסטיקנים. מצויה בידינו תעודה מראשית הקבלה, מן החלק הראשון של המאה הי"ג, והיא איגרת העוברת מיד ליד והיא באה מבעל סמכות רבנית גדולה בפרובאנס, ובאיגרת זו מודגשים הדברים בהדגשה חריפה במיוחד. אויבי המיסטיקנים שמו ללעג ולקלס את טיעוניהם של המיסטיקנים בדבר זהות מקור ההתגלות שלהם לזה של ההתגלות ההיסטורית. המיסטיקנים השיבו, כמובן, שמשמיציהם מדברים כדבר העיוור על אודות הצבעים. נראה ששני הצדדים סיפקו טעמים טובים מאוד לעמדותיהם המנוגדות: טיעונם של המיסטיקנים היה שיש פנים רבות, אכן, רבות עד אינסוף, לאותה זהות בסיסית, ומכאן היה אך פסע להנחה נוספת, שאופיה דיאלקטי יותר, שזהות זו מביעה את עצמה באמצעות פנים חדשות ומשתנות תדיר במהלך ההיסטוריה ומבחינת התמורות החברתיות. טענה זו חיזקה את טיעוניהם של המיסטיקנים שבמסגרת של דבר היה זה המקור האחד והיחיד, המקור המרכזי של ההתגלות האלוהית שהם ביקשו לבטאו ולקבעו כשליט, כל אחד לפי דרכו ונסיבותיו.

משמובן עניין זה נוכל לדון בשאלה השנייה: תפקידן של תמונות הלשון המסורתיות בהבעת ההתגלות המיסטית. שם זיקת־גומלין בין המיסטיקן לחברתו לא היתה אפשרית אלמלא סיפקה לו מסורת קבוצתו החברתית אוצר גדול של תמונות־לשון דתיות. אלה סופקו לו באמצעות ספרי־הקודש, לשון הפולחן ובאמצעות אוצר־הדימויים המיוחד של התיאולוגיה המסורתית שבה הוא גדל קודם שניגש להתערטל מכל אלה ולהגיע למצב שבו לא יהיה לו צורך בתמונות כלשהן. החוויה המיסטית, לפי עדותם התואמת של כל הנוגעים בדבר, אינה יודעת תמונות כלשהן, שהרי השאירה אותן מאחוריה או הרסה אותן. ואולם זה נוגע רק לרגע החולף של החוויה האמורפית: משחלף רגע זה חוזרת במלוא כוחה המורשת החברתית של הלשון ושל אוצר הדימויים. תמונות אלה התגבשו בקרב חברה דתית והן נחשבות בעיניה לאמצעים לגיטימיים של הבעת החוויה. הן דיברו אל הדמיון ובאותו זמן סיפקו משמעות ברורה פחות או יותר שנקבעה בידי המסורת ולאותה התמונה יכולות להיות משמעויות שונות ומשונות בקבוצות השונות – לדוגמה, לתמונות הגאולה הזאת יש משמעויות שונות מאוד בהקשרים יהודיים ובהקשרים נוצריים. הנה כי כן, המיסטיקן היהודי, כאשר הוא מדבר על חווייתו או מנסה לתרגמה, ולו בדוחק, ללשונו שלו, יידרש לתמונות הלשון המקובלות של היהדות. הוא ידבר על אורות האל באמצעות סמלים מקראיים או רבניים הוא ינסה לקשר את חזונו עם התורה ומשמעותה וכן הלאה. המקבילה: המיסטיקן הנוצרי יידרש לתמונות המשמשות במסורת שלו. סביר להניח שבתהליך זה הוא ימלא במשמעויות חדשות, או למצער בוואריאציות ניכרות של המשמעויות הישנות, את התמונות הללו ויפיח בהן רוח חיים חדשה. אילו היה עליו להידרש לתמונות חדשות, שלא צמחו בקרב המסורת של חברתו, סביר שלאלה לא היתה כל השפעה, שהן היו נחשבות להזיות חסרי חשיבות לסילופים. מכאן שהיו מעודדות התנגדות ויוצרות מריבה.

מכאן שהדחף הפסיכולוגי המניע את המיסטיקן ורישומו החברתי, שיוצרת אישיותו, תלויים זה בזה. הדחף העצמי שלו מותנה בגורמים החברתיים אשר הוא, בבוא העת, עשוי להשפיע עליהם במידה שיתקבל על לב החברה שלו. לעתים קרובות תהיתי כיצד זה הפסיכולוגים של המיסטיקה מקילים ראשם בעובדה – והרי זו עובדה חברתית – שהמיסטיקנים פוגשים בדרכם רק דמויות מתוך המסורת שלהם. המיסטיקן הבודהיסטי אינו נתקל בישו ואילו המיסטיקן הנוצרי אינו פוגש את אחד הבודהות. המקובל היהודי אינו פוגש לא את זה ולא את זה, אך כשהוא על סף של התגלות המיסטית הוא פוגש את אליהו הנביא, דמות שחשיבותה החברתית עצומה במסורת היהודית.

נוסף על כך קיימים כמה אמצעי־קשר חברתיים חשובים המסוגלים להעביר את החוויה המיסטית ולעשותה מובנת בלי שיהיה צורך בשפת־סמלים כפשוטה. כוונתי לתנועות סמליות (בתוך זה, למשל, החיוך המפורסם אשר על פניו של בודהה שהופיע כאשר נשאל על משמעותה של ההארה או של נירוואנה), ומעבר לתנועות של היחיד, לתנועות המחול ולקולות שירה. חשיבותם העצומה בכל קבוצה מיסטית, כמעט, מוכרת על הרוב. כיוון שאמצעים אלה נפטרים מן המסורת המושגית הילכך גם תגובות עירנות אפשריות, הריהם מצמצמים את התוכן של הקונפליקט החברתי. אמצעי הבעה מיוחדים אלה שהם מסוגלים לעצמם הם בעת ובעונה אחת מוגדרים פחות והם בעלי כוח־משיכה חברתי גדול יותר. אפשר להיוודע אליהם ליצירת אקסטאזה כתופעה קבוצתית. אך הם יכולים לשמש גם לשם תרגומה של אקסטאזה שהושגה קודם לכן ולהעניק לה ביטוי מוחשי. כמה מבין המיסטיקנים הגדולים של התנועה החסידית הרבו לדבר על התפקיד הכפול הזה של "עולם הניגון" בחיי המיסטיקן. בעוד שבשביל האיש הבא מן החוץ רבה יותר חשיבות המורשת הספרותית של המיסטיקה, שהרי את המורשת הזאת קל יותר להעביר, לחסידי המיסטיקה עצמם יש לאותם הצורות האחרות חשיבות חיונית הרבה יותר. לכן לא דורש אותו מאמין אינטלקטואלי אשר הוא, אחרי ככלות הכל, בלתי־נפרד מן הצורך לקלוט את המשנות התיאולוגיות של המיסטיקנים, הן פונות במפורש ליסוד הרגשי הבריות, אך מעניקות לו את הביטוי החברתי הטבעי המקובל. אין זה כלל מקרה שארגונים כיתתיים שנולדו מתוך חוויה מיסטית והאנשים באים ברובם מן הרבדים הנמוכים של החברה נוטים על־פי רוב להדגיש דווקא את האמצעים האלה של ההבעה החברתית.

ד

ואולם הבה נשוב אל נקודת־המוצא שלנו, אל הדיאלקטיקה של הלשון המסורתית ותמונותיה כשהיא משמשת את המיסטיקה. הדת בצורותיה הקלאסיות מיוסדת על התגלות שהתגלתה. אם ביהדות, העדויות שבכתב או בעל־פה לאותה התגלות מהוות את מקור הסמכות בשביל הקבוצה. במובן זה אפילו נאומי של בודהה מהווים תעודות של התגלות והם בבחינת אבן־פינה של המסורת הדתית המתגבשת. אך כאן אנו מגיעים לשלישית שבין השאלות שנשאלו. הנה נבונה סמכות המנחה את חייה ההמוניים של הקהילה. הנה המיסטיקן אשר, כפי שראינו, טוען שהוא חזר על עקבותיו והגיע עד למקור הסמכות הזאת, חייב לבחור בין קבלת הסמכות המסורתית הזאת ולהתאים עצמו אליה, או שמא להפוך מערכה של זו או אפילו להתגושש לה. הקונפליקט הצפון כאן בכוח הוא ברור. לאחר שטען כי היה לו מגע מיידי עם האלוהי וזאת באמצעותה של חוויה מכרעת כלשהי, כלום יכונן מעתה את חווייתו שלו כמקור הסמכות או שמא ייכנע לסמכות הקיימת? אין תחילה באפשרות השנייה: הבחירה להיכנע לסמכות של ההתגלות ההיסטורית מתאפשרת אך ורק מתוך שיזהה המיסטיקן את חווייתו שלו עם זו של האבות המייסדים, וזיהוי זה מוקשה בכל שיהיה. שהרי הצורה שלו התגשמה זה כבר, ואילו חווייתו שלו היא אמורפית. הוא מתרגם אותה, כפי שראינו, ללשון המסורת, אך לעולם אין התרגום משיג את התוכן. יש עתה לחווייתו משמעות חדשה שקנבה על־ידי כל מה שעבר על המיסטיקן; הנה הוא טוען שהמשמעות החדשה איננה אלא זו המקורית. כיצד הוא יכול להחזיק בטענה שכזאת? בנקודה זו מופיע אחד הגורמים המשמעותיים ביותר, והוא הפרשנות המיסטית של התעודות העתיקות, של כתבי הקודש. אפשר להטיל ספק אם בלי פרשנות זו יכולה היתה המיסטיקה למלא את התפקיד החברתי שהיא מילאה. בעניין זה עסקתי בהרחבה במקום אחר, בדיון על משמעות של התורה במיסטיקה היהודית[1]. מתוך שהניחו כי דבר האל מאיר באורות רבים, אלה המשתקפים באספקלריות המשמעות שאין להן סוף, יכולים היו המיסטיקנים לקרוא את הטקסטים הישנים כאילו דיברו אלה על חוויותיהם הפנימיות ועל חזונותיהם. הטקסט הנוקשה ששוקע בו סמכות ההתגלות החזק, אם אפשר לומר כך, וצבע עתה לתוך תבניות חדשות. גם ממדים חדשים נפתחו לפניו. גלגול זה של דבר האל לכדי יישות חיה אשר קליפתה הקשה (היא המשמעות הישירה) מקפלת בתוכה עולם שלם של משמעויות רוחניות חדשות תמיד, הריהי בעלת חשיבות מרכזית לדיוננו. היא התירה למיסטיקנים לשקע את עולמם שלהם בתוך הספרים הקדושים; מתוך שהקנו רוחניות יתרה לספרים אלה יכולים היו להתגבר על סתירות גלויות הנקרות כל הזמן. ויכולים היו לעשות זאת באמצעות שיטה שיש בה היגיון פנימי שאין לפקפק בו. יכולים היו לטעון: אם אמנם קיים דבר האל, הרי ברור מאליו שהוא בעל כוח שאין לו סוף, שהוא משקף את העושר הלא־מוגבל של היותו, עושר הזוכה לבוא לידי ביטוי אפילו בהתגלותו. הספרות המיסטית הנוצרית, המוסלמית והיהודית מתעדת בתיעוד מכריע את כוחו של הטיעון הזה. לעתים, כבמקרה המיסטיקנים היהודיים או הטיפוס השמרני יותר של המיסטיקנים הנוצריים, נשארת סמכות הקליפה החיצונית של ההתגלות במלוא כוחה הלא־נבובה; במקרה כזה אפשר לכונן גשר בין עולם הקהילה המיוסדת על מסורת לבין העולם הרוחני של המיסטיקנים. אך מובן שהיו גם אותם קיצוניים שפרקו מעליהם את הקליפה ההיסטורית המסורתית פירוק גמור ולא נותרו אלא עם היסוד המוחלט, היסוד הרוחני הצרוף של ההתגלות. יסוד זה שנעשה למה שקרוי עתה המלה הפנימית או האור הפנימי המתגלה בנפשו של אדם, וידוע היטב אלו תוצאות עצומות היו לתיזה זו בתולדות המיסטיקה הנוצרית, באנאבפטיזם, בקוויקריזם ובתופעות הקשורות בהם. אלה, לפי התורות האלה מצוי בכל אדם הניצוץ האלוהי המשתחרר מתוך מגע עם הדבר המקראי ואז הוא קונה לו הוויה משלו וסמכות משלו. האופי החברתי של פעילות המיסטיקן נקבע בכללו על־ידי העמדה שהוא נוקט ביחס לאלטרנטיבות אלה. הפרשנות המיסטית מצמצמת במידת־מה את הקונפליקט שבין הסמכות הישנה יותר של ההתגלות ובין זו שלה טוען המיסטיקן, אף שאין זה סביר שהיא יכולה לרפות לגמרי את המתח הפנימי שבין שתיהן.

הנה כי כן, מתוך דיון זה אנו מגיעים לשאלה האחרונה שהעלינו. לכל מיסטיקה שני פנים, המתחרים והמשלימים זה את זה בעת ובעונה אחת, פן שמרני ופן מהפכני. באופיה, ושמא מוטב לומר באישיותו של המיסטיקן תלוי הדבר, וכן גם בנסיבות ההיסטוריות שהוא עומד בהן, אם הוא מבליט את הפן האחד או את משנהו. כבר ברור בעליל ששני היסודות קיימים בתוכו. אפשר שירצה להתאים את עצמו, אך חווייתו דוחפת אותו אל המקוריות ואל העצמאות. הדחף המיסטי שלו, הפועל בהקשר חברתי קונקרטי והוא ודאי במסורת, עשוי להיאלם למסורת הזאת ולהפוך את המיסטיקה לנושאת־דגל ולמגינה של המסורת. כאשר נעשה המיסטיקן פעיל מבחינה חברתית, אפשר שאנרגיה הרוחנית שלו, שהשתחררה מכוחו של מפגש גדול, תוקדש במודע לשימורה של קהילתו ולהגברת העוצמה שבחוויתה הרוחנית. דעתו אינה נתונה להבאת תמורות, אם כי היא נתונה לעתים קרובות לצורך ברשותה: כיוון שבּחושה דעתו להשיב את היסוד הרוחני למקומו הראוי בתורה, שם הוא איבד לעתים קרובות מדי את סגולתו הדינאמית, הוא ינסה בכל כוחו למלא ביסוד הזה את הגוף החברתי. אין סוף לגיוונים האפשריים בפעילות זו, השמרנית ביסודה, אשר לה מסוגל המיסטיקן. יש מיסטיקנים שימנעו מהקמת קבוצה משלהם ותחת זאת יפעלו בתוך המסגרות החברתיות המקובלות, אלא אם כן הם ייתקלו בהתנגדות המתעלה את פעילותם למסלולים אחרים. או אז הם עשויים להצטרף אל אלה שזה כבר מנסים לכונן ארגון ששותפות בו נשמות־אחיות מסוג כלשהו, ואז הם מנסים לפעול באמצעות הארגון הזה. הוא הדבר שקרה לרוב המיסטיקנים השמרניים באיסלאם ובנצרות. כמה מן המסדרים החשובים ביותר שבמסגרת הכנסייה הקאתולית חבים את קיומם לדחף שפיעם בקרב מיסטיקנים בולטים אחדים שנעשו למרכזים של פעילות חברתית מואצת, ולדוגמה פרנציסקוס איש אסיזי, איגנטיוס דה לויולה ותרזה מאווילה. החיים המיסטיים, אומרת איוולין אנדרהיל, "הריהם גורם של הולדת חדשה, חיוניות חדשה בעולם הזה, מקור לצבאים רוחניים. המיסטיקנים המפוארים הגדולים הריהם גם האבות המייסדים של משפחות רוחניות. 'האור הזוהר של האלוהי מתמקד בהם, כבעדשה, רק כדי שיוכל לעבור דרכם ולהיות זרוע על כל הצדדים'". קיימות צורות של מיסטיקה המעודדות, כמדומה, מלכתחילה (אפריורי) מאמץ חברתי מאורגן מצד הרוח המיסטית. דבר זה בולט במיסטיקה המוסלמית.

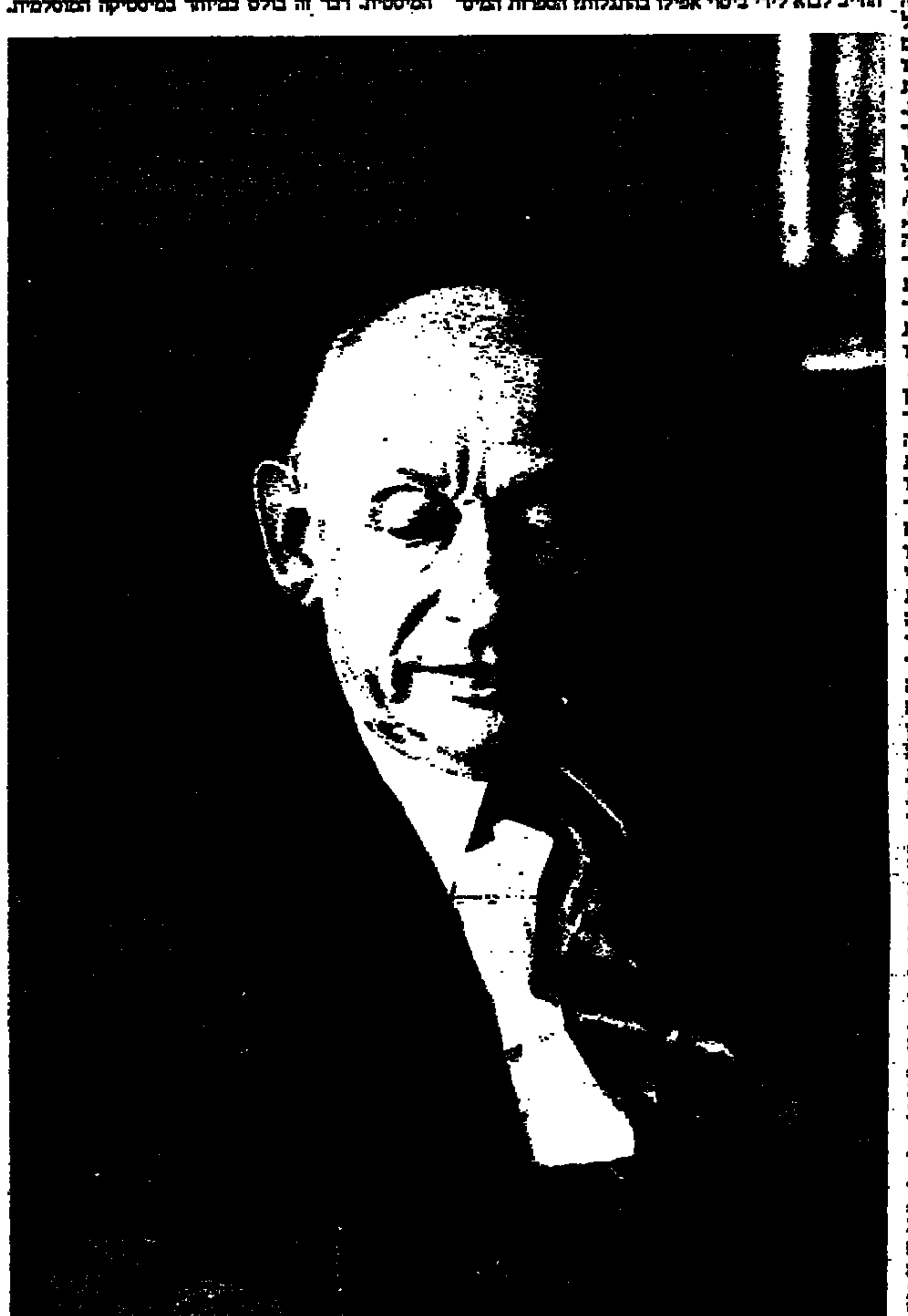

גרשם שלום. צילום עליזה אורבך, 1974

גוסטב פון גרינבאום הטעים עניין זה בבירור יתר מרגע שמקבל עליך כי האקסטאזה היא מטרה לגיטימית של חיי הדת, ומרגע שאתה מוכן להסכים כי מטרה זו איננה פתוחה רק לאנשי אליטה אלא גם להמונים, גישה זו מביאה בהכרח למיסטיקה מאורגנת דוגמת זו שהתגבשה בסופיות. מספר הולך וגדל של מאמינים יכול להגיע לידי החוויה הסופית שבאיחוד האלוהי מתוך השתתפות באגודה אשר בה מקלים אמצעים טכניים על הכניסה בחוויה הזאת, שבה עצם צורת חיים, ודרכו של המסדר המסורים או של הקהילה, מובילים לידי חוויה כזאת.

הצורות הקלאסיות של הקבלה, ביהדות, שייכות בלי ספק לטיפוס השמרני הזה. לא ארחיב כאן את הדיבור בשאלה אם אמנם יש הבדל בין טיפוס המיסטיקן המבקש את האיחוד המיסטי במובנו ובין זה המבקש "רק" מגע עם האל. אינני משוכנע לגמרי שהבחנה זו היא בעלת חשיבות מרחיקת־לכת כפי שמטעימים על הרוב (ביחוד בעיונים במיסטיקה הנוצרית), וביחוד כשהמדובר ברישומה של המיסטיקה על החברה. לסברתי, הגדרת מטרתה הסופית של המיסטיקה היהודית במידה רבה עניין לאינטרפרטאציה זו כרוכה בהתבטאות היסטוריות ותיאולוגיות. המיסטיקנים היהודיים נדרשו למושג הדבקות לציון המטרה הסופית הזאת. המובן הזה נושא עמו בימה הזהירה בעליל, אף שעדיין יש בכוחו להכיל גווני־משמעות שונים ורבים. ההכרח להצטרף עם התיאולוגיה היהודית של ימי־הביניים הוא שהכתיב את המינוח הזה, לאו דווקא החוויה עצמה שיכולה היתה להכיל מצב של איחוד מיסטי ויכולה היתה שלא להכילו. מפקפקני אם יש לזה השלכה חברתית כלשהי על תורת הדבקות. הייתי רוצה לעמוד ביותר פירוט של עניין זה.

מושג הדבקות קרוב למושג המגע עם האל ככל שאפשר לשער. במקורו הוא מכוון להיותו היחידה הקבועה של יחיד עם האל, לאו דווקא לחוויה חברתית. המיסטיקן הפונה ל"מסילת ישרים" סופו שהוא מגיע למצב שבו האל עצמו מתחיל להדריכו ולמלא אותו בקדושה. המקובל משה חיים לוצאטו מתאר את מצב הדבקות כשלב האחרון במסילה הזאת. המיסטיקן יכול להתקדם במסילה הזאת בלי לעזוב ולהגיע לדרגות הכר גבוהות יותר, היכולות לכלול מצבים רוחניים שבהם נעשה המגע לכדי איחוד מיסטי עם האלוהי. ההדגשה על המרחק שבין הבורא לבין הברייה אפילו בשעה אינטימית זו של דבקות מקורה במודעות החריפה ביחס לטראנסצנדנטיות האלוהית, מודעות אשר לה תפקיד בולט כל־כך ביהדות. ובו בזמן מכסה המינוח הזהיר על גווני־משמעות רדיקאליים יותר בתיאור המצב העילאי הזה. דבר זה מתייחס לטקסטים קבליים המתארים התבוננות מיסטית ובמידה יתרה לטקסטים החסידיים שם תופסת הדוקטרינה הזאת מקום מרכזי. אך בניגוד למקובלים אשר בשבילם היתה הדבקות בבחינת חלק בתהליך ההתעלות אל האל, ולפיכך מצב שאין להגיעו מכל־וכל, החסידים ידעו שני שלבים של הדבקות. שלבים שיש בהם התעלות וירידה גם יחד. לא רק הרוח המתבוננת, המתפשטת מכל גשמיות היא העשויה לזכות בשלב הדבקות, גם לאחר שעת האקסטאזה יכולה הדבקות למלא את יישותו של המיסטיקן השב ומתעלה לעבר האידיאה. מתפתחת כאן דיאלקטיקה רבת־משמעות. עוצמת הדבקות פושטת בכל ושוב אין בה כדי להגדיר את זיקתו של המיסטיקן לאל בלבד, אלא גם את זו לברואים אחרים, כלומר, לחברה. קיימת דבקות שטבעה מטפיסי וכן גם דבקות שטבעה חברתי. מי שהיה קשור לאל הצליח להיוותר ביחידות עם האל, מתקשר עתה לקבוצה החסידית הזוכה למגע עם חברה, מגע שיש בו שיקוף של המגע המיסטי. הדבקות מפתחת משמעות חברתית ונושאי־דברה לא נמנעו מקביעות יוצאות־דופן בהגדרת עמדותיהם. הדוגמה הקלאסית של ייחוס משמעות חברתית כזאת לדבקות היא המעשה בבעל־שם טוב עצמו, מייסד החסידות והדמות המרכזית בה, שנהג להצביע על הסיפור התלמודי שניכר כי אהבו מאוד. רבי ברוקא היה מצוי בשוק של בי־לפט והיה אליהו מצוי אצלו. אמר לו: יש הזה בן העולם הבא? בינתיים באו שני בני־אדם. אמר לו אליהו: הללו בני עולם הבא הם. הלך אצלם רב ברוקא. אמר להם: מה מעשיכם? אמרו לו: בני־אדם שמחים אנו ומשמחים עצובים וכשרואים אנו שניים שנפלה קטטה ביניהם אנו טורחים ועושים ביניהם שלום (תענית כ"ב). אנשים שמחים אלה הריהם הצדיקים, הנציגים האידיאליים בעולם הערכים החסידי, אנשים לרוחו של הבעל־שם־טוב. אין הם מסתגרים בד' אמותיהם והוגים רק בגאולת נפשם. הם עוברים בשוקה של עיר, כפי שהוא עצמו, הבעש"ט, אהב לעבור. הם מתגלים כהתגלמויות האמת של הדבקות. אלה העומדים במבחן: לחלחל בחומר ולהעלותו עד מעלת הרוחניות. המקצוע הנמוך ביותר משמש אותם להשגת הגבוה ביותר.

כאשר משיג המיסטיקן החסידי את מעלתו הגבוהה ביותר, הריהו ניצב לנוכח הבחירה: להישאר נסתר מעין העולם, לפרוש ממנו ולטפח אך ורק את הקשר שבינו לבין אלוהיו, או שמא לצאת אל העולם, לפתח פעילות חברתית ולמלא אחר הייעוד הרוחני שלו במסגרתה. הטיפוס האחד קרוי צדיק לעצמו, השני קרוי צדיק לזולתו, ואין לפקפק למי נטתה אהדתו של הבעש"ט. התחום החברתי הועלה כתחום הלגיטימי להתגלות כוחו של הצדיק החסידי שהוא המיסטיקן האמיתי. האיש הקדוש, המיסטיקן, מתחיל את דרכו בכך שהוא נכנס לתחום החברתי כדי למלאו בדבקות, למען הבאת חיי־המעשה לשורשיהם הקוסמיים. אך בעודנו מנסה לעשות זאת, הנה גם הוא עצמו עובר תמורה. ירידה־אמת של האל נעשה לירידה־אמת של האדם, ובלי משים משתנה הרגש. במקום להעלות את ניצוצות הקדושה הפזורים בעולם החומר, לפי הביטויים הקבליים, במקום להפיק את כוחו החיוני מן העולם הזה, הצדיק עוד מוסיף עליו. הוא נובע מחיוניותו שלו ומאותה חיוניות שנכנסה בו באמצעות הדבקות שלו. "כאשר הצדיק עושה עצמו כלי לאלוהיו, יורדת השכינה ממנו על כל בני ובני", אמר הבעש"ט וניסח בקצרה את תעודתו החברתית של המיסטיקן.

מובן שישנן דרכים רבות להיות מעורה בחייהם של בני־אדם, והמגע החברתי הישיר לא תמיד נחשב לרצוי כל־כך כפי שנראה בעיני הבעש"ט. הכל תלוי, כמובן, באישיותו של הצדיק. לעתים דווקא הפרישה מן החברה היא שבאמצעותה משיג המנהיג הרוחני את מדרגת ההתעלות. אך על־פי־רוב נחשבות הבדידות וההתבודדות לצעד הראשון, לתנאי המוקדם של הפעילות החברתית שבאה לאחר־מכן, ולא מפני שהמיסטיקן מתכנן כך את דרכו מלכתחילה, אלא מחמת הדינאמיקה המובלעת בחווייתו. הסופרים החסידיים הקלאסיים הכירו בקיומם של שני שלבים במצב הדבקות: השלב העיקרי, הקרוי "גדלות" שבו מפתחת הדבקות ומגיעה למדרגתה העליונה, מדרגת השיכרון המיסטי, והשלב הנמוך הקרוי "קטנות" שבו הדבקות עודנה מתקיימת אבל במצב של חוסר־שלמות. שני השלבים נמשלים לשאיבת הנשימה הפנימית ולנשיפתה החוצה. זה אשר זכה בחוויית המגע עם האל מפיח אותה בכל מעשיו בעולם החיצון, בחברה כולה. לא ייפלא עליכן שהשלב הנמוך קשור על הרוב (אם לא תמיד) בפעילות החברתית, במיסטיקן המשמש כמרכז הרוחני של קהילתו.

החסידים איפוא להם תיאוריה חברתית שהעלוה סופרים יהודיים קודמים, אך הם התאימו אותה להורדותיהם באשר לשליחותו החברתית של המיסטיקן. כמו לכל דבר אחר גם לחברה יש צורה ויש תוכן, ובין שני אלה מתקיימת תלות הדדית. הצורה, שאותה מייצג האיש הרוחני העומד במצב של דבקות, מבקשת להטביע עצמה על התוכן, שאותו מייצגים ההמונים הנתונים לעסקי־החומר שלהם אך משתוקקים, במובלע, להתעלות למדרגת הצורה. אין איחוד סטאטי בין השניים: זהו תהליך מתמשך אשר במהלכו עובר ה"תוכן" של הגוף החברתי תמורות מתמידות. האיש הרוחני מופיע כמיסטיקן המקדיש את עצמו לפעילות חיצונית, אך אפילו אז הוא מוסיף להורד בכרי הרוחני של מה שעשוי להיראות כפעילות חברתית גרידא. דווקא מפני שניסתה להגדיר את מקומו של המיסטיקן בהוויה הפרגמטית של הקהילה היהודית נעשתה החסידות לתופעה חברתית שחשיבותה עצומה. כל אותם הפאראדוקסים המסופרים על הצדיקים המרכזים בענייני חולין והוגים בהגיי־חולין דווקא על שום כן מבליטים את התפקיד החברתי של המיסטיקן. אפשר שייראה כזר שהמיסטיקן קרוי עכשיו בשם צדיק, מושג שאין לו במסורת קשר עם המיסטיקה, אך יש לכינוי זה היגיון משל עצמו. האיש הצדיק מופיע במסורת היהודית כאדם המביא הכל על מקומו, נותן לכל אחד את הראוי לו ובכך הוא מייצב את האידיאל החברתי של היהדות.

שני התחומים, תחום המיסטיקה ותחום החברה, בשעה שהם נעשים מזוהים עם הדימוי האידיאלי של המיסטיקן היהודי הלוקח על עצמו את המשימה הפרדוקסלית לכדי של טיפוח הרוחניות בהקשר החברתי, מגיעים לידי מפגש מעניין ביותר. בעקבות הן התנועות המיסטיות שהיה להן רישום חברתי נמרץ כל־כך כרישומם של החסידים על יהדות מזרח־אירופה. כן הראוי להעיר שבכל זאת היה היחס בין הגורם המיסטי לגורם החברתי, במפגש הזה, יחס מוקשה לכדיי. שני הגורמים נמשכו זה אל זה בכוחו של דחף פנימי, והם ניסו להגיע לידי השלמה. הכתבים המרתקים ביותר של החסידות דוגמת "תולדות יעקב יוסף" ליעקב יוסף מפולנאה (1780) או "נועם אלימלך" לאלימלך מליזנסק (1788) משקפים במלואם את האיחוד הרגיש בשאד שבין שני הכוחות. כאשר מתגלה מאבק ביניהם מכיר שידו של הגורם החברתי תהיה על העליונה, אפילו בתיאוריה. הלהט למעשה החברתי המתגלה ב"נועם אלימלך" תובע את שלו. הדחף המיסטי מתבטא בארגון החבורה החסידית, וביחוד בשעה שהוא מתבטא ביחסו של המבורה, הצדיק, ובכל זאת אפילו כאן, על סף הגלגול מרחיק־הלכת של החסידות, חריפה היא המודעות לזיקת־הגומלין בין המיסטיקן ובין קבוצתו החברתית. בכתבי הסופרים החסידיים הראשונים מורגש לעתים קרובות שהצדיק אינו בבחינת נותן בלבד, כפי שעשויים היינו לחשוב מתוך התעכבות על השימוש המטאפורי של מושגי הצורה והתוכן בהקשר הזה. הצדיק לוקח לא פחות משהוא נותן. כשהוא מבקש להרים את הבריות הוא עצמו מתעלה, ובכל שרבה הצלחתו במשימתו החברתית, כן גדל המעמד הרוחני שלו. ההשפעה החברתית של הצדיק תלויה במה שקרוי "ירידה", היינו ירידה מן הצורות הנשגבות של דבקות, כדי להיות קרוב יותר לקהילתו. אך הקרבה זו גמול מסולה, שכן חיותו שלו מתגברת מלאים מכוח זרם החיים הגורם ודרכו אל הקהילה כולה, לא רק אל עצמו.

בשעה שפיתחו את תורת הדבקות בשני המישורים כאחד, המיסטי והחברתי, ומתוך מאבק ניכר לכרוך את התורה הזאת במסורת הרבנית, הלכו מורי החסידות בעקבות הקו השמרני, אף שקיים היה גם ענף רדיקאלי יותר. הם היו ביסודם מתקנים שמרניים אשר החוויה המיסטית שלהם עצמה הכניסה להם יסוד חיוני אל חברתם. לדידם החברה היהודית לא היתה המסגרת הצרה של קבוצתם הקטנה, אלא הכלל של העם היהודי. כשהתקינו את תורותם כלום הם ראו בה גרעין לחידושה של החברה היהודית במובן החדש יותר. הדברים הנזכרים לעיל באשר להתנאה החברתית של המיסטיקה תקפים במלואם לגבי כל אנליזה של הגורמים המעצבים את אופיה של התנועה החסידית. אין פער בין הדת היהודית המסורתית לבין חזונם של המנהיגים החסידיים; ובמידה שאמנם התעורר קונפליקט כלשהו, הם לא רצו בו, אלא הוא נכפה עליהם. שהרי בעיני מתנגדיהם שבקרב המנהיגות הרבנית המבוססת הם לא נראו כלל באור שבו הם ראו את עצמם. בעיני המתנגדים הם לא היו שומרי מסורת אלא כופרים ומהפכנים שנדרשו לשפה הדתית של המסורת היהודית לשם קעקועה של החברה היהודית.

הדבר מחזירנו אל הבחירה שלנוכחה ניצב המיסטיקן: כלום ייכנע לסמכות המסורתית ולצורות החברתיות שזו לבשה או שמא יפיק מחווייתו האישית טענה לסמכות ויכונן סמכות זו כשהיא נתונה בקונפליקט עם הסמכות המסורתית? דיברתי על העמדה השמרנית שהוא עשוי לדבוק בה ועל השלכותיה של עמדה זו. נותר עוד לדון בפן המהפכני של הבחירה הזאת אם מבקשים אנו להבהיר את קו המחשבה של אלה הרואים את המיסטיקה כתופעה לא־חברתית ואפילו אנטי־חברתית, כאשר הכל מתרכז סביב חוויה שעצם טבעה כרוך בהתפוררות של כל הצורות הטבעיות ואף יתר על כן, של כל הצורות ההיסטוריות, מה שדרוש להתחוללותו של האיחוד המיסטי, אם אנו חושבים בכיוון זה או אז יהיה זה סביר לצפות להתבטאויות של הצד המהפכני, אפילו האנארכי, של המיסטיקה בתורת תופעה חברתית. אין דבר המבטיח שמתוך הכאוס האמורפי, החילי ונעדר־הביטוי הזה של הרוח יתגלה אישור של הערכים ושל הצורות שקידשה המסורת. מדוע לא ייענה המיסטיקן לקריאה לשחרור המוחלט מן הצורה, זו הקריאה ששמע בשעה המכרעת שבה נשלו ממנו כל הצורות כולן? ראינו, כמובן, שלא כך קורה, ושהדיאלקטיקה המביעה את המיסטיקן מחזירה אותו לעולם הצורה הזה. בדרכו זו חוזר הוא מסתייע בסמלים המסורתיים ובעזרתו של המדריך הרוחני המראה לו את מה שראוי שהוא יצפה לו, וממילא מכין אותו להתנאה החברתית שלאחר המאורע הגדול. אך על־אף כל הגורמים השמרניים הללו נשאר יסוד של עצמאות ומודעות עצמית לנוכח מקור ההשראה הזה המשמיע את הקריאה לשחרור העלולה לעורר קונפליקט. בשובו אל עולם הדיבור והצורה הוא עשוי שלא לרצות לקבל את העולם הזה כמות שהיה כשעזבו לשעת החוויה הגדולה, ועתה הוא עשוי לרצות להעניק לו פרשנות חדשה, מכלית ורוחנית. על נקלה הוא ייהפך, לאחר שובו, למבקר המסורת והצורות החברתיות, ידחה חלק ממנה ואפילו, במקרים הקיצוניים ביותר, את כל כולה. על מקומן של הצורות הישנות ינסה לכונן צורות חדשות או גם יעמיד את האידיאל של הרס המיסטי של כל הצורות החיצוניות.

תלוי במזגו של המיסטיקן וכן גם בנסיבות ההיסטוריות, עד כמה הוא יוכל להרחיק לכת או להיסחף בשעה שיקום כמבקר המסורת. לפי מינוח של הרבה מיסטיקנים הריהם "ניצבים בתוך האין", וככל שרב היסוד הדרמאטי והאמוציונאלי הכרוך בדימוי הזה, יש בו גם יסוד ניכר בעליל של הרס. אם ראוים באין המיסטי את המרכז או את השיא של חיי המיסטיקן מדוע לא ייהפך האין הזה לאידיאל המנחה את צעדיו העתידיים? מובן שהשמרנים נרתעו מפני השימוש העיקש, הבאיור הלא־דיאלקטי, במטאפורה הזאת ככל שזו נראתה מועילה. אין להכחיש שהיה בה כוח הרסני. כאן נפתחת הדרך לניהיליזם מיסטי, באשר הרס כל הצורות הגלויות של ההוויה הדתית נעשה למטרה המאווה, ובאשר היעדר הערך המהותי של הצורות הללו מודגש שוב ושוב. הצורות החיצוניות, כלומר ההתנאה החברתית, נעשות לחסרות משמעות: תוכל להשתמש בהן ותוכל שלא להשתמש בהן לפי הלך רוחך או לפי הנסיבות: יכול אתה אפילו להתעקש לעבור אותן כדי להתנוסס בטבען השלילי־בהחלט והמעכב. מה שחשוב הרי זו החירות הפנימית הדוחף להגיע לאותה נקודה־אוטופית שבה מתבטאת החירות הפנימית הזאת בחיים רוחניים לא־נומוסיים, חייה של קהילה שאופי אנארכי לה. מכירים אנו מקרים קיצוניים שבהם נעשית המיסטיקה כוח הדוחף לעבר הניהיליזם, דוגמת כתות גנוסטיות אחדות, דוגמת "אחוות הרוח החופשית" של ימי־הביניים, הכת של דוד יוריס והפראנקיסטים ביהדות של המאה השמונה עשרה. בכמה מהן מתבלע יסוד של כפי, של רמיסת הסמכות המסורתית, התענגות על תהליך הרמיסה הזה שנראה כהשתחררות הסופית של היסוד הרוחני שבאדם. עיון בתנועה הפראנקיסטית ביהדות יכול להביאנו לידי הבנה עמוקה יותר של ניהיליזם מיסטי כזה ורישומו על המישור החברתי.

אך לא בכל הצורות הקיימות של הקיצוניות המיסטית, מצוי היסוד הזה. באותה המידה אפשר היה לו למיסטיקן לגלוש לתוך עמדה של שוויון־נפש כלפי הארגון הדתי ופולחנו, לפנות עורף לכל הצורות הגלויות, ולכונן את האידיאל הנלהב של "הכנסייה הבלתי־נראית", אם לנקוט את המונח הנוצרי, שאינה מתממשת באמצעות פעולה חיצונית כלשהי, אלא על־ידי האחווה המיסטית של נשמות־אחיות. תהיה זו טעות להקל ראש בהשפעתם החברתית של "ארגונים אנארכיים" כאלה בשביל הבריות. תולדות המיסטיקה הנוצרית מכירות אותם כ"ספיריטואליסטים" קיצוניים, נלהבים או סהרורים. הם דוחים כל פולחן חיצוני כיוון שזה מעכב את המגע הרוחני שלהם במקום לעורר אותו. ועם זאת הם שומרים על אמצעי הבעה ואמצעי קשר משלהם. אין לכך דוגמה נכונה יותר מזו של הקבוצה שסביב יוהאן גיאורג גיכטל (מת בשנת 1710) שהקשר בין אנשיה נשמר באמצעות התכתבות אינטנסיבית ביותר המצויה בידינו, ולא באמצעות כל דבר אחר. הם לא הצטרפו אפילו לכתות בעלות נטיות רדיקאליות דוגמת הכת הקווייקרית. הם הסתפקו במצב האנארכי־הפאסיבי שלהם, אך דחייתם את הארגונים החברתיים של הדת היתה כשלעצמה סימן גלוי של מחאה חברתית.

עם זאת, המקרים הקיצוניים אינם דווקא אלה המשמעותיים ביותר. הנטיות המהפכניות של המיסטיקה מתגלמות בעיקר באותן הכתות המיסטיות המבקשות ללכת אחרי הקריאה שיסודה בחוויה המיסטית, גם לאחר שהתגבשו באלה שאינם רוצים להיענות לקריאה הזאת. אין ספק שלכתות אלה היתה השפעה חברתית חזקה במיוחד כאשר המיסטיקה חברה למשיחיות. ברוב המקרים הללו יקשה עד מאוד לקבוע לאיזה מן המרכיבים השפעה חזקה יותר על החברה. בתולדות היהדות ובתולדות הנצרות כאחת, לדוגמה, הוכיחו את עצמו עירוב שני היסודות הללו כאפקטיבי ביותר, בכל שהיסוד האחד היה עצמאי במהותו ולא תלוי במשנהו. כאשר נכנסה המשיחיות לתמונה היו הסיכויים להתגבשות חברתית חזקים במיוחד. ביהדות, למשל, כבאו לעצבן נטיות המיסטיות של המקובלים מוצא שבתי בעליל על־ידי שפירשו את היהדות הרבנית כמערכת של סמליות מיסטית. רק שעה שהמשיחיות הופיעה בבריכה של היהדות והתפרצה שם, לאחר שהפעיל אותה הקשר עם האיפות המיסטיות, רק אז היא נעשתה לכוח מהפכני בתנועה השבתאית של המאה השבע־עשרה. הפנים הרבות של הפאנאטיזם והמהפכנות והדורותיה האוהדות מציעות בפני החוקר דוגמאות מרתקות של הנטייה המהפכנית שיש לתורות מיסטיות. כוחות חברתיים אשר ביסודם אין כל קשר ביניהם לבין המיסטיקה נדרשים לסימבולים הלקוחים מכתות מיסטיות, ולדוגמה המקרה של תומס מינצר, ההשראה מיסטית ברורה שנכבשה לתחום החברתי בקווייקרים. הכתות המיסטיות דחו רק חלק מתוך הדת המקובלת, הן כוננו אידיאלים משל עצמן, אך הם ניסו לקשר ביניהם, בכל פרק אפשר, לבין הצורות הישנות. בכל שמשטים יותר היו לשנים וסיכבאותיהם ובכל שחזקה יותר היתה משיכתם לדברים הלא־כתובים של החברה, כן התגלם יותר יסוד המהפכני שבאופיים. הכתות נטו להדגיש את הזהות המהותית והחיים כנגד האמת ההרסנית אותם, אך ברוב המקרים נעשה ניסיון לקשר את האמת בתורות משכנה של הדת. אין סוף לגיוון בתחום ההתנגשויות עם החברה, כשם שאין סוף לגיוני הביקורת המוחית כלפי המסד החברתי־דתי. [illegible] אין פתרון אחד אלא יש לו אין־ספור פתרונות. אך בעצם הפאראדוקס שבמשמעותו, מעולם לא נבגע בו המיסטיקן לזעזע את החברה עד עומקה, וברצוני לסיים את ההקשות הללו במובאה מתוך כתביו של אחד ההיסטוריונים של המיסטיקה הנוצרית אשר שאל: כלום היו מי שהרבו לזלזל בתנועות היסטוריות יותר מאלה המבקשים את הזיל התנועה הנושאים את דברו?

1. בספרי "פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה", תרגם: מנורמית יוסף בן־שלמה, מוסד ביאליק, תשל"ו, עמ' 36–85.
2. דיון מפורט עוד יותר בעניין זה במאמרי "דבקות או התקשרות אינטימית עם אלוהים בראשית החסידות: הלכה ומעשה", דברים בגו, 325–350.

هكذا من الأصل

هكذا من الأصل

תרבות וספרות

ישעיהו קורן

ביום חמישי

בחמש לפנות בוקר הוא התעורר שוב.

השעון המעורר היה מכוון לרבע לשש. הוא ידע שהוא לא יירדם עוד, אבל את הוראת הצלצול חשש לבטל. לוח הזמנים שלו היה מדוקדק ומנומס, כולל נמנום של חמש דקות לאחר הצלצול. לפעמים גם היה חולם לרגע. אחר־כך היה פוקח את עיניו, יוצא מהמיטה ומסתגר ליציאה לעבודה. מצוחצח שיניים, מגולח, מתקלח, מסתרק, מהסס בין שתי חולצות, מתלבש, בודק אם הארנק נמצא בכיס האחורי של המכנסיים ונכנס למטבח.

אבל עכשיו, לאחר שהתגלגל מצד לצד, נרדם שוב. עיניו היו עצומות חזק וכשהשעון צלצל, התעורר בבהלה. הוא ניער מעליו את השמיכה. רגליו חיפשו את נעלי־הבית. גל של קור שטף את הירעה שכיסתה את עורו. מקומה של אשתו במיטה כבר היה ריק. חלוק הלילה שלה היה זרוק על הכר. הוא ישב על שולי המיטה. בידיו משך את כנפות הפיג'מה אל מרכז חזהו. מהמטבח עלה קולו של הקריין ברדיו, אבל הקול היה עמום והוא לא הבין דבר. מתחת לבגדיו, שהיו תלויים על הכסא, הציצו העיתון של אתמול ועטיפה של תקליט. רוח קלה חדרה מהחלון ונגעה בפיג'מה הלחה. היה לו קר. צינה חלפה בגבו. הוא רעד.

גם על השידה הנמוכה שליד המיטה היתה עטיפה של תקליט, דמותו של הצוצרן עליה. על המאפרה שליד עטיפת התקליט נשענה סיגריה כבויה. הוא דחף באצבעו את בדל־הסיגריה למאפרה, קם ממקומו ופנה למקלחת. ריח של חביתות מטוגנות נדף מהמטבח, התמזג בשריקה חדה שמילאה את הבית וסימנה שהמים בקומקום רתחו. דלת המקלחת היתה נעולה. לרעשים שעלו מהמטבח הצטרף גם זרם של מים. הוא לא זז ממקומו. שיניו נקשו. חזר לחדר־השינה, לבש חלוק והלך למטבח.

על השולחן היתה צלחת פלסטיק כחולה ובתוכה חביתה, עגבניה חתוכה ופרוסת גבינה צהובה. אשתו עמדה ליד השיש ומזגה מים רותחים לתוך ספל גדול, לבן, שציור של אנייה־מפרש מוטבע עליו.

"למה לא התלבשת?" אשתו היתה לבושה בשמלת־בית סגולה, שהיתה רכוסה בכפתורים גדולים ולבנים. הניחה את הקומקום על הגז, נכנסה לחדר־הכביסה והפעילה את המכונה. "מישהו מהילדים מתקלח".

"זה גיל". רעש המכונה הבליע את דבריה. "הוא קם מוקדם היום, בגלל הטיול."

ידיו היו תחובות בכיסי החלוק, כתפיו מוגבהות מעט וראשו כמו נעוץ ביניהן.

"למה אתה לא אוכל?" היא מרחה פרוסות לחם לבן במרגרינה ואחר הניחה עליהן פרוסות של עגבניה וגבינה צהובה. את הפרוסות חיברה לשלושה כריכים. כל כריך שמה בשקית, שבה היו כבר תפוח ומפית־נייר רקומה.

"אני לא רעב".

"תשתה את הקפה לפחות", הניחה לפניו את הספל המהביל. ידיו היו משולבות על חזהו. האדים כיסו את פניו כערפל דק. לגם מהקפה, אבל עיניו ננעצו בשעון והוא קפץ ממקומו. "אני מאחר", מלמל. פסע במהירות למקלחת, וליד הדלת נתקל בגיל. "אבא, יש לך לתת לי עשר שקל?" הוא לא היה מסורק, טיפות מים עוד זלגו מפניו.

"תיגש לאמא", אמר, "אני כבר מאחר לעבודה".

"שכחת שאני יוצא לטיול היום? אני רוצה שתביא אותי לבית־ספר".

"עכשיו אתה מודיע לי את זה? למה לא אמרת לי אתמול". גיל הידק את חגורת מכנסיו. "אמרתי לך אתמול", זקף את ראשו. "כמה פעמים אמרתי לך. אבל אתה לא הקשבת".

מכונת־הכביסה המשיכה לטרטר. "אם היית אומר לי את זה אתמול היינו קמים היום יותר מוקדם". הוא התחיל להסיר מעליו את החלוק. "טוב, תהיה מוכן. אני מתגלח ומתרחץ ואנחנו כבר יוצאים".

רק כאשר הכניס את מברשת־השיניים לפיו והחל לשפשף את שיניו שם לב שטעה, ומרח עליה את משחת הגילוח. שטף את פיו, ניקה את המברשת ושם עליה את המשחה הנכונה. צחצח את שיניו, התגלח במהירות ומתחת לתנוך אוזנו פצע את עצמו. שטף את המקום, אך הדם פרץ כל פעם מחדש. התלבש, חזר למטבח, חטף לגימה מהקפה ושאל: "איפה גיל?"

"הוא מסתרק. אתה יכול לגמור את הקפה בינתיים".

היא הושיטה לו טופס, שהיה מודפס בסטנסיל על נייר גס. אחד ההורים נתבקש לחתום, שהוא מאשר את יציאת ילדו לטיול ביום לאצבע־הגליל ועמק החולה. הוא חתם על הטופס. אשתו התקרבה אליו. ניקתה גוש של קצף־גילוח, שהשתרבב אל צווארון מעילו הקצר הזיק. "אני רואה שנחתכת", הטיבה את פיסת צמר־הגפן שהיתה על פניו. הוא לא לגם מהקפה. אבל משגיל כבר הגיע חטף פלח עגבניה ותחב לפיו.

"הירקות כבר נגמרו לגמרי", פתחה את הפריג'ידר והוציאה משם עוד גבינה. פרסה אותה על השולחן ונכנסה שוב לחדר־הכביסה. "יום חמישי היום, אל תבזבז יותר מדי זמן עם בני כהן. על הטוטו ושאר השטויות שלכם", אמרה כשחזרה. בידיה החזיקה סל פלסטיק גדול, מלא בכביסה רטובה. "גם אל תקנה שום תקליט. אנחנו כבר במינוס נוראי".

אחד השכנים עמד בחדר־המדרגות ליד תיבת־הדואר וקרא עיתון. בחוץ ירד גשם. אדים כיסו את שמשת המכונית, נלחמו במגבים, שפעלו במלוא המהירות. אוטובוס חלף על פניהם, התיז מי־שלוליות על המכונית ולרגע הוא לא ראה דבר. המגבים סילקו את המים הלוחים ורק בקצה הקשת שנפתחה על השמשה, מול עיניו, נותרה שכבה דקה של בוץ.

"מתי אתם חוזרים?" שאל את בנו כאשר עצרו באור אדום. הוא חש באיזו אי־נוחות בכיסא וזז מצד אל צד. גיל אמר משהו, אבל האור האדום התחלף בירוק. הוא הכניס להילוך והמשיך לנסוע.

"אני חושב ששכחתי משהו", אמר.

"אז בוא נחזור, עוד יש לי זמן".

"אבל לי אין". הושיט ידו לאחור. כיסו האחורי היה ריק. הוא שכח את הארנק בבית. בארנק היו התעודות, כולל רשיון הנהיגה, וכסף. הוא לא אהב להסתובב בלי תעודות. דווקא ברגעים כאלה הכל קורה. שוטר עלול להמתין בסיבוב, או תאונה שתאלצו למסור פר־טים. גם הפתקים שהיה רושם לעצמו לפעמים, היו טמונים בארנק. כתב פנימי, מוסתר. הוא לא סיפר על הפתקים לאיש, והטרידה אותו המחשבה שמישהו ימצא את הארנק, יחטט בו ויראה אותם. מכונית צפרה מאחוריו. הדרך היתה פנויה. הוא פנה ימינה, לסמטה שהובילה לבית־הספר. בניין בודד, שעמד בקצה העיר. הכביש היה מלא ילדים, תרמילים ותיקים על גבם. האט, צפר. הילדים התרחקו ממרכז הכביש, פנו אל שולי העפר הבוציים. טיפות נוצצות של גשם כיסו את עלות הפיקוסים שעמדו לצדי הכביש. אבל מסביב לגזעים נותרו כתמים בהירים של חול יבש וילדים אחרים תפסו שם מחסה. בחצר בית־הספר, שגבולה בפרדס עזוב, כבר המתין האוטובוס של הטיול. מורה עם מטרייה עמדה בשער, כיוונה אליו את הילדים שהגיעו.

גיל ירד ומשך אחריו את התרמיל. הגשם חדל לרגע.

"מתי אתם חוזרים?" סגר את דלת המכונית.

"בלילה", אמר גיל, "בשמונה וחצי בערך. תבוא לקחת אותי".

ב

הוא חזר לכביש הראשי. השעה היתה שבע וחצי. שיירת המכוניות הזדחלה לאט לאט עד שעצרה. התכופף, מישש בידו את השטיח שמתחת לרגליו, פתח את תא הכפפות וחיטט בין הקסטות. לא מצא דבר. הארנק לא היה שם. משך החוצה את המאפרה, הצית סיגריה. הוא ידע שכבר יאחר לעבודה. יראה את המנ־הל היושב במשרד בקצה הפרוזדור, דלת חדרו פתוחה, צופה בנכנסים.

הוא חלף על פני צומת שיוצאת ממנה פנייה לכיוונו, אך לא היה במסלול הנכון והמכוניות דחקו אותו קדימה. מכונית משטרה חנתה לצד הדרך. גלגליה מלוכלכים מבוץ. פנסיה הכחולים מהבהבים. הוא העיף מבט בשוטר שישב מאחורי השמשה הרטובה מגשם, ורק אז הבחין ששכח להדק את חגורת־הבטיחות. בידו אחת, כדי שלא לעורר את חשדו של השוטר, החל למתוח בזהירות את הרצועה. אולם זו לא זזה. שפתיו היו מכווצות סביב הסיגריה שבפיו. הטור נע קדימה, התרחק מהניידת המהבהבת. בידו השמאלית החזיק ברצועה, מתכה שהשתחררה. ידו הימנית אחזה בהגה. עשן הסיגריה חדר לעיניו. בדל האפר התארך ונפל על מכנסיו. טור המכוניות עצר שוב. במסלול שלימינו נעה התנועה לאטה, וכאשר עצרה – עמדה לידו פיאט אדומה, חדשה ומבריקה, נהוגה בידי אשה בלונדינית. היא הרכיבה משקפי־שמש כהות עם מסגרת פלסטיק לבנה. פניה היו נעוצים בידו שאחזה עדיין בחגורה התפוסה. עיניו פגשו את משקפיה הכהות, על שפתיה עלה חיוך. גם הוא רצה לחייך אליה, אבל ברגע זה השתחררה הרצועה והוא משך אותה בבת־אחת, נעץ אותה בתפס.

הפקק לא נפתח. נעשו תיקונים בכביש. פועל במ־דים כתומים הסיט את התנועה אל דרך עפר, שעברה בשוליו של פרדס נטוש. שתי זוגלות ניתרו לפניו. רצו על התלולית הנמוכה האדומה שנוצרה בין חריצי הגלגלים במרכז הדרך. הפרדס נגמר והתחלף בגדר גבוהה, אשר תחמה מבני תעשייה ארוכים. בין הפחים החלולים, הקרטונים והסמרטוטים שהיו דבוקים לגדר, צצו קוצים לבנים־צהובים, שגבעוליהם ועליהם הירוקים הבריקו מהגשם.

הזוגלות רצו לפניו מדלגות על פני השלוליות. קסטה היתה בתוך הטייפ, אבל המוסיקה שמילאה את חלל המכונית לא נגעה עוד אל לבו. הגשם חדל. מאחוריו שוב היתה הפיאט האדומה, מגביה מוסיפים לפעול. הציץ בשעון. בשעה תשע הוא אמור להשתתף בישיבה אצל מנהל מחלקת המשק. הנושא נשמט מזיכרונו.

הזוגלות עצרו פתאום וגם הוא בלם. הפיאט האדומה חרקה מאחוריו וצפרה. הסתכל במראה. הב־לונדינית הסירה את המשקפיים. היא הסתכלה עליו, וכך דרך המראה, עיניהם נפגשו. פניה היו מכווצות. גומת־החן שבלחיה נמתחה כמו שריטה עמוקה. הוא סימן משהו בידו, אבל היא החזירה את המשקפיים לעיניה, התכופפה, ראשה נעלם לרגע, וכשהזדקפה היה עיתון רחב פרוש על ההגה, מכסה חלק מפניה.

אחת הזוגלות רצה במהירות לאורך הדרך, נבלעה אל תוך גדר תלתלית תלודה. היא טבלה בתוך העשב הירוק והקוצים הלבנים־צהובים ורק ראשה היה מו־פנה לאחור. גם הוא הסתכל אחורנית, ניסה לאתר את הזוגלה שנעלמה. שוב ראה את משקפיה של הבלונ־דינית. העיתון עוד היה מונח על ההגה. פתיתים של בוץ התעופפו על מכוניתו. מבעד למראה הבחין רק עכשיו שהכנף הימנית של הפיאט מקומטת מפגיעה.

התנועה החלה לזרום מחדש. לאט, לאט, אך ללא הפסקה, חזרה לכביש הראשי. הוא כיבה את הסיגריה, סגר את החלון, החליף קסטה. על הכביש שוב התב־לבלו המכוניות ומאחוריו נסעה עתה פולקסוואגן־טרנספורטר לבנה. מנגד פוזו, שמכסה המנוע שלו פתוח, עמד בשולי הכביש. גבר צעיר, צעיף סרוג גולש מצווארו, הניף את ידו לעזרה. איש לא עצר.

ג

הרחוב בו שכן המשרד היה רחב צר. התנועה בו היתה דלילה. כאשר ירד לחנייה התת־קרקעית, הבחין באדם כפוף, נשען על מקל־הליכה, העומד ברחבת הכ־

רנה מאגריט, הימים הגדולים, 1928

ניסה לבניין. הוא לבש מעיל אפור, לראשו קסקט שטוח. הכובע הבליט את שיער השיבה המתולתל, שה־קיף את ראשו כמעין נוס.

השעה היתה רבע לתשע. הוא איחר לעבודה, אך לא לישיבה. המעלית טיילה בין הקומות והוא פנה למדר־גות ועלה למשרדו ברגל. כשהגיע לקומת המשרד החיש את צעדיו ובלי להסיט מבטו ימינה או שמאלה, פנה ישירות לחדרו. בקצה הפרוזדור ישב הממונה על הצוות, אולם דלת לשכתו היתה סגורה.

"מישהו חיפש אותי?" זו היתה שאלה קבועה שלו לאחר היעדרות כלשהי מהמשרד.

הוא לא חיכה לתשובה. התיישב ליד השולחן, מלמל משהו, אך המזכירה אמרה: "מישהו התקשר ושאל עליך".

"מי זה היה?"

"הוא לא אמר".

"מה הוא רצה?"

"הוא לא אמר. הוא רק שאל עליך. כשאמרתי לו שעוד לא הגעת הוא אמר תודה וסגר".

"הוא לא אמר שהוא יתקשר שוב?"

"לא. הוא גם לא השאיר מספר טלפון. אבל זה אחד שלא מכיר אותך, אני חושבת. הוא לא קרא לך יאיר. הוא שאל אם מר סגל ישנו".

נותרו עוד דקות אחדות לישיבה. במגש הדואר הנ־כנס היו כמה מכתבים וחוזרים חדשים. הוא חיטט בין הניירות ושלף מעטפה סגורה שהופנתה אליו באופן אישי. למרות שכבר היה צריך לקום וללכת פתח את המעטפה והוציא את הדף שהיה בתוכה. זה היה מכתב מברונר, חבר לעבודה, שלא ראה כבר שנים. הוא עבד במרכז הנדסה והוא רמז לו לדבר עם החשב שיתמוך בו בוועדת המכרזים למשרה החדשה שהתפנתה במתח. "אולי זה הוא מי שצלצל", אמר לעצמו. החזיר את המכתב למעטפה וסגר אותה. אחר שוב חש שהארנק איננו וכשעבר ליד המזכירה, בדרכו למשרדו של מנהל מחלקת המשק, אמר לה, "כשהישיבה תיגמר תזכירי לי להתקשר הביתה".

נושא הדיון היה: "היערכות חדשה במשרד עקב אי־האישור התקציבי להרחבת המתקן".

"אם המצב נשאר כמות שהוא אז למה צריך להיערך מחדש", שאל.

הוא לא היה מרוכז בישיבה. הדברים חלפו ליד אוזניו והוא קשקש בעט על גבו האחורי של המצע לד־יון, שכלל הצעה לחלוקה מחדש של החדרים, והיה מונח לפני כל משתתף. "זה דיון לסתימת פיות", לחש לו שכנו, ממושקף, שהמצע לדיון שלפניו היה מלא בוצים והערות. "לא מתכוונים לשנות שום דבר, אבל אי אפשר יהיה לטעון שלא דנו בעניין". סגל הנהן בראשו והמשיך לקשקש. בתחתית הדף, מסתיר את הכתוב בידו, כתב באותיות זעירות: "הזוגלה ממושקפת מסתכלת בגבר עייף ונמלטת אל מאחורי הגדר". קרע את תחתית הדף ומישש את כיס מכנסיו, כמו להרגיש שוב שהארנק איננו. קיפל את הפתק ושם אותו בכיס חולצתו הלבנה. הישיבה הסתיימה. המעיל הקצר הדק שלבש עוד היה עליו וזיעה החלה להצטבר מתחת לצווארו. נותרו עוד כמה טיפות של מג בספל הכו־[illegible]

"מה קרה?" שאל.

היא רכנה לעברו. שיערה המתולתל פוגע בלחיו. "איזה זקן מחפש אותך. לא נראה לי שהוא מישהו שלך. אני לא יודעת מה לעשות אתו".

הבושם שנדף ממנה שטף את אפו. "איך קוראים לו?" שאל.

"אני לא יודעת, אבל הוא מתעקש לראות אותך".

"תשאלי אותו מה הוא רוצה. אולי אפשר להפנות אותו למישהו אחר. אם הוא יתעקש, תגידי לו שאני עדיין בישיבה. שיגיד מה שהוא רוצה, ישאיר פרטים, ואנחנו נבדוק".

"אני לא יודעת אם זה יעזור, אבל אנסה". היא הסתלקה והוא נשאר בפרוזדור לבדו.

ד

ארגזי קרטון ובתוכם תיקים ומסמכים מצהיבים נערמו לאורך קיר הפרוזדור. ריחם בא באפו. הוא היה לבד. אחד הפקידים עבר מולו, מחזיק בידו דפי מחשב שנשרכו עד לרצפה. הם חייכו זה לזה וסגל מלמל משהו. כעבור זמן קצר חזר אותו פקיד, ידיו ריקות, וכשחלף לידו הפליט, "אתה עוד כאן?" סגל גיחך, שלף חפיסת סיגריות ממעילו הקצר. שם סיגריה בפיו. נותרה לו עוד כחצי קופסה. הוא ידע שהוא לא יוכל לקנות עוד סיגריות עד שיפגוש בערב את בני כהן, כשיילכו יחד למלא טוטו. החזיר את הסיגריה לקופסה, וכשהפקיד נעלם באחד החדרים, והמסדרון שוב התרוקן מאדם, פנה לכיוון משרדו ונכנס לחדרה של המזכירה.

הזקן קם מהכיסא. "את רואה, לא צריך להתעצבן. הנה הוא תור". קולו היה צרוד. "שלום יאיר, שלום. מעניין אם אתה זוכר אותי". מצחו של הזקן היה שוות תלתל לבן נפל על מצחו. מפינות שפתיו נמתחו קמטים רבים, דקים וצפופים.

"איזה בושות אתה עושה לי?" סיננה המזכירה בלחש לעבר סגל. היא עמדה בין השניים, גבה מופנה לזקן. "אם שלחת אותי אליו היית צריך לחכות קצת. איזה פרצוף יש לי. עכשיו שאמרתי לו שאתה לא במשרד ותחזור רק בעוד שעה?"

זה היה הזקן שראה בבוקר בכניסה לבניין. הקסקט השטוח היה בידו, אבל על תלתליו הלבנים נותר השקע שסימן את שוליו של הכובע. הוא לא היה מגולח וזיפי זקן שחורים ולבנים בלטו על סנטרו. עיניו היו קטנות, מתרוצצות אנה ואנה, אולם גבותיו שעירות ואפורות. הוא העביר את מקל־ההליכה ליד השמאלית ואת ידו הימנית הושיט לסגל לשלום. "לאבא שלך היה מחסן למספוא מול בנק הפועלים. הכרתי אותו. אתה לא זוכר אותי?" הוא לא זיהה את הזקן, אבל הוא שם לב שחסרו לו כמה שיניים בפה, ואלה שנותרו, שורשיהן היו מכורסמים וצהובים. שפ־תיו היו פתוחות ובשעה שדיבר הן נעו והתפתלו כאילו הוא אוכל דבר־מה. "אני האבא של יואל", המשיך הזקן, "שלמד אתך בעממי".

"הו, כן", אמר סגל, "הפנים שלך באמת היו מוכרות. האבא של יואל סישלר. היתה לך מסגריה. בוא, בוא תיכנס אלי לחדר".

ריח המצמץ של סתו ובגדים לא מכובסים התפשט בחדר. הוא הסתכל על המזכירה במבט הסראוונים ואחר הושיב את הזקן על כורסה ישנה ומרופטת שעמדה בפינת החדר. הוא עצמו גרר כיסא עץ רגיל והתיישב מולו. המזכירה נתייצבה בפתח המשרד, מחייכת, עצמות לחייה בולטות במקצת. "מה תשתה?" שאלה.

"תה, תה" אמר הזקן. ראשו היה כלוא בתוך צווארון מעילו האפור.

"לי שחור, כרגיל", אמר סגל.

הזקן ישב ושתק. שפתיו היו קפוצות. מבטו היה נעוץ בשרפרף־האירוח הקטן שעמד לידו, צמוד לקיר. "תראה", אמר פתאום. קולו היה צרוד, מבטו תקוע עדיין בשרפרף. "הרבה שנים לא היינו כאן. אתה בטח זוכר שעזבנו את המקום. היו זמנים קשים, וגם ממס הכנסה נפלו אלי פתאום. בלי סיבה. לא נתנו מנוחה. גולדברג שלח אותם, הוא אמנם גר ברחוב שלנו, אבל מעולם לא [illegible] ראובן, האח הגדול של יואל, היה הולך לפעמים עם הבת שלה. הלך אתה לסרט, אני יודע וגולדברג חשב שראובן, שהיה אז חייל, מבלבל אותה. הם הלכו יחד איזה זמן ואחר־כך נפרדו. תאמין לי, שאני אפילו לא ידעתי מכל העסק הזה בכלל, ורק אחר כך אשתי סיפרה לי, וביחוד שכולם אמרו שהבת של גולדברג לא התחתנה עד היום בגלל ראובן. זה אכזבת לי. שראובן יתחתן אתה. הרי גם הוא לא התחתן עד היום. נסע לאמריקה ולא שומעים ממנו בכלל".

המזכירה נכנסה לחדר. היא קירבה את השרפרף הנ־מוך לכורסה שעליה ישב הזקן והניחה עליו את ספלי התה והקפה. הגשם בחוץ כבר חדל. החלון היה מכוסה אדים. בתוך עוד פעל התנור וסגל קם ממקומו, הסיר את המעיל הדק שלבש ותלה אותו על מסעד. "לא חם לך כאן?" שאל.

הזקן נענע בראשו, לגם מהתה והמשיך: "אבל זה לא חשוב. אולי כבר שמעת את כל הסיפורים האלה. הבת של גולדברג עוד גרה כאן. עובדת בדואר. אנחנו

המשך בעמוד האחרון

דן־בניה סרי

פרחי השמש הדהויים

(פרק מתוך נובלה שבכתובים)

עוד באותו בוקר, משיצא מישאל מצריף בית־הכיסא גמלה בלבו ההחלטה ללכת אצל הרופא. בפעם זאת, חזר ומישש בדאגה את כרסו הקטנה, לא יניח לשרץ ארור זה לטרוף את מעיו. כבר ימים מכרסם המזיק בב־טנו אך עתה דומה שצימח שם גם קרניים. הוציא את כותנת השבת מתוך הארון ועוד קודם ששפך לעצמו מים על האש יצא את הבית.

בדרכו חלף על פני השוק. ריחות המקום המתער־רים עיוותו את פניו. לא יכול היה לשאת את מראה הרוכלים. הכאב שב וכיווץ את מעיו. אף תקרת השקים שמעליו העירה בו לפתע כעס רדום, ומשהחלו הזב־נים הראשונים לשטוח למולו גם את אשכולות הענבים, לא התאפק עוד ונמלט מן המקום.

משהגיע אל ביתו של הרופא כבר מצאו, כהרגלו, יושב במסבה ולוגם מאותם מים עכשיו שהיה טובל בהם את צמחי המרפא שכצבצנת.

"הקדמת", קיבל הרופא את פניו בחיוך רפה.

"מה לעשות", נאנח "גם הלילה לא ישנתי".

"אם כך, שאעשה לך אולי מעט תה רוזמרין?"

"כבר שתיתי", מיאן.

הרופא היטה ראשו מטה ולגם מתוך הכוס. פניו היו מצומקים, אם גם רפויים, ואף שחבש כיפה עמוקה על ראשו לא יכול היה מישאל לסלק עיניו מאותה צלקת נושנה שנצבעו בה השודדים של אבו נג'יב את קרחתו.

"שאמתין בפרוזדור?" שאל.

"בבקשה, ובלבד שתשב שם על הכורסה".

מישאל הפך פניו לאחור וישב על כורסת הבד הישנה שניצבה בזווית המבוא. רוחו היתה רעה. עתה חש עצמו כפגר, שרוף, צמא, שוקע כבועת מרפד ממיתה בין צלעותיו היקות. לרגע ביקש להתגנב, אלא שלגימותיו הרגועות של הרופא העידו בו, שלא מדעתו, הודה סתומה. מאז ומתמיד הביא עצמו רק אצל רופא זה, ואפילו שהוציאו עליו הנשים שם רע, לקח אצלו גם את זוגתו. דוקטור כהן, שלא כלעגם של הבריות, נהג בה בזהירות מופלגת, ואף באותם פעמים שאנוס היה להסיר מעליה מקצת הבגדים, עשה כן בצנעה כמי שרוחץ תינוק רטוב מחיתוליו. רק סמוך למותה נשתנו אורחותיו. רוחו נעשתה גרועה. שוב ושוב קרע מעליה את הבגדים ופשפש בגופה ביד תקיפה. "למה אינך אוכלת?" גער בה.

משיצא הרופא לחדרו מיהר מישאל בעקבותיו.

"הנה, שב כאן", רמז בידו על השרפרף.

מישאל הבגיע עצמו על המושב החדש.

"עד עכשיו מצטער אני על הגברת", הוסיף הרופא, עם שהוא מתעסק בחלוק.

"מה לעשות", חזר מישאל ונאנח.

"הרבה", הוכיח, "אלמלא איחרתם לבוא פה אפשר היה אולי עוד להציל".

"הכל בידי שמים".

"ואנו הרופאים, מהו?", איגרף לפתע את ידו והלם בה מבלי משים על השולחן, אלא שבמהרה השתתק "מעט חם היום", מלמל בנימת הצטדקות.

"כן", השיבו מישאל בקול חלוש.

"אם כך, נשמע בשביל מה באת".

מישאל הגביה מעליו את הכותנת והניח ידו על בטנו.

"כאן".

"אהה", המהם הרופא "כואב?"

"פעמים".

"שוב אולי אותו אוכל?" שאל.

"לא", מיהר להשיבו.

"אלא מה?"

"עוקצים".

"הדברים אוכלים?"

"גם".

פניו של הרופא נתהרהרו. תלה על צווארו את אבזר הרופאים והוליכו אל מיטת עץ נוקשה.

"הנה, תשכב כאן", הניחו עליה פרקדן "עכשיו תנשום".

מישאל הנשם בכבדות. רגעים ארוכים חיטט הרופא על גופו באבזר. אט אט נעשו פניו כעוסים. לפתע אף החל הולם בצלעותיו. לרגע התיירא מישאל שמא יטול הרופא גם את פטיש הגומי מעל השולחן. לבסוף הרפה ממנו.

"מאימתי?" שאל הרופא.

"מאותו יום שמתה האשה".

"וקודם לכן?"

"אני לא זוכר", הצטדק בנימה מתחטאת.

"אם כך, יכול אתה להתלבש", שב הרופא למקומו.

מישאל השיב בחופזה את כותנתו למקומה. עתה, משום מה, חש שנתפוגגו אף כאביו, וגם אותה חרדה שנפלה עליו בכורסת הבד דומה שנתחלפה לו לפתע בשמחה נמוכה. נעל את נעליו בתנועות גמישות ומיהר אצל השולחן.

"שאלך?", שאל בבטחה.

"כבר", עצר בו הרופא.

טבל את ציפורן העט בקסת הדיו ושירבט אל תוך פנקסו.

"הנה, את זה תקנה אצל אהרון פישקה", ניתק בידו את דף הנייר. "והעיקר לשתות עם הרבה מים".

משיצא מישאל מאצל הרופא דומה שנתחלפה לו לרגע אשתו המתה באשתו החיה. זכר ימים של שבת שהיתה נותנת בידו אגודת בשמים טריים ומשלחת אותו בהם לבית הכנסת. "תחלק שם גם לילדים", היתה מצביעה את הרפתה. עתה סמך ראשו לשיח הגראניום שגבה מרצפת הדלת ונשם מלוא ריאותיו. אכן, קיץ של ממש, נוסיה לו. שבית אותה מימרה. הדלת מאחוריו נפתחה לפתע במבוכה.

"ארון בביתך", ניצב שם הרופא מחייך על מפתנה "שכחת את הכובע".

בבית המרקחת לא הפריעו איש. ארון פישקה, בחלוק לבן ובמשקפי מתכת. נוקשים קידמו, כהרגלו, במבט עגום ובמין לכל בשורה. נתן בידו את ביד הנרפא והתחייך בשלווה. הזקן לא נחפז. הסיר תחילה את משקפיו ורק אז הציץ בכתוב.

"כמה רגעים", אמר, עם שהוא משיב משקפיו על חוטמו ונעלם מאחורי פרגוד העץ.

מישאל התנשם ברכות. הטה גופו לפנים, סמך ידו האחת על שמשת הדלפק והקיף בעיניו את צנצנות הזכוכית החומות שניצבו למולו דוממות כבתי שעוה הומנים שנקרעו מפתילתם. שלא מרצונו עלו עתה בד־עתו כל אותם מיני תבלינים שהיתה אשתו משמרת בקופסאות הקוקי־הריקות. מכולם נתאווה לפתע לזכור שמו של אותו תבלין תימני ולא זכר. רק זאת ידע, שהיו עיניה דומעות כל אימת שהרתיחתו בו את המרק. עתה ניעור בו אף תאבונו. מאז הבוקר לא נטל לפיו דבר, ואפילו לא כשיעור מצוה. אדרבא, יילך כבר ועכשיו אצל מוסא התימני, זיתים שחורים, חנב של לקדרה, ומה טוב בפיתה עיראקית חמה בבקשה, יום באנו, ומדוע לא יעצור תחילה, כשאר רחמאים, גם אצל פאולה האשכנזייה. הנ, הנ, הנ, הרובים בספל אדירים.

הרוקח יצא ממחבואו.

"בבקשה", הניח את הבקבוק הקטן על שמשת הדלפק.

"כמה לשלמה" תחב מישאל ידו לכיס מכנסיו.

ארון פישקה מנה את הכסף מידו ותלה בו את עיניו.

"צבעים?" שאל.

"לא", השתומם על בורותו של האיש.

רק אז נתן את הבקבוק לכיסו ויצא.

השמים, בצאתו, לא האירו לו כדרכם באש גדולה. כתמיד היה צבעם רופס, בלה, כעין התגלות הרוחיה. ה־אוויר אף הוא היה דלוח, מצחין, כמו מבעירות אשפה רחוקה. ואף־על־פי־כן, היתה רוחו טובה. מישש בחיבה את הבקבוק שבכיס מכנסיו ונכנס אל בית־התה של גברת פאולה. ההוראות לא הרפתה ממנו, נרפא.

גברת פאולה, משנאך השגיחה בו בפתח, מיהרה וקימטה ידיה בין קפלי סינרה.

"ארון בביתך", קרבה לעברו בהיסוס "אני מאוד מצטערת על הגברת".

מישאל הנהן לעברה בארשת חיוך מפתיעה ונכנס פנימה.

"קפה?", שאלה בניד ראש עצב.

"תה".

"תה?" חזרה נבוכה על דיבורו.

"עם הרבה סוכר", הפריצה.

משעזבה, ליווה בעיניים חומלות את צעדיה. מאז ומתמיד היתה קומתה הגבנית למשל ושנינה בקרב האנשים, ויותר משהיתה זו קומתה הגלענת, היו אלה תנועות ידיה הנמרצות שעוררו משום מה בלב הבריות מראה נרגז של חרק שהושלך ברשעות על גבו. עתה, מבלי משים, דמתה בעיניו קומתה לתמר.

"גברת פאולה", קרא.

"כן", הפכה לעברו את ראשה.

"עם הרבה סוכר", חזר והצטדק.

הבקבוק הקטן שבכיסו שב והעירו לחיים חדשים. כן, אין ספק, הכל עורבא פרח. גם התפיחה הסוררת שבב־טנו דומה שנעלמה. אכן, אפשר צדק אותו זקן חכם, הכל עצבים. והרי עוד קודם שמתה עליו אשתו היתה רוחו רופפת. נטה לצאת מכדרו על כל דלי פגום. עתה, משמתה, נכון היה להתכעס אף על פרפר תועה, שלא להגות בוגף על כל אותם יתושים ארורים שעלו למולו בהמון מבור השופכין שמאחורי הצריף. ועם זאת, מעביר עיניו המצוחקות על שולחנות המקום הריקים, חש שנכון הוא עתה לדור בשלום גם עם מוצצי דמים אלה.

קול נכאים העירו לפתע לאחור. בירכתי בית התה, מצונף כמגובן על השולחן, ישב איש אחד. לחייו שקועות היו אל לסתותיו ומבטו בוהה בספל הפח שביניו כמי שנמצא ושרץ בידו. לרגע, עם שחזר והסתכל בפניו הכבושות של האיש דימה את מראהו כפניו של אביה המת אותה הארשה, הכתפיים השמו־טות, ואפילו זיפי הזקן, המאפיר, אלא שבמהרה הצטער על משגהו. בוודאי כורדי, הכל על האיש המיוסר.

"הנה", נתייצבה למולו שנית גברת פאולה הניחה את ספל התה על שולחנו "וכאן", הגביהה לעיניו את אבן הנחושת הקטן "דבש של הדובים". הסתכל בכוס והתחייך. אכן, גם עלים של נענע לא שכחה לטבול פנימה. עתה יטביע שמתו בסוכר. שלוש כפיות ואפילו יותר. וגברת פאולה אף היא, שב ונתן בה את עיניו, איננה גנסית כלל. אדרבא, דומה שאף נאה היא.

"אם אפשר גם עוגה", לא כבש את רוחו.

גברת פאולה כמו התבוננה בו במבט מתנגן.

"עוגה?" שאלה.

"עם סומסום".

"עדיין בתנור", הצטדקה, ועם זאת נותרה עומדת, מסתכלת בו במבט נפחד כמו ניתוק צל אדם מגופו וב־תיישב על שולחן אחר.

"הגברת", מלמלה בקול רפה "ממה מתה?"

מישאל הקדיר לרגע את פניו כמי שכחשו מלח בספלו.

"לא יודעים", פלט.

"מי?"

"הרופאים".

"והיא, הגברת", הוסיפה לדרוש "סבלה הרבה?"

"אפילו לא רגע".

"כך אולי טוב", התהרהרה "לא כמו אותו פעם".

"איזה?" השתאה.

"אותו יום שבאה פה", אמרה.

"נרגסת" זקף צווארו בחושד.

"ישבה פה אולי שעה".

"איך?"

"הנה, שם, איפה שהאיש ההוא", רמזה לעברו בתנו־עה נסתרת.

"ומה אמרה?"

"זה הדבר. לא אמרה כלום".

"אז מה רצתה", החל נראג.

"בכתה".

"נרגסת"

"עליה השלום", הישתה אותו בתנועת יד רכה "כמו גם האיש ההוא", והוסיפה ורכנה לעברו "ככה יושב כאן אולי חודש".

"חודש?"

"אולי יותר", הניחה כפה מבלי משים על ידו "הילד שלו, בוודאי שמעת, נפל בגלגלים של רכבת".

מישאל השיב ידו לאחור. חש עצמו עתה כמי שלוחו יד רעה במכנסיו. מעולם, גם באותם פעמים שכינס אותה למיטתו, לא גילתה לו אשתו על זה דבר. גם באותם לילות שהתעמר בה, תוהה למה איננה יולדת לו, כשאר נשים, ילדים, היתה מתריסה. מתעצבת בפניו בעיניים כבויות. שיגרשה אצל בית אביה, והוא עצר בידה. גם אותו יום שבאה אצלו שותקת וסיר האורז ריק בידיה, לא שילחה מביתו.

"ולא אמרה כלום" חזר ושאל.

גברת פאולה שמטה ראשה בעצב.

"אחרי איזה ימים שמעתי שמתה".

הכורדי משך כיסאו לאחור, קם על רגליו ועזב דומם את המקום. מישאל עקב אחר צעדיו כאותו צל שניתק מגופו. איש גבוה, אם גם שפוף. פנה לשמאל הדרך ונבלע בין בתיו הגדולים של רחוב האשכנזים.

"אפילו לא שתה", קנן אחריו.

"ככה תמיד", אמרה "כל יום אותה הבירה".

"והילד", שאל "בן כמה היה?"

"כמו כל הילדים", השיבה בעצב "קטן", ועם שאמרה כן נטתה מצטדקת אל עבר פתח המטבח "אני כמעט שכחתי, ביקשת עוגה". מישאל עצר בה בידו. "גברת פאולה", אמר בקול חלוש "כמה צריך לשלם?"

גברת פאולה נעצה עיניה בכוס שעל השולחן.

"אבל עדיין לא שתית", מלמלה.

משושב אל ביתו כבר כהו ברכיו. פתח את דלת הבית ונצה הסרוחה על הספסל. עתה כבר חש את הרקב מכרסם בו כשרץ, ואף־על־פי־כן, לא ניעור מגושמו. רוח נסתרת, כהמיית יונה פצועה, העירה בו געגועים לבבי. סילק את הבקבוק מכיסו והניחו בזהירות על השולחן. מה אמר אותו רוקח, נכרך לפתע. בשארית כוחותיו קם מעל הספסל והלך אצל הקיר. תמונת סבו הישיש עמדה שם כבושת. זקן עבות, עיניים כבושות ביין ושפתיים נוקשות כבריות. דבר מה במראהו הנס הפיל עליו חרדה. זכר, שנים רבות נאבק האיש במר־המוות וכמעט יכול הוא. לבסוף, משמת, באה אצלם סבתו החזיקה ביד אשתו. "עכשיו, משמת, תקראי לילד בשמו". אשתו הנהנה אחריה ברצון. מקץ שנים משלא נפקדה, מתה עליהם גם סבתו. עתה כבר לא אמרה אשתו דבר. פשפשה נבואלת בין כליה של המתה עד שהעלתה על עצמה אותה שמלה. ככל שהמשיך בה שתוליך מלבוש זה באמר, מיאנה. תמיד אותה השמלה, פרחי השמש הדהויים. לבסוף, משלא כבש עוד את כעסו, כיוונה עצמה למולו בבושת־פנים. "נקנה חדש כשנעשה לילד ברית מילה". לאחר שנים, משנואשה מכל התפילות, דומה שהתהרהרה. "קודם תקנה לעצמך. הולכה כשביל שמחת תורה". עתה, משום מה הצטער שלא שאל את פאולה לשמו של אותו ילד.

תרבות וספרות

כישוף של סתיו

יוזף פון אייכנדורף / מגרמנית: אילנה המרמן

ביום סתיו בהיר אחד בערב, בשעת ציד, תעה האביר אובלדו, התרוק מאנשיו ונמצא רחוק בין הרים מיוערים שוממים מאין יושב. והנה ראה אדם בבגדים מוזרים, סטנגיים, יורד מאחד ההרים האלה. הנוכרי לא השגיח בו עד שעמדו פנים אל פנים. עתה ראה אובלדו לתמהונו שהאיש לבוש מעיל נהדר למראה, מקושט בזהורה, אך יד הזמן היתה בו וכעת נראה מיושן ועלוב. פני האיש היו יפים, אך חיוורים וזקנם מגודל פרע.

השניים בירכו זה את זה, תמהים, ואובלדו סיפר על מזלו הרע שהתעה אותו לכאן. השמש כבר שקעה מעבר להרים והמקום רחוק מאוד מכל יישוב. עמד איפוא האלמוני והציע לאביר שיעשה את הלילה אצלו. ולמחרת, עם עלות השחר, יראה לו את השביל שהוא המוצא היחיד מן ההרים האלה. אובלדו נענה ברצון והלך אחרי מורה הדרך שלו בגיאיות היערות שאין בהם נפש חיה.

כעבור שעה קלה הגיעו אל צוק גבוה שלרגליו הצטבה מערה רחבת-ידיים. בלב המערה עמדה אבן גדולה ועל האבן היה מונח צלב עץ. יצוע של עלים יבשים מילא את ירכתי משכן הפרושים הזה. אובלדו קשר את סוסו בפתח והמארח הביא בשתיקה יין ולחם. השניים ישבו יחדיו, והאביר, שלבושו של האלמוני לא נראה בעיניו כלבוש של נזיר, לא יכול לעצור ברוחו ושאלו לקורות חייו. – "חלילה לך מלחקור מי אני", השיב לו הפרוש בחומרה ופניו קדרו ולא היו חביבים עוד. – אבל כשפתח אובלדו עצמו וסיפר על כל מיני מסעות ומעללים שהתנסה בהם בימי עלומיו, ראה שהאיש מקשיב רב קשב ושוקע בהרהורים עמוקים. לבסוף עייף אובלדו והשתרע על משכב העלים שהוצע לו ומיד נפלה עליו תנומה, אבל מארחו נשאר יושב בפתח המערה.

באישון לילה טרפו חלומות על האביר את שנתו. הוא התרומם וישב על יצועו. בחוץ האירה לבנה באור בהיר את עיגול ההרים הדומם. בשטח שלפני המערה ראה את מארחו מתהלך כה וכה מתחת העצים הגבוהים המתנועעים, מתהלך ושר בקול עמום שיר שמלותיו לא הגיעו לאוזני אובלדו אלא לסירוגין, בערך כך:

האימה מבקיקי תגרשני,
צליל נושן ירדפני –
הבא מתוק מבבי מזיה?
או קומם לי בשיריך,
עד אפול אפיים לרגליך
ובזיק הארץ אסתתרה.

אלי! לבי להתעלל יהבת,
אך תבזיר מראות תאומה
הרבבים ביקר ובזני.
יערות הומים סביבי,
חיל אחוז את לבבי,
אל קמוך יהא אני.

הה, לי גם את בבלי גיתוקה!
אנה שאת נמשך מזיחה
על נשא בבימין.
איזה, תוקה אני על מי השאה,
איש לא יוכל אותי לבאלו
ישוע, סער אותי באוהו.

השר השתתק, ישב על אבן והיה כמתפלל אילו תפילות סתומות, אך בצלילן דמו יותר ללחש-נחש מבולבל. המיית הפלגים בהרים הסמוכים ואוושת האשוחים הרפה התמזגו באופן משונה עם השירה, ועל אובלדו גברה יד השינה והוא שב וצנח על יצועו.

אך הניצוץ קרני השחר הראשונות מבעד לאמירים הפרוש התייצב לפני האביר להראותו את הדרך לצאת בה מן הגיאיות. בלב שמח קפץ אובלדו ועלה על גב סוסו ומורה-דרכו הפלאי פסע דומם על-ידו. כעבור שעה קלה הגיעו אל ראש ההר האחרון ובאור הבוקר הנפלא השתרע פתאום לרגליהם העמק המבקע על [illegible] תי. אפילו [illegible] קרא בסער, הליט פניו בשתי ידיו [illegible] היער. – אובלדו ניענע לו בראשו ופנה אל ארמונו בדרך שכבר הישיב להכירה.

ואולם לא יצאו ימים רבים והסקרנות דוחקה בו לחזור אל המקום השומם ההוא. אף שהתקשה למוצאה, שב אל הנזירה, אך הפעם קיבלו הפרוש בפנים קודרים ונזעמים.

אמנם לאובלדו כבר נודע מן הזמר הלילי ההוא שהאיש רוצה בכל מאודו לכפר על איזה חטא כבד שחטא, אבל גרמה לו שנפשו הזאת נלחמת באויב ואינה יכולה לו, כי לא ניכרה בהליכותיה הזות הביטחון של נשמה שאלוהים מחל לה מחילת אמת, ופעמים רבות, כשהיו יושבים ומסיחים זה עם זה, אף פרצו מעיניו של האיש, הבוערות באש-עימעים, כישופים ארציים שנכבשו בעמל, בכוח נורא כמעט, וכל תנועותיו כמו לבשו אז פראות מוזרה והשתנו מן הקצה אל הקצה.

דבר זה הניע את האביר ירא-השמים להתכיף את ביקוריו, כדי להקיף את הנופל ולסומכו במלוא אונה הרב של נפש זכה וטהורה. ואולם הפרוש הוסיף להסתיר את שמו ואת קורותיו ודומה היה כי העבר מהלך עליו אימים. אף-על-פי-כן ניכר בו שעם כל ביקור וביקור שלוותו ואמונתו גדלים. יתר על כן, האביר הטוב אף הצליח לבסוף להביאו לבוא עמו פעם אחת אל ארמונו.

כשבאו אל המצודה כבר העריב היום. ציווה איפוא האביר להבעיר אש מתגבת באח והגיש מיטב יינותיו. בפעם הראשונה נראה המתבודד כשרוי כלעימים. בעיון בר-הנת התבונן בחרב ובכלי-זין אחרים שהיו תלויים על הקיר, מתנוצצים בבת-אורה של האש, ואחר-כך הביט בשתיקה שעה ארוכה על האביר. "מאושר אתה", אמר, "ואני מסתכל ביראת-כבוד אמיתית בדמותך הגברית, המתנקה השמחה, רואה איך אתה מתנועע, לא נפחד לא מצער ולא משמחה, ומנוח בבטחה את חייך כספינה זו היודעת אל נכון לאן היא צריכה לשוט ואינה מניחה לשירתן המופלאה של הסירנות העקרות לה בדרכה להטות אותה מנתיבה. על-ידך כבר נדמיתי בעיני לא אחת כשוטה מוג-לב או כמטורף. יש מי שהחיים נסכו עליו שיכרון – אה, מה נורא אז לשוב ולהתפכח!"

האביר, שלא רצה להניח להרגשה מיוחדת במינה זו שאחזה את אורחו, שתצא לריק, רחק בו בלהיטות רוחשת טוב שיסיח לו מסיפור את קורות חייו. הפרוש התהרהר. "אם תבטיח לי", אמר לבסוף, "שלעולם לא תגלה מה שאספר לך ותרשה לי לא לנקוב שמות, כי אז אספר לך". השיט לו האביר את ידו והבטיחו בנפש חפצה למלא את רצונו. וקרא לבת-ביתו, לאחר שציוה לה שתבצור את לשתה, שתבוא ותשמע אף היא את הסיפור הזה ששניהם כמהים לשומעו זה ימים רבים.

האשה באה, ילד אחד בזרועותיה ואחד אחוז בידה. בריה תמירה ויפה היתה, אשה שעלומיה עומדים לקמול, רוגעת ורכה כשמש בשקיעתה, ויופיה הרוגע שב ומשתקף בילדים הנלבבים. למראה נתמלא הזר מבוכה, פתח לרווחה את החלון והציף אחרים השקיף על הארץ המיוערת, לחזק את לבו. אחר-כך חזר אליהם כוחו שקטה יותר, וכולם נצטופפו לפני האח הבוערת, והוא פתח וסיפר:

"שמש הסתיו, המפיצה את חומה הצלבב, עלתה מעל לערפל הבבוני שכיסה את העמקים המקיפים את ארמוני. המוסיקה נדמה, הנשף תם והאורחים העליזים פנו איש לעברו. זה היה נשף פרידה שערכתי לכבוד היקר בר-ידי-מנער שהתפתה ביום ההוא, הוא ובני-לוויתו המעטים, אל הצלב הקדוש, לעזור לצבא הנוצרים הגדול לכבוש את ארץ-הקודש. משחר נעורינו עמד המסע הזה בראש כל שאיפותינו, תקוותינו ותוכניותינו. ועד עתה עודני מרבה להרהר בתוגה שאין לתארה באותם ימים שקטים, יפים כשחר, שישבנו יחד על המדרון הסלעי של מצודתי, תחת העצים הגבוהים, ועם העננים השטים הפלגנו במחשבותנו אל ארץ פלאים מבורכת שגוטפריד ויתר הגיבורים חיים ונלחמים שם בזיווה הבהיר של התהילה. – אך מה מהר השתנה בי הכל!

"עלמה אחת, פרח כליל-יופי, שראיתיה פעמים אחדות בלבד ובלא ידיעתה הגיתי לה, למן הרגע הראשון, אהבה שאין לכבשה, קשרה אותי בעבותות אל כלוב ההרים הדומם הזה. ועכשיו, אף שהייתי רוצה להילחם גם אני, לא יכולתי לקום וללכת והנחתי לחברי לצאת לדרך לבדו.

"גם היא היתה בנשף ההוא. ואני, מאושר עד בלי די, ריחפתי בנוגה יפיה. רק עם שחר, כשעמדה ללכת ואני סייעתי בידה לעלות על סוסה, נועזתי לגלות לה שרק בגללה לא יצאתי למסע. היא לא אמרה כלום, אבל הביטה עלי משתאה, ואף נחרדת, במרומה, ומיהרה לרכוב לדרכה".

לשמע הדברים האלה הסתכלו האביר ואשתו בתימהון גלוי זה בזה. אבל הזר לא השגיח בכך והוסיף לספר:

"כולם הלכו להם. השמש זרחה בחלונות המקומרים הגדולים והאירה את האולמות הריקים מאדם, שרק צעדי הגלמודים הידהדו בהם כעת. שעה ארוכה השקפתי הרוצה בעד חלון הגבלית. מן היערות השוקטים שלמטה עלה קול גרזניהם של חוטבי עצים מעטים. – בתוך הבדידות הזאת שטפני גל של כיסופים, וכשלא יכולתי לשאת זאת עוד, עליתי בקפיצה על גב סוסי ויצאתי לצייד לתת פורק למצוקתי.

"שעה ארוכה שוטטתי עד שלבסוף ראיתי לתמהוני שאני הכבב בגבול ההרי שעד כה לא הכרתיו. תפוס שרעפים, הבז על כתפי, עברתי בערבה נפלאה, שקרני השמש השוקעת הזרו עליה באלכסון, קורי הסתיו התעופפו בבערפים באוויר-העולם הכחול הצלול, גבוה מעל ראש ההרים ריחפו שירי הפרידה של הציפורים היוצאות לנדודיהן.

"ופתאום שמעתי כמה קרנות-ציד לא הרחק, שכמו נענו זו לזו מן ההרים. קולות שרים ליוו את נגינתן. מימי לא מילאה אותי מנגינה בכיסופים מופלאים כל-כך כצלילים האלה, ועד היום זכורים לי בתי-שיר אחדים שנשאה אלי הרוח עם הצלילים:

שם במרומים לברוחה תצאנה
על רצפי מו האודים ציפורים.
הכחושבות מבנה לא תבבאנה.
איזה, מורדות לכל העברים.
וצלילי קרנות-יער עמוקים
רק הם בוזו על לבך מרפקים.

התראה חוג ההרים בחולים
הרחק מיער את ראשם יזקפו.
ובבוא שלך שם נחלים
הזמים לכדורקים יתבונפו?
ציפורה, עמן תולך מיים
כולם אצים קלי גפיים
עוד גודי בקלמים צורות,
תלתלי עבורת של זהב.
אך התק רק לשעה אחרת,
הרעד בזה הקיץ בשלהיו.
בציון-השורה יקבל כל גנה.
מסביב תיהום כל קרני-יער.
וזרועות זקות לחבק בעדינה.
מה ארום לנשיקה בתוקה.
וזה צונר לגרש הציהה.
בריפת אהבה איזוהו-איזוהו
מגיעה לך הקרן בצלליה.
בוא, יקר, קודם שיזום קולו!

"לשמע הצלילים האלה, שמילאו את כל חדרי הלב, הייתי כאיש נדהם. עם הקולות הראשונים מיד נהדד הבז שלי, התעופף בתרועות פראיות ונעלם במרומים לבלי שוב. אך אני לא יכולתי לעצור ברוחי והלכתי אחר שירן המפתה של קרנות-היער, הלכתי והלכתי, והצליל מקצה כמושי: רגע בא מרחוק משנהו שב וקרב, גואה עם הרוח.

"כך יצאתי לבסוף מן היער ולעיני נגלה ארמון נהדר העומד כולו על ראשו של הר. סביב סביב לארמון, משבצת ההר ועד היער שבמורד, הצטחק בכל צבעי הקשת גן נפלא, מקיף את הארמון כטבעת-קסמים. עציו ושיחיו, שהסתיו צבעם בגוונים עזים יותר מבכל מקום אחר, היו אדומים כשני, זהובים כפז, ולוהבים כאש. הרציות גבוהות, כוכביו האחרונים של הקיץ הגווע, להטו שם בריבוא זהרורים סגנוניים. השמש השוקעת האירה בקרניה את הגבעה הנחמדת, את המזרקות ואת חלונות הארמון שסימאו את העין בבהקם.

"עתה התחוור לי כי צלילי קרן-היער ששמעתי קודם, מן הגן הזה הם באים. ובלב הזוהר, תחת זמורות-גפן, ראיתי, נבהל עד עומק לבי – את העלמה, מושא-נפשי, משוטטת לה בין הצלילים ושרה בגן פיה. כשראתה אותי השתתקה, אבל הקרנות הוסיפו לנגן. נערי-חמד בבגדי משי באו במרוצה ולקחו מבני את סוסי.

"דבתי ועברתי את שער הגדר המעשה בעיטורי זהב, אל מרפסת הגן שאהובתי עמדה עליה, וצנחתי לרגליה, המום מכל היופי הגדול הזה. לבושה היתה גלימה ארגמנית כהה, צעיפים ארוכים, שקופים כקורי-הקיץ של הסתיו, רפרפו סביב תלתליה הזהבים, הנאספים מעל למצחה בזירת מפוארת של אבני-חן זוהרות.

"באהבה רבה הרימה אותי מכרייעתי ובקול נוגע ללב, שכמו נשבר מרוב אהבה וכאב, אמרה: עלם יפה אומלל, מה אוהבתיך זה כבר אוהבת אני אותך, ובכל סתיו, כשהוד תיו מתחיל להנצג ונעו הנציו המכשולים, בערה תשוקתי בכוח חרש שאין לעמוד בפניו. אומלל! איך זה נכנסת אל חוג צליליי עובני ובחיה לך!

"לשמע המלים האלה הייתי אחוז בעתה, והשבעתי אותה שתוסיף לדבר ותגיד את פשר דבריה. אבל היא לא השיבה לי ומחרישים התהלכנו בגן זה בצד זה.

"בין כה וכה ירד הלילה, וכל דמותה לבשה רוממות חמורת-סבר.

"וכבן, דע לך' אמרה, 'כי ידיד נעוריך, שנפרד ממך היום, בוגד הוא. ארוסתו אני מאונס. בגלל הקנאה הבוערת בלבו הסתיר ממך את אהבתו, לא לארץ-ישראל פנה משדוח, כי אלי יבוא מחר לקחתני ולהחביאני לעד, באחון בידה, לכל תשופני עין אדם. – ועכשיו עלי ללכת. אם לא ימות, לא נתראה עוד לעולם'.

"כך אמרה והצמידה נשיקה לשפתי ונעלמה במשעולים החשוכים. בלכתה התנוצצה אבן מן הזרצית שלה וברקה הקר פגע בשתי עיני, נשיקתה בערה בכל עורקי בתשוקה כמעט מבעיתה.

"באימה הגיתי במלים שעם פרידה מסכה כרעל ברומי הבריא, ושעה ארוכה תעיתי במשעולים השוממים שקוע במחשבות. לבסוף צנחתי תשוש על מעלות האבן שלפני שער הארמון. קרנות היער הוסיפו לנגן ואני נרדמתי הבלבי מחשבות משונות.

המשך בעמוד האחרון

יוזף פון אייכנדורף (1788–1857) היה מגדולי המשוררים של הרומנטיקה הגרמנית. "כישוף סתיו" חובר כנראה ב-1808 וראה אור לראשונה רק ב-1906. האגדה תיכלל בקובץ של אגדות הרומנטיקה הגרמנית, "הנסיכה ברמבילה", שיראה אור בקרוב ב"ספריה לעם", עם עובד.

מיכאיל בולגאקוב

הגווארדיה הלבנה פרק ראשון

מרוסית: נילי מירסקי

"הגווארדיה הלבנה" הוא סיפורה של משפחה רוסית אמידה, הדבקה בערכי "רוסיה הישנה והטובה" של השלטון המלוכני, ורואה את עולמה נהרס מול עיניה בימי המהפכה. העלילה מתרחשת בקייב, בירת אוקראינה, בימים שבין לבין – הקומוניסטים כבר התבססו במוסקווה, אך עדיין לא פרשו שלטונם על אוקראינה. הבן הבכור חוזר זה עתה מקרבות מלחמת-העולם הראשונה, המשפחה הקטנה שהתלכדה מחדש מבקשה לשוב אל אורחות-חייה השגרתיים. כבר היום, בעוד הארצה נשמטת בהדרגה מתחת לרגליה. לפנינו הפרק הראשון ברומאן, העומד לראות אור בהוצאת ספרי סימן קריאה, הקיבוץ המאוחד

גדולה היתה, נוראה השנה ההיא, 1918 לתולדות המשיח והשנייה לפרוץ המהפכה. עתירת שמש היתה בקיץ, עתירת שלג בחורף, וברקיע, גבוה מן הרגיל, היו קבועים שני כוכבים: כוכב הרועים – ונוס של ערבית, ומארס, אדום ורועד.

אבל גם בשנים של שלום, גם בשנים של דם סוער הימים בוזק, ובני טורבין הצעירים לא חשו כלל איך צץ לו בכפור העז הופיע דצמבר, לבן ומדובלל. הו, סבא-תרופי האשוחי, המתנוצץ ברשפי תהוה ושלגו, אמא, מלכתנו הזוהרת, איפה את?

שנה אחרי שנישאה הבת ילנה לסרן סרגיי איוואנוביץ' טאלברג, ובשבוע שבו הבן הבכור, אלכסיי ואסילייביץ' טורבין, שנים של שירות, של קרבות קשים ותלאות, חזר לאוקראינה, אל העיר, אל הקן המשפחתי, נישא הארון הלבן, ובו גופת האם, במורד רחוב אלכסייבסקי התלול והוכל אל פודול, אל הכנסייה הקטנה על-שם ניקולאי-הטוב של הנזות.

התפילה לעילוי נשמתה של האם נערכה בחודש מאי, ועצי הדובדבן והשיטה [illegible] את החלונות המקושתים. האב אלכסנדר, הרגליו מוערות שב וקשב מתחת היגון והמבוכה, היה מבהיק ומתנוצץ כולו לנגהם המוזהב של הנרות, והדיאקון, פניו וצווארו מרגמים ארגמן וכולו מוזהב בזהב עד קצות מגפיו [illegible] הנוריקים, מילמל בקול קודר את מלות פולחן הקודש הפרידה מן האם העוזבת את ילדיה.

אלכסיי, ילנה, טאלברג ואניוטה, שגדלה בבית הטורבינים, וניקולקה, שתעמות המצו וקוצר-שיער היתה שמוטה לו מעל גבתו הימנית, עמדו לרגלות האיקונין החום העתיק של ניקולאי הקדוש. עיניו הכחולות של ניקולקה, הקבועות משני צדי חוטמו הציפורי הארוך, ניבטו רצוצות, אבודות. מפעם לפעם נשאו לעבר כותל-האיקונין, לעבר הכיפה השובלת בצללים שמעל למזבח. שם התנוסס לו ישיש פלאי ועצוב, אלוהים, וקרץ בעינו. למה המכה הזאת, למה העוול? למה צריך היה לגזול מהם את אמם דווקא בשעה ששבו התקבצו יחדיו, בשעה שהוקל להם?

אבל אלוהים פרח לו אל השמים השחורים שנסדקו ולא השיב דבר, ואילו ניקולקה עדיין לא ידע שכל מה שקורה – בדין הוא קורה, ותמיד אך לטובה.

הטקס תם, הם יצאו אל הרצפות המהדהדות של האכסדרה וליוו את האם דרך העיר הענקית כולה אל בית-העלמין, שם שכב אביהם זה ימים רבים מתחת לצלב שיש שחור. ואמא נטמנה באדמה. אהה...

שנים רבות לפני מותה, בבית מס' 13 שברחוב אלכסייבסקי, היה תנור-האריחים שבחדר-האוכל מחמם ומגדל ומטפח את ילנקה הקטנה, את אלכסיי הבכור ואת ניקולקה הפעוט, הצעיר מכולם. ליד משטח האריחים המלוהט היו קוראים וחוזרים וקוראים את "הנגר מסאַרדאם"[1], השעון-הנגן היה מנגן גבאוט ובסוף דצמבר מילא את החדר תמיד ריח מחטי-האשוח, ונרות פראפין סגוליים דלקו על הענפים הירוקים. לגאבוט של אודלוגין הארד, העומד בחדר-השינה של האם – היום של ילנה – הזו בנעה שעון-הקיר השחור שבחדר-האוכל ובמקומות בכל-נעשיות. האב קנה אותו לפני שנים רבות, כשעוד היו באופנה שרוולי-הגבשים המגוחכים, התפוחים כבורות ליד הכתפיים. השרוולים הללו נעלמו, הזמן נתהבה וכבה כניצוץ, האב-הפרופסור הלך לעולמו, הם גדלו והגרו, אך השעון נשאר אותו השעון והיה מכה כמגדל-פעמונים. הם התרגלו אליו כל-כך, שאילו נעלם באורח-פלא מעל הקיר היו מתאבלים עליו כעל קולו של קרוב אהוב, שכבר לא יוכל עוד למלא את המקום הריק שהשאיר אחריו. אלא שהשעון הוא בן-אלמוות, הנמה המול, ובן-אלמוות גם הנגר מסאַרדאם, ותנור-האריחים ההולנדי, כמגדל באסקלט נבון, מעניק חום וחיים גם בימים הקשים מכולם.

הנה את תנור-האריחים הזה, ואת הרהיטים המרופדים בקטיפה אדומה ישנה, ואת המיטות עם גולות הברושת הנוצצות, ואת השטיחים המהוהים, שקטנים סגנוניים וקטנים אדומים כעין הבטל, עם הבז על אגרופו של הצאר אלכסיי מיכאילוביץ' ועם לואי ה-14 המתענג לו בגן-העדן לחוף אגם של משי, את השטיחים הטורקים עם הסלסולים המופלאים המתפתלים על רקע מזרחי, שפיזזו מול עיניו של ניקולקה חולה השנית שעה שהזה בחומו, את מנורת-הארד עם האהיל, את הארונות שאין דומה להם בעולם הספרים שעל מדפיהם פריפים איזה ניחוח מסתורי של שוקולד ישן, עם נטאשה רוסטובה ועם בת-הקפיטן, את הספלים המוזהבים ואת כלי-הכסף את הדיוקנאות ואת הפרוכת, את כל שבעת החדרים האלה העמוסים והמאובקים, אשר גידלו וטיפחו את בני משפחת טורבין – את כל אלה הניחה האם לילדיה בזמנים הללו שאין קשים מהם, וכבלות כוחותיה, בשוכבה על יצועה מתנשמת ונצמדת אל ידה של ילנה הבוכייה, צוותה עליהם:

"חיו... באהבה."

אבל איך לחיות? איך אפשר לחיות?

אלכסיי ואסילייביץ' טורבין, הבכור, הוא רופא צעיר בן עשרים ושמונה. ילנה בת עשרים וארבע. בעלה, הסרן טאלברג – בן שלושים ואחת, וניקולקה בן שבע-עשרה וחצי. בעצם שעת הפרידה נשתבשו חייהם. זה ימים רבים מנשבות רוחות-סערה מן הצפון, מנשבות ואינן חדלות, והכל שוק מוסיפות לנשב, כן רעה פגיעתו. טורבין הבכור שב אל עיר הולדתו לאחר שזעזועה המהלומה הראשונה הרעישה את ההרים ההרלשים על הדנייפר. הנה, הוא חושב לו, הנה תיפסק המהומה ויתחילו החיים הם שהזכר עליהם בספרי השוקולד, אך אמנם החיים לא זו בלבד שאין הם מתחילים כלל, אלא הכל מסביב נהיה נורא יותר מרגע לרגע. סופת-השלג בצפון מיללת ומיללת, ואילו כאן, מתחת לרגליים, נהמת עמומות האדמה המתאכת מעמקי מעיה החרדים. השנה השמונה-עשרה טסה לה אל קצה, וכל יום נראה מאיים ומסמר-שיער יותר מקודמו.

הכתלים יתמוטטו, הבז המבוהל יפרח לו מעל הכפפה הצחורה, ונר השלהבת בנברשת-הארד, ואת בת-הקפיטן ישרפו בתנור. האם אמרה לילדיה: "חיו." אך נגזר עליהם להתייסר ולמות.

ערב אחד, בשעת הדמדומים, ימים מעטים אחרי לוויית האם, בא אלכסיי טורבין אל האב אלכסנדר ואמר לו:

"כן, רב העצב אצלנו, האב אלכסנדר. קשה לשכוח את אמא, וגם הזמנים קשים כל-כך... והעיקר, הלוא רק עכשיו חזרתי הביתה, וחשבתי לי, נשיב את החיים למסלולם – והנה..."

הוא השתתק, ובשבתו אל השולחן, בדמדומים, שקע במחשבות ומבטו בהה בהרחקים. הענפים בחצר הכנסה סגרו על ביתו הקטן של הכומר. דומה היה שמעבר לקיר חדר-העבודה הצר, הצפוף, העמוס ספרים לעייפה, משתרע יער אביבי סבוך ואפוף-הוד. מן העיר עלה שאון-ערבית עמום, ריח לילך עמד באוויר.

"מה לעשות, מה לעשות", מלמל הכומר במבוכה (הוא בא במבוכה בכל פעם שהיה עליו לשוחח עם אנשים). "יהי רצון האל".

"האולי ייגמר כל זה ביום מן הימים ואחר-כך יהיה טוב יותר?" שאל טורבין, אך לא ברור היה אל מי מופנים דבריו.

הכומר זע בכורסתו.

"ימים קשים, קשים, מה יש לדבר," מלמל, "אבל אסור להיתפס לייאוש..."

אחר-כך שיבב פתאום את ידו הבהורה מתוך שרוול גלימת-הכמרים הכהה שלו, הניחה על ערימה של ספרים ופתח את הספר העליון במקום שהיתה מונחת סימנייה צבעונית מרוקמת.

"אין להיתפס לייאוש," אמר בקול נבוך עדיין, אך באיזו נעימה של נחישות. "חטא גדול הוא, הייאוש... אף-על-פי שנדמה לי שעוד נכונו לנו ניסיונות. אכן, אכן, ניסיונות קשים," קולו הלך ונמלא בטחה. "בזמן האחרון, אתה יודע, אני מעיין הרבה בספרים – במושא שלי, כמובן, ספרי-דת בעיקר..."

הוא הגביה את הספר עד שבואה אלומת-האור האחרונה הבוקעת מן החלון והאירה את הדף, וקרא:

"ויזק המלאך השלישי את קערתו בנהרות ובמעיינות-המים ויהיו לדם"[2].

1. פטר הגדול עבד בעיר ההולנדית סאַרדאם כנגר ובונה אוניות.
2. חזון יוחנן ט"ז, 4.

... אז קשרה סנדלי זהב יפים לרגליה

מתוך האודיסיאה להומרוס, ספר א', שורה 96 ואילך / תרגם יוסף ג. ליבס

אָז קָשְׁרָה סַנְדְּלֵי זָהָב יָפִים לְרַגְלֶיהָ
שֶׁלֹּא יִבְלוּ לְעוֹלָם, וּמְנַשְּׂאִים אוֹתָהּ עִם הָרוּחַ
עַל פְּנֵי יַמִּים וְעַל פְּנֵי הַיַּבָּשָׁה אֲשֶׁר אֵין גְּבוּל לָהּ.
אַף נָטְלָה אֶת רָמְחָהּ הַכָּבֵד בַּעַל-חֹד הַנְּחֹשֶׁת,
זֶה הֶחָסֹן וְהָאָרֹךְ בּוֹ סוֹרְרֵי גִּבּוֹרִים תַּכְרִיעַ,
הִיא, בַּת הָאָב הָאַדִּיר, כַּאֲשֶׁר זַעְמָהּ יֵחַר בָּם.
אָז יָרְדָה בִּיעָף מֵעַל פִּסְגּוֹת הָאוֹלִימְפּוֹס
וּבְאִיתָקָה נֶעֶמְדָה בְּתוֹךְ-שַׁעַר בֵּיתוֹ שֶׁל אוֹדִיסֵיאוּס
עַל מִפְתַּן הֶחָצֵר, בְּיָדָהּ חֲנִית הַנְּחֹשֶׁת
הִדְמַתָּה כִּדְמוּת-מֶנְטֵס אִישׁ טָפוֹס יְדִיד הַבַּיִת.
הַמַּחֲזְרִים עַזֵּי הַלֵּב נִמְצְאוּ לָהּ כַּשַּׁעַר
שָׁם בְּחַגּוּ בְּמִשְׂחַק פְּסִיפָסִים, יוֹשְׁבִים עַל עוֹרוֹת שֶׁל
הַשְּׁוָרִים שֶׁבְּעַצְמוֹ יְדֵיהֶם שְׁחָטוּם מִקֹּדֶם.
שְׁלִישִׁים וְרֵעִים מְשָׁרְתִים בֵּינֵיהֶם הִתְרוֹצְצוּ
אֵלּוּ מָזְגוּ בְּכַדִּים אֶת-הַיַּיִן בְּמַיִם, וְאֵלּוּ
שָׂמוּ לִפְנֵיהֶם שֻׁלְחָנוֹת אֲשֶׁר נִרְחֲצוּ קֹדֶם
בִּסְפוֹגִים, וּבָשָׂר עַד-אֵין-קֵץ חִלְּקוּ בְּתוֹרָה.

טֵלֵמַכוֹס הָיָה כֵּאלוֹהַּ הָרִאשׁוֹן לִרְאוֹתָהּ, כִּי
בֵּין הַמַּחֲזְרִים יָשַׁב מִתְעַצֵּב אֶל-לִבּוֹ, וְדָמָה לוֹ
אֶת אָבִיו הָאַמִּיץ כְּשֶׁהוּא מַגִּיעַ מֵאֵי-שָׁם
וּמֵנִיס אֶת הַמַּחֲזְרִים מִכָּל עֵבֶר וָעֵבֶר
עַד שֶׁיִּתְפֹּשׂ מְקוֹמוֹ וְיִמְשֹׁל בְּשֶׁלּוֹ. תּוֹךְ הִרְהוּר זֶה,
בְּהָסֵבּוֹ עִם הַמַּחֲזְרִים, רָאָה אֶת אַתֵּנֵי.
וּמִיָּד נִגַּשׁ אֶל-הַשַּׁעַר שֶׁכֵּן חָרָה לוֹ
כִּי אוֹרֵחַ עוֹמֵד וּמַרְבֶּה בַּמִּפְתָּן. הוּא תָּפַשׂ אֶת
יַד יְמִינָהּ, נָטַל אֶת חֲנִית הַנְּחֹשֶׁת מִמֶּנָּה,
וּכְפָנוֹתוֹ אֵלֶיהָ בֵּרַךְ אוֹתָהּ וְאָמַר לָהּ:
"אָנָּא אִישִׁי, הֱיֵה בָּא אוֹרְחֵנוּ. סְעַד אֶת-לִבְּךָ
וּלְאַחַר מִכֵּן תְּסַפֵּר לָנוּ כָּל צְרָכֶיךָ".
אָז נִכְנַס הוּא רִאשׁוֹן, וְהוֹלִיךְ אַחֲרָיו אֶת-אַתֵּנֵי.
וּכְשֶׁהָיוּ נִכְנָסִים בַּבַּיִת, בְּאוּלָם הַגָּבֹהַּ,
הִשְׁעִין אֶת חֲנִיתָהּ לְעַמּוּד הָאָרֹךְ שֶׁבְּקֶרֶב
תָּא חֲנִיתוֹת מְמֹרָק לְמִשְׁעֵי אֲשֶׁר שָׁם נִצְּבוּ
עוֹד חֲנִיתוֹת רַבּוֹת שֶׁל-אוֹדִיסֵיאוּס אֵיתַן הָרוּחַ.
אָז הוֹלִיךְ אוֹתָהּ אֶל-כֵּס מְחֻטָּב שֶׁפֵּרַשׂ בּוֹ
אָרֶג פִּשְׁתִּים, וּלְמַטָּה הִצִּיב הֲדוֹם לָרַגְלַיִם.
לוֹ עַצְמוֹ שָׂם הֶדֶשׁ מְשֻׁבָּץ, הַרְחֵק מֵהַיֶּתֶר,
שֶׁמָּא בְּתוֹךְ הֲמֻלַּת הַמַּחֲזְרִים יִמְאַס הָאוֹרֵחַ
בִּסְעֻדָּתוֹ אִם יֵשֵׁב בֵּין גַּסֵּי הָרוּחַ, וּלְמַעַן
יִשְׁאַל פִּיו בְּיִחוּדוּת בִּדְבַר אָבִיו שֶׁאֵינֶנּוּ.
בָּאָה אָמָה וְשָׁפְכָה מִתּוֹךְ-כַּד שֶׁל-זָהָב יָפֶה-תֹאַר
מַיִם לְתוֹךְ כִּיּוֹר-כֶּסֶף, לְשֵׁם נְטִילַת הַיָּדַיִם,
גַּם הֶעֶמִידָה לָהֶם שֻׁלְחָן מְמֹרָק. הַסּוֹכֶנֶת
הַמְכֻבָּדָה הֵבִיאָה וְשָׂמָה לָהֶם אֶת-הַלֶּחֶם
וּשְׁאָר מַאֲכָלִים, מִבְּלִי לְקַמֵּץ מִן-הַשֶּׁפַע.
בָּא מְחַתֵּךְ הַבָּשָׂר, הֶעֱרִים לִפְנֵיהֶם נְתָחָיו, גַּם
שָׂם לִפְנֵיהֶם גְּבִיעֵי זָהָב, וְשַׁמָּשׁ מִדֵּי-פַּעַם
כְּשֶׁעָבַר עֲלֵיהֶם, נִגַּשׁ וּמָזַג לָהֶם יַיִן.
אָז נִכְנְסוּ הַמַּחֲזְרִים עַזֵּי הַפָּנִים, הִתְיַשְּׁבוּ
זֶה עַל-יַד-זֶה עַל-כִּסְאוֹת וְכוּרְסָאוֹת: מְשָׁרְתִים שֶׁבִּכְרוּזִים
עַל יְדֵיהֶם: אָמוֹת עָרְמוּ לִפְנֵיהֶם אֶת-הַלֶּחֶם
וּבְמַשְׁקֶה מִלְּאוּ נְעָרִים כַּדֵּיהֶם וְהִגִּישׁוּ.
הֵמָּה שָׁלְחוּ יְדֵיהֶם אֶל-הַמַּטְעַמִּים שֶׁנֶּעֶרְכוּ.
וּלְאַחַר שֶׁמִּלְּאוּ אֶת-חֶשְׁקָם בְּמַשְׁקֶה וּבְאֹכֶל
שָׂמוּ לִבָּם לִשְׁאָר הַבָּאוֹת: לְרִקּוּד וְלִזְמֹר
שֶׁהֵם תִּפְאַרְתָּהּ שֶׁל כָּל סְעֻדָּה הִיא בָּאֵלֶּה.
נָתַן הַכָּרוֹז קִיתָרוֹס יָפָה לְהַפְלִיא לִידֵי שֶׁל
פֵימִיּוֹס שֶׁבְּאֹנֶס הַמַּחֲזִירִים זִמֵּר מִתּוֹךְ אֹנֶס.
הִלָּה הֵחֵל אִיפוֹא לִפְרֹט עַל כֵּלָיו וְלִזְמֹר שִׁיר,
אַךְ טֵלֵמַכוֹס הִטָּה אֶת רֹאשׁוֹ לְרֹאשָׁהּ שֶׁל אַתֵּנֵי
לְבַל יִשְׁמְעוּנוּ אֲחֵרִים, אָמַר לָהּ בְּלַחַשׁ:
"אָנָּא אִישִׁי הָאוֹרֵחַ, הַאִם בִּדְבָרַי תִּתְקַצֵּף-פִּיךָ?
אֵלֶּה יָקַל עֲלֵיהֶם לְהַגּוֹת מִנְגִּינוֹת וּמִזְמוֹר
שֶׁהֲלֹא הֵם בְּלֹא שׁוּם תְּמוּרָה אוֹכְלִים מִחְיָתוֹ שֶׁל
גֶּבֶר אֲשֶׁר עַצְמוֹתָיו הַלְּבָנוֹת תִּרְקַבְנָה בַּגֶּשֶׁם
עַל פְּנֵי אֶרֶץ מִן הָאֲרָצוֹת, אוֹ בַּיָּם תִּתְגַּלְגַּלְנָה.
אִלּוּ חָזַר אֶל אִיתָקָה וְהֵם רָאוּהוּ,
הָיָה כָּל-אִישׁ מֵהֶם מְעַדִּיף לִהְיוֹת קַל-רַגְלַיִם
מִשֶּׁלִּהְיוֹת עָשִׁיר בְּזָהָב וּלְבוּשׁ. אַךְ עַתָּה
הוּא אָבַד בְּמִיתָה רָעָה, וְשׁוּב – לֹא נִבְטַח עוֹד
לִכְשֶׁיֹּאמַר לָנוּ אִישׁ מִיּוֹשְׁבֵי תֵּבֵל שֶׁעָתִיד הוּא
עוֹד לַחֲזוֹר כַּאֲשֶׁר אָבַד יוֹם שִׁיבָתוֹ, אַךְ אָנָּא,
זֹאת הַגֵּד נָא לִי, וְדַבֵּר עַל-בּוּרְיוֹ הוֹדִיעֵנִי:
מִי וּמֵאַיִן אַתָּה הֵיכָן עִירְךָ וְהוֹרֶיךָ?
אֵיזוֹ סְפִינָה הֱבִיאַתְךָ לְכָאן, וְכֵיצַד סַפָּנֶיהָ
הוֹלִיכוּךָ לְכָאן וּלְפִי דִבְרֵיהֶם – מִי הָיוּ הֵם?
שֶׁוַּדַּאי לֹא-בְרֶגֶל הִגַּעְתָּ לְכָאן, מִבְטָחֲנִי
וּכְמוֹ-כֵן אֱמֹר נָא לְפִי הָאֱמֶת וְאֵדְעָה:
הֲבָאתָ עַכְשָׁיו בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה אוֹ בִּקַּרְתָּ
כְּבָר בִּימֵי אָבִי, שֶׁרַבִּים הִתְאָרְחוּ בְּבֵיתֵנוּ,
מֵאַחַר שֶׁאַף-הוּא הִרְבָּה לָסוּר אֶל בְּנֵי אִישׁ".
לוֹ עָנְתָה הָאֵלָה מְבַהִיקַת הָעֵינַיִם, אַתֵּנֵי:
"עַל כֵּן אָשִׁיבָה לְךָ בְּבֵרוּר וּבְתֹם: אֲנִי מֶנְטֵס
בֶּן אַנְכִיאָלוֹס רַב הַחָכְמָה, וַהֲרֵינִי שׁוֹלֵט עַל
אַנְשֵׁי טָפוֹס שֶׁהֵם יוֹרְדֵי-יָם וְאוֹהֲבֵי-שַׁיִט.
עַל פְּנֵי יָם שֶׁגּוֹנוֹ גּוֹן הַיַּיִן הִפְלַגְתִּי הַפַּעַם
בִּסְפִינָתִי וּבְצַעֲדַת חֲבֵרַי בַּדֶּרֶךְ לְטֶמְסִי
זוֹ הָעִיר הַלּוֹעֲזוֹת; נוֹלִיךְ שָׁם בַּרְזֶל בִּנְחֹשֶׁת.
סְפִינָתִי עֹגֶנֶת הַרְחֵק מִן הָעִיר בְּצִלּוֹ שֶׁל
הַר נֵאִיּוֹן הַמְכֻסֶּה יְעָרוֹת, בְּחוֹפַת נְמַל-רֵיתְרוֹן.
מִדּוֹרֵי דוֹרוֹת אֻשְׁפִּיזִין אָנוּ אֵלּוּ לְאֵלּוּ:
זֹאת אִם תֵּלֵךְ וְתִשְׁאַל, לָאֵרְטֵס שֵׂיבָה יְסַפֵּר לְךָ
הוּא שֶׁכְּפִי שֶׁאוֹמְרִים שׁוּב אֵינֶנּוּ בָּא-עִיר הָעִירָה,
אֶלָּא הַרְחֵק, בַּכְּפָר, הוּא חַי חַיֵּי-סֵבֶל בְּיַחַד
עִם שִׁפְחָה זְקֵנָה הַמַּגִּישָׁה מַשְׁקֶה לוֹ וְאֹכֶל
עֵת הַחֻלְשָׁה תַּשְׁתִּק אֵבָרָיו כְּשֶׁהוּא מְדַדֶּה לוֹ
בִּשְׁבִילֵי כַּרְמוֹ מִצְבִּיעַ הַיֶּקֶב. וּבָאתִי
מִשֶּׁהֻגַּד לִי שֶׁאָבִיךָ כְּבָר שָׁב הַבַּיְתָה.
אַךְ אֵלִים, כַּנִּרְאֶה, עוֹצְרִים אוֹתוֹ בַּדֶּרֶךְ,
כִּי עֲדַיִן לֹא מֵת הָאִישׁ הָאַצִּיל, אוֹדִיסֵאוּס,
אֶלָּא אֵי-שָׁם בַּיָּם הָרָחָב עוֹדוֹ נֶעֱצָר חַי
עַל פְּנֵי אִי מֻקָּף-מַיִם. אֲנָשִׁים קְשׁוּחִים אוֹחֲזִים בּוֹ,
אַכְזָרִים שֶׁבְּעַל כָּרְחוֹ עוֹצְרִים אוֹתוֹ שָׁמָּה.
אַךְ עַתָּה אֶתְנַבֵּא בְּאָזְנֶיךָ כְּכֹל אֲשֶׁר-שָׂמוּ
הָאֱלֹהִים בְּלִבְבִי, וַאֲנִי מַאֲמִין שֶׁיִּהְיֶה כָּךְ,
אַף כִּי אֵינֶנִּי נָבִיא, וּבְנַחַשׁ לֹא הִתְמַחֵיתִי:
לֹא זְמַן-רַב יִרְחַק עוֹד אָבִיךָ מִן הַמּוֹלֶדֶת,
גַּם אִם הוּא כָּבוּל בְּכַבְלֵי בַּרְזֶל, עוֹד יִמְצָא לוֹ
אֶת הַדֶּרֶךְ לַחֲזֹר, שֶׁהֲלֹא גֶּבֶר רַב תַּחְבּוּלוֹת הוּא.
אַךְ סַפֵּר נָא לִי גַּם זֹאת, וְהַגֵּד לְלֹא-כַחַשׁ
אִם, גְּבַהּ-קוֹמָה שֶׁכְּמוֹתְךָ, אָמְנָם אַתָּה בֶּן-אוֹדִיסֵאוּס?
הֵן עַד-מְאֹד דּוֹמֶה אַתָּה לוֹ בְּיֹפִי הָעֵינַיִם
וּבְרֹאשׁוֹ, שֶׁהֲרֵי פְּעָמִים רַבּוֹת הִזְדַּמַּנּוּ
אִישׁ עִם רֵעֵהוּ לִפְנֵי שֶׁהוּא הִפְלִיג לוֹ לִטְרוֹיָה
שָׁמָּה הִפְלִיגוּ בִּסְפִינוֹתֵיהֶם גַּם שְׁאָר בְּנֵי אַרְגוֹס
הַגִּבּוֹרִים. מֵאָז לֹא נִפְגַּשְׁנוּ, אֲנִי וְאוֹדִיסֵאוּס".

אָז הֵשִׁיב בְּשׂוּם-שֵׂכֶל טֵלֵמַכוֹס וְאָמַר לָהּ:
"הֵן אִישִׁי הָאוֹרֵחַ, אַגִּיד לְךָ זֹאת לְלֹא כַחַשׁ:
אִמָּא אוֹמֶרֶת שֶׁהוּא אָבִי, אַךְ אֵינֶנִּי יוֹדֵעַ,
אִישׁ לֹא עָמַד בְּעַצְמוֹ עַל מוֹצָאוֹ: מִי-הוֹלִידֵנִי
בֶּן שֶׁל אָדָם כָּל-שֶׁהוּא הַמְּבַלֶּה אֶת-יָמָיו בְּרֹב-אֹשֶׁר
בְּשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא נְכָסָיו הַזִּקְנָה תַּשִּׂיגֶנּוּ
אַךְ מִכֵּיוָן שֶׁשָּׁאַלְתָּ: הָאִישׁ שֶׁאֵין כָּל בְּנֵי תְּמוּתָה
הוּא הַמְאֻמְלָל בְּיוֹתֵר, עָלָיו אוֹמְרִים שֶׁאָבִי הוּא".

אָז הֵשִׁיבָה לוֹ הָאֵלָה מְבַהִיקַת הָעֵינַיִם:
"עַל כָּל-פָּנִים, לֹא עָתִיד חֲשׁוּךְ-שֵׁם נוֹעַד לְבֵיתְךָ
מֵאַחַר שֶׁאִמְּךָ יְלָדַתְךָ כְּפִי שֶׁהִנְּךָ
אַךְ הַגֵּד נָא לִי-רְאוֹת, וּלְפִי הָאֱמֶת הוֹדִיעֵנִי:
מִי הֵם כָּל-אֵלֶּה אֵיזוֹ סְעֻדָּה זוֹ וְלָמָּה אַתָּה כָּאן?
חַג הוּא אוֹ חֲתֻנָּה כִּי בָּרוּר שֶׁאֵין זֹאת סְעֻדַּת-
הֵם מוֹעֲדִים גַּם נִרְאָה לִי, לְלֹא כָל-בּוּשָׁה בְּבֵיתְךָ
כָּל אִישׁ נָבוֹן שֶׁיָּסוּר לְכָאן בְּוַדַּאי יֶחֱרֶה לוֹ
לִכְשֶׁיִּרְאֶה בּוּשׁוֹת לִמְכַבֵּד הַמִּתְרַחֲשׁוֹת כָּאן"
לָהּ הֵשִׁיב הַבָּחוּר וְאָמַר נַעֲרָה מִשֶּׂכֶל:
מֵאַחַר שֶׁעַל-כָּךְ שְׁאַלְתַּנִי, אִישִׁי הָאוֹרֵחַ,
דַּע נָא שֶׁלְּפָנִים אָכֵן הָיָה לְלֹא-רֹשַׁע
בַּיִת זֶה וְעָשִׁיר, כָּל-עוֹד אוֹתוֹ-אִישׁ הִתְגּוֹרֵר כָּאן.
אַךְ עַתָּה הִרְשׁוּ הָאֵלִים רָעוֹת: הֵם הִסְתִּירוּ
אֶת אָבִי מֵעֵינֵי הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. לֹא הָיִיתִי
מִתְאַבֵּל עַל מוֹתוֹ בְּאוֹתָהּ מִדָּה, לוּ בְאֶרֶץ
טְרוֹיָה נָפַל בְּקֶרֶב רֵעָיו אוֹ אִלּוּ אַחַר כָּךְ
מֵת בִּזְרוֹעוֹת יְדִידָיו, לְאַחַר שֶׁתַּם מִלְחַמְתָּהּ זוֹ.
תֵּל הָיוּ תּוֹלְלִים לִכְבוֹד כָּל-בְּנֵי אַכְיָה,
אַף הָיָה מוֹרִישׁ לִבְנוֹ תְּהִלָּה מְפֹאֶרֶת.
אַךְ עַתָּה חֲטָפוּהוּ בְּנוֹת הַסּוּפָה לְלֹא זֵכֶר.
עַיִן שׁוּב לֹא רְאָתוּ, שִׁמְעוֹ לֹא קָבַע עוֹד אֹזֶן,
לִי הוּא הִשְׁאִיר רַק צַעַר וּבְכִי, וַהֲרֵינִי בּוֹכֶה רַק
בִּגְלָלוֹ: גַּם שְׁאָר תְּלָאוֹת הֵכִינוּ אֵלִים לִי.
כִּי כְּמִסְפַּר שַׁלִּיטֵי הָאִיִּים דּוּלִיכְיוֹן, סָמֵה,
בְּיַעֲרוֹת שֶׁל זַקִּינְתּוֹס וּבְאִיתָקָה הַסַּלְעִית,
כֵּן מִסְפַּר מַחֲזְרֵי אִמִּי הַמְּבַלִּים אֶת-הוֹנִי,
הִיא נִרְתַּעַת מִתְּנוּשָׂאוֹת, אַךְ אֵינָהּ מְסָרֶבֶת:
אֵין בִּיכָלְתָּהּ לְהַכְרִיעַ, וְהֵם אוֹכְלִים וּמְכַלִּים לִי
אֶת בֵּיתִי, וּבְקָרוֹב יְקָרְעוּ גַּם אוֹתִי וִיכַלּוּנִי".

אבי, יוסף גרהרד ליבס, נפטר לעולמו לפני כמה שבועות. הקורא המשכיל מכיר בוודאי את שמו מתרגומיו הרבים מן הספרות הקלאסית, ובעיקר מן התרגום לעברית של כל כתבי אפלטון. אך מעטים הם היודעים על האיש עצמו, שהעדיף את העשייה בתוך עבודתו על פני משרות, פרסום וכיבודים, ושמר את חבתו העמוקה לבני משפחתו ולחוג חבריו, רובם יוצאי גרמניה, ורובם מוכרים ליודעי תולדות הארץ ותרבותה.

הוא נולד בשנת תר"ע (1910) בעיר פלוהאוזן, בן לאיש עסקים יהודי גרמני, וגדל בתמבורג שבגרמניה. כבר בהיותו נער לא נמשך לעולם העסקים, והעדיף על פניהם את אהבות חייו – התרבות הקלאסית מזה, וארץ ישראל והתרבות והלשון העברית מזה. בגימנסיון ההומאניסטי למד לטינית ויוונית, ואחרי הלימודים עסק בעברית ובתנועת הנוער הציונית. חבריו מספרים, שכשבא, חיים וייצמן לעירם, לא מצאו הציונים מי שידבר בעברית מלבד גרהרד ליבס בן החמש-עשרה. אחרי בית הספר התיכון ביקש ללמוד לימודים קלאסיים באוניברסיטאות גרמניה, אך את שנת לימודיו הראשונה עשה באוניברסיטה העברית הצעירה בירושלים, עירו לעתיד, ושם למד גם לימודי יהדות. בתום השנה חזר להשלים את לימודיו בגרמניה, אבל משהחלו הנאצים לעלות, סבר שעתה עת לעשות, וקטע באמצעה את עבודת הדוקטור שלו, ועלה לארץ ישראל, להתיישבות חקלאית.

מקץ כמה שנים עלה לירושלים ושב לעיסוקו העיקרי: התרבות הקלאסית בלשון העברית. אופיו האינדיבידואלי הכתיב לו עבודה עצמאית, בלא להתקשר עם כל מוסד מדעי, ולפיכך יכול היה לוותר גם על סיום ההשכלה הפורמאלית (הוא פעל אמנם למען האוניברסיטה העברית, ובתקופה מסוימת שימש גם סגן נשיא שלה, אך זאת כאיש ציבור ולא כאיש אקדמיה).

במלאכת התרגום השתדל אבי לשמר את הניחוח המיוחד של המקור, ולהתאים את סגנון התרגום לרמתו הסגנונית, בלי לפגוע בהויסות ובטבעיות של העברית. וכך, כתבי אפלטון, הכתובים בדיאלוגים, שמר בתרגומו על ההויסות והטבעיות של שפה מדוברת, עם הדיוק והבהירות המאפיינים את סוקראטס הפילוסוף, שבשיחותיו אלה מבדר את הוויראאות האמיתיות שמאחורי שימושי הלשון, מכאן הצלחתו הרבה של התרגום. מלבד אפלטון הוא תרגם גם מכתבי פלוטרכוס, אריסטו, ויטגנשטיין, הלדרלין, והלפסקול ושייקספיר. כן פרסם כמה וכמה מחקרים, כולם בלשון העברית, ורובם עוסקים בלבה של הפילוסופיה האפלטונית. מאלה יש להזכיר את הביוגרפיה "אפלטון – חייו ואישיותו", ספר העומד על הקשר בין מאורעות חייו של אפלטון לבין הפילוסופיה שלו,

ושככל הידוע לי אין כמותו גם בלשונות אחרות (אבא התנגד תמיד לדימוי המקובל של ה"אפלטוניות" כסמל למה שמנותק מן המציאות הארצית, וראה בו הוצאת דיבה, היפוך הגמור של כוונת הפילוסוף).

אחרי תרגום כתבי אפלטון, סבר אבא שאין מן הראוי לפנות לדבר נמוך יותר, ולא נשאר לו לתרגם אלא מכתבי הומרוס, גדול משוררי יוון, שהם ראשית תרבות המערב. את השנים האחרונות, לפני שגבר עליו החשך האכזרי של מחלת האלצהיימר, הקדיש לתרגום האודיסאה. תחילה ניסה לתרגמה לפרוזה, אבל, כפי שסיפר לי, הוא נוכח לדעת שוב ושוב שככל שהוא משתדל להתרחק מכך, משקל ההקסאמטרים מהדהד באוזניו וחוזר לתוך התרגום. לבסוף החליט להפסיק להילחם ותרגם את הכל במשקל, הנשמר בקריאה טבעית של השורות העבריות (את התרגום הקודם, של המשורר שאול טשרניחובסקי, יש לקרוא בהברה אשכנזית כדי לקיים את המשקל), וכפי שעשה כבר בעבר, בתרגום המבחר מן האיניאיס למשורר הרומי וירגיליוס. למרבה הצער לא היה סיפק בידו לסיים את היצירה ולהוציאה לאור, אבל בעיזבונו מצאתי תרגום של למעלה משלושה רבעים של ה אודיסאה.

תחילת האודיסאה בתרגום יוסף ג. ליבס, ספר א' שורות 1–95, התפרסמה כבר בכתב העת "אשכולות" (שאבא היה מעורכיו), סדרה חדשה חוברת ב–ג, ירושלים תשל"ח-תשל"ט, עמ' 28–31. לפיכך בחרתי להביא כאן את ההמשך. בחלק הראשון, שלא יובא כאן שוב, מסופר על אודיסיאוס, מלך האי איתקה והגיבורים היוונים שניצחו במלחמת טרויה, המנסה לשוב לביתו לאחר סיום המלחמה. על דרך שיבתו של אודיסיאוס נערמים קשיים: הנימפה קאליפסו התאהבה בו ועצרה אותו במערתה, ואל הים פוסידון רדף אותו בחמה מכיוון שעיוור את עינו האחת של בנו הקיקלופס פוליפימוס (אודיסיאוס נאלץ לעשות כן כדי להימלט מהאי שהקיקלופס אסרו שם). גם בביתו, באיתקה, רבו הצרות: משמשש אודיסיאוס לחזור, רבו "המחזרים" המציקים לאשתו, פנלופי, בניסיונות לשאתה לאשה ולמלוך על ממלכת בעלה. האלה אתנה, "מבהיקת העיניים", מוכיחה לזאוס אביה, מלך האלים, את רוב המכאובים שאודיסיאוס החסיד נהג להעלות ומבקשת ממנו שיעזור לו בדרכו הביתה, וזאוס נענה לבקשתה. אז מציעה אתנה לשגר את האל הרמס, שליח האלים, אל הנימפה קאליפסו ולומר לה שעליה להניח לאודיסיאוס לצאת לדרכו, ואילו היא, אתנה, תבוא לאיתקה לחזק שם את רוחו של בנו של אודיסיאוס, טלימכוס, במלחמתו במחזרי אמו. ועתה יסופר איך היא עושה זאת.

יהודה ליבס

هكذا من الأصل

هكذا من الأهل

תרבות וספרות

הטובים בספרי תשמ"ח

כמדי שנה כן גם בפרוס ראש השנה תשמ"ט פנתה מערכת "תרבות וספרות" לשורה של סופרים, מבקרים ואנשי ספרות בבקשה לציין את הספרים, בשירה, בסיפורת או בהגות, במקור או בתרגום, שהופיעו בארץ בשנה החולפת והנחשבים בעיניהם לטובים ולמעניינים ביותר

מאיר שלו

יואל הופמן

רות אלמוג

מרגריט יורסנאר

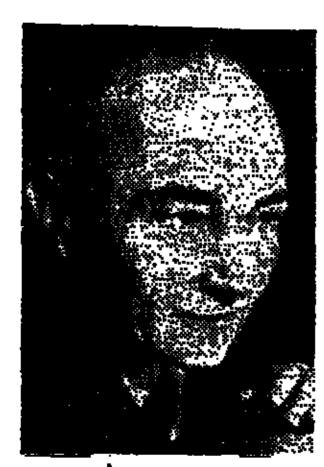
רוברט מוסיל

יהודית הנדל

אריאל הירשפלד /
שפע המסמן הידלדלות

רומן רוסי של מאיר שלו הוא הדבר המשמח ביותר שקראתי בספרות העברית בשנה שחלפה. לא שהוא חסר בעיות. בעצם יכול להיות שבעיותיו מכסות על הישגיו, אך יש בו עדות על כוח ודאי – תיאורי וסיפורי, ועוד הרבה יותר מודאי – וירטואוזי, אינטליגנטי ובעומק – וכל אלה מוחשים היטב בעד טעם הבוסר ומגושמות הרעיון שבו.

שורשי אוויר של רות אלמוג, שגם הוא ספר בעייתי ואינו עשוי בקשה אחת מצד רמתו, היה בעל נוכחות מרשימה מאוד, הן כבכמך הגותי והן כטקסט הבעתי בעל כוח רב. כוח הבעתי וכנות גדולה וקשה מאוד יש גם בסיפת מכשירים לאמנון נבות, אלא שנראה לי שישנה איזו אי-הלימה עקרונית בין הנתונים האלה לבין הראגר והצורות שקיבשו את היוצר ביצירתו הזו. אני מאוד מקוה לקרוא עוד כפרי עטו.

היו גם ספרים גרועים ולא-מעניינים. אך מה שאפיין הרבה בתוך שפע הספרים שראו אור השנה הוא שהם היו כאילו-כותבים. ספרים הקוראים היטב את הציפיות הלא-לגבריי-מודעות של הקוראים וממלאים אותן כחלב וחם בלי כל התנגדות תוך רוועית או רגשית. ספרים כאילו מלאי-כאב, כאילו וידויים, כאילו מוסיקאליים, כאילו אקספרימנטאליים, כאילו אקספרסיוניסטיים.

בתחום השירה הדברים יגעים. לא המשוררים בגרה הקוראים בגנד המשוררים איבדו קשר. גם שירה משמעותית ומעניינת כשירתה של לאה איילון, שפרסמה השנה קובץ נוסף, אינה נקראת למעשה. גם פואמה חדשה של אהרן שבתאי אוברת כחלל. הקריאה השסוחה והמידלדלת הולכת עוד ועוד נותנת אותותיה ב"מצב השירה" כבר כמה שנים. השנה כבר נראו המשוררים וקוראיהם כמו שורות הבדמותים לפני התפלגות התא.

אך אין זה רק "מצב השירה". השירה אינה אלא סימן ידירה כללי, ושפע ה"כותרים" אינו צריך לשמח איש. אלא שהשפע-המסמן-הידלדלות הזה, גם הוא אינו אלא מן אחד לזוועה אחרת שהיא כבר בתחום החיים.

השנה יצאו לאור כמה תרגומים יפים מאוד. לא אמנה אותם, ובתחום התרגום כושב ה"שנה" הוא פחות חשוב, מפני שכניסתו של תרגום אל הספרות היא שונה: הוא נספג אחרת. עם זאת, אי אפשר בלי להזכיר רק כמה אוצרות אמיתיים שנוספו השנה בתחום זה: חיל הפרשים ועוד סיפורים של באבל, מוות בוונציה וסיפורים אחרים לתומס מאן (בתרגום נילי מירסקי) וזיכרונות אדריאנוס למרגריט יורסנאר (בתרגום אידית עקרבי) ואוצר מיוחד – האיש בלא תכונות מאת רוברט מוסיל (בתרגום אברהם כרמל), שאני קורא בו בקצב של משפט לשעה בערך, ולא מאמין למראה עיני. הרי זה הספר שלא ייכתב לעולם, והנה אני קורא בו.

נילי מירסקי /
טעם מריר של הנאה

זיכרונות אדריאנוס של מרגריט יורסנאר, בתרגומה הישגה של אידית עקרבי, הוא מן הספרים היותר מרגשים והיותר מענגים שקראתי בשנים האחרונות, קודם כל בשל תבונתו המופלאה (שנעשתה נדירה כל-כך בספרות המודרנית), לעודד גם בקורא היותר מתחכם הזדהות רגשית ספונטאנית עם הגיבור, מאותן הזדהויות פשוטות ונלהבות של חוויית הקריאה בגיל הנעורים. זיכרונות אדריאנוס מרגשים בתבונה הסטואית העצובה העולה מהם, ומענגים ברוח הספקנות שהם רוויים בה, ספקנות שמתוך מודעות ליחסיותם ולרפיפותם של ערכי-אנוש היא מבקשת לאמץ לה למרות הכל עמדה הומאניסטית נדיבה ונאבקת-יופי. הנאה מיוחדת – הנאה משונה קמה, הייתי אומרת – נתניתי מן הקטעים המוקדשים למרד בר-כוכבא וחבר קנאיו, כפי שהוא משתקף בעיני השליט הרומי הנבון.

ספר השנה בספרות מקור הוא בלי ספק רומן רוסי של מאיר שלו – הגיגה משובבת-לב של דמיון הומור וקלילות ושארירות, שבמרכזה רווקא עניינים שאינם משובבי-לב כלל. העיצוב הבבורה, המבריק והמשעשע כל-כך של נושאים עגומים ואף מזועזעים כשלעצמם (כגון המסע העוסף לבית-עלמין הכיבה התחרות למקומות שיושבו בידי חלוצי הציונות), גם כן אפשר לטעום איזה טעם מריר של "הנאה משונה".

ספר עיוני שהסב לי הנאה צרופה, לעומת זאת, הוא בודדים במעונם של דן מירון, שעם כל היותו מחקר מלומד, מפורט ומתועד, על המתחים הבידחיודיים בספרות העברית בתחילת המאה העשרים, הריהו ספר מלא חיים ותנופה, הנקרא כמעט כרומאן.

חנה הרציג /
טעם של פעם

שלא כבצוקה, לא הפרוזה הנכתבת היום בארץ, אלא מפגש ראשון עם ספרות-שפת מכוכבת, הוא שהתחיד בי את רישומו השנה – הגיעה כנראה שעה של השתוקקות למשה סולידי ותבריה-ריה ב"נוסח הישן". עם זאת, בספר יוסף ליואל הופמן, המתעלה במקוריותו וברצנותו, מצאתי מעין הוס מסתורי המוביל לספרים האחרים. טעם של פעם, אירופה שלפני המלחמה, בצירוף ניסיון נועז להקיף עולם ממעוף-הציפור הספרותי. אלה שבו אותי כאיש בלא תכונות, לרוברט מוסיל. עם מאות עמודיו אני נאבקת עתה ללא תח, מתוך תחושה ברורה שגם קריאה מקטעת ומדלגת ביצירתו של גאון יכולה ללמדני משהו שלא אמצא לו מספרים קלים-יותר-לעיכול.

אך יותר מכל ריגשה אותי השנה יצירה לא-ספרותית: הביוגרפיה של וירג'יניה וולף, שכתב קוונטין בל, המשקפת חכמה, הומור ואנושיות, ושוב – תקופה שחלפה. ואסיים בקינתו: לבני הנעורים שבין המבוגרים, אהדתי המשבעים של אריך קסטנר, מוזמנת חוויה מרגשת בספרו האוטוביוגרפי כאשר הייתי נער קטן. המספר, כמובן, את זיכרונותיו מהעולם של פעם.

אבנר הולצמן /
נופים זורחים

בתחום השירה בלטה השנה הופעתה של שורת ספרי כינוס ומבחר מצינים בשל משוררים בני דורות שונים. השלם כינוסה של שירת אברהם חלפי, עם הופעת הכרך השני של שירי המקבצים. מעשה רב וחשוב עשה אהוד בן-עזר, שהעמיד בשקידה ובאהבה את כל שירתה של רוחה, אסתר ראב, והציג בכך לפני הקוראים את אחת מאבני היסוד של הספרות הארץ-ישראלית במלוא תפארתה. נופיה של ארץ-ישראל זורחים גם מתוך בצל התאנה, מבחר שיריו של זרובבל גלעד, שקבצת השירים הגישים הכלולה בו כבועה בנותבו של הקץ המתקרב.

קובץ שירים הנקרא כמש כרומאן מרתק, הוא השבתן עובר מאת חיים גורי, הבונה רצף ביוגראפי והיסטורי אנושי מאוד, ששוזרים בו ניסיונות אישיים כרבדים קולקטיביים-לאומיים. קבצי המבחר שפרסמו אבנר טריינין (הזהרות) ואריה סיון (אריך מעלה), הם בבחינת תזכורות לאיכותם, המתמשכות ההולכת עם השנים, של שירתם, אשר זמן רב מדי נדחקה הצדה מפני המוניטין של דמויות "מרכזיות" יותר מבני דורם. ייזכר לטובה גם רצף השירים (1972-1986) של מאיה בז'רנו, שכולו "דיוקן עיוורים שמור", אם להגדיר על-פי אחת משורותיו.

התופעה הבולטת ביותר השנה בסיפורת היא ההתעוררות הניכרת בתחום הסיפור הקצר והנובלה, לאחר שנים רבות שבהן שלט הרומאן בלא עוררין. בצד קובצי הסיפורים של יהודית הנדל, כמו קטן, ויואל הופמן, בעל ספר יוסף, שזכו בצדק לשבחי הביקורת, יש לציין את אוכלי האבטיח של ישראל המאירי, סוסים על כביש גהה של סביון ליברכט, כלה עשה לבידי הרוח וגמל איילה לחנוך ברטוב. הופיעו, כמובן, גם לא מעט רומאנים מעניינים (מאת יצחק אורפז, אהרן אפלפלד, חיים באר, דוד שיץ, מאיר שלו ועוד), אך עלי להודות כי שום יצירה סיפורית שהופיעה השנה לא עוררה בי אותה התרגשות כמו שחשתי בשנה שעברה למקרא מולכו של א"ב יהושע והתגנבות יחידים של יהושע קנז.

חקר הספרות התעשר השנה בכמה ספרים חשובים בתחום ההיסטוריוגראפיה והפואטיקה ההיסטורית, הסוקרים וממפים שטחים רחבים בתולדות הספרות העברית. ביניהם: שירת חיבת ציון של הלל ברזל, המעמיד תיאור שיטתי ראשון של השירה העברית בשלהי המאה שעברה; הכרך השלישי של הסיפורת העברית 1880-1980 מאת גרשון שקד, הכולל דיונים בסיפורת העברית המודרניסטית בין שתי המלחמות, והמבוא ליצירתם של בני הארץ; בודדים במעונם של דן מירון, המנתח את היחסים המורכבים בין שני דורותיה של "הרפובליקה הספרותית" העברית בראשית המאה העשרים. בסמוך ובעצב יש לציין את הופעת ספרו המונומנטאלי של אוריאל אופק ז"ל, ספרות הילדים העברית 1900-1948, הפורש בשני כרכיו תיאור שהוללב של צמיחת ספרות ילדים טבעית וענפה בגולה ובארץ-ישראל, על רקע חברתי ותרבותי רחב.

מתוך השפע הגדול של הספרות המתורגמת, ריתקו אותי במיוחד שני סיפורי-חיים ממשיים, השונים זה מזה מכל בחינה. וירג'יניה וולף מאת קוונטין בל בונה בעורמת אוסף עצום של פרטים ביוגראפיים דיוקן אישי, אנושי, ושפני ונוגע-ללב של הסופרת הגדולה. לתחום אחר לחלוטין שייך הספר השני, ילדה שגבותה נמשכת לאשר מאת קורנליה ארזורדסון – מעין אוטוביוגרפיה בגוף שלישי, הכתובה בכשרון ספרותי מובהק.

בתיה גור /
כמו יין משובח

בין הספרים שאני עדיין מעכלת – האיש בלא תכונות של רוברט מוסיל בתרגום אברהם כרמל. האיש בלא תכונות הוא הגיבור, אולריך, הבוחר לחיות בעולם האפשרי במקום בעולם המעשה, כאותו דייג המשליך חכה בשקט דעת-יותר מבלי שיהיה לו איכפת אם יש בקצה קרס או פתיון. זהו ספר שרק הקריאה בו יכולה להמחיש את גדולתו; קריאה איטית ומענגת, כמוה כטעימת יין משובח והגיר עד מאוד; שפעמים נשמר בחלל-הפה שעות ארוכות אחרי שלוגמים ממנו. זהו סיכום מעמיק של התרבות המערב-אירופית המודרנית, תוך הרהור אירוני על כל האמיתות והידיעות המקובלות. המבנה והשקפת העולם כאן הם משהו בין "החייל האמיץ שוויק" לבין "מארש רדצקי".

זיכרונות אדריאנוס של מרגריט יורסנאר, בתרגומה של אידית עקרבי, הוא אחד הספרים המרשימים ביותר שנשנו בכלל. הוא מאפיל על ספרים אחרים, חלקם יפים וחשובים שנתפרסמו השנה. הוא מן הרומאנים העוסקים בגיבורים הקרובים אל מותם והבוחנים את חייהם לאור ההתמצות הסופית, לאור החטאים שחטאו הם לאחרים ואחרים להם; זהו רומאן שגיבורו מביט לאחור אל חייו בלי מרירות ושטנאות. עמדתו של הקיסר אדריאנוס, על פי יורסנאר, היא עמדה של אדם שמיצה את כל שאיפותיו, ובכל זאת, המסמך שהוא מוסר ליורשו, מרקוס אורליוס, מגלה בצד השונות עזה תבונה עמוקה, את התוגה הגדולה של מי שמבין את מוגבלות האפשרויות האנושיות בכלל.

דינה קטן בן-ציון /
קשרים רבי-השראה

קשה להיענות לשאול כזה ללא הרגשה מטרידה: רשימת הספרים שטרם הגעת אליהם גדולה ומפוארת מאוחרת – אלה שקראת והיו לך עולם ומלואו. ראשון בהם ייזכר, באהבה רבה, התגנבות יחידים מאת יהושע קנז, רומאן המעלה את ההווה הפוליפונית בישראל של שנות החמישים, את כאב אבדנו של עולם ערכים שהצמיחה "הציונות המגשימה".

מיוחד במינו במקוריות נקודת הראות, במנגנונו הלשוני ובעמקות מרכיביו הוא ספר יוסף ליואל הופמן. הסיפור האישי והמשפחתי של יתמות הילד בעולם "נוכחויות" המבוגרים, נמסר כחלק מסיפור החיים בארץ ועל רקע גדולה של יהדות אירופה, השואה, מורשת התרבות הגרמנית וה"ייקיות" ותרבות המערב, ומשמעות המיתוס המקראי, גם המשמעות האירונית של היפוך יצירת המיתוס הנוצרי, כותם המיתוס של הדוע, המין, החלום. הספר בורא שפה מקורית, מתוחכמת, שבריכתו רב מחזיקה עולמות רבים.

שורשי אוויר מאת רות אלמוג הוא רומאן מאתגר במבנהו, עשיר בתוכנו העלילתי, הפסיכולוגי והפילוסופי. האמינות הפסיכולוגית שבתיאור עולמות פנימיים, כמו עולם הילדה מירה גוטמן, גינה לסכך תמהוני והבעל חזון, הגעלה במושבה בארץ ישראל, ושל אמה, כדמות טראגית של אמנית מתוסכלת, ולימים עלמה המכך של מירה כאשה, כבגרותה; הלשון הלירית-מטפורית של תיאורי הטבע, הבהירות ברית מפלאה עם נופי הארץ בעונותיהם; תכונת החשיבה הדיאלקטית, התנועה הנפשית בין הסיבתי לבין השרירותי, גם בין הגברי לבין הנשי – הם מנכסי הספר הזה.

פרידה מן ההרים מאת פטר וייס, בתרגום אילנה המרמן, מפליא כסיפור חניכות של אמן בסביבה חונקת, סיפור על "מצבו של הבורגני המבקש להיות מהפכן ומשאן של המוסכמות והישנות משתק אותו", התוקפת כאהבה של התודעה אחר מורה שלה, בכל-הישגה, בניסיון לפענח את צופן "התכונות הלקויי" שלה בידי משפחה גרמנית באווירה של ערב מלחמת העולם השנייה.

הצרון הפורה, מבחר שירה גרמנית מודרנית, בתרגום שמעון זנדבנק, הוא מבחר בעולה שתורגם להפליא.

תרגומים מאת עזרא זוסמן הוא ספר שהובא לדפוס בידי אליה זוסמן (1987), וכולל תרגומים משירת דור הגדולים הרוסי (אחמטובה, בלוק, מנדלשטאם, ברודסקי, טיוטצ'ב). חוק וצלול במיוחד קול ה"רקויאם" של אנה אחמטובה, שבמשך שנים פורסם רק במחתרת, והוא עדות לידית מיוחדת לאמן העם כאמון הפרט. קדיש מאת אלן גינזברג בתרגום נתן זך הוא הישג ותרגומי בהרקה לעברית של שירת-קינה כעולם שירי אותנטי, שלם, עשיר בתמורים, הנע בין עצמתם החושית הרגישת של ביטויי התפלשות בצער ובזוועה, לבין היכולת לבכך על הזכות לחיות.

אברהם שפירא (פצ"י) /
שיעור קומה הנהגתי

עקבתי בסקרנות מתוחה אחר שני ספרים, שאפשרו לי להתוודע להתמודדותם הפעילה של שניים מאישיה הגדולים שידעה ההיסטוריה היהודית בזמננו עם "יום קטנות" של עיצוב חברתי ומדיני. הראשון שבהם – הקובץ ארץ לשני עמים שבו כינס וליווה פאול מנדס-פלור את מבעי מאבקיו של מרטין בובר עם השאלה הערבית של הציונות. כשאנו קוראים את אזהרת בובר, עוד על סף שנות הארבעים, ש"שיקול-הדעת הטכסיסי מושיט לנו תמיד את האמצעים שאינם נכונים" – אנחנו נזכרים בהכרח באבירי שיטת ה"וכבג הגמרנר" (מאז תקופת פעולות התגמול ועד...). האמנם הזדלנו להתגבר ממנה בזכר גורם שצריך "להשיב לרגע לא מתוך הרגע אלא מתוך העתיד". למרבה הצער מגלים כמה יש לטיעוניו התזורים אקטואליות חריפה.

הספר השני מוקדש לביוגראפיה הרוחנית של גרשם שלום (מטבעו אינו מרוכז, בקודמו, כסגניה רובה אחת). זו מוצגת כאן במתכונת קטלוג תוכני של תערוכת זיכרון (לג. שלום), שנערכה בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בחודש תשמ"ז. העורכים: מרגוט כהן, רבקה פלסר, רפאל וייזר – העניקו לנו תעודה המלווה ברגישות-של-דעת את אופקי עולמו של שלום. יש בה, בין השאר, הד מרתק למגעיו האישיים עם קרובים כרחוקים וכן עיקוב אחר פעילויותיו המתמשכות ב"בעיית השעה" של הציונות המתגשמת.

אנחנו שרויים בהווה שאין בה עוד "שיעור קומה" הנהגתי. מרינאים שאינם מסוגלים למלא את החלל-הריק סותמים את אופקי התקווה שלנו. במציאות זו ראוי שיתחדש העניין הער בתפיסותיהם של אנשים גדולים, המסוגלים לעודד אותנו לפרספקטיבות שמעבר למצוקת העכשיו.

אהוד בן-עזר ההדיר את הספר אסתר ראב: כל השירים. כמכתבו מתגלה-נפרסת לראשונה שירתה במלאותה. האף למוקירה מכבר היא, עתה מחדש, "אחות קסם לא-נפתר". הביוגראפיה של אסתר ראב חופפת את תולדותינו בארץ זו מאז ימות המפגש הגיבורי של איכרי העליה הראשונה עם חלוצי העליה השנייה. שורשיותה הארץ-ישראלית של שירתה מעוררת ותרוה שפעם קראו לה אודינטילית או "מולדתית" ועתה – "כנעניסטית".

תרגומיו של יאיר הורביץ מהשירה הסינית, נעשו "חלק בלתי נפרד משירתו". זמן קצר לפני הסתלקותו ראה אור השושן הקטן לבן – אנתולוגיה סינית: הוא בחר, תרגם והקדים מבואות. עוד הביא לדפוס מאיר ויזלטיר.

ראובן שניר /
אוהבי מולדת פלשתיניים

אהבתי בשנה האחרונה בעיקר ספרי שירה וספרי פרוזה על גבול השירה: קדיש של אלן גינזברג היה, מבחינתי, פגינה ספרותית, בעיקר בזכות יכולתו של נתן זך להיכנס לעורו של משורר שלכאורה רחוק ממנו מבחינה תרבותית ופואטית. נהניתי גם משירתה המדויקת של ציפי שחרור בשפה משותפת, ומן הפרוזה הפיוטית של יואל הופמן בספר יוסף, וכרגיל, פנחס שדה, הממשיך לרתק אותי זה למעלה מעשרים שנה, הפעם עם אשתי אהובתי בואי נרקוד.

בעניינים: שירים – שוות – הרשים – סיפור של מירון בנבנישתי הקלע והאלה, גם אם קשה להסכים לכל מסקנותיו. בתחום התרגום מן הספרות הפלשתינית נעשה השנה, כרגיל, מעט מדי הגם שהפעם היה המעט הזה חשוב: אחלוסיה של אמיל חביבי שקבע סוף סוף אוהבי מולדת בינינו, גם אם רק מעטים, שאין זה הכרחי להיות יהודי כדי לחוש באמת אהבה. חבל מאוד שעברה שנה נוספת מבלי שהקורא העברי יזכה לראות את עיקר יצירתו של מחמוד דרוויש. במיוחד מתמיה שטרם נמצאה אכסניה עברית לספרו "זיכרון לשכחה", שנכתב בעקבות מלחמת לבנון.

הנרי אונגר /
מצעד האיוולת

מה נועדה ספרות להשיג? לפני יובל שנים פעל באנגליה מבקר בשם ליביס שדיבר על "מסורת גדולה" של יצירות בדורות בדור, המשמשת לקורא כמין ראי מוסרי. הן מבקשות לעורר בו רעירות ערנה של הדמיון, ולהחדיר ממנה שטל בלו (העודג למפנה כהן) כינה "אלוהקה של הנפש". השנה ראה אור ספר שכודהו המשונה מצטרף ל"מסורת גדולה" זו. שמו העור והוא נכתב בידי קורציו מאלאפרטה. אני מצטער לגלות שהספר עבר בלא הדים, בעוד שצריך היה להדהד כרעם בראשית. המבקרים הטילו בו דופי בתואנה שאינו ספרות גדולה, והוא מפריז. זו אבחנה שאינה משוללת אמת, אך היא משוללת ריוק.

"העור" מספר על האדם בתקופה של שפל מוסרי. ההפרזה ברוע, בטיפשות, באטימות שבני אדם מראים זה לזה – אינה שלו. היא הפרזה של השדים שבנו. "העור" הוא התצלום היותר נוקב של נציגי "מצעד האיוולת" – מאז כתב ארסמוס את "שבחי הסכלות". בתבונתו זו הוא מתחרה עם "שווייק" ועם "מלכוד 22", אך האירוניה שלו יותר צורבת. ואשר לספרות – מאלאפרטה כותב כמו שנראה צייר – כשהעלה בעפרון את אלף העוויותיה של אנושות מבוערת. ועוד משהו: גנבים בלילה של ארתור קסטלר. לא שוכבו דפיו בעיתון יומי – היה מוכרים נחשב להדיף שבעיתונאי האקטואליה שלנו.

יאיר מזור /
ראייה פנורמית

אני מבכר להפנות את תשומת הלב לשלושה ספרים בתחום המחקר והביקורת של הספרות העברית שחשיבותם אינה רק לעצמה, מתוקף רמת המחקר המפורט והשיטתי המוצגת בהם, אלא עוד משום שכל אחד מהם בדרכו, וזהו אור חדש ומחודש על פרקים חשובים בהתפתחות הספרות העברית – ובעיקר החדשה – מתעד וממפה אותם בקפידה. הספר הראשון הוא ספרו של פרופ' עוזי שביט, שירה ואידיאולוגיה. בספר ממקד המחבר את הדיון בנקודות ההשקה ובקשרי הגביעה ההדדיים שבין שלוש תנועות-יסוד בהתפתחות השירה העברית: רמח"ל, יל"ג וביאליק – לבין הקשרים האידיאיים והאידיאולוגיים, החברתיים וההיסטוריים.

הספר השני הוא ספרה של פרופ' נורית גוברין, פרשיות ראשונות, המשחזר את פואטיקת הסיפור של דבורה בארון, בתקופת יצירתה הראשונה. חשיבותו של ספר זה לא רק בכינוס סיפוריה הראשונים של בארון ובהארה ראשונה של איכותם האסתטית אלא עוד בהעמדת קישורים הדדיים וקשורים בין פואטיקת הסיפורים הראשונים לבין דפוסים אישיותיים, ביוגרפיים ואף פסיכולוגיים של דבורה בארון, בתקופת ביכורים זו של יצירתה.

הספר השלישי התובע תשומת לב מיוחדת הוא הכרך השלישי של ספרו של פרופ' גרשון שקד, הסיפורת העברית: 1880-1980. בכרך זה, כבקודמיו, ממשיך שקד במיפוי אסתטי, היסטורי וחברתי של אבולוציית הסיפורת העברית החדשה. עיקרו של הכרך שבוה הוא המוקדש שבין שתי המלחמות הגדולות, בארץ ישראל ובארה"ב כאחת. הספר נחתם בנסות מבוא לקראת כתיבת הסיפורת העברית בארבעים שנה האחרונות. בכרך זה, כבקודמיו, מפגין שקד ראייה פנורמית מקיפה ומאוזנת כאחת, הנדרשה למרכזו ולשוליו.

סלמאן מצאלחה /
נביא ועם ישראלי

ישעיהו ליבוביץ, נביא העם של החברה הישראלית, שנוי במחלוקת בקרב מאמינים וחילונים כאחד ומנפץ מיתוסים של ימין ושל שמאל. בספר ישעיהו ליבוביץ, על עולם ומלואו, שבו הוא משוחח עם מיכאל ששר חוזר ליבוביץ על טיעונו כי היהדות מתמצה בקיום מצוות, וליתר דיוק בקבלת עול מצוות. אינהנה נושאות בעצות טובות ורבות הבאה או תועלת כלשהי לאדם. בדומה למיסטיקנים הוא מאמין כי עבודת ה' נעשית לשם שמים. זהו ההבדל בינו לבין רבים ממתנגדיו מהמחנה הדתי.

האורתודוקסיה, שמעצם טבעה היא מוסרית, אינה יכולה לקבל אמונה אינדיבידואלית. לאורתודוקסיה חשוב יותר המוסר הדתי, שליבוביץ סולד ממנו בלשון המעטה. המדינה, שהיא מוסד חילוני, אין לה כל קשר עם אמונה דתית, ואין לה שום סמכות לטפל בשאלות בעלות אופי דתי, כמו שאלת מיהו יהודי. יתירה מזאת, מדינת ישראל לא קמה בגלל היהדות ולא מתוקף היהדות ולא למען היהדות. על כן הדיבורים על הגשמת חזון נבואי וגאולה משיחית בהקשר של הציונות הינן אך הבל, אומר ליבוביץ.

יוסף דרורי /
בלש עברי

עניין רב עורר אצלי ספרה של מרגריט יורסנאר זיכרונות אדריאנוס שהוא הזדמנות להתוודע אל עולם המחשבה של רומאי מן המאה השנייה, שליט אימפריאלי, אדם חכם ונשל. התרגום מסייע להתגבר על הרתיעה המובנת מפני קריאת חומר קלאסי, שבתרגומים העבריים הובא תמיד בלשון ארכאית.

נהניתי לגלות את ספריו של היהודי הפיימונטזי פרימו לוי, זמן שאול והטבלה המחזורית. קובצי סיפוריו, ובמיוחד חוויותיו מתוגה הריכוז, משלבים אמנם התרשמויות יותר במקצוע, פרופסור לכימיה, אך משכילים לחרוג מן האישי אל הכללי והיפה לרבים. הספרות היהודית-איטלקית זכתה לפני שנים אחדות לתיאור ולאפיון של סטיוארט יוז ב"אסירי התקווה". רשמיו המבוארישיים שודדוני לקרוא את התרגום הטרי לספרו של איטאלו סבבו תודעתו של זנו. חוב של הספרות העברית ליוצר יהודי בגולה. אף כי אפשר לראות יותר מסיפור אישי פרטי, ואם תרצו יש בו משל ליהדות איטליה כולה.

עת הזמיר עודד צפיות רבות וזכה לכיסוי עיתונאי מר גבר. אצלי הוא עודד רושם כי יפה כוחו של חיים באר להעמיד מיניאטורה, אפיזודה וסיפור קצר. כסיפור שלם הוא ארוך, לעתים צפוי, ודמויותיו סטריאוטיפיות. אולי יקרה לו כאשר קרה ל"עוצמת" משהמתו, כי גם "עת הזמיר" הוא אתגר למתואים ולביטאים.

המהדורות האחרונות של רצח בשבת בבוקר מעידות כי בתיה גור הצליחה להעמיד בלש עברי בזכות עצמו. קוראיו רצים בו לא כדי לזהות את הדמויות מהמכון הפסיכואנליטי בסלבינה, כפי שנעשה בשעתו לפרופסורים הנלעגים ב"שירה" של עגנון, אלא מפני שהם מוצאים בו חידה מסקרנת, התויה אמינה של הסבך, קצב נכון, ויכולת תיאור עשירה בלשון עכשווית.

יוצא דופן בעיני וראוי לאזכור מיוחד הוא ספרו בן שלושת הכרכים של נתן שור תולדות ירושלים. איסופו הוא פרי מאמץ עריכה ותמצות של אדם אחד, שהעמיד ספר בהיקף המוקיק כיום חבורת כותבים.

אהוד בן עזר /
רומאן של תקופה

השנה לא קראתי ספרים רבים מפני שהקדשתי את רוב זמני להוצאה-לאור של שני ספרים: כל השירים של דודתי אסתר ראב, כרך בן כ-450 שירים, שבו קובצה לראשונה כל יצירתה השירית, והעולם הראשון של סבי יהודה ראב, במלאות 110 שנה לפתח-תקוה.

שלושה ספרים נראים לי בין החשובים והמרתקים שהופיעו השנה. שבתאי צבי התנועה השבתאית בימי חייו מאת גרשם שלום, שיצא לראשונה בהוצאת עם עובד לפני יותר משלושים שנה, ועתה שב וניתן בפני הקורא העברי. לאחר שקראתי בשעתו את ביקורתו הקטלנית של קורצוויל על הספר, מיהרתי לקנותו ועליתי ללמוד אצל גרשם שלום באוניברסיטה העברית בירושלים, שש שנים, עד שפרש מההוראה.

הספר השני הוא רומאן הפרוע הבדיוני על רקע בלא הנגטומאר המרכזי בחייו, המבוא לשער הגדול מאת הסופר היהודי הצרפתי-ראשי הנקי גוטליב. הספר יצא לראשונה בסדרת "קשת" של עם עובד לפני למעלה משלושים שנה ועתה הוא שב וניתן בפני הקורא העברי בספריית תרמיל. זוהי פנינה ספרותית שמעמדת דוגמתה גם בספרות העולם.

הספר השלישי הוא הרומאן עת הזמיר מאת חיים באר, שאני מחשיב אותו לאחד הספרים אשר קוראי הדורות הבאים יחזור באמצעותו את תקופתנו כשם שאנו חשים את תקופת העלייה השנייה באמצעות יצירותיהם של ברנר, עגנון וחבריהם.

משה זינגר /
שקט גדול

בתחום הספרות המתורגמת בעיני מתרגמה של אידית עקרבי לזיכרונות אדריאנוס מאת מרגריט יורסנאר. התרגום בהיר, שקוף, נעים, עשיר ולא-מפריע בעת ובעונה אחת. בלשונה של אידית עקרבי יש שקט גדול והיא מעבירה את היצירה ללא כל מורגנות. מזמן לא נהניתי מקריאה כל כך רהוטה, וההגרה לי כשתיית משקה קריר, מעודן ביותר.

ספר מתורגם אחר שנהניתי ממנו הוא פראני וזואי מאת ג'. ד. סלינג'ר. תרגומה של נירה צפריר תפס יפה את הרוח של סלינג'ר, והקורא העברי כמעט שאינו מאבד דבר מכוכביו הספר. פרי עטו של הסופר הנפלא הזה.

ספר שירה מהגה שראה אור השנה היה הזהרות מאת אבנר טריינין. הספר הכה תשומת לב למשורר מצוין זה, שבשקט בשקט כובש לו את מקומו, ובצדק. ספר שאני מצפה להופעתו הוא קובץ סיפורים של יצחק בר-יוסף. סיפור אחד משלו קראתי באחד העיתונים, ואינני יכול לשכוח אותו. אהבתי את הריאליזם החוק והשקט, ואת העיצוב האמנותי הנאה והנבון. הספר יראה אור בקרוב בהוצאת כתר – כך נמסר.

רנה ליטווין /
הולדת התודעה

מתוך שפע היצירה שהורעף עלינו בשנה שחלפה, אשר לא הקפתי אלא מקצתו, ברצוני לציין, בראש ובראשונה, מלאכת מחשבת יוצאת דופן במקוריות, בעצמה וביופי. כוונתי רק לאחת: סיפורו של יואל הופמן, קטשנב, מתוך ספר יוסף שלו. זוהי יצירת מופת קטנה, הראויה לעמוד לצד מיטב הסיפורת העולמית. "קטשנב" שייך לסיפורי חניכה או הולדת התודעה, והוא מסופר מזווית ראייה של ילד, הלומד את העולם ואת עצמו מנקודה עיניו. יואל הופמן מצליח לשמור בשכנוע מעורר התפעלות על עקביות זווית הראייה, ומשיג אפקט מיוחד במינו באמצעות שימוש דו-לשוני (עברית וגרמנית) – רכיב מהותי בכל רבדי הסיפור. האיפוק, המצומצם הלקוני, השומר הדזועה שהוא משיג, מעלים בי דמעות. "קטשנב" יהיה לאחד מנכסי צאן ברזל של הסיפור העברי.

לא כל סיפוריו של קובץ הם במעלה שוה, כשם שעטרן של אבני החן הניכרות מאותו מוצב אינו בהברה זהה. הוא הדין גם בספרה של יהודית הנדל, כמו קטן, שכוונתי מתוכו סיפור אחד: "סיפור בלי כתובת". כביתר סיפורי הקובץ אף כאן העניין המרכזי הוא במות הבאפטי ההישארות אחריה, מה שמקובל לקרוא בשם "נפש". אלא שאיכותו של סיפור זה תלויה בגודל הנושא רווקא. האיכות הסיפור וזה היא בעיני בלא-אמצעות שלו, בקסם הפתורות האבסורדיות השורה עליה.

בתחום השירה ברצוני לציין במיוחד אסופת שיריו של משורר אהוב ומוער, אריה סיון, אריך מעלה, החוזר וכובש אותי בחכמתו, בצלילותו הקלאסית, בארץ-ישראליות שבו ובהומור המר-מתוק שלו, ועליו עוד ראוי להרחיב את הדיבור.

בלהה בן-אליהו /
בקצווי העצב

בתחום ספרות המקור זימן לי שורשי אוויר מאת רות אלמוג את חוויית הקריאה המרגשת ביותר שהיתה לי השנה. זהו ספר הנוגע ב"קצווי העצב" ויחד עם זאת עולה מבין דפיו איזו הכרה בדבר הכוח האדיר, מעורר ההשרדאות, של החיים. רות אלמוג מתמודדת ברומאן מאבחנתי זו עם סוגיות פסיכולוגיות ואנושיות ובקבות עולם. הישגו המרשים של הספר בעיני באומן שבו הוטמע ה"דיון" בסוגיות הללו במסגרתו של "עולם סיפורי" מגובש, העומד מכוח עצמו.

בספר יוסף של יואל הופמן משמשת נקודת המבט של הילד כפריזמה אשר מבעד לה נבחנת ההוויה האנושית. רווקא מגבלותיה של נקודת מבט זו מטעייה להבנה מילדלית של תבניות לשוניות מסאופורות, ה"הורה" של הדכי הנבונה המקובלות בין ספק לעיקר ועוד מתגלות במקור עשרה ובוה.

הופעת המהדורה החדשה של ספר הקבצנים למנדלי מוכר ספרים, בעריכת דן מירון, היא בעיני אירוע חשוב, שיש לקוות שיהיה בו כדי להרחיב את מעגל הקוראים הד-

להטריים של אחד מן המגמות היותר נישאות בדרכם של הסיפורת העברית המודרנית. זוהי יצירת מופת, שיש בה מיזוג של התבוננות סאטירית נוקבת והערה רווית פאתוס של פיגוה של יופי והוד אנושי.

בתרגום אהבתי במיוחד את חיל הפרשים לאיסאק באבל בתרגומה היפה של נילי מירסקי. הרבה טעמים לאהבה זו ומהם אסתפק כאן רק בציון הצירוף עז הרושם המתוקים בסיפורים בין המוצרים הנטורליסטיים ה"ב"מוכים" והלשון השירית ה"גבוהה" המשמשת לתיאורם.

בתחום ההגות בחרתי בקובץ המסות אין מקום אחר לגרשון שקד. בספרו בוחן שקד את יחסי הגומלין שבין ספרות לחברה בכמה מן התנועות המרכזיות של הספרות היהודית בדורות האחרונים, תוך שהוא מפריך במדיע ובמכוון את האשליה כי עיוניו מתבססים על "אובייקטיביות מחקרית". ביסוד הדברים עומדת השקפת העולם הציונית של גרהרד מבגל שהיה לגרשון שקד. הזיכרון ההיסטורי, האישי והלאומי הוא המקור להשקפה זו וממנו נובעות עיקרי המנחות.

צור שיזף /
זינוק לאגדה

מה שטוב בספר טוב, שאפשר לקרוא אותו גם אחרי זמן ולחשוב עליו לבד, ללא אימת מה יגידו אלו שמסביבך. אין חשש, רומן רוסי יהיה ספר מצוין גם בעוד כמה שנים. למי איכפת בכלל ההשוואות ל"מאה שנים של בדידות"? זו אפילו לא השוואה מעליבה. כמה סופרים הצליחו שישוו אותם לגארסיה מארקס? ספר נפלא, תוסס הומור, המשל הגדול על נסיכים, צפורים וביצות. סוף סוף ספרות ישראלית שיש בה קלות ויניוק עצמי האהבה וכאב וזינוק יודרי-באור מעל היומיומי לעבר האגדה.

על מותו של ארטמיו קרוז מאת קארלוס פואנטס כתבתי את דעתי במדור זה. זה ספר שהיה צריך לתרגם אותו מזמן לעברית, ועדיין, גם בשנה הבאה יהיה אפשר לקרוא וליהנות. יבשות של ג'ים קריים: לאחר שקיעת האימפריה ששמשה אף פעם לא שקעה ועם עליית סופרי היבשות החדשות, כמעט שאין ספרות אירופאית מרשמת באמת. ג'ים קריים, אנגלי, צעלר יהודית (יהודית למחצה, אני בטוח) מגיש שבעה סיפורים נפלאים. זאת אומרת שעדיין יש טעם לשמור על קשר גם עם אירופה.

ארנסטו סבטו. על גיבורים וקברים. מי שקרא את "אבדון" שיצא בתרגום עברי ב-1986 לא צריך המלצה לספר הזה. סבטו, סופר הסר מתחרים, הרבבאן בהתגלמותו (לסופרים שאף פעם לא יגיעו לקרסוליו, למבקרים שאף פעם לא יבינו, לקוראים מרותקים), איש השמור זה להום השופט את הסאוין, חמאי הגורלים, יודע לכתוב גם לפני עשרים ושבע שנים (על קברים וגיבורים נכתב ב-1961).

אנטואנטה, או "ביגונה של מהגרת" מאסף מעשה ירושלמי-אנטי-אזוגי-פלסטית-בחדרה על-ידי צבי יעבץ, פרי פסור ואחד ממייסדי אוניברסיטת תל אביב. ספר המאור תולדיים ושליליות באימפריה. כעם אמפריאלי המוחבה לאיש החוק שיכאל אותו מהאימפריה, יש לקוות שה"מגר-הולל" שלנו יהיה מוצלח כמו של הרומאים.

טשרניחובסקי. המבחר: אליזוה. אחרי השלמה. כולם מבינים את הנושה. גם מי שלא קרא ולא שותה אותו, שלו. מפעל ההוצאה לאור המתורשת של התרגומים השלמים מבורך. ומה עם עלילות גילגמש וקאלוואלה ושירים מן האפוס הסבירי?

רות שנפלד /
כסף טהור

שלושה ספרי מקור בפרוזה נראים לי ראויים לציון (מתוך רבים אחרים, וגם טובים): בראש העולם ניצב קובץ סיפוריה של יהודית הנדל, כמו קטן. אני מודה שלא נמשכתי קודם לכן עם המגורים של יהודית הנדל הגמאיידי יומים שלה לא היו חביבים עלי. אולם בקובץ הזה גם הסיפורים עברו היתוך והפכו לכסף טהור. סיפורים, שמיד עם הופעתם נהפכו לקלאסיקה בסיפורת העברית: מגובשים, מרתקים, מלאי משמעות אנושית. לשבחה של המחברת יאמר, שלא ניסתה להעמיס על סיפוריה את כל בעיותיו של העם היהודי, ובכל זאת הם גם אוניברסאליים וגם נוגעים למתרחש במקומותינו.

אי אפשר, וגם לא צריך, להתעלם מן ההצלחה העצומה של רומן רוסי של מאיר שלו. נכון, ששלו קרא גם את מארקס וגם את בולגאקוב, אבל זה לא הזיק לו בסיפור. ספרו עתיר דמיון, שמלים המצאות, משעשע ורחוק מכל סכמאטיות רעיונית. והכתוב, איזו לשון!

האחרון בתור, אבל לא פחות בערכו, הוא ספרה של בתיה גור, רצח בשבת בבוקר. בלש אינטליגנטי ומעורר מחשבה. יש בו מיזוג בין התבנית הקלאסית של הרומאן הבלשי לבין הרקע והטיפוסים הירושלמיים.

אביעד רז /
תיזה ואנטיתיזה

במבט לאחור על השנה החולפת, נדמה שהוצאות הספרים הבולטות מתפצלות לאפיקי-הרישה נבדלים, כל אחד מהם אופייני להוצאה אולי לעורך עצמו.

"עם עובד", עם עת הזמיר, הרומן רוסי, היא הטולירית מכולן. המכנה המשותף לסופרים הללו הוא, שגם את הופעת ספריהם אינה "פריצת-דרך בספרות העברית" (כפי שמתיימרים אחרים להיות), הם מציעים ספרות כתובה היטב, מהנה בקריאתה ומהווה את ההוצאות. אלה ספרים של "מרכז המגרש הספרותי".

"כתר", עם ספרים כגון ספר יוסף של יואל הופמן, סיפורת כבשיורים של נבות, האיתגנר לוי – היא האוונגרד מכולן. העורך אוסף תחת כנפיו "עושים מהרים", סופרים הנחשבים סיכון מסחרי בפרט-שוראי. ספרים, שבמקרה הטוב הם אליטיסטיים ובמקרה הרע מוזרים סתם.

"הספרייה", עם שורשי אוויר, כמו קטן, – היא מגבגה מעורבת של איש אחד. מבציים פה ספרים טובים לצד כבי-סות תיאטרליות, ומעל הכל ברוחם שיקולי-העריכה שכולם, בסופו-של-דבר, כספים והדומים להתייבות הדי-זית לספק כר-חק שרים לדפוס.

"הקיבוץ המאוחד", עם עבר ברטוב, יהודית פלג, מידי גוחן – הוא הישראלי מכולם. "ישראלי" כמסתפרו שנבריות, ניסיונות ראשונים, אמלבד יחד עם תוכנית שלא הכל חוברים בה יחדיו. אלא ששם חמני המגדגם הרב ביותר (גם אם לא המייצב) של "הדור הצעיר", שעדיין לא מצא לעצמו הגדרה מהותית, התבציעתצורית, והמכנה המשותף של ביתניהם הוא מסגרת של בית-ההוצאה.

מעבר לסיכום המסחרי הזה, שהוא בעיני הדרך היחידה לסכם מאזן שנתי מיד בתום השנה, כאשר המשקעים עדיין לא שקעו, מבצירות השנה החולפת באותן הכגם שתי קרציים מדוקיותומן האמצע כלפי חוק, מיחת מבשירים מול הזמן ודמי. אליצימך שיש בן אליכות נימר מונססטיים ומתח עם-כל התקבלות בלהבת של ספר קריאמלותש. תיזה מול אנטיתיזה – ואלה הדמצמאת השקת. בשאר מדובר פשוט על מורדות כבר סולידיות. ובין הקטבים, בין נבות לשלו, עומד עת הזמיר של חיים באר. ספר שאמרי תום תיאכון הבלע וההיבריס, אליו ומצאים סיפורת עם בשר, כתיבה שיש בה הן סולידיות הן מתח עצור.

הספרים הנזכרים במשאל: רומן רוסי, מאיר שלו, עם עובד. שורשי אוויר, רות אלמוג, הספרייה. מיסת מבשירים, אמנון נבות, כתר. חיל הפרשים ועוד סיפורים, איסאק באבל, הספרייה. מוות בוונציה, תומאס מאן, הספרייה. זיכרונות אדריאנוס, מרגריט יורסנאר, זמורה ביתן. האיש בלא תכונות, רוברט מוסיל, שוקן. פראני וזואי, ג'. ד. סלינג'ר, כינרת. הזהרות, אבנר טריינין, הקיבוץ המאוחד. התגנבות יחידים, יהושע קנז, עם עובד. ספר יוסף, יואל הופמן, כתר ומסדה. פרידה מן ההרים, פטר וייס, עם עובד. הצרון הפורה, בעריכת שמעון זנדבנק, כתר. תרגומים, עזרא זוסמן, הוצאת אליה זוסמן. ישעיהו ליבוביץ על עולם ומלואו, מיכאל ששר, כתר. העור, קורציו מאלאפרטה, זמורה ביתן. גנבים בלילה, א. קסטלר, זמורה ביתן מודן. על מותו של ארטמיו קרוז, קרלוס פואנטס, הספרייה. יבשות, ג'ים קריים, מעריב. על קברים וגיבורים, ארנסטו סבטו, עם עובד. אנטואנטה, צבי יעבץ, זמורה ביתן. האיליאדה והאודיסיאה, תרגום שאול טשרניחובסקי, עם עובד. קדיש, אלן גינזברג, עם עובד. בשפה משותפת, ציפי שחרור, פעלים. אשתי אהובתי בואי נרקוד, פנחס שדה, כרטא. הקלע והאלה, מירון בנבנישתי, כתר. אחלוסיה, אמיל חביבי, עם עובד. ארץ לשני עמים, מרטין בובר, שוקן. קטלוג תערוכת זיכרון לגרשם שלום, בעריכת מרגוט כהן, רבקה פלסר, רפאל וייזר, בית הספרים הלאומי. כל השירים, אסתר ראב, זמורה ביתן. השושן הקטן לבן, שירה סינית, בעריכת יאיר הורביץ, עם עובד. שירים ב', אברהם חלפי, הקיבוץ המאוחד. בצל התאנה, זרובבל גלעד, הקיבוץ המאוחד. השבתן עובר, חיים גורי, הקיבוץ המאוחד. אריך מעלה, אריה סיון, הקיבוץ המאוחד. כמו קטן, יהודית הנדל, הספרייה. רצף השירים, מאיה בז'רנו, סימן קריאה. אוכלי האבטיח, ישראל המאירי, זמורה ביתן. סוסים על כביש גהה, סביון ליברכט, פועלים. כלה עשה, מירי ורון, הקיבוץ המאוחד. גמל איילה, חנוך ברטוב, מעריב. מולכו, א. ב. יהושע, הספרייה. שירת חיבת ציון, הלל ברזל, פועלים. הסיפורת העברית 1880–1980, גרשון שקד, הקיבוץ המאוחד, כתר. בודדים במעונם, דן מירון, עם עובד. ספרות הילדים העברית 1900–1948, אוריאל אופק, זמורה ביתן. וירג'יניה וולף, קוונטין בל, שוקן. ילדה שגבותה נמשכת לאשר, קורנליה ארזורדסון, הקיבוץ המאוחד. כשאני הייתי נער קטן, אריך קסטנר, זמורה ביתן. שירה ואידיאולוגיה, עוזי שביט, הקיבוץ המאוחד. פרשיות ראשונות, נורית גוברין, מוסד ביאליק. ספר הקבצנים, מנדלי מוכר-ספרים, דביר. אין מקום אחר, גרשון שקד, הקיבוץ המאוחד. הטבלה המחזורית, פרימו לוי, הספרייה. זמן שאול, פרימו לוי, מעריב. תודעתו של זנו, איטלו סבבו, כרמל. עת הזמיר, חיים באר, עם עובד. רצח בשבת בבוקר, בתיה גור, כתר. תולדות ירושלים, נתן שור, זמורה ביתן. העולם הראשון, יהודה ראב, הספרייה הציונית. שבתאי צבי והתנועה השבתאית בימי חייו, גרשם שלום, עם עובד. המבוא לשער הגדול, הנקי גוטליב, תרמיל.

על המשתתפים במשאל על פי סדר הא"ב: המבקר הנרי אונגר הוא מרצה לפילוסופיה באוניברסיטת תל-אביב. בלהה בן אליהו מלמדת בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית. הסופר אהוד בן עזר הוציא לאור השנה מהדורה סופית של כל שירי אסתר ראב. הסופרת בתיה גור הוציאה השנה את ספרה "רצח בשבת בבוקר". המזרחן יוסף דרורי מלמד בחוג ללימודי המזרח התיכון, אוניברסיטת בר-אילן. המבקר וחוקר הספרות אבנר הולצמן מלמד בחוג לספרות עברית באוניברסיטת תל-אביב. חוקר הספרות והמבקר אריאל הירשפלד, זוכה פרס ברנשטיין לביקורת השנה, מרצה לספרות עברית באוניברסיטה העברית. חנה הרציג היא מבקרת, חוקרת ומתרגמת, המלמדת באוניברסיטה הפתוחה. המשורר והמתרגם משה זינגר הוא בעל הטור "ענייני לשון" במוסף לספרות של "הארץ". המתרגמת רנה ליטווין תרגמה השנה בין השאר את "דברי ימי תועבת עולם" לחורחה לואיס בורחס. יאיר מזור, המלמד בחוג לספרות עברית באוניברסיטת תל-אביב, חקר בין השאר את השפעת הספרות הסקנדינבית על יצירת ש"י עגנון. נילי מירסקי העמידה השנה כמה יצירות-מופת תרגומיה: סיפורי איסאק באבל וסיפורי תומאס מאן. דינה קטן בן-ציון היא מתרגמת מסרבו-קרואטית החוקרת את הספרות היהודית ביוגוסלביה. אביעד רז הוא מבקר צעיר שהחל את דרכו ב"הארץ". צור שיזף הוא סופר צעיר שהפתיע השנה עם ספר הסיפורים "נמר בגריס". המזרחן ראובן שניר הוא מרצה לספרות ערבית ומתרגם מן השירה הערבית המודרנית. אברהם שפירא (פצ"י), בן קיבוץ יזרעאל, ממונה על עיזבונו של גרשם שלום בהוצאת עם עובד.

ביום חמישי

המשך

מכרנו את המספרייה ועברנו לתל־אביב, שם מצאתי איכשהו עבודה אצל מישהו מהעיירה שלי. בינתיים ליואל יש משפחה, שלושה ילדים. ועכשיו הוא עובד במשרד־פרסום. מאז שמתה אשתי, לאה, הוא עבר לגור בבית שלנו. דירה קטנה, שניים וחצי חדרים. אני עברתי לחדר שכור, לא רחוק מהם. נו, טוב. הכל קטן, לא נוח, וצריך סוף סוף להתמקם איכשהו. ואז סיפרתי לו על המגרש שיש לנו כאן. זה מגרש ששמרתי אותו לרגע כזה. שלא תהיה ברירה, ואז נבנה עליו או נמכור אותו. תמיד צריך להשאיר משהו בצד וכשיש מגרש מה הבעיה? או הנה אומרים שהמגרש הוא אדמה חקלאית ונמצא בשטח שלפי תכנית־המתאר, צריך להיות בן עירוני או משהו כזה. דווקא על האדמה שלי. לא מוכנים לתת רשיון בשום אופן. מוכנים לתת כסף. אבל כמה מצטערים, אומרים, אדמה חקלאית שאינה מיועדת לבנייה שזה פתוח. לכן אני מתעסק על בנייה. אבל ככה זה. אם אין לך קשרים, גם אלוהים לא יעזור. שהאדמה שייכת לך כבר יותר משלושים שנה זה לא מעניין את אף אחד".

"למה אתה לא שותה?" שאל סגל. "התה שלך מתקרר".

הזקן לא ענה. הוא התיר את כפתורי מעילו האפור. ידיו כיסתה את מצחו.

סגל הציע לזקן סיגריה, והמסרב נטל אותה לעצמו. "זו באמת בעיה", משך גפרור והצית הסיגריה. "ואני באמת מבין אותך. אבל אתה יודע, זה טיפול של העירייה, לא של משרד־הפנים".

"אני יודע. זה הטיפול של בני כהן, מהעירייה. הכרתי קצת את ההורים שלו, אבל הם בבית־אבות עכשיו. בעצם, רציתי גם אצלו, ואז הבנתי שיש בעיה". הקסקט היה בידיו של הזקן. הזיעה על מצחו טרם יבשה. "חשבתי שאולי אתה תוכל לעזור. אמרו לי שאתם חברים טובים, ואתם בקשר אפילו עכשיו, שהוא התגרש ועבר לגור בתל־אביב".

"תגיד לי", שאל סגל, "למה יואל לא מטפל בכל העניין הזה?"

"הוא ויתר כבר מזמן", נענע הזקן בראשו. "אין לו את העקשנות שיש לי".

המזכירה נכנסה לחדר. "רוצים לשתות עוד משהו?" היא הביטה לסגל ישר בעיניים, קרצה ואמרה: "איזה, אתה זוכר שיש לך ישיבה עכשיו. אתה צריך כבר לצאת". אספה את שני הספלים והסתלקה.

"אתה יודע מה", קם סגל ממקומו, "תשאיר לי את הפרטים ואני כבר אבדוק".

"איזה פרטים אתה צריך? אולי תטלפן אליו ותדבר אתו. הוא כבר ידע במה מדובר. זה על יד מגרש הכדור־רגל הישן, אחרי המוסך של אלטמן. רק אשפה וקוצים שם היום".

סגל רשם את הפרטים. הזקן עשה בידו תנועת ביטול. "לא יעזור", מלמל. מקל־ההליכה שלו נפל. צבעו הדהה היה מלא שריטות.

המזכירה נכנסה שוב, הרימה את המקל. "בוא", אמרה, "אני אלווה אותך. הוא כבר צריך להיות בישיבה". נטלה את ידו ובזהירות יצאה מהחדר.

"תמסור דרישת שלום ליואל", יצא סגל אחריהם. לאט לאט הלכו הזקן והמזכירה על פני ערימות התיקים ודלתות המשרדים. הוא עקב אחריהם עד לקצה המסדרון, כיבה את הסיגריה במאפרה שהיתה צמודה לקיר ונכנס לשירותים.

ה

מחלון המונית הוא ראה גגות שטוחים, אנטנות טלוויזיה, דודי־שמש, חוטי־חשמל, שלט ענק "ביטוח ציון", ועוד כרזה, בקבוק גדול במרכזה: "שותים חוכים – קיננו קריסטל". על הכל נפל היתה תלויה גרב קטנה ולבנה ששכחו להורידה. אבל פתאום, על הגג הקרוב, ממש מול עיניו, ראה חבית שחורה, שמתוכה מציץ עלה ירוק. על דופן החבית היו פסים חומים, שרידי האדמה הבוצית שנזלה ונקרשה על פני הזפת השחורה שכיסתה את החבית. נשבה רוח. וגם ברזל חלוד נגרר על פני מעקה הגג, היכה בחבית השחורה. החלון הפתוח נסגר כמכה על פניו.

כשחזר ישבה כבר המזכירה במקומה. היא הסתרקה מול מראה קטנה שניצבה ליד מכונת־הכתיבה. "הוא הלך", אמרה לו כאשר עבר לידה. "שמתי לך עוד כוס קפה על השולחן. שתנוח ממנו."

הוא לגם מהקפה. דפדף במסמכים שהיו במגש הדואר הנכנס.

הטלפון צלצל. "אשתך", אמרה המזכירה.

"אני צריכה להגיד לך מה לקנות".

"טוב, תגידי. אבל אני לא בטוח שיש לי מספיק כסף. הארנק... טוב, תגידי, אני רושם".

"זה רק ירקות וקצת פירות", אמרה כשסיימה. "ואל תשכח להביא את גיל בחזרה מהטיול. בשמונה וחצי".

באמצע הדף הלבן שהיה מונח לפניו הוא מתח קו חילקו לשניים. מעל החלק הימני כתב: משרד. מעל החלק השמאלי: פרטי. תחת הכותרת "משרד" מתח קו ורשם: התאמת התקציב המקוצץ למטלות השנתיות, סיום הדו"ח התלת־חודשי. תחת הכותרת "פרטי" רשם: בני – להלוות ממנו כסף, טוטו, הפרשים – קניות, אלבבי – תקליטים לפי מה שכבר יתן, גיל – להחזיר מהטיול בשמונה וחצי. במרכז העמוד, בין שני הטורים, כתב ברגע – לברר עניין המכרז, המגרש של טישלר – להתקשר לבני.

שפתיו היו יבשות. הבטת החלון שהדרה הלמה בפניו עוד הדהדה בלבו. מול עיניו ריצד הברזל החלוד.

מכה בחבית השחורה, שעלה ירוק מציץ ממנה. מעליו – שלטי הפרסומת הגדולים. הצית סיגריה, ובתחתית הדף לעצמה "שותים חוכים – קיננו ציון".

"אתה לא הולך למזנון היום, לקנות עיתון, לחטוף משהו?" שאלה המזכירה.

"אני לא רעב". על שולחנו עוד היה מונח המכתב האישי שקיבל הבוקר מברגר. הוא לא ידע על המכרז והוא ביקש מהמזכירה שתברר מתי הוא מתקיים.

"אל תגיד לי שאתה רוצה לעזוב פה". הרדיו בחדרה היה פתוח והמוסיקה שקטה ונעימה בקעה ממנו.

"אני סתם רוצה לדעת", אמר.

המגרש של טישלר הזקן היה באיזור מגרש־הכדורגל הישן. היו שם עוד מגרשים שכבר שנים לא מעבדים אותם ולא בונים עליהם, עד שהפכו לשדה גדר סאות ענק. "תשיגי לי את בני כהן", קרא.

המזכירה לא ענתה. המוסיקה הוסיפה להתנגן בשקט. הוא קרע את תחתית הדף שהיה לפניו ושם את הפתק בכיס חולצתו. הטלפון שלידו צלצל. "קבל אותו", אמרה.

"נפגשים הערב?" בני היה בטלפון.

"כן, אבל לא נוכל להסתובב הרבה. אני עוד צריך לעשות קצת קניות וגם להביא את גיל מבית־הספר. הוא בטיול בצפון היום".

"לא חשוב. תקפוץ אלי לחדר. לא נסתובב הרבה. בירה מהחבית אחת, טוטו אחד, והיי".

"בסדר, אבל לא בשביל זה התקשרתי. אתה זוכר את יואל טישלר?"

"גם אליך הוא הגיע, הזקן הזה?"

"אתה יודע שאני לא אוהב להתערב בעניינים שלא נוגעים לי, אבל במקרה הזה, אני חושב שאתם צריכים ללכת לקראתו".

"תשמע, יאיר, זה סיפור ארוך ומסובך. ובקיצור, השטח לא מאושר לבנייה בשום אופן".

"אבל היו חריגים".

"לא בזמני. חסר לנו שנוותר אפילו במקרה אחד. אתה לא יודע איזה תור ממתין לי מאחורי הדלת".

היתה שתיקה. סגל חש את נשימתו הכבדה של בני מהעבר השני של הקו.

"הצעתנו לו כסף. אי־אפשר לעשות יותר מזה. תאמין לי. אבל תבוא הערב. נסתובב קצת, ונדבר גם על זה".

"בסדר, בסדר", אמר סגל. "נדבר בערב. אני עוד לא יודע, אבל אולי תצטרך להלוות לי קצת כסף בשביל הטוטו וכל השאר".

"אני באמת מתחילה לחשוב שאין לך יותר מה לעשות במשרד הזה", אמרה לו המזכירה לאחר השיחה הארוכה. "אולי במקום ללכת ולהשפיע לטובת החבר שלך בוועדות־המכרזים, תבקש העברה לעצמך". היא נכנסה למשרדו, חייכה, נטלה את הכוס הריקה ושאלה אם הוא רוצה עוד קפה.

הוא לא חייך. "את קראת את המכתב שברגר שלח לי", האדימו פניו. "מתי הספקת לחטט בשולחן. אמרתי לך, את יכולה לפתוח הכל, אבל לא מכתבים אישיים".

היא ניגשה לחלון שמאחוריו, פתחה אותו והציצה החוצה. "קצת רוח נעימה גם כן לא תזיק שתיכנס לחדר. לא שמת לב, אבל הגשם כבר נפסק לגמרי. ממש קיץ. ובקשר למכתב שלך, אתה יודע יפה מאוד שיש לי דברים יותר מעניינים בחיים. הוא פשוט הגיע פתוח, ואני, לכבוד הפרטיות וההרגשה הטובה שלך, הדבקתי אותו מחדש. קום, תנשום קצת אוויר צח", התקרבה אליו. "אסור כבר להתבודד במשרד הזה". ספל הקפה הריק עוד היה בידה. בושם מרי עלה מגופה, נמהל בריח הצנה שחדרה פנימה דרך החלון.

מתחת לזכוכית שעל שולחנו היו לוח־שנה, קטע מעיתון שהתייחס לפעילות המשרד, ותצלום משפחתי. הוריו, אשתו וילדיו עמדו בו על רקע הבלוקים החשופים של מוסך־המספרה הישן של אביו. הדו"ח התלת־חודשי היה פרוש לפניו וכיסה את כל אלה. הצית סיגריה, קם ממקומו, נכנס לאחד החדרים הסמוכים וחשף שיחה של מה בכך עם השניים שעבדו בו. על שולחן אחד מהם היה פתוח עיתון־הערב שלא קנה היום. הציץ בו, כולל בתוצאות משחקי־השבת, ויצא. חזר לחדרו והחל לעשות סדר על השולחן. בדק את העטים הישנים, ניסה אותם, ואת אלה שלא כתבו זרק לפח. מיין את החוזרים, המכתבים והמסמכים שנערמו לצד מגש־הדואר. מתחת לערימה של דפי טיוטה מצא עטיפה קרועה של תקליט. בצדה האחורי היו מלים של שיר שרצה להעתיק.

בשעה ארבע אחר־הצהריים בערך, נכנסה המזכירה ואמרה שהיא הולכת.

"גם אני הולך עוד מעט", אמר, "אבל קודם כל אני רוצה לעשות קצת סדר בשולחן".

"תחכה, ומחר אני אעזור לך", אמרה המזכירה והלכה.

הוא הכניס את המסמכים ומגש־הדואר לארון הפח האפור שעמד בפינת החדר. את שאר הדברים השאיר על השולחן. כיבה את הסיגריה שעישן והסתלק מהמשרד.

ו

הוא ירד במעלית ומשם עבר למדרגות הצרות שהורידו אותו אל החנייה התת־קרקעית. ריח של טחב עמד באוויר. אפלולית ספוגת אבק כיסתה את המכוניות ועמודי־הבטון הרחבים שתמכו בבניין. הוא הלך על פני מכונית אמריקאית ישנה. המספר היה תלוי עליה ברישול. בתוכה ישב צעיר בעל שיער ארוך.

"אתה מחכה הרבה זמן?" מפינת החנייה, שם היו מדרגות פתוחים למחסנים שונים, צעדה לקראת הצעיר נערה. שיער ראשה קצוץ. סל פלסטיק בידה.

"קצת מדי בשבילך", הפנה אליה הצעיר את ראשו. היא נשקה לו מבעד לחלון, נכנסה למכונית והתיישבה לצדו.

הוא נכנס למכונית, התניע והחל לנסוע בפס הצר שנותר בין המכוניות החונות. האפלולית גברה והוא לא ראה כבר [illegible] הדרך הראשי היה פנוי, אבל הוא התעכב. לא ידע אם לפנות ימינה, הביתה, לקחת כסף, או שמאלה – לתל־אביב. האמריקאית עצרה מאחוריו. צפרה והוא שם במהלך, אותת ופנה שמאלה. בכביש עוד היו שלוליות אחרות, אבל גשם לא ירד עוד. גם הבוץ שבשולי הרחוב יבש. מעל רידינג היו השמים בהירים. רק העשן האפור הסתלסל מעלה־מעלה עד שנמוג. ליד ביתו של בני לא היתה חנייה. התעכב בסמטאות רק כשחרה, שהיתה מרוחקת מעט, מצא מקום. כשיצא מהמכונית דרך על חיפושית שחורה. ניקה את סולייתו בשולי המדרכה וחזר על עקבותיו לעבר ביתו של בני.

הוא עבר על פני בנק צפון־אמריקה, דלפק למכירת פלאפל, שלט פרסומת של "זנגו עוף – כשר למהדרין", הדוכן סודיות. ליד הדוכן עצר והצית סיגריה. בקופסה נותרו רק שתי סיגריות. אדם בעניבה קנה עיתון־ערב, הוציא מכיסו מטבע של חצי שקל והניחו על הדלפק. המוכר הכניס את המטבע למגירה. בעל העניבה שם את העיתון בתיק פלסטיק צנום, ומשהחל המוכר לסדר את מרכולתו שעל הדוכן, אמר: "אני חושב שמגיע לי עודף של חמש אגורות". ציפור קיננה על גבי מזגן־אוויר שבלט מקירות אחד הבתים. הוא הגיע לבניין שבו גר בני.

זה היה מבנה ישן והוא היה בו רק פעם אחת. האור בחדר־המדרגות לא פעל, אבל הרצפה היתה נקייה. תיבת־החשמל המרכזית היתה פתוחה, מלאה בפתיתי סיד, קופסאות סיגריות ריקות וכתובות לא ברורות. בני גר בדירת חדר בקומה השלישית. הוא עלה למעלה. ילד קטן בכה וקולו התמזג בטרטור של מכונת־כביסה שהרעיד את הדלת. "תשתוק ואל תפריע לי לעבוד", צעקה אשה מאחורי הדלת. "תגידי ממני או שאני אעיף אותך דרך החלון", השיב קול של גבר. "תתעסקי בעצמך", נבלע קולה של האשה בבכי התינוק. הקירות לא היו מסוידים, אבל צבע השמן שעל מעקה המדרגות עוד החזיק מעמד. ידו פגעה בקופסת־סיגריות ריקה שהיתה מונחת בזווית המעקה. הקופסה נפלה והתגלגלה שתי מדרגות. בגרם המעלות השתררה דממה.

רק על דלת הדירה של בני הופיע שם הדייר. בכתב־יד, על גבי מדבקה לבנה־כחולה. מעטפה חומה, מקופלת, היתה תחובה בין הדלת למשקוף, מיועדת אליו. הוא פתח את המעטפה, הוציא ממנה דף נייר וטופס טוטו. "התקשרתי למשרד שלך," קרא בפתק שכתב לו בני, "אבל כבר לא היתה שום תשובה. הייתי חייב לנסוע ולבקר את הדוד. מצטער שלא נוכל להיפגש ולמלא טוטו ביחד. שלח גם את הטופס שלי, הוא במעטפה. כשניפגש אחזיר לך את הכסף. אל תהיה מודאג בקשר לטישלר, אספר לך בהזדמנות. תודה, ולהתראות בשבוע הבא. הצלחה למנחשים"

בחצר הבניין ישבה אשה זקנה וסרגה. הוא אמר לה שלום והלך מערבה. אל הים. השמש החלה לשקוע. המעיל הקל שלבש הכביד עליו. זיעה הצטברה בגבו ובבית־שחיו. מאחד הבתים יצא ילד ובידו בלון. אחריו הלכה אשה, השיגה אותו, נתנה לו יד. רעשים רבים ואנשים רבים היו מולו, שטפו אותו, והוא נכנס לחנות של תקליטים וקסטות. הוא היה מכיר בחנות הזה, כמו בכמה חנויות אחרות, האחד המוכרים רדף אחריו ואמר לו שהגיעו קסטות קלאסיות חדשות שהוא בטוח שיעניינו אותו. סיבב בינינוס, והתעכב ליד מדור תקליטי הג'אז. בפנת רגליו כאבו. למרות שידע שאם הארנק היה בכיסו היה קונה משהו, לא רצה לקנות דבר. הוא היה בחנות לבדו וחש איש שהוא בושה. הקופאי מאחורי הקופה הרושמת התבונן בו. גם המוכר הצעיר צפה בו מהצד. אבל פתאום הוא יצא מהחנות. בלי לחייך, בלי לומר שלום.

הוא חצה את שוק הכרמל ופנה לרחוב הירקון. על המדרכה, מאחורי אחד הרמזורים עמדה אשה בשמלה שחורה קצרצרה. ברכיה החשופות היו כהות, גרבים לבנים כיסו את שוקיה. הושיטה ידה לטרמפ. אחרי 80 עצרה לידה. הוא פנה "צאלה", הלך על פני בניין ישן, בן שתי קומות. הטיח התקלף מהקיר וחשף לבנים קטנות, אפורות, שהיו משובצות סביב חלון רחב, ללא זגוגית, שהיה סגור בקרשים. מעל החלון היה שלט בעברית ובאנגלית באר. מתחת לשלט היתה קרועה מודעה צבעונית ישנה: מופע סנסציוני – טו ביג סטארס. ראש של אשה בלונדינית היה בחלקה העליון של המודעה. גופה היה קרוע.

צלילים של מפוחית־יד שטפו את הטיילת. בפאבים ובמסעדות שמול החוף כבר החלו לרצד אורות. שני נערים בג'ינס ובמעילי־רוח, צווארוני הפרווה שלהם זקופים סביב־צווארם, עמדו ליד אחד הפאבים וסקרו את העוברים והשבים. שיערו של האחד מהם היה קצר, מסורק לצד, משוח בשמן. שיערו של השני היה גלי וארוך. אשה גמוכה, סינר לבן ומכתם קשור למותניה, טאטאה את המדרכה לפני מסעדת דגים שוילון אדום כיסה את חלון־הראווה שלה. השמש כבר כמעט נגעה בפס האופק של הים. גלים ארוכים וירוקים דהרו אל החוף. על הכיסאות הלבנים שבטיילת ישבו אנשים בודדים וזוגות אוהבים. סוכת המציל היתה רחוקה וריקה. על הצד הזיכוני של הכיסאות היה כתוב: "אין להוריד הכיסא לחוף". רצה לשבת על אחד הכיסאות, להסתכל בגלים, לשאוף אוויר צח, לנוח מעט. אשה מבוגרת, שיערה גולש, תיק חום קטן בידה, ישבה על הכיסא הקרוב אליו. היא לבשה חליפת קורדרוי חומה. פניה היו חיוורים. צלקת בהירה, מעין פצע שהגליד, היתה מתוחה על לחייה. אל צלילי המפוחית שעלו מקצה הטיילת הצטרפה גם גיטרה, והוא הלך לקראתם. גם שני הנערים בצווארונים הזקופים פנו לשם.

הנגנים היו מוקפים בקהל סקרנים. הם היו שלושה. גיטריסט נמוך, שיערו שחור וקצר, לבוש בחולצה שמצויירים עליה דקלים כתומים. בחור גבוה, מזוקן, שניגן על מפוחית־יד משושה, חובש מגבעת אוסטרלית. ונערה בלונדינית, נזם באפה, פניה שזופים משמש, לובשת שמלת־שק לבנה ומקומטת, שליוותה את השניים בתוף קטן וקסטניטות. על המדרכה, באדום ולבן, צהוב וסגול, היה פרוש ציור של רקדן הודי בעל ארבע זרועות. הוא עמד על רגל אחת, שנחה על גבו של יצור קטן בעל פנים של מבוגר, ואילו רגלו השנייה התעופפה באוויר. לפני השלושה, על הארץ, היה פתוח נרתיק שחור של גיטרה. מדבקות צבעוניות מערים שונות בעולם עיטרו את שולי הנרתיק: ריו דה־ז'נרו, לימה, סידני, קולומבו, דלהי, קטמנדו, קהיר. מטבעות אחדים כבר היו פזורים בתוך הנרתיק. השלושה לא הלכו לנגן, אבל מדי פעם היה המזוקן מסלק את ידיו מהמפוחית, מסיר את הכובע האוסטרלי מעל ראשו, ובמבטא אנגלי צוחק ואומר: "יש קנס למי שלא שם יש קנס למי שלא צוחק יש קנס למי שלא משלם"

מנגינה התחלפה במנגינה, עד שהגיעו אל נעימה ספרדית שהכיר. הוא זמזם אותה בלבו ורגלו נקשה על המדרכה בקצב הריקוד. רק הנער עם השיער הגלי־ארוך, שעמד פתאום לידו, לא זע. צווארון הפרווה שלו היה זקוף סביב צווארו. עוד פניו מתוח. עוקב אחר המתרחש. מבין הקהל שהצטופף סביב המנגנים יצאה בהיסוס אשה מבוגרת. גופה מלא ועל שמלתה הארוכה מעיל תכול וקצר. תיק חום, מחובר לרצועה דקיקה, יורד מכתפה. שיערה אסוף בסרט אדום. האיפור נוזל מעל פניה הקמוטים ומתפרק, ורק על שפתיה עדיין בוער הצבע המגול. היא פיזמה את המנגינה, הסתכלה ימינה ושמאלה, ולאט לאט החלה לנוע לבדה במרכז המעגל, רוקדת מול המנגנים, מול הציור שעל המדרכה, [illegible] ליד לעבור מטבע. האשה נסחפה בקצב הריקוד. צופים אחרים בקהל מחאו כפיים. אורות הפרסומת מהמדרכה שממול זרחו, נצבצו והתחלפו על פני האנשים. איזה גבר נמוך, שרשרת זהב על צווארו, מקטרת בולטת מכיס מעילו, שפם אדמדם מעל שפתיו הצרובות, הצטרף גם הוא לריקוד. האשה חייכה אליו. הוא התקרב אליה, יישר את כובע המלחים שעל ראשו, הקיף את מותניה בידיו והצמידה חזק אל לבו. חבוקים, חבוקים הם רקדו, חבוקים ורוקדים, רוקדים ומסתובבים.

המנגינה עוד הדהדה על פני החוף, התערבה ברעש הגלים והמכוניות. עיניו נדדו אל האנשים הבודדים שישבו על הכיסאות מול השמש, שרק רסיס צר שלה עוד נותר מעל הים. על אחד הכיסאות מחק מישהו את המילה "אין" ונותר עליו המשפט, "...להוריד הכיסא לחוף". מול הגלים, על החול הלח, עמד כיסא בודד, עקבות של אדם אחד הובילו ממנו אל המדרגות שעלו למדרכה.

מחיאות הכפיים התגברו. המנגינה רעדה בתוכו, עיניו צרבו. הוא רצה לזרוק מטבע לנרתיק הגיטרה, אבל שוב חש את הריקנות שבכיסו האחורי. וכשהמנגינה מהבהבת בלבו, דמות הזוג הרוקד מול עיניו הלחות, יצא מתוך הקהל ופנה למדרגות שאליהן הגיעו העקבות מהכיסא הבודד שעל החוף. עצר לרגע. הוא חשש לרדת אל החוף לבד, בלבוש מלא ונעליים. השמש שקעה, היום כבר עבר, אבל הלילה טרם הגיע. הוא ירד במדרגות אל החוף והלך דרומה. נעליו טבעו בחול והגרגרים פלשו לתוך גרביו. הרוח שבאה מהים שטפה את פניו, ייבשה את הלחות הדקה שעטפה אותו. צעדיו היו קלים, נשימתו רכה, והוא הלך הלאה, אל מול הצוק של יפו. זרם דרומה, לעבר אשדוד, אשקלון, חולות רפיח, הדקלים שעל חוף אל־עריש. גל גבוה התקרב אליו, כמו קיר ירוק וגבישי, נשבר על החוף, חזר אל הים והותיר אחריו גלימה לבנה ודקיקה עם שרכים ירוקים. לאורך מצוקי הכורכר הגלים היא משכה אותו, אל הגלות שרצה ליפול עליהם, אל סירות הדייגים וכתמי השמן, אל שאר עדי החוף שבים. הוא לא ידע כיצד יחצה את תעלת־סואץ ואת שפכי הנהרות ההולכים אל הים, אותם לא יוכל לעבור ברגל, אבל ליד אחד המזחים עצרה אותו קריאה: "הי, מה זה, אתה רוצה להקיף את העולם? אתה לא רואה שאי־אפשר לעבור כאן?" הגלים כיסו את כל החוף ופיסות שחורות של זפת צפו עליהם. הגבר שדיבר אליו לא היה מגולח, על גופו חולצה דקה, סיגריה בפיו, שערותיו הדלילות מתנפנפות ברוח. הוא החזיק בחכה ארוכה, ולצדו היה ארגז פלסטיק אדום, לתוכו הכניס את השלל שהעלה מהים. עוד גל התקדם לעברו. התנפץ, נשבר לרסיסי קצף והיה כלא היה בים. מים מרים ניתזו על שפתיו ועל בגדיו. הוא עמד על החול לבדו. חופשי מול הים. סביבו הבהבו אורות־הזהב על הגלים השחורים, העיר המבהבנות. הוגלה מקרטעת מתחת לבדו, מחפשת את חברתה, רוכל זקן המנסה להרוויח חמש אגורות מעודף שאותו לא יחזיר. המנגינה עוד מהבהבת בלבו, אבל לילה כבר ירד על הכל.

המים המרים עוד צרבו את שפתיו, כאשר צליל צורם הפסיק את המנגינה וקול זעקה פילח את האוויר. הזעקה נדמה, אבל הוא רץ אליה והגיע לטיילת. המעגל שהיה סביב המנגנים נפרץ. האנשים התמוטטו ונעלמו. הגבר שרקד עם האשה שכב על הארץ, מקטרתו זרוקה על הציור שעל המדרכה. כתם דם התפשט על חולצתו. נרתיק הגיטרה היה מושלך על הכביש הראשי. המזוקן עם הכובע האוסטרלי, מפוחית־היד על גופו, עמד על הכביש ונפנף בידיו. מכונית דרסה את נרתיק הגיטרה, ורק המדבקות הצבעוניות מהערים הרחוקות עוד בצבצו ממנו. כל המטבעות שהיו בתוך הנרתיק נעלמו. גם שני הנערים בג'ינס לא היו בסביבה. והאשה המבוגרת, שיערה עדיין אסוף בסרט האדום, רכנה על הגבר, אולם כאשר נשמעה הסירנה של ניידת המשטרה, שהתקרבה במהירות, נשקה לו במצחו והסתלקה ממקומה. טיפה של מי ים זלגה משערותיו של סגל אל מצחו. עיניו צרבו. ראייתו ניטשטשה. הוא חצה את רציף הרברט סמואל, דרך סמטת טרומפלדור הגיע לרחוב הירקון. חנויות נסגרו, רחובות התרוקנו. הוא הלך מהר, מהר, עד קריץ, לאט, לאט, ויותר מהר, ושוב שטפה אותו הזיעה והצריבה בעיניו טרם חדלה, הוא פגע בריצתו באיזו אשה, שאולי נפלה, אך הוא לא הביט לאחור ורץ, רץ, עד שהגיע למכונית.

למרות שהתנשם, הזיע וחול עוד היה דבוק לשולי מכנסיו, עלה חיוך על שפתיו. הוא פתח את דלת המכונית, התיישב מאחורי ההגה, נח לרגע, ולפני שהתניע פתח את תא הכפפות. בפינת התא, מתחת לקסטות ובין הקפלים של מפת תל־אביב, נתקלו אצבעותיו בעור קשה, בארנק. פתח אותו, בדק את התאים השונים, ראה שהתעודות והכסף בפנים. הוציא מכיס חולצתו את הפתקים שכתב בישיבה ובמשרד והכניסם לתא פנימי, שהיה מעין סליק פרטי בתוך הארנק. הכניס את הארנק לכיס האחורי של מכנסיו, התניע את המכונית ונסע.

בכביש הראשי זרמה התנועה באטיות. מכוניות שחלפו אותו לא שכחו להדליק את האורות. בשמונה וחצי חזר גיל מהטיול. בדרך נשמעו החדשות של השעה תשע. הוא לחץ על מתג התאורה, ומאחורי מגרש ענק של מכוניות משומשות הבזיק בכפרייה פתוחה. צווארון חולצתו עוד היה לח. גרגרי חול דבקו לנעליו ולכתמי מים מלוחים, שטרם יבשו על מכנסיו. הוא עצר, שלף מכיסו את רשימת הקניות, וכאשר שילם הוציא גם את קופסת הגפרורים וביקש לקנות סיגריות.

"זה מרגיז שיש גפרורים ואין סיגריות", אמר המוכר.

"כן", שיחק אצבעותיו בגפרור ששלף מהקופסה.

"גם ההיפך".

"קח אתה", הצביע המוכר על קופסה פתוחה שהיתה מונחת ליד המאזניים. "אנחנו לא מחזיקים אצלנו סיגריות".

"תודה", אמר. הוא הכניס את העודף לארנק, ממנו בצבץ טופס הטוטו של בני. "נראה", אמר לעצמו. הצית את הסיגריה והכניס את ארגז המצרכים למכונית.

גיל עמד בחצר הריקה של בית־הספר. לידו היו עוד שני ילדים. פנס רחוב האיר עליהם. הם לבשו מעילים קצרים ונפוחים, ראשיהם חשופים, התרמילים לרגליהם. השעה היתה תשע וחצי. רוח חזקה נשבה מהפרדס הנטוש, הניעה את צמרות הפיקוסים הרחבים. גם שער הברזל הפתוח נע על צירו, יילל וחרק.

"חזרתם מזמן?" שאל.

"בכה".

"איך היה?"

"הנה, קח" הוציא גיל מכיס מעילו דף נייר מקופל. "שמרתי לך את זה. יש שם תמונות כמו במוזיאון של סבא". זה היה פרוספקט צבעוני קטן. הוא פתח את קפליו, הציץ בו וקרא: "קרטנו לביצות אגם החולה, היכתה בהם ללא רחם... והביאה עליהם את תחלואי המלריה וקדחת שחור־השתן. בערוב ימיו, עבר יואב דנבורין לראש־פינה, להתרחק מעט מהקדחת, ובאחוזה נשאר שרידי יצחק – הבן הבכור."

המבנה הגבוה והארוך של בית־הספר היה ריק וחשוך. בבריכה השוממה שעמדה בקצה הרחבה, נסקר ברז מים.

גיל ושני חבריו נכנסו למכונית וסגל הסיע אותם הביתה, אחד אחד.

יד טבנקין

מחקרים וספרים חדשים

קיץ תשמ"ח

- **הדילמה הגרעינית של ישראל** — מאת יאיר עברון
- **האופציה הירדנית** (מהדורה שניה) — מאת דן שיפטן
- **הפילוג בקיבוץ המאוחד** — סיפור ותעודה בצדו, מאת חיים הדרי
- **עין חרוד וירושלים** — לקט כתבים של אהרן ציזלינג – ערך שלמה אבן־שושן
- **כינוס טבנקין** — הרצאות במלאת 15 שנה לפטירתו
- **חברות בקיבוץ** — חברות בקיבוץ בפעילות ציבורית, מאת גילה אדר וחנה לואיס
- **מרות ומאבק בימי מרד** — האקטיביזם של תנועת העבודה מול האקטיביזם של הפורשים — מאת שמעון גולן
- **הדרום במלחמת העצמאות** — הרצאות ביום עיון
- **המחתרת הציונית־חלוצית בעירק: 1942–1945** (בשיתוף מכון בן־צבי) — מאת מרדכי ביבי
- **מאתיים שנות קומונה בארצות הברית** (מהדורה שניה) מאת יעקב עובד
- **קיבוץ וקומונה** — הרצאות בכנסי חוקרים — על ספרו של פרופ' עובד

ניתן לרכוש: ביד טבנקין, רמת אפעל, 52960
או בטל' 03-344367, 03-712221 1/2/3/4/5
פאקס. מס' 03-346376

כישוף של סתיו

המשך

"כשפקחתי את עיני היה כבר כמעט לילה [illegible] לנגוה של הארמון היו מוגפים, הגן וכל סביבתו – דוממים. בתוך הבדידות הזאת שבו נצטיירו בלבי תמונת האהובה וכל מעשה־הכשפים של הערב הקודם בצבעים חדשים, יפים כשחר, והרגשתי עד תום את אושרו של אוהב נאהב. אמנם לפעמים, כששכבתי ונזכרתי במלים הנוראות ההן, השיאני יצרי לברוח והתקרבתי, אבל הנשיקה עדיין בערה על שפתי ולא יכולתי להתנתק.

"אחריה גם נשב, כמעט כבר, כאילו רצה הקיץ לשוב. שקוע בחלומות, יצאתי לשוט ביער הסמוך, לבדוק את דעתי בבית. והנה ראיתי באמירו של אחד העצים ציפור צבעונית נהדרת מכל מה שראיתי מעודי. כשהרמתי את קשתי לירות בה, עפה מהר אל עץ אחר. בלב חומר הלכתי אחריה, אבל הציפור היפהפייה התעופפה לפני מעץ אל עץ וכנפיה הזהובות־הבהירות מתנוצצות ברוב חן באור השמש.

"כך הגעתי אל גיא צר שצוקים גבוהים סוגרים עליו מכל עבר. משב רוח סגרירי לא חדר לכאן, עדיין הכל היה כאן ירוק ופורח כבקיץ. זמר ערב להפליא עלה מלב הגיא. משתאה סילקתי לצדדים את ענפי השיחים הסבוכים שעמדו לידי – ועיני השפילה, שיכורות ומסוחררות מפני הקסם שנגלה לי שם.

"בריכה שקטה השתרעה בתוך עיגול הצוקים הגבוהים. שקיסוס ופרחים משונים משתרגים ומטפסים עליהם בצפיפות. נערות רבות מכלל בשירה את איבריהן היפים בזרם המים, צפות וצוללות. מרוממת מכולן עמדה העלמה, נהדרת ובלא כל כסות לעורה, ובעוד רעותיה מזמרות הסתכלה והמדגלים המשתעשעים בעונג סביב קרסוליה, הסתכלה כמוקסמת והאוברת בבבואות יופיה המשתקפת בראי־המים השקוף. – שעה ארוכה עמדתי כמוקע במקומי, אחוז צמרמורת להנאות. הנה פנתה הלהקה הישה אל החוף ואני מיהרתי להתרחק משם לבל אתגלה.

"פרצתי אל מעבה היער לצנן את הלהבות המשתוללות בתוכי. אבל ככל שהתרחקתי לברוח כן שרפוני יותר ביצרם של האיברים הצעירים ההם הרודף אחרי.

"כך ירד עלי הלילה ואני עודני ביער. בין כה וכה נשך תנו השמים כליל, פניהם קודרו וסערה עזה התחוללה בהרים. 'אם לא ימות, לא נתראה עוד לעולם' צעקתי שוב ושוב בלבי ורצתי בדרכי שדים.

"פעמים נדמה לי שאני שומע לצדי קול פסיעת פרסות ביער, אבל חששתי להביט מי ויהיה האיש מי שיהיה, ובכל פעם שנדמה לי כי הקול קרב אלי, ברחתי. לא אחת, כשעליתי על גבעה, ראיתי מרחוק את ארמון אהובתי. קרנות היער ניגנו שוב כבערב הקודם. והדרבות הוצביע מכל החלונות כנגוהה הרך של הלבנה האיר באור קסום את מעגל העצים הפרחים הסמוכים, [illegible] העלמה המומה.

"כל עוד נפשי בי עליתי לבסוף על צוק גבוה שמול יערות מאן שנפי לרגליו. כשהגעתי אל ראש הצוק ראיתי שם דמות כזה יושבת על אבן, רזומות, כאילו גם היא בחש אבן. קרעי העננים דהרו על־פני השמים. לרגע הציץ הירח, אורו כדם – ואז הכרתי את ידידי, תהגה של אהובתי.

"כשראני קם מיד ועמד מלא קומתו – והלהלה אחזה את כל קרבי – קם ושלח ידו אל חרבו. התנפלתי עליו בחימה שפוכה ולפתי אותו בזרועותי. כך נאבקנו שעה קלה עד שלבסוף השלכתיו מעל חומת הסלעים אל התהום.

"בהתאמת ירדה דממה על המעמקים ועל כל סביבותי. רק הנהר שלמטה הגביר את שאונו, כאילו נקברו תחת מערבולת הגלים כל חיי שחייתי עד כה, והכל חלף לבלי שוב.

"נחפזתי להסתלק מן המקום הנורא ההוא. דימיתי בנפשי שאני שומע צחוק רם, רע, מרעים מאחורי מתוך אמירי העצים, והרבנמן נדמה לי, במבוכות חושי, שטוב אני רואה בין הענפים שמעלי את הציפור שרדפתי אחריה קודם. – וכך, נרדף, מבוהל, רצתי כל עוד נפשי בי בגוף הפראי, טיפסתי על חומת הגן ובאתי אל ארמונה של העלמה. שם טלטלתי בכל כוחי את השער הנעול. 'פתחי!' קראתי כמטורף, 'פתחי, הרגתי את ידיד־נפשך! עכשיו שלי את עלי אדמות כבשאול תחתיה'.

"ואז נפתח מהר כנפות השער העלמה, יפה משראיתיה מעודי, הטילה עצמה בנשיקות לוהטות ובהתמכרות גמורה אל חזי הקודח ושקדי הסערות.

"ברשותכם לא אספר על תפארת האולמות, על ניחוח הפרחים העצים הנוכריים, שנשים יפות הציבו מביניהם מזמרות, על גלי האור והרינה, על התשוקה הפראית בהבליתם, שאני, בזרועות העלמה – "

סמ בתוך פתאום החד. כי בחוץ נשמע קול זמר משונה חולף על־פני חלונות המגורה. רק פסוקים מעטים, שפעמים נשמעו בקול אדם ופעמים כצלילים הגבוהים של קלרינית, הנישאים על כנפי הרוח מעל הרים רחוקים. כובשים כליל את הלב חוש מהר מהרוקים.

"היזהבגאל", אמר האביר, "מזמן הרגלנו לזה. אומר שעל היערות כאן רובץ איזה כישוף, ולא אחת, בסתיו, מהלכים קולות כאלה בלילה ועד לאחרונה ידינו. אבל בואו שנוסיף קטעים במהירות, כך גם נעלמים במהירות. [illegible] אין אנו נותנים את דעתנו עליהם. [illegible] ויכר בו באביר שרגשה גדולה מתחוללת בתוכו ואף בקושי הוא כובש אותה. – הקולות בחוץ כבר נדמו. הזר ישב כשקוע במחשבות ודעתו פזורה עליו. רק לאחר הפוגה ארוכה, התאושש והמשיך בסיפורו, הגם ששב לא היה שלו כקודם.

"ראיתי שבתוך כל הזוהר הזה, רוח העלמה נעכרת כמאליה לפעמים, שעה שהיא משקיפה מן הארמון, עתה, שגם הסתיו עמד להיפרד סופית מן השדות. אבל שנת לילה בריאה ועמוקה יישרה שוב את כל ההרורים, והפלאים, הגן וכל הסביבה כולה נראו אלי בכל בוקר מלאי חיים ורעננים משהיו, כאילו אך זה נולדו.

"רק פעם אחת, כשעמדתי עמה בחלון, היתה שקטה ועצובה מתמיד. בחוץ, בגן, השתעשעה סופת הסתיו בעלי השלכת. ראיתי שלעתים קרובות עוברת בחשאי צמרמורת בגוה, כשהיא מביטה אל הנוף שצבעיו כבר דהו כליל. כל נערותיה עזבוה, שירי קרנות היער לא נשמעו עוד היום אלא ממרחקים, עד שלבסוף אלמו דום. עיני אהובתי איבדו את זוהרן, וכמו כבו. השמש נטתה לשקוע מעבר להרים ומילאה את הגן ואת הגאיות שמסביב בארמה והזוהר. ואז חיבקה אותי העלמה בשתי זרועותיה ופתחה בזמר משונה שעוד לא שמעתיו מפיה, והוא מילא את כל הבית בצלילים נוגים עד בלי די. הקשבתי מוקסם, הנגינה לי שנתאמו מושכבי הקול מטה מטה, עם הזמזומים הנוגים, וכבעל כורחו נעצמו עפעפי ונרדמתי והייתי בעולם החלומות.

"כשהקצתי כבר ירד הלילה ודממה גמורה עמדה בארמון. הלבנה האירה באור בהיר. אהובתי ישנה לידי שרועה על יצוע של משי. התבוננתי בה והדהמתי, כי הזהרות היתה כנוויה, תלתליה סתורים ופרועים מכסים כאילו פרעה אותם הרוח. כל השאר עדיין היה מונח ועומד על מקומו כבשעה שנרדמתי, אך נדמה לי שזמן רב מאוד עבר מאז. – ניגשתי אל החלון הפתוח. בחוץ, כל הסביבה נראתה לי שונה משנראתה תמיד. העצים רשרשו בקול משונה. ואז ראיתי למטה, על־יד חומת הארמון, שני גמדים עומדים, ממלמלים ומסיחים בקול עמום ובלי הרף מניעים גופם לכאן ולכאן כאותו האחנו עצמו, וקדים ומשתחווים זה לפני זה, כמבקשים לסווות איזה מטוה. לא הבנתי כלום, אבל פעמים רבות שמעתים אומרים את שמי. – שבתי והבטתי לאחור על העלמה, שהיתה מוארת עתה באור הלבנה הבהיר. נדמה לי שאני רואה דמות של אבן, יפה אבל קרה כמת ודוממת. אבן נצצה כעיני נחש־שרף בחזה הקפוא, ופיה נראה בעיני מעוות בצורה משונה.

"בעתה שלא ידעתיה כמותה מימי אחזה אותי פתאום. עזבתי הכל והסתלקתי מהר דרך האולמות הריקים. השומרים, שכל זוהרם כבה. כשיצאתי מן הארמון ראיתי לא הרחק ממני את האנשים שאינני מכירים הולכים שתאום מבמשיהם וקשאום כבמלים. בגד, החזק לרגלי ההר, ליד בריכה שוממה, ראיתי נערות אחרות, בגלימות צחורות כשלג, מלמלאות לשיר והכשפה סרוחות כמרוכה לפרוש מכווה משונה על־פני האפר להלבינם באור הלבנה. הנראה היה השירה ההיא, הגדילו ביותר שאת אימתי, ועל־כן מיהרתי לקפוץ מעל חומת הגן ולהסתלק משם. העננים אצו ודהרו על־פני השמים. העצים רשרשו מאחורי גבי, ואני רצתי ורצתי עד כלות הנשימה.

"אט־אט שקט הלילה והחם. ומרים שוררו סביבי. הרחק לרגלי ההרים שמעתי קולות מהלכים, וזכרונות נושנים, שכוחים מכבר, שבו, מעופלים למחצה, אל הלב הכבוי. שעה שמולי עלה מעל להרים שחר של יום אביב נפלא מאין כמותו. 'מה זה? היכן אני?' קראתי תמה ולא ידעתי מה קרה לי. 'הסתיו והחורף חלפו ושב האביב בארץ. איפה הייתי זמן כה רב?'

"סוף הגעתי לבסוף אל פסגת ההר האחרון. ואז זרחה השמש בכל הודה. רעד של ענג עבר באדמה, נהרות הארמונות התנוצצו, האנשים, אתו האנשים התהלכו עסוקים בענייני יומם, שלווים ושמחים כלפנים, ועשרות רבים מספר צוהל בחלל האוויר. נפלתי על ברכי והכבדתי בבכי תמרורים על חיי שאבדו.

"לא הבנתי איך קרה כל זה ועד היום אינני מבין זאת. אבל עדיין לא יכולתי להסתגר שמה על העולם העליז הטהור בהוד זה המלא חגאים ותשוקה שלתהדחת. קבור בלב השיממון הזה רציתי לבקש מן היושב במרומים מחילה ולא לשוב לראות את משכנות בני האדם עד שלא אכפר את כל חטאי – שכלל מה שעבר עלי היו רק הם בלויים וחזיונים לפני – בדמעות של חרטה חמה.

"שנה תמימה הייתי כך עד היום שבכשת אותי על־יד המערה. תפילות להוציא יצאו מפי הנמתי, ולפעמים דימיתי בנפשי שכבר עמדתי בניסיון ושמצאתי מחילה לפני אלוהים. אבל זו לא היתה אלא אשליה ברוכה לרגעים קצרים בלבד, ועד מהרה חלפה אינגה. וכשחזר הסתיו ופרש את רשת הצבעוניין המופלאה שלו על הר וגיא, שב עלה מן היער כמה צלילים מוכרים היטב מנער ובאו אל בדידותי, וקולות אפלים בקרבי ענו להם כהד, ובמנזק המבי עדיין התעוררני צלצולי הפעמון של הכנסייה הרחוקה.

"שהגיע אלי [illegible] הילדות, הזכות ששב לא הוית בה. – הערב, ממלכת מחשבות חשכה, מופלאה, שכבנת בתוך של האדם, ומשם מתנוצצים אל הזרץ בדולה והאדם וכל פרחי המעסקים המאבבים, מתנוצצים במבכה אוהבה נורא, והבינהם נושבים בלילי־קסם, לא תדע מניין הם באים ולאן הם הולכים, ידי פיים של חלומות הרציים קורן מן הפציץ טבינה באור ומודמים, המעיינות הסמויים מן העין הומים הומים בתוגה מתוקה והתה נמשך בלי הרף מטה – מטה, מטה"

"ריימונד המטולל" קרא או האביר, ששעה ארוכה כבר סקר בהרגשה עמוקה את הזר השקוע בסיפורו כבחלום.

"מי אתה, בשם אלוהים, שאתה יודע את שמי" קרא הזר וקפץ ממקומו כהלום ברק. "אלי" ענה לו האביר וחבק בזרועותיו את האיש בחיבוק אוהב וחם. "האינך מכיר אותנו? הרי אני אקהרט, רעך לנשק הוותיק והנאמן, וזו ברטה שלך, שאהבת בסתר ולאחר נשף־הפרידה ההוא, במצודתך, הוליכת אותה על גב הסוס. מאז, בעיטים של הזמן והחיים הסוערים, נישתחשו תווי העלומים הרעננה שלנו, ואף אני לא הכרתי אותך עד שלא התחלת לספר את סיפורך. מעודי לא הייתי בחבל הארץ שתיארת ומעודי לא נאבקתי אתך על ראש צוק. מיד לאחר הנשף ההוא יצאתי לארץ־ישראל ושם לחמתי שנים אחדות עם הלוחמים, ובשובי היתה לי ברטה היפה לאשה. גם ברטה לא שבה לראותך עוד לאחר נשף־הפרידה, וכל מה שסיפרת אינו אלא פרי הדמיון, רעותתה. קסם מרושע, שמתעורר בכל סתיו ואחר־כך דועך יחד עמך, ריימונד המטולל שלי, אסר אותך שנים רבות בתעתועיו. בבלי דעת חיית חורשים תמימים כאילו הם ימים אחדים. כששבתי מארץ הקודש לא ידע איש לאן נעלמת וחשבנו שאבדת זה כבר".

בשמעתו לא השגיח אקהרד שעם כל מלה שלו גוברת רעידתו של ידידו. בעיניים נבוכות, פעורות בלי נוע, הביט השניים פעם על זה ופעם על זה, ותאום הכיר את ידידו ואת אהבת נעוריו, שאש האח האירה כמשתעשעת באורות מרצדים את דמותה הנוגעת עד הלב, הנותה שקמלה מכבר.

"אבוד, הכל אבוד" קרא מעמקי החזה, קרע עצמו מזרועותיו של אקהרד וכחץ מקשת נמלט מן הארמון אל תוך הלילה הזועף.

"כן, אבוד. האהבה וכל חיי הם אשליה ארוכה" אמר בלבו שב ושב ורץ עד שכל האורות בארמונו של אקהרד שמאחוריו נעלמו. כמעט בלי משים עלה על הדרך אל מצודתו שלו ועם זריחת החמה הגיע שמה.

שב היה בוקר סתיו בהיר, כביום שעזב את ארמונו, לפני שנים רבות, וזיכרון הזמנים ההם והכאב על ההזיה התהילה האבודים ככשר פתאום את כל נפשו. התרזות הגבוהות בחצר־האבן של המצודה עדיין רשרשו, אבל הרחבה וכל הארמון כלו היו ריקים ושוממים, והרוח שוטטה בכל דרך קשתות החלונות המתפוררים.

הוא יצא אל הגן. גם הגן עמד שמם וחרב. רק כמה פרחים אפילים עדיין הזרו פה ושם מתוך העשב המצהיב. על פרח גבוה אחד עמדה ציפור ושרה. שיר נפלא שמילא את הלב כיסופים אין־קץ. הצלילים היו הצלילים שערה אותו במעופם אתמול בערב שעה ששיער את סיפורו במצודתו של אקהרד. עתה שב והכיר גם את הציפור הישנה שיפה כציץ הזהב, הציפור מיער־הקסמים, והחלה אותה בו. ואולם מאחוריו גבוה, מבעד לאפר הלהבות הקמורים של הארמון, צצה על הגוף בשעת זמרה איש ארוך. שקט, חיוור, והכמה נוגה. זו היתה דמותו של אקהרד בכבודו ובעצמו.

גבעת הסב ריימונד את פניו מן המראה הרומם והביט משה אל הבוקר הבהיר. הנה, על גב סוס דקיק, עברה פתאום בדהרה עלמת־הקסמים היפה, מחייכת, פורחת במלוא עלומיה. קרדייקין כסופים ריחפו אחריה, הרצינות של מגבה שילוה על הערבה קרדיון ארוכה, יוקדה הזהב.

ריימונד איבד את עשתונותיו ופרץ מן הגן לרדוף אחרי המראה המבהיק.

בלכתו הקיפוהו כל הזמן שירה הפרוים של הציפור. אט־אט, כשהתרחק לבת, נתחלפו בצורת שלא הצלילים האלה בשיר הישן ששרה קרדת־היער, השיר שפיתה אז:

עוד בחי בעלומים פרוח
תלתלי עטרת של זהב.

שוב שמע את הקול הבא מרחוקים, קטוע, פסוקים־פסוקים:

והביא שלי שב בחלים
ותרים למרחקים ישמשו. –
ארמנו, והרים וכל העולם כלו שקעו במרומים מאחוריו.
ברכת אהבה ארוכה־ארוכה
מגויעה לך הקרן בצליליה.
נשא, יקר, קרום שירים קלות.

והי הקול והירוד – וריימונד המסכן, אובד בטירופו, הלך אחרי הצלילים אל תוך היער ולא נראה עוד.

هكذا من الاجل

קולנוע / רחל גורדין

"זה הומור! אני מזהה זאת!"

רובין ויליאמס. מלא חיות בקטעים המשעשעים, משכנע גם ברציניים

"בוקר טוב, וייטנאם", קולנוע גת, ת"א

ההיתוך המזויף והאופטימי, הנכפה על־ידי תרבות־ההמונים האמריקאית במאמץ לבכות על הכל, יאוש והפסד־אנים כבר ניכב בכמה וכמה סרטים אמריקאיים, ביניהם "נשוויל" של אלטמן, "היינו" של מייקל ריצ'י ועוד. "בוקר טוב, וייטנאם" בוחן אופ־טימיות בקיית זו בשידורי הרדיו הצבאי לחיילים האמריקאים בווייטנאם. באחד משידורים אלה נועד לרומם את רוחם של החיילים בחזית, "שופצר" הבדיחות במידה כזאת, שהמאזינים לא זיהו את הקרבות האידיוטיים בהם השתתפו בפועל.

בעקבות חקירה מטעם הקונגרס בעניין זה, הכריז קרוהנגנה, מקבאורה, בבאי 1967, כי "חיילי ארה"ב בחזית זכאים להאזין לאותן תוכניות כמו כל אזרח אחר... המניעה המכוונת של שידור חדשות לא־רצויות ברדיו הצבאי אסורה בתכלית האיסור." "בוקר טוב, וייטנאם" הוא קומדיה סרקסטית על התקופה שלפני הצהרה זו. הבדיחות מצחיקות בחלקן. בחלקן לא. הקצב מהיר וקולח, אך המבנה הבסיסי חוזר על עצמו. העי־מות בין הזכיר לבין הנסיבות האכז־ריות מוצג באופן בעורר הזדהות, אך לא עם צד אחד בלבד. בכל זאת, סרט אמריקאי.

סייגון 1965. אדריאן קרונאואר, שדרן רדיו עממי, מועבר אל החזית הווייטנאמית בתפקידו הקודם בכר־תים, כדי לשעשע ולהצחיק את גדודי הצבא שהכוחות הצבאיים פולסים יהד... אלא שבניגוד לעמדתם של אחרים במוכנים עליו, ההומור של קרונאואר אינו מתעלם מן הנסיבות המזעזעות, והוא אינו מוכן "לסייח" את החדשות שהוא משמיע. בעוד הוא נעשה כוכב בעיני מאזיניו, מחפשים אויביו בתחנת־השידור דרכים ל־היפטר ממנו, אחת ולתמיד. ואף מוצאים.

בארי לוינסון ("דיינר", "אנשי הגשם", "הטוב מכולם") משתמש לאורך כל הסרט באותו עקרון: הוא מעביר את ההומור התצוף של קרונאואר מול העולם ה"מרובע" של מתנגדיו, מתוך גישה ("האם זה הו־מור? אני מזהה זאת", מגיב אחד מהם לבדיחה), ומול מנטאז' של תגובות מאזינים נלהבות. בהדרגה מתפתח גם סיפור ידידותו של הגיבור עם "האויב" הווייטנאמי, ומוסיף יסוד של מתח לעלילה. התמונות של המטוסים הפולטים מסות של חיילים בגוור קרב – "בשר תותחים" טרי למלחמה, שלפי הגרסה הרשמית ברדיו כמעט אינה קיימת – נושאות מטען רגשי, הקשור גם לסרטים קודמים, ביניהם "שיער", או, בהקשר אחר, תמונות מסויימות ב"פינק פלויד – החומה".

רובין ויליאמס ("פופאי", "העולם לפי גארפ", "מוסקווה על ההדסון", ועוד) מלא חיות בקטעים המשע־שעים, אך משכנע ואמין גם בקטעים הרציניים.

מכתבים למערכת הארץ

כפיות הטובה של נודל

ב־2.9 פורסם בעיתונות ראיון עם אידה נודל ברדיו ביום שלפני כן. אידה נודל הביעה אכזבה מישראל ומהישראלים. גם אני מאוכזבת, גב' נודל – ממך. אחרי כל הפסטיבלים שעשו סביבך, את עוד מאוכזבת את אומרת, להזכיר, ליהודי ברית־המועצות השואלים אותך אם כדאי לעלות לארץ, שאין להם מה לעשות כאן. האם טוב להם יותר בתנאי מניות בבירידזן?

הישראלים אינם אדישים כלפי העליה מברית־המועצות, אך אין אנו מצפים שיהודי בריה"מ יעשו לנו טובה בכך שיצטרפו אלינו. מי שבא – ברוך הבא, מי ששם פעמיו לארץ אחרת – יבושם לו. אך כאשר יהודים עולים לישראל, עליהם לחשוב במושגים של "מה נוכל לתרום למדינה שלנו" יותר מאשר ב"מה נוכל לקבל ממנה".

התלונות ברדיו, כי נתקלת בקשיים בקבלת משכנתא לבניית בית בפרוזדור ירושלים. האם בכר־יהם נתנו לך בית על מגש של כסף? זמן רב עבר מאז עלית ארצה. וע־דיין לא למדת עברית – אם כי באנג־לית את מתבטאת אידיאלית.

אידה נודל, את כפיית טובה. עשינו הכל על־מנת לשחרך מבר כלא, וכיון אצלנו לקבלת־פנים שאישים מעטים זוכים לה. שידור סל־ולריה מיוחד הוקדש לך לפתות שבי־תת הסלולרית. סימלת בעינינו את מאבקו של עם ישראל לשחרור ולשיבה לארצו. ואתה האם חשבת שמדינת ישראל היא גן־עדן עלי־אדמות? אין היא כזאת. אנו נלחמים על קיומנו ומשתדלים – בקומה זקופה – להבטיח את עתיד הדורות הבאים. השירות בצבא, המסים, העי־מות המתמשך עם שכנינו – כל אלה מכבידים על כולנו, אך מה לך כי תליני במידה רבה בזכותנו, את הר־פשיה לטייל ברחבי העולם ולנשום אויר פסגות.

צר מאוד היה לי לשמוע את הראיון עמך, אידה נודל. איך אומרים הצעירים? לכלכתוּ.

רות זקס
בת־ים

בטחוניסט בחיל המשתמטים

עודד מגידו ערך סקר משתמטים משירות בצה"ל (מוסף זה, 4.8) ומצא אותם רק במחנה הלאומי: השר דוד לוי, השר משה נסים וסגן השר רוני מילוא. איני יודע אם מגלה־המשתמטים משתייך ל"מחנה העבודה" או לאחד מארגוני "שלום עם פלשתינאים". מכל מקום, ברור שהוא מבטא נאמנה את סגנון השיסוי והעמולה הזועה של גופים אלה. ברצוני להזכיר לו כי ראש המשתמטים משירות בצה"ל אינו אחר מאשר "הביטחוניסט" שמעון פרס, שלא הבזיש זאת מעולם.

אם התכוון עודד מגידו להביא להתפטרותם של הנ"ל מכהונותיהם, על־פי הדוגמה שהביא מן המועמד לסגנות נשיא ארה"ב, קווייל, עליו להפנות דרישה זו בראש ובראשונה לטוען לראשות הממשלה מטעם מפלגת העבודה.

משה אירידור, עו"ד
תל־אביב

הבראה בכלא באר־שבע

אם נכונה הידיעה של ראובן שפירא (2.9), על־פיה הרצל אביטן נהנה בכלא באר־שבע ממזון משובח שקיבל מהחוץ, מסמים, ממשקאות חריפים, מביקורים כמעט ללא הגבלה, מאפשרות להתייחד עם נשים, ממקלט טלוויזיה וממערכת וידיאו, ומקשר טלפוני עם העולם שבחוץ – אני מבקש תקופת הבראה קצרה בכלא זה, לפחות לתקופת החגים הבאה עלינו לטובה.

צבי רגן
רמת־השרון

מדים שחורים ומדים ירוקים

בצדק נזעק הכל לנוכח שערורי־ית ההשתמטות מצה"ל באמצעות רשת מאפיונרית שפעלה תמורת בצע כסף. בצדק יובאו האשמים לדין וידעו את עונשם. אך מדוע נוהגים כך בכמה עשרות מקרי־השתמטות ואין הופכים שמים וארץ נגד רבבות – אלה המסתתרים מאחורי תלמוד־תורה ומבצלים את בגדיהם השחורים כדי לא ללבוש מדים?

כלום יש בלבוש שחור משום הגנה אוטומטית מפני החוק? מדוע אין בוד־קים כמה מן המשתמטים משירות בצה"ל. בטענה [illegible] נמצאים בכלל־בישיבותו כאשר [illegible] רים, מעמידים לדין ומעניקים אורח־מתוך, קצין ורופא על קנוניה להענקת פטור לארמנדזק משירות צבאי – יש לנהוג כך גם ברבים ובעסקיירות. שכן, דין אחד נוהג עדיין במדינתנו.

יהודית גלזר
רמת־גן

לכסיקון תולדות ההגנה

ב"הארץ" (4.9) פורסמה ידיעה על הלכסיקון לתולדות ההגנה בעזרת מאג'יק של משוב. נאמר שם כי "מוזיאון ההגנה בתל־אביב... יפיק בעזרת מחשב ומערכת שפותחה בסיוע מאג'יק את לכסיקון כוהגנן על קורות ההגנה".

האמת היא, כי הלכסיקון לכוהגנן מופק על־ידי ארגון חברי ההגנה אשר יזם את כתיבת הלכסיקון ואחראי לכתוב בו ולהוצאתו. בראש המערכת עומד אלוף (מיל') רפאל ודרי, העורך הראשי הוא ד"ר מרדכי נאור, ובצוות המערכת חברים ד"ר מאיר פעיל ואל"מ (מיל) גרשון ריבלין. העורך הארגוני הוא שמואל אלבק.

מוזיאון ההגנה הוא ביתו של אליהו גולומב, המטכ"ל הבלתי־מוכתר של ה"הגנה", וממנו מקיימת נשיאות ארגון חברי ההגנה את פעולותיה.

עוזי צריקים
יו"ר ארגון חברי ההגנה

כשלונו של קורפו

שר התחבורה, חיים קורפו, כועס עלינו ("הארץ", 2.9), ומכוונתו – בצדק. בראיון הוא משמיץ אותנו על שהעזנו לתבוע ממנו אחריות מיניס־טריאלית לכשלון במלחמה בתאונות הדרכים.

קורפו כעס כאשר הכתבת קבעה כי משה עמירב היה אחראי להצלחה המרשימה בצמצום תאונות הדרכים כאשר היה מנהל המינהל לבטיחות בשנים 85־1981. הוא כועס משום שעמירב תובע את התפטרותו ולכן הוא קובע כי לא עמירב הוא שצמצם את תאונות הדרכים אלא עוזי לנדאו, שהיה באותה עת מנכ"ל המשרד.

כלפי ד"ר משה בקר, שהיה היועץ המדעי של המינהל לבטיחות וסייע להקמתו ותפקודו המוצלח באותן שנים, נוקט קורפו התקפה פרועה ובשולחת רסן, כבי שסיפק נתונים מזויפים וכבי שקיבל שכר גבוה. ובכן, כיצד יסביר קורפו את ההצלחה שהיתה כנת חלקו של ד"ר בקר ברי־מן הקטל בדרכים בעת היותו יועצו וכיצד יסביר השר את מכתבי השבח וההוקרה שכתב הוא עצמו לד"ר בקר כאשר היה יועצו וכיצד יסביר את מכתבי השבח וההוקרה ששלח לד"ר בקר ואת השכר שאישר לו?

מיומנותו ואמינותו של ד"ר בקר עמדו במבחן זה שנים רבות וזכו להערכת אנשי מקצוע. אין זאת אלא שקורפו אינו יכול לסלוח לד"ר בקר על שחושף את מחדליו בשנים האחרו־נות בנושא התחבורה בתאונות הדר־כים, ואת אחריותו המיניסטריאלית במחדל אסון הבנים.

איתן בן יהושע שימש שנים רבות ראש ענף התנועה במשטרה. כל מה שיש לקורפו לומר עליו, בזלזול המאפיין אותו, הוא "חסר רוח גברא" – אבל מעבר לסגנון של שר הנוקט השמצות במקום תשובות נשארת השאלה המרכזית: איך קרה שדווקא לאחר ששלושת האנשים האלה עזבו את תחום המלחמה בתאונות דרכים, תוך שהם מזהירים כי צפויה עליה בהן – אכן חלה המפולת?

חשוב שהציבור ידע את העובדות: בתחילת שנות ה־80', כאשר שימשנו בתפקידינו, חלה ירידה משמעותית בתאונות: מ־600 הרוגים בממוצע בשנות ה־70' ל־400 בממוצע. מאז כשעזבנו נרשמה עליה כולקמן במספרי ההרוגים: בשנת '85 – 387; בשנת '86 (לאחר שעזבנו) – 415; בשנת '87 – 493 הרוגים. בשנה הנוכחית, המסתיימת בעוד חודשיים, אנו צופים בחרדה כי מספר ההרוגים יעלה על 500.

אלה הנתונים המדאיגים ועמם צריך קורפו להתמודד – ולא בהש־מצות אישיות. אנו חוזרים על תביע־תנו הציבורית: "קורפו – התפטר".

ד"ר משה בקר,
משה עמירב,
איתן בן יהושע

מורה אחוז־בושה

שלושים ושש שנים הייתי מורה, מחנך ומנהל בית־ספר. אהבתי את עבודתי והתגאיתי בה. השבוע, לנוכח השבתת בתי־הספר שעות ספורות לפני המעמד החגיגי של פתיחת שנת הלימודים, חשתי בושה עמוקה – לא כל־כך מן המעשה המביש של מר ולבר והצב' באייר, אלא מהעובדה שציבור מסובר ומשכיל של רבבות מורים לא התקומם נגד השבתה זו, שהיתה לא מוצדקת בעליל, אנטי־חינוכית ומזיקה, וגם למורתחום של מורים, הורים ותלמידים כאחד.

אפשר לצפות מציבור המורים שיבקש לו הנהגה אחרת, בעלת רמה שציבור זה ראוי לו.

אילן יוסף
כרמיאל

שלום עם ישראל

ב"הארץ" (7.9) מדווח דני רבי־נוביץ' כי הרשימה המתקדמת אימצה את הסיסמה "בואו נדבר שלום – עם אש"ף".

עקב הנסיבות שנוצרו עם הודעתו של המלך חוסיין, יכול כיום אש"ף להוכיח אם רצונו הוא לדבר שלום עם ישראל. הוא יעשה זאת אם יקבל החל־טה על הקמת מדינה בשטחים המוחזקים ועל נכונותו להיכנס למו"מ עם ישראל על רו קיום בשלום ובבטחון.

הוכחה כזו עשויה להציב אתגר מהפכני בפני דעת הקהל בישראל. לפי הסקרים מתגבר שרוב הציבור תומך בהידברות עם אש"ף. עם זאת מורים הסקרים שרוב הציבור תומך בליכוד. ואין כאן סתירה אלא הוכחה שהציבור אינו מאמין בכנותו של אש"ף לדון קיום בשלום עם ישראל.

הרשימה המתקדמת, שאימצה את הסיסמה "בואו נדבר שלום – עם אש"ף", חייבת לפנות לאש"ף בקריאה לבוא ולדבר שלום – עם ישראל.

נסים אליעד
תל אביב

הארץ ממליץ

ההגינה של באבאום (ת"א, חיפה) – ארוחה צרפתית מפוארת מר־בשת בכפר דייגים קטן לחוף יוטלנד שבדנמארק, על ידי באבט (סטפן אודראן) המשרתת המסתורית של בנות הכומר. לפי סיפור של איזאק דינסן ("זכרונות מאפריקה").

פרנטיק (ת"א, חיפה) – סרט מתח בבימויו של רומן פולנסקי, עוסק בהעלמה של אשת רופא המגיע לוע־ידה מקצועית בפאריס.

בגלל המלחמה ההיא (ת"א) – סרטה התעודי של אורנה בן דור ניב, מגיש שוב הצמדה מרתקת את יהו־דה פוליקר ויעקב גלעד עם המורשת הכבדה של הוריהם בשואה – כמקורות ליצירתם המשותפת.

בכפר קטן שלי (ת"א) – סרטו של ג'ירי מנזל ("רכבות שמורות היטב") עוסק בחיי היומיום של כפר צ'כי קטן ובנוסטלגיה למסורת. קומדיה של סי־פורים עם קטעי סלפסטיק.

אהבנו כל כך (ת"א, חיפה) – ב־אמצעות סיפורם של שלושה חברים והאשה שהם אוהבים, מתאר הבימאי האיטלקי אטורה סקולה את השינויים באיטליה בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, ואת היחס בין מצי־אות האשליה, בין חיים וקולנוע.

החבר של החברה שלי (ת"א, חיפה) – קומדיה חדשה של אריק רומר הצרפתי, שעם השנים מרשה לעצמו ליצור צללים ומקסימים. תולי אהבה ומחשבה של חבורת צעי־רים המחפשים את האושר.

ליידי איב (ת"א) – קומדיה רומנ־טית, שנונה ומענגת מ־1941, בבימויו של פרסטון סטרג'ס, עם הנרי פונדה וברברה סטנוויק כששניהם צעירים ויפים.

קפה בגדד (ת"א, ירושלים) – מטל־קומדיה על אישה גרמניה שתפסת המגיעה מן המדבר לפונדק אמריקאי נידח בשם "קפה בגדד" ומשנה את חייהם של יושביו. בכי־כובה של מאריאן סגברכט ובבימויו של פרסי אדלון.

הקיץ של אביה (ת"א, ירושלים, חיפה) – קיץ אחד, בחיי ילדה שאביה מת, אמה מופרעת, במושבה בארץ בשנות הארבעים. לפי ספרה של גילה אלמגור ובכיכובה. בבימוי אלי כהן ("שתי אצבעות מצידון")

ספוריי (ת"א) – פארודיה מתונה על סרט הנעורים המלודרמה הובר־תית, בהשתתפותו של דיוויין ובבימוי של "נביא הטעם הרע" ג'ון ווטרס.

יישר כוח לטמיר

שמחתי על עמדתו העניינית של אברהם טמיר, המנהל הכללי של משרד־החוץ, בביקורו בוו־אשינגטון לפני כשבועיים, ועל אומץ לבו להביעה.

ממשלה שהשלימה עם תכניו הפסולים והמגוחכים של שר החוץ להפקיד על מנהל מוכשר זה עוד מנהל כללי "מדיני" של משרד־החוץ, אין לה כל זכות מוסרית להתנכל למנהל הנוכחי של המשרד. דעותיו ביחס ל־מעמדו של אש"ף בעולם המדיני לא היו בגדר סוד, וכן הלכמות בהולם את מעמד ורמה הגדול של דעת־הקהל הבינלאומית. והרי אין מנבים מנהל כללי למ־שרד החוץ כדי שיעמיק את בי־דודה של ישראל עוד יותר.

יהודה בן־משה
ירושלים

שיתוף פעולה נוסח פולין

לפולין יש עניין גדול בשיתוף פעולה עם ישראל, כך דיווח השר שרון ("הארץ", 8.9). המציאות היא, שכל סימן וסמל של קיום יחסים עם ישראל – אסור בפולין: דגל ישראל הוסר ממסעום אל על, תזכורות הסברה בשם "עובדות על ישראל" שנשלחו לפולין נפסלו כיוון שהמעטפה נשאה את שם השולח – "מוסד ויצמן לפרסומים".

לבושתנו התעלמו מהודיקה ב־פנים והתנכרות בשלוח שנית עם מד־בקת שכיסו את שם השולח. נראה כי ממשלת פולין מעוניינת רק בדולרים שמביאים התיירים מישראל.

אליעזר יעבב
ירושלים

שבועת שווא

בעקבות הפגיעה הגבה ברופא בחיפה הובעה באסיפת רופאים בעיר דאגה "נוכח ריבוי מקרי האלימות כלפי רופאים ואחיות".

תקיפת רופא, כתקיפת כל אדם אחר, היא לכל הדעות מעשה ראוי לגנאי ואין להצדיקו. אולם ראוי היה, שהרופאים יתנו את דעתם על הרקע הכללי של האירוע. יפשפשו קצת במעשיהם ויהרהרו על כך, שמא התנהגותם בזמן האחרון והתעללותם המבישה בחולים חסרי ישע התלויים בהם תרמו לא מעט ליחס הציבור אליהם. נקעה נפשנו מתעלוליהם, וקשה לגייס אהדה למתחזקי בני עוד־בה – גם אם יש בכיסם תעודה, המעידה כי סיימו קורס לרפואה. שבועת הרופאים שלהם היתה בסופו של דבר שבועת שווא.

יצחק צור
תל אביב

חיל השקרנים

במדור זה מ־4.9 הופיע מכתבו של עודד מגידו מירושלים, תחת הכותרת "חיל המשתמטים". הצאיל השר משה נסים, הנזכר בכתבה כמי שלא שירת בצה"ל, שירת שירות חובה ביחידתי – מתקבלת רשימתו של מגידו בספק פוק רב בעיני. יתר על כן – מגיעיו הם הראויים לביקורת ומתגב שי־פשפש במעשיו.

סא"ל (מיל.) שמואל אהלאי

שקט תעשייתי בירושלים

ניסן הרפז – מזכיר ההסתדרות בירושלים

חיים ממן – דובר ההסתדרות בירושלים

מזכיר ההסתדרות בירושלים, ניסן הרפז: המשבר הפוקד את מפעלי התעשיה ברחבי הארץ פגע פגיעה קטנה יחסית בירושלים. מאז 1977 לא השביתה מועצת הפועלים בירושלים אף מקום עבודה: המחלוקות יושבו לפני השימוש בנשק השביתה. האינתיפדה כמעט ולא השפיעה על ירושלים: העובדים ממזרח העיר כמעט ולא נעדרו מהעבודה. הרפז מעוניין לכהן במועצת עיריית ירושלים, כסגן ראש העיר בעל תפקיד ביצועי

המשבר הפוקד באחרונה הר־בה מפעלי תעשיה ברחבי הארץ גרם לפגיעה יחסית קטנה בירוש־לים – אומר מזכיר ההסתדרות בירושלים, ניסן הרפז.

הרפז (57), שהוא הראשון מבין מזכירי ההסתדרות בירושלים המכהן גם כחבר הוועדה המרכ־זית של ההסתדרות, מציין כי ירו־שלים אינה עיר של תעשיה, והמ־בנה התעסוקתי מורכב בעיקר מפקידים, עובדי מדינה, עובדי ציבור, עובדים במוסדות א־קדמיה ומוסדות ציוניים, כך שאחוז המועסקים בתעשיה ב־עיר, פוחת והולך, ובעשור האחרון ירד מ־17% ל־10% בשנה האחרונה.

"ירושלים מצטיינת ביחסי־העבודה הייחודיים שלה, שאין להם אח ורע בארץ. "מאז 1977 שבה נכנסתי לתפקידי, הכרזנו על מאות, ואולי אלפי סכסוכי־עבודה בירושלים, ואולם כולם באו על פתרונם בתקופה הנקובה בחוק של 14 יום, ולא קיימנו אף לא שביתה מקומית אחת", מוסיף הרפז ואומר. "הדבר נובע מכך, שבבירה יצרנו מערכת יחסים מיוחדת עם התעשיינים. הקמנו קו 'טלפון אדום' עם התעשיינים, ואנו מנסים למנוע שביתות על־ידי יישוב הבעיות לפני שהשבי־תות פורצות. במרבית המקרים, בעת רצון טוב של שני הצדדים ניתן להגיע להישגים ניכרים לטובת העובדים, בלא לקיים שביתה, על־ידי הפעלת אמצעים ארגוניים אחרים, בלי שיישאר הטעם המר של משק השביתה, וע־רעור מערכת יחסים בעקבות השביתה. אין להסיק מכאן שאסור להשתמש בנשק השביתה, ואולם, אני חושב שזהו נשק אחרון ולא נשק ראשון", מסביר הרפז.

לדבריו, למשבר הפוקד את המשק, לרבות חברת העובדים, נודעת השפעה מעטה על הבירה. "המשבר של כור, נגע אומנם בירו־שלים בצורה מתונה, לעומת מקומות אחרים בארץ. הנהלת כור מבקשת עתה לסגור את מפעל 'צייר רציף' בירושלים, ולאחוד עם המפעל בשדרות, וזו בעיה, כי במפעל הירושלמי עוב־דים כ־60 איש. בסולל בונה בירו־שלים צומצמה מצבת כוח ה־אדם, וכך גם ב'חירות'. אולם, יש לציין שעובדים שאינם מבוגרים, שיצאו ממערכת אחת, נקלטו במערכת עבודה אחרת, וגם קיב־לו פיצויים גבוהים.

הרפז רוצה להגיע אל העובד בכל דרגות הניהול, על כן הוא מקפיד לסייר אחת לשבוע במקו־מות־עבודה ברחבי העיר. בכך הוא מבקש להתרשם ישירות, במגע בלתי־אמצעי, מיחסי העבו־דה בבירה.

לא רק איגוד מקצועי

הרפז (נשוי, אב לבן ובת וסב ל־3), סבור כי ההסתדרות בירוש־לים ממלאת תפקיד מיוחד בשל אופיה המיוחד של העיר, שבה מתגוררים יהודים, ערביים, נוצ־רים, חרדים, חילונים ואוכלו־סיות שונות. "איננו ממלאים תפ־קיד של איגוד מקצועי בלבד. קודם כל, אנו רואים את עצמנו כגורם הראשון שצריך להוביל נו־שאים מסויימים ואפילו להשפיע על החיים המשותפים בבירה. הדוגמה הבולטת לכך היא מיר־קם היחסים שבין יהודים וער־בים. במועצת הפועלים בירוש־לים, שבה חברים 150 אלף איש, מאוגדים יותר מ־20 אלף ערבים ממזרח ירושלים. עד 1967, החב־רים הערבים כמעט לא ידעו מהו איגוד מקצועי, וההסתדרות בעיר הביאה לכך שכל עובד ערבי חבר ההסתדרות, יקבל שכר שווה לעו־בד יהודי בעבודה מקבילה. הוא מבוטח בתנאים סוציאליים וכ־הנה מביטוח רפואי, והדברים הללו מהווים תרומה חשובה ביו־תר לחיים בצוותא בין יהודים וערבים".

"עובדה נחרצת היא, שתרף האינתיפדה, פועלים ערבים ממז־רח העיר העובדים במערב העיר, כמעט ולא נעדרו מעבודתם, ואם איחרו לעבודה, או נעדרו, נבע הדבר מבעיות ביטחון, כגון עוצר או מחסומים של כוחות הביטחון. העובדים הערביים אינם מפקי־רים את מקומות עבודתם בחלק היהודי של העיר. האינתיפדה כמעט ולא פגעה לעבודה הש־וטפת בעיר. יש מאות עובדים ערבים בירושלים, בענפי התעש־יה והמלונאות, ואף אחד מ־המפעלים או מבתי־המלון בעיר לא הפסיק את עבודתו ולא ליום אחד בשל המצב בשטחים", קובע הרפז.

לצמצם בריחת צעירים

"מערכת היחסים במקומות העבודה ובמפעלים, בין יהודים וערביים, טובה, ואין בעיות של אלימות מילולית או פיסית בין הצדדים. בהסתדרות פועלת מח־לקה ערבית, שמקום מושבה במז־רח העיר, והיא מלווה את העובד הערבי בכל הקשור לטיפוע, כאי־גוד מקצועי, ואף דואגת לפעולות תרבות וחברה. אני מבקר במחל־קה זו לעיתים קרובות, ואני יכול להעיד שתרף ההפגנות והמהומות בשטחים, המשרד שלנו במזרח העיר פעל ברוב ימות השנה, וה־חברים הערבים באים למקום, ומקבלים את הטיפול שהם זקו־קים לו".

הוא מציין: "בהסתדרות בירו־שלים פועלים 3 חברי מזכירות ממזרח העיר. אנו נמצאים בשל־בים ראשוניים של הקמת בית ההסתדרות במזרח ירושלים, ש־ישרת את החברים הערביים. הבית יוקם באזור שייח־ג'ראח. המבנה יוקם בעזרת תרומות של ארגון עובדי התקשורת בארה"ב, שעד כה אסף למטרה זו כחצי מי־ליון דולר. ההסתדרות במזרח העיר פועלת גם במישור ה־תרבותי־חברתי וקיימה מפגשים משותפים בין יהודים וערבים, נציגים של מועצות פועלים מכל רחבי העולם באים לבירה על־מנת לראות את הפעילות הזאת", אומר הרפז בגאווה מוצדקת.

"ההסתדרות בירושלים רואה את עצמה כגוף ציבורי שצריך לדאוג לפני העיר. אנו חיים הר־אשונים שהתרענו, בעקבות סקר שנערך על־ידי לשכת הדובר של ההסתדרות בירושלים, מפני בר־יחת אוכלוסיית צעירים מירושלים. לאחר שהעלינו את הנושא על סדר־היום הציבורי, החלו הגופים השונים לטפל בעניין. צעירים רבים עוזבים את הבירה בשל בעיות דיור, תעסוקה וחברה, והטיפול שנשאים אלה זוכים לו, מתחיל בהסתדרות".

"על־מנת לצמצם בריחת צעי־רים לשפלה, יש להציע להם מקו־רות תעסוקה מגוונים. הצעתי להקים בעיר פארקים תעשיי־תיים, שיזכו למעמד של אזור סחר חופשי. הדבר יכול לגרום הקמה של מפעלי תעשיה עתירי ידע, המתאימים לעיר הזאת, וכן יתרום לשמירת הרוב היהודי בבירה".

איש חזק

ההסתדרות בירושלים הצ־ליחה לקיים מערכת יחסים מצ־וינת וטובה עם ראש העיר טדי קולק ועם הנהלת העיר. זה בא לביטוי פורמלי ומעשי בהחלטות העיריה וההסתדרות בירושלים, לשתף פעולה בנושאי החינוך, הנוער והספורט. כך נמנעת כפי־לות בפעילות המגוונת של שני הגופים הללו. הרפז סבור, כי השותפות הזו שבין העיריה וה־הסתדרות היא לברכה לכל תושבי הבירה, חברי ההסתדרות ואחרים.

ניסן הרפז מוכר כאחד האנ־שים ה"חזקים" בעיר. בעבר הוצעו לו תפקידים רבים בצמרת ההס־תדרות וכן תפקידים במישור הארצי מחוץ לירושלים, אך הוא סירב לקבלם. הרפז רואה את עתידו המקצועי בירושלים, שבה נולד, לחם, והקים משפחה. הרפז מתכוון לרוץ למועצת העיר בב־חירות הקרובות למועצת עיריית ירושלים שיתקיימו בחודש מארס 1989.

גורמים פוליטיים רבי־השפעה מזכירים את שמו כמועמד לחיות בעתיד ראש עיריית ירושלים – כמובן, לאחר פרישתו של ראש העיר הנוכחי, טדי קולק. כל מה שהרפז מוכן לומר בנושא הוא ש"כל זמן שטדי קולק קיים, אין ראש עיר טוב ממנו. אחזה מוכן לקבל על עצמי תפקיד ביצועי כסגן ראש עיר, אם המשרה תוצע לי, לנוכח הניסיון העשיר שצ־ברתי במשך השנים הרבות שבהן פעלתי בבירה, ובמיוחד ב־3 הקדנציות שבהן כיהנתי כ־מזכיר ההסתדרות בירושלים".

ניסן הרפז בסיור בדפוס הממשלתי בירושלים. ראשון משמאל אהרון מזרחי – מזכיר עובדי המדינה בירושלים (צילום: אהרון צ'נקס)

(מ)